

PIRIMQUL QODIROV

MEROS

QISSA VA HIKOYALAR

ABADIY BARHAYOT ASARLAR

Pirimqul QODIROV

MEROS

(qissa va hikoyalar)

“Ilm-ziyo-zakovat”
Toshkent – 2021

UDK: 330.103.21

KBK: 68-3

K 75

P. Qodirov. "Meros" / qissa va hikoyalar/ "Abadiy barhayot asarlar" turkumi
– T.: "Ilm-ziyo-zakovat", 2021. – 240 b.

Pirimqul Qodirovning ushbu "Meros" nomli qissasi va "Olov" hikoyasida ilgari surilgan asosiy mazmun-mohiyat aka-ukalarning o'zaro munosabatidir. Ushbu asarlarni o'qir ekansiz, undagi ma'naviy-ma'rifiy tarbiya hozirgi vaqtida ham dolzarb ekanligiga amin bo'lasiz.

"Meros" qissasining asosiy qahramoni Yolqin obrazida el-yurt xizmati, oila farovonligi yo'lida hatto o'zini ham ayamaganligiga guvoh bo'lasiz.

Ikkinci jahon urushidan keyin ishchi kuchi kamayib ketgan, asosiy og'irlik voyaga yetmagan bolalarga va onalarga tushayotgan davrda Yolqin bu muammolarni hal qilish uchun qishloq xo'jaligiga mexanizatsiyani joriy etish harakatiga tushadi. Albatta, buning uddasidan chiqadi.

Shuningdek, asarda Yolqining ukasi Tursun, turmush o'rtog'i Munira, onasi Sharofat opa, Qaynag'asi Azlar aka kabi obrazlarda goho Yolqinning ishining ma'qullash, goho esa qarshi chiqish holatlari ham uchraydi.

Xo'sh, Yolqinning onasi — Sharofat opa nega o'g'lining mexanizator bo'lishini xohlamaydi?

Azlar aka nega Muniraning Yolqingga turmushga chiqishiga qarshi chiqadi? U haqmidi?

Akasi bilan faxrlanib yuradigan Tursun nega to'satdan akasidan norozi bo'lib qoldi?

Yolqinning turmush o'rtog'i shaharlik Muniraning maqsadi nima edi?

Asarning asosiy qahramoni Yolqin xato qiladimi?

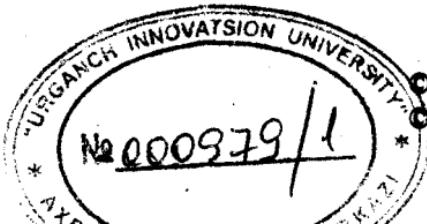
Ushbu savollarga asarni o'qish davomida javob topasiz!

"Olov" hikoyasida o'zinining akasi — Haydar akaning ikkinchi jahon urushi davridagi xotralarini yoritadi.

UDK: 330.103.21

KBK: 68-3

ISBN: 978-9943-7320-7-0

© Pirimqul. Qodirov.

© "Ilm-ziyo-zakovat", 2021-yil.

MUHTARAM KITOBXON!

Sizga bu qissa ma'lum darajada tanish, uning birinchi nashri 1975-yilda chiqqan va jamoatchilik tomonidan xush qabul qilingan edi. Qissa rus tiliga tarjima bo'lib, Moskvada bosilgandan so'ng Markaziy televideniyening e'tiborini tortgan, shu asosda ishlangan ikki seriyalik telefilm butun mamlakatga ko'r-satilgan edi.

Hayot haqiqatini badiiy haqiqatga aylantirish — uzlusiz davom etadigan intihosiz jarayon, chunki kamolotning cheki yo'q. Men buni va zukko kitobxonlarning ba'zi tilaklarini hisobga olib, qissani yana bir ko'rib chiqdim, qahramonlarning ichki dunyosini chuqurroq ochish maqsadida yangi epizodlar qo'shdim, ortiqcha tuyulgan joylarini qisqartirdim,

MUALLIF

*O'LMAS PAXTAKOR MAMAJON
DADAJONOVNING XOTIRASIGA
BAG'ISHLAYMAN*

MEROS

Endigina besh yoshga kirgan norasida chinorlar cho'l shamlida shivirlashib, mendan Yolqin akamni so'roqlayotganday bo'ladi. Yolqin akam shu chinorlarning niholini Farg'onadan Mirzacho'lga olib kelib ekkanda hali qirq yoshga to'limgan yigit edi. Bu chinorlar hademay osmonga bo'y cho'zadi, yana yuz yil, balki, besh yuz-ming yillar umr ko'radi. O'shanda ham ular kimgadir Yolqin akamni eslatsa kerak.

Odamlar: "Yolqin Otajonov tirik, u bizning safimizda bor-yapti, uning umri mana shu chinorlarning umriga ulanib ketgan", — deydilar. Mening o'zim ham hovlida zalvarli qadam tovushlarini eshitib qolsam, Yolqin akam kirib kelayotganday o'rniidan turib ketaman. Cho'l oftobida qop-qora bo'lib ketgan dev-qomat akam birdan ko'z o'ngimda gavdalananadi. O'rtoqlari hazil-lashib uni "qora dev" deb atashsa, hammadan oldin o'zi xaxolab kulganlari qulog'imga qaytadan eshitilganday bo'ladi.

Biz bir ota-bir onadan ikki o'g'il edik. Yolqin akam mening yoshlikdan birga o'sgan eng yaqin, eng qadron kishim edi. Kunlar o'tgan sari men uning diyordoni shunchalik sog'inaman, uning o'rni menga shunchalik bilinadiki, agar akamni yana bir lahza-gina ko'rish mumkin bo'lsa, dunyoning narigi chetiga borib

kelishdan ham qaytmas edim.

Lekin men endi Yolqin akamni faqat tushlarimda ko'raman. Tushimga ham nuqul dala bilan paxta kiradi.

Yolqin akam ikkalamiz yugurib-yelib g'o'za sug'orayotgan bo'lamiz. Yo bunkerdan¹ telejkaga² paxta ag'darayotganimda akam yonimda paydo bo'lib qoladi. Judolik esimga tushadi-yu: "Akam tirik ekan, tirik!" — deb, uni mahkam quchoqlab olaman. "Men endi uni hech qo'ldan chiqarmayman", — deb o'ylayman. Lekin hayajon zo'rlik qiladi, yuragim taka-puka bo'lib, uyg'onib ketaman. Shu bilan akamdan yana ayrılamani. Uyqum o'chib ketadi. O'ylayman, eslayman, yana o'ylayman. Bo'lib o'tgan hodisalar xayolimda muttasil charx uradi.

Oyoq ostidan chiqqan falokat, katta yo'lda sodir bo'lgan bema'ni bir tasodif nahotki akamni mendan butunlay judo qilgan bo'lsa? Vujudim bu dahshatli o'yga ko'nikolmay isyon qiladi. Axir, mening xayolimdan daryoday betinim oqib o'tayotgan o'ylarda, xotiralarda Yolqin akamning hayoti davom etmayaptimi? Uning birinchi umri tugagan bo'lsa, ikkinchi umri endi boshlanmayaptimi? Mening ko'ksimda besaranjom tepib turgan yurak faqat mening o'zimnikimi? Bu yurakda Yolqin akamning bizga meros bo'lib qolgan ruhi ham yashab turgani yo'qmi?

Daryoni to'xtatib bo'lмаганидай, men Yolqin akam haqidagi o'y-xayollar, xotiralar oqimini ham to'xtatolmayman. Mayli, bu daryo abadiy oqib tursin. Men Yolqin akam haqida, u bilan birga o'tkazgan yillarimiz to'g'risida so'zlab beray.

¹ Bunker — 1) kombayn, paxta terish mashinasi va shu kabilarning yig'ilgan narsa kelib tushadigan, to'planadigan qismi (**asarda shu ma'noda**); 1) urush vaqtida bomba yoki snaryadlardan saqlanish uchun yoki tabiiy ofatlar davrida himoyalanish uchun tashkil etilgan maxsus bino; 2) qum, shag'al, sement, don, ko'mir va shu kabi narsalarni qisqa muddat saqlash yoki tashishga mo'ljallangan idish.

² Telejka (*ruscha*: телера — bir ot qo'shiladigan arava turi) — 1) to'rt g'ildirakli arava (**asarda shu ma'noda**); 2) ba'zi murakkab mashina mashina va mexanizmlarning surilib yuruvchi qismi.

Yolqin akam to‘ng‘ich o‘g‘il bo‘lgan. Ota-onamizning undan keyingi farzandlari turmagan. Oradan o‘n bir yil o‘tgandan keyin men tug‘ilganman. Farzand dog‘ida kuyib ozurda bo‘lgan onam zorlanib iltimos qilgan:

— Dadasi, otini Tursun qo‘ying, ilohim bunisi turib qolsin, o‘lmasin!

Mana endi bilsam, onamning bu tilagi faqat menga nasib qilar ekan...

Men esimni taniy boshlaganimda Yolqin akam katta yigit bo‘lib qolgan edi. Oramizdag‘i o‘n bir yosh farq menga xuddi ikki avlodning orasidagi farqday tuyular edi. Olti yoshdamidim, bir kun akam ishdan kelib meni qo‘liga oldi-da, erkalatib, boshining ustiga ko‘tardi:

— Tashavoraymi, a, Tursun, tashavoraymi-i? — deb kului. O‘shanda Yolqin akam menga juda ham barvasta ko‘rindi, uning baland ko‘tarilgan qo‘lidan pastga qaraganimda yer uzoqlarda qolib ketganday ko‘rindi. Agar yiqlsam, chilparchin bo‘ladi-gandek qo‘rqdim. Aksam qo‘lini sal pastga tushirganda bo‘ynidan mahkam quchoqlab oldim. Shunda akamning sho‘rlab ketgan ko‘ylagidan, hatto do‘ppisidan ter hidi kelgani esimda bor. Qiziq, shu hid ham menga allanechuk aziz tuyulgan edi. Odamlar akamning zahmatkashligini ko‘p gapisardi. Yolqin akam o‘n olti yoshida Farhod GES¹ qurilishiga borib ishlagan, tuproq to‘la qopni yelkasida ko‘tarib, kanalning tubidan qirq metrlik balandlikka olib chiqib to‘kkan. U paytda kanallar qo‘lda qazilgan. Kuni bo‘yi yelkasida tuproq tashib pastdan tepaga qatnashga ancha-muncha odam bardosh berolmagan. Yolqin akam o‘smir

¹ GES — gidroelektr stansiyasi — suv oqimi energiyasini elektr energiyasiga aylantirib beruvchi mexanizmlar bilan jihozlangan elektrostansiya.

bo'lsa ham bu ishda kattalar bilan bas boylashib g'olib chiqqan va qurilishdan yangi etik mukofot olib qaytgan edi.

O'shanda fashistlar¹ bilan urush boshlanganiga uch yil bo'lgan, bizning otamiz ham frontda, oziq-ovqat, kiyim-kechak juda tanqis. Akam mukofotga olib kelgan etik — kirza etik bo'lsa ham, uning yangisi yosh-yalanglarning kamdan kamida bor edi. Shuning uchun Yolqin akam bu etigini mehmonga borganda yoki bayram kunlarida kiyardi.

Uning yangi kirza etikda qishloqni oralab, mirzateraklar soyasida yurib borayotgan payti ko'z oldimda turibdi. Teraklarning ortidan Pomir-Oloy tog'larining qorli cho'qqilari ko'rinish turibdi. Bizning qishlog'imiz Farg'ona vodiysining mana shu tog'larga yaqin turgan qismida, "Arovonsoy"dan suv ichadigan adirlar etagida. U paytlarda tunukali, shiferli tomilar oz, qishloq uylarining ko'pi somon suvoq qilingan. Bahor bo'lsa, tomarda lolaqizg'aldoqlar ochiladi, yomg'ir yog'ganda esa tomchi o'tadi. Uyda bor chelaklar, tog'oralar tomchilarning tagiga qator qilib qo'yiladi...

Yolqin akam qishloq chetida to'xtab, menga eski bir traktorni ko'rsatdi, ovozini ma'nodor qilib pasaytirib:

— Bilib qo'y, — dedi. — Mana shu traktorni dadamiz haydagan.

Urushdan oldin chiqarilgan bu traktorning hamma g'il-diraklari temirdan. Orgadagi katta g'ildiraklarida teshaning uchiday yiltirab turadigan yirik-yirik po'lat tishlari bør. Yur-ganda shu tishlari yilt-yilt qilib, bir-biriga qo'shilib ketayot-ganday ko'rindi.

¹ Fashizm (*Italyancha*: fascismo — bog', bog'lam, dasta; birlashma, birlashuv) — jangari irqchilik, antisemitizm va shovinizm mafkurasi va unga tayanib ish ko'ruchchi siyosiy oqimlar, shuningdek, bir hukmron partianing oshkor terroristik diktaturasi, u tomonidan yaratilgan va ilg'or ijtimoiy harakatlarni, demokratiyanı yo'q qilishga va urushlar keltirib chiqarishga qaratilgan qatag'on rejimi. Fashist — fashizm tarafidori.

Men otamni eslolmasam ham, uning qishlog‘imizga birinchi bo‘lib traktor minib kelganini eshitganman. Bu hodisa kolxozlar endi tuzilayotgan, boy-mushtumzo‘rlarning ko‘ziga qon to‘lgan paytlarda yuz beradi. “Otajon minib kelgan traktor yerni harom qiladi, musulmonlarning boshiga ofat keltiradi”, — degan gap tarqatishadi. Bir kun otamning dushmanlari dalada uni tutib olib, quturgan baytalning dumiga bog‘lab, toshloq adirda sudratib, tilka-pora qilmoqchi bo‘lishadi. Lekin otam devday zo‘r yigit ekan, qo‘lini bog‘lamoqchi bo‘lgan chilvirlarini uzib, traktorining ustiga qochib chiqib oladi. Uni o‘t oldirib, yaqiniga kelganlarning ustiga po‘lat otda bostirib boradi. Orqadan kelgan bir boyvachchani traktoring kattakon temiri bilan boshiga urib qu latadi. Keyin shu to‘polonning ustiga kolxozchilar kelib qolishadi...

Bu voqeadan keyin otamga “Otajon — traktor” deb laqab qo‘yishadi.

Men bir yasharligimda urush boshlangan, otam dalada traktor haydab yurgan yeridan armiyaga chaqirilgan. Andijoning “Zavraq” degan adirida ikki hafta mashq qilgan Andijon bizdan ellik chaqirim narida. Onam meni shuncha joyga piyoda ko‘tarib olib borib, otamga ko‘rsatib kelganini hali-hali aytib yuradi. Otam frontda sakkiz oy jang qiladi, bir marta yarador bo‘lib gospitalga¹ tushadi Sog‘ayganda tankistlikka o‘qiysi. Tank minib jangga ketishdan oldin bizga bitta xat bilan suratini yuboradi. Men otamni tankist formasida tushgan mana shu suratida! taniganman. Uning Oryol—Kursk janglarida halok bo‘lganini keyin bilganman.

Otamdan qoraxat kelganda Yolqin akam juda qattiq kuyungan, uning traktorini ko‘rganda ko‘ngli ezilib, ko‘ziga yosh olar

¹ Gospital (lotincha: hospitalis — mehmondo’st) — odatda harbiylar yotib davolana digan kasalxonasi.

edi. Uning ham traktorchi bo‘lgisi kelar, otam bilan birga ishlagan keksa traktorchilarga qarashib, chelakda goh kerōsin, goh suv tashirdi. Kolxoz raisi akamni o‘n yetti yoshida olti oylik traktorchilar kursiga yubormoqchi bo‘ldi. Yolqin akam buni juda istar edi, lekin onam:

— Yubormayman! — deb turib oldi. — Otalari temir mashtinaning ichida o‘lgani ozmi? Yolqin mening bitta-yu bitta suyanchig‘im! MTSlari¹ uzoq. Qishloqma-qishloq sanqib yuradimi? Bormaydi!

Haqiqatan, o‘sha paytlarda bor texnika MTSning ixtiyorida edi, traktorchiilar yil bo‘yi rayonning u kolxoziда bunisiga o‘tib yurib ishlashardi. Otamning keksa hamkasbi Yolqin akamning yuziga tikilib qaradi-yu:

— Sharofat, — dedi onamga, — sen bu o‘g‘lingni, baribir, yoningda olib qololmaysan. Qara, Yolqining xuddi otasining o‘zi! Traktorning dardi bunga yo‘rgagida teggan. Bugun bo‘lmasa, ertaga, baribir, ketadi. Undan ko‘ra hozir javob bera qol!

— Bermayman javob! Hech qayoqqa ketmaydi! Yonimda ishlaydi! Gap tamom!

Yolqin akam ham, keksa traktorchi ham onamning ra'yiga qarashdi. Akam qoldi.

Bir uyda uchovimiz turamiz. Onam bilan akam azonda ketmon ko‘tarib dalaga ketishib, kechqurun qorong‘i tushganda qaytishadi. Urushdan keyingi yillarning qattiqchiliklari ma’lum. Tomorqaga oqjo‘xori ekkanziz. Olti yashar bolaman. Akam bitta uzun patnisni tomorqaning o‘rtasidagi xodaga osib qo‘ygan.

¹ MTS (*mashina-traktor stansiyasi*) — Sobiq Ittifoq va boshqa bir qator sotsialistik davlatlarda yirik qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilariga (kolxozlar, sovxozi, qishloq xo‘jaligi kooperativlari) qishloq xo‘jaligi texnikalarini bilan texnik va tashkiliy yordam ko‘rsatgan davlat qishloq xo‘jaligi korxonasi. Ular kolxoz xo‘jaliklarini tashkil etishda va ularning moddiy-texnik bazasini yaratishda katta rol o‘ynagan. MTS traktorlarga, kombaynlarga va boshqa qishloq xo‘jaligi texnikalariga texnik xizmat ko‘rsatishni va ta‘mirlashni amalga oshirgan va uni kolxozlarga ijara qaga bergan.

Ertalab ketayotganda qo'limga bitta temirni beradi.

— Jo'xorini chumchuq yeb qo'ymasin, yaxshilab qo'riqla! — deydi.

Chumchuq jo'xoriga qo'nganda temirni patnisga urib jaranglataman. Chumchuqlar "duv" etib qochadi-yu, ko'p o'tmay yana uchib keladi. Men patnisni yana bir-ikki marta jaranglataman-u, keyin chumchuqlarni unutaman. Katta hovlida bir o'zim zerikib, ko'chaga chiqaman. Ota-onalari dalaga ketgan, menga o'xshab qarovsiz yurgan bolachalar ko'p. Hammamiz to'planib, paqildoq o'ynaymiz, ariqda cho'milamiz.

Bir kun kechqurun onam kelib tomorqani chumchuq bosib, yeb yotganini ko'rди:

— Hoy, Tursun, jo'xorining barakasini uchiribsan-ku! — deb meni urishdi. — Nasibangni chumchuqqa berib, qishda och o'tirasanimi?

Shuning ustiga Yolqin akam kelib qoldi. Voqeani onamdan eshitib, menga bir o'qrayib qaradi-yu, lekin hech nima demadi. Faqat ertalab meni kun chiqmasdan uyg'otdi. Tomga narvon qo'yib, meni tepaga olib chiqdi. Somon suvoq qilingan tekis tomming ustiga o'rikning bir shoxi egilib turardi. Akam patnisni shunga osdi. Qo'limga temirni berdi. Belbog'ga tugilgan zog'ora non bilan sopol obdastadagi suvni tomming soyaroq joyiga qo'ydi:

— Tushlikni ham shu yerda qilasan, — dedi. — Seni mehnatga o'rgatmasam bo'lmaydi!

Akam shunday deb, pastga tushdi-da, narvonni tomdan olib, bostirmaga kiritib qo'ydi.

Keyin ular onam ikkalasi dalaga ketishdi.

Tom juda baland, pastga tusholmayman. Kuni bo'yi tomda turib, patnis chalishdan boshqa ilojim qolmadi. Chumchuqlar endi menga faqat ish emas, ham o'yin, ham ermak bo'ldi. Parillab uchib kelishlarini poylab turaman. Yaqin kelganda patnisni

bor kuchim bilan ura boshlayman. Ustiga-ustak yana o'zim shov-qin solaman.

Chumchuqlar jonsarak bo'lib qochib qoladi. G'alaba qil-ganday quvonaman. Boshimdan oftob o'tsa, o'rikning soyasi tu-shib turgan tomonga jilaman. Zog'ora nonni allaqachon urib ol-ganman. Har zamonda obdastaning jo'mragidan suv ichib qo'yaman.

O'sha kuni chumchuqlar ham tinim bilmadi, men ham. Kechqurun Yolqin akam odatdagidan ertaroq keldi. Narvonni qo'yib, meni tomdan tushirdi-yu:

— G'ayrating durust! — deb maqtadi.

Shu maqtovning kuchi bilan patnisni yana uch-to'rt kun rosa jaranglatdim. Oxiri jo'xorini yig'ib oldik.

— Tursun, sen endi dastyor bo'lib qolding, — dedi Yolqin akam mening yelkamni silab. — Ayamiz yolg'izqo'l. Uyda sendan boshqa hech kim yo'q. Ayamning o't-suviga ko'proq qarashgin. Xo'pmi, og'ayni?

Yolqin akam meni birinchi marta kattalarday "og'ayni" deb atagani shunday ruhimni ko'tardiki, onam buyurgan ishlarni qilib bo'lgandan keyin:

— Yana nima qilay, aya, ayting? — deb so'raydigan bo'l-dim.

G'o'zapoya mo'l. O'choqqa o't yoqish-u choy qaynatish-larni allaqachon o'rganib olganman. Onam jo'xori bilan tariqni kelida tuyib, go'ja yo bo'tqa pishirsa, juda mazali bo'lar edi. Men bu ishlarga qarashib yurib, to'qqiz yoshimdayoq keli tuyishni o'rganib oldim.

U vaqtarda go'sht-yog' kam. Urush tugagan bo'lsa ham, uning tanqisliklari hali ketgan emas. Shaharlarda kartochka bilan non beriladi. Qishloqda ham ko'p qozonlar go'shtsiz qaynaydi.

Onam kuni bo'yi dalada. Menga ovqat pishirib beradigan odam yo'q. Bo'sh qop tik turmaydi. Bir chekkasi shu sababdan

men ovqat pishirishni juda erta o'rgangan edim. O'zi yovg'on ovqatni pishirish uncha qiyin ham emas edi. Kelida tuyilgan jo'-xori, suv, tuz, kartoshka, piyoz. Go'ja tayyor.

Suyuq go'ja ham har kuni bo'lavergandan keyin me'daga tegadi. Bir kun men quyuqroq bo'tqa pishirmoqchi bo'ldim. Kelida tariq tuydim. Bu orada suv qaynab ketdi. Tariqning kepagini yelpib tashlash esimda yo'q. Kelidan olibman-u, qozonga solibman. Qaynaydi, ko'piradi. Ko'pigini olaman, yana ko'piradi. O'zim juda och qolgan edim, ko'pigini tatib ko'rsam, chakki emasdek. Tashlashga ko'zim qiymadi, yeb-yeb to'yib qoldim.

Bo'tqa pishganda onamlar ham daladan kelishdi. Yolqin akam bo'tqa pishirganimni eshitib:

— E, yasha, og'ayni! — dedi. — O'zimiz ham juda och qoldik-da.

Onam bo'tqani sopol laganga suzayotib:

— Bu nega atalaga o'xshaydi? — dedi. — Tursun, kepagini yelpib tashlaganmiding?

— Y-y-o'q...

— Voy afandi-ey!.. Yolqin, bu ukang tariqni kepagi bilan pishiribdi-ku!

— Qani, bir ta'mini ko'raylik-chi, — deb Yolqin akam bo'tqadan bir qoshiq oldi.

Men hozir, qattiq dashnom eshitaman deb qo'rqb-pusib turibman. Yolqin akam bo'tqani tatib ko'rdi-yu, bir tamshandi. Chindan ham, juda och qolgan ekan:

— Yesa bo'ladi! — dedi. — Rosa pishibdi. Odamlar urush vaqtida qipiqlik nonni ham talashib yegan edi-ku. Kepak qipiqlik yaxshi emasmi? Kepakda vitamin ko'p deb eshitganman.

Akam mening xatomni shunday bag'rikenglik bilan kechir-gani, kepakli bo'tqani maqtab-maqtab tagigacha yegani mening inilik mehrimni yana ham oshirib yubordi. Ertasi kuni Yolqin akamga qarashmoqchi bo'lib, to'g'ri dalaga bordim.

O'sha kezlarda Yolqin akam otda g'o'zani kultivatsiya¹ qilar edi. U mahallarda hali bizning qishloqqa "Universal" traktorlar yetib kelmagan edi. Shuning uchun ot yetishmagan joylarda ho'kiz qo'shib kultivatsiya qilishganini men o'zim ko'rgaman.

Lekin Yolqin akam otda kultivatsiyani juda yaxshi qilar edi. Shuning uchun rais unga bir emas, ikkita otni birkitib qo'ygan edi. Otlarning biri ishlayotganda, ikkinchisi tutning soyasida dam olib turardi.

Men otni yaxshi ko'rardim. Yolqin akam bitta ot bilan ishlayotganda ikkinchi otning suviga, yemiga qarashar edim.

Kun qizigan paytlar. Kultivatorni tortib borayotgan jiyrон ot sag'risigacha terlab, chovi terdan ko'pirib ketgan. Kultivatorning tutqichidan ushlab borayotgan Yolqin akamning ham ko'y lagi shalabbo ho'l. Boshidan gardaniga ter oqib tushadi. O'zi oftobda shunday pishib ketganki, sochining qorasi bilan qoraygan peshanasini bir-biridan ajratish qiyin. Kuni bo'yi paykalning u chetidan-bu chetigacha kesaklarni bosib qatnashga poyabzal chidamaydi. Yolqin akam shimming pochasini shimarib, yalangoyoq bo'lib olgan. Suv ichish uchun ariq bo'yiga chiqqanda uning tovonlari qorayib, yorilib ketganini ko'raman. O'zi ham ozib, xipcha bo'lib qolgan. Lekin soyaga chiqib dam olay demaydi. Peshinga borib jiyrон ot kultivatorni tortolmay qoladi. Shunda Yolqin akam uni tutning soyasiga keltirib bog'laydi:

— G'umayni yaxshi ko'radi, o'toqdan chiqqan g'umaylar dan keltirib ber, — deydi menga. So'ng dam olgan bo'z otni kultivatorga qo'shadi. Kechga borib bu ot ham holdan ketib yurolmay qoladi. Men sezaman, Yolqin akam ham charchaydi.

¹ Kultivator (fransuzcha: cultivateur — yerga ishlov beruvchi) — haydalgan yerni yumshatish, begona o'tlarni yo'qotish va ekin qator oralarini ishlash uchun xizmat qiladigan qishloq xo'jalik mashinasи. Kultivatsiya (lotincha: cultus — (yerga) ishlov berish; o'simliklarni parvarishlash) — yerni, ekin qator oralarini kultivator bilan ishlash.

Lekin buni bildirmaydi. Yana jiyron otni kultivatorga qo'shadi. Ikkot charchaganda ham Yolqin akam "charchadim" demasligining sababini menga keyin aytdi. Shu dalada onam kuni bo'yishketmon bilan g'o'za chopar edi, boshqa ayollar ham tinim bilmasdi. Ularning oldida "charchadim" deyish yigit kishiga uyatedi.

2

O'ttiz to'rt yoshida beva qolgan onam biz uchun o'zini qanchalik fido qilib yurganiga kichikligimda uncha aqlim yetmas ekan. Faqat o'zimcha bir narsaga hayron bo'lar edim: boshqa xotinlar xush-u xursand, o'ynab-kulib yuradi, mening onam doim jiddiy, doim dala ishi-yu ro'zg'or tashvishi bilan band.

Yoshligimda men biror marta onamning uxlaganini ko'rghan emasman. Kechasi men uyquga ketganimda onam ko'sak chuvi-yotgan, kir yuvayotgan yo tikish tikayotgan bo'ladi. Ertalab har qancha erta tursam ham onamning o'choqqa allaqachon o't yoq-qanini, sigir sog'ayotganini yoki xamir qorayotganini ko'raman. Bolalik soddaligi bilan: "Mening onam hecham to'shakda yotmaydi, hecham uxmlamaydi", — deb o'ylayman.

Kun chiqar-chiqmas Farmon degan yum-yumaloq semiz brigadir shovqin solib keladi:

— Hey, Sharofat, bo'l tezroq, g'o'zang seni kutaverib sarg'ayib ketdi!

Onam qishlik qalin ro'moli bilan belini mahkam bog'laydi, boshiga yengil oq surp yoping'ichini tashlaydi, oyog'iga kirza etigini kiyadi. Ketmonini kechqurun yuvib, daraxtning shoxiga ilib qo'ygan joyidan oladi-yu, yelkasiga solib, dalaga jo'naydi.

Hozir ishning og'irini mashinalar qilib, ketmon kam ishlati-

ladi. Shuning uchun bugungi ketmonlarning ko'pi zanglab yotadi.

Lekin bundan yigirma-o'ttiz yil oldingi ketmonlar tong otgandan kun botguncha tinimsiz ishlatalganidan kumushday yaltirab ketar edi. Es-es bilaman: urushdan keyingi davrda, palov juda tansiq paytda kolxozning bog'ida katta hashar bo'ldi-yu, o'n pudlik doshqozonda palov damlandi. Tumonat odam, ko'pchiligi yigit-yalanglar. Osh ko'p-u, lagan yetishmaydi. Kosa-tovoq ham kam olib kelingan ekan. Shunda bir yigit besh qadoqlik kattakon ketmonini ariqda yuvib keldi.

— E, suzing shunga! — deb oshpazga tutdi.

Oshpaz yaltirab turgan ketmonning yuziga ikki kapgir osh soldi. U paytlarda yerga kimyoviy dorilar kam tushar edi, suvlar ham toza, hamma ariqdan suv ichar edi. Haligi yigitning ketmoniga osh suzdirib yeganini ko'rgan oshpaz boshqa yosh-yalanglarga qarab:

— Osh yeymen desang, ketmoningni yuvib kel! — deb qoldi. O'sha kuni men ham onamning top-toza ketmoniga bir kapgir osh suzdirib yeganman.

Onam ketmonni xuddi erkak kishiday tutar edi, tig'i o'tmaslashsa, o'zi bolg'a bilan terardi, egovlab, teshaday o'tkir qilib olardi. Bir marta pichoq topilmaganda onam rasm qalamimning uchini ketmonning tig'i bilan chiqarib bergani yodimda bor.

Lekin jonivor ketmon ham rosa ishlar edi-da! Yil — o'n ikki oy tinim bilmaganidan ketmon dastalari ingichkalashib qolardi, temirlari yeyilib, zo'g'atasigacha qisqarib ketar edi.

G'o'zani bilamiz: ishlov berib, parvarish qilganingiz sari rangi ochilib, ko'sagi ko'payib, hosiliga hosil qo'sha beradi. Mabodo sal beparvo qarasangiz, yil boshidan dalaga o'g'it chiqarmasangiz, ariq-zovurni tozalamasangiz, yerni suv yaxshi yuradigan qilib tekislamasangiz, ekkan chigitning "arazlab" yerdan bosh ko'tarmay yotaveradi. Chigitning ustiga mushtday kesak

tushib qolsa ham tamom, tuproqda sarg‘ayib yotadi-yotadi-da, chirib ketadi. Shuning uchun yerning kesagini o‘ldirib, toshini terib, tuprog‘ini upaday mayin qilasiz. Sel yog‘ishi, jala quyishi, mayin tuproq qatqaloqqa aylanishi bor. Endi unib chiqayotgan g‘o‘zani qatqaloq siqib, bo‘g‘ib tashlaydi. Boshqatdan ekib ovora bo‘lmaslik uchun qatqaloqni mumkin qadar tez yo‘qotishga intilasiz.

Hozir qatqaloqni ham mexanizmlar yordamida yo‘qotish mumkin. Lekin biz bola ekanimizda onamlar qo‘llariga goh tesha, goh ketmon olib, qatqaloqda qolgan har bir tup g‘o‘zaning atrofini yumshatib chiqishar edi. U vaqtarda g‘o‘za ko‘chatlari hoziridan ancha qalin ekilardi. Har gektarda kamida yuz ming ko‘chat bo‘lar edi. Onam o‘n besh hektar yerdan yuqori hosil beradigan ilg‘or zvenoning¹ boshlig‘i edi. Demak, u bir yarim million tup g‘o‘zani bittalab qatqaloq iskanjasidan qutqarib olar edi. Ana shunday paytda g‘o‘zaning nozikligini, asrab-avaylashga muhtojligini menga tushuntirmoqchi bo‘lsa:

— Bolam, paxta dalada o‘smanydi, odamning kaftida o‘sadi!
— deb qo‘yardi.

Chindan ham, million-million tonna paxtaning har bir tolasi inson mehnatidan bino bo‘lganini bilish uchun mening onam dalada qanday ishlaganini ko‘z oldingizga bir keltiring.

Paxta ochilganda bitta chanoqda ikki-uch gramm paxta bo‘ladi. Har chanoqning paxtasini olish uchun qo‘l bir marta, goho ikki-uch marta borib keladi. Bel egik turadi. Demak, bir kilo paxta terish uchun belni egib, qo‘lni kamida besh yuz marta harakatlantirasiz. Yuz kilo terish uchun — ellik ming qo‘l harakati. Mening onam esa har mavsumda to‘rt ming-besh ming kilodan paxta terardi. Bir xil odamga raqamdan so‘zlasangiz, burnini

¹ Zveno — 1) jamoa va davlat xo‘jaliklarida, ba‘zi korxonalarda kichik tashkiliy guruh (assarda shu ma’noda); 2) ko‘chma ma’noda: biror ish, hodisa, jarayon va shu kabilarning uzviy qismi.

jiyiradi. Lekin men gilam to'qiydigan ayolning har bir gilam uchun million-million tugun tugishini eshitganimda: "O, mehnati zo'r ekan!" — deb qoyil bo'lgan edim.

Hali texnika oz vaqtida paxtakor onalarimiz qanchalik ko'p ketmon chopganlarini unutmagan odamlargina bugungi mexanizatsiyaning¹ qadriga yetadi.

Yoz bo'yи g'o'za uch-to'rt marta chopiq qilinardi. Qayta-qayta sug'orish, oziqlantirish, yagana, o'toq, chekanka, kultivatsiya... Bir kun akam ikkovimiz hisoblab qarasak, onam ilg'or zvenovoyligida har bir tup g'o'zaning atrofidan kamida o'n ikki marta girdikapalak bo'lib aylanib, ishlov berib o'tar ekan. Har bir tup!.. Holbuki o'n besh hektar yerda bir yarim million tup g'o'za bor edi. Bu ishlarning ichida eng og'iri — saraton² jaziramasida chuqur chopiq qilish edi. Oftobning tig'ida issiq ellik darajadan oshadi. Tirik jonning hammasi soyaga intiladi. Lekin onam yoniga yana oltita zveni a'zosini olib ketmon chopgani-chopgan edi.

Ketmonni ikki qo'llab ko'tarib, kuch bilan yerga urish — temirchining bolg'a urishiga o'xshab ketadi. Temirchi bir kunda bolg'asini necha marta ko'tarib-tushirarkin, bilmadim. Lekin mening onam bir kunda o'n sotixga yetkazib chopiq qilardi. Har sotixda ming tupgacha g'o'za bo'ladi. Har bir ko'chatning to'rt tomoniga to'rt marta ketmon urilganda ham, onamning ketmoni bir kunda qirq ming marta tepaga chiqib, pastga tushar edi. G'o'za yoz bo'yи uch-to'rt marta chopiq qilinishini hisobga ol-sangiz, ketmon har hektar yerga bir yarim million marta urilar edi!..

Bir kun kechqurun hovlida onam zo'g'atasigacha yeysilib,

¹ **Mexanizatsiya** (*yunoncha: mechane — qurol, mashina*) — ishlab chiqarishda foydalananiladigan (qo'llanadigan) mashina va mexanizmlar majmui. **Mexanizator** — mexanizatsiya mutaxassisasi — mashina va mexanizmlarni biror sohaga joriy etuvchi mutaxassis.

² **Saraton** — o'n ikki burjining biri. Javzo va Asad burjlari o'ttasida joylashgan. Shamsiya yil hisobida to'rtinchalik shuning arabcha nomi (22-iyun – 21-iyul davriga to'g'ri keladi).

cho'ltoq bo'lib qolgan ketmonini akam ikkovimizga ko'rsatdi-da:

— Bizning ishimizga temir ham to'zim bermaydi, — dedi.
— Men sizlarni katta qilguncha mana shunaqa ketmondan besholtitasining boshiga yetdim. Bolalarim, men hammasini hisoblab yuribman. Yigirma ikki yildan beri to'qson tonna paxta terdim. Grammlab yig'ib, to'qson tonna yukni tarozining oldigacha ko'tarib borishning o'zini ayt! Qor changallab yulgan, qish kunlari-da chuvigan ko'saklarimni ham hisoblasam, shu yelkamga tushgan og'irlilik necha ming pud bo'larkin?

Yolqin akam onamning quruq pay bo'lib qolgan jikkakkina gavdasiga qarab og'ir tin oldi. Akamning bir odati — qattiq o'ylanib qolsa yo juda muhim gapni aytmoqchi bo'lsa, qo'li darrov do'ppisiga borar edi. O'shanda ham do'ppisini boshida bir aylantirib qo'ydi-yu:

— Aya, — dedi, — men o'zim ham sizning og'iringizni yengil qilolmayotganidandan ezilib yuribman.

— Mening gapimni o'zingga olma, bolam. Sen ham kunutin tinmaysan. Otda kultivatsiya qilingan joyning chopig'i oson bo'larkan. Sen jonimizga ora kirib yuribsan.

— E-e, ot kultivatsiyasi nima! Bu ham ketmondan sal beriroq bir narsa-da. Shu og'ir ishlarning hammasini mashinada qilsa bo'ladi! Men radiordan eshitdim. Chopiq traktori chiqarila-yotgan mish. Terim mashinasi sinovdan o'tayotgan mish.

— Radio gapiraveradi-da, — deb onam kului.

— Ishonmaysizmi? Bo'lmasa men isbotimni olib kelaymi?

— Mayli, olib kel-chi, ko'raylik.

Ertasi kuni shom paytida Yolqin akam yashil diagonal furajka¹ va o'sha rangdagi kitel²-shim kiygan yigirma besh yosh-

¹ Furajka (fransuzcha: fourrage — yem-xashak tayyorlovchining bosh kiyimi; fourre — somon) — erkaklarning gardishli va qisqa soyabonli bosh kiyimi.

² Kitel (nemischa) — harbiylarning bir yoqlama tugmalanadigan, tik yoqali rasmiy

lardagi ingichka bir yigitni boshlab keldi. Bu yigit MTSning bosh injeneri Jobir Toshbekov bo'lib, o'zi bizga qo'shni qishloqdan edi.

Dasturxon yozdik. Onam pishirgan shavlani yeb, choy ichib o'tirganimizda Yolqin akam sekin kechagi gapni qo'zg'adi:

— Aka Jobir, paxta teradigan mashinani qachon ko'rghan edingiz?

— Bultur "Yangiyo'l" tajriba stansiyasida¹ ko'rghan edim. Bu yil kuzda o'zimizga ham bittasi keladi. "Universal" degan chopiq traktorini-ku shu oyning ichida olamiz.

— Traktor chopiq qilarmishmi? — hayron bo'lib so'radi onam.

— Ha, g'o'zani eniga, ko'ndalangiga shunday boplab kultivatsiya qiladiki, chopiqdan butunlay qutulasiz, Sharofat xola! Hukumatimiz sizdek paxtakorlarning ishini yengillatish uchun yangi-yangi zavodlar qurib, g'alati mashinalar chiqaryapti. Endi bu mashinalarni ishlata digan o'tkir kadrlar kerak. Har bir oblastda² mexanizatorlar tayyorlaydigan maktablar ochilyapti. Kadr tayyorlash masalasi davlat planlariga kiritilgan.

Onam kechagi gapning chinligiga ishondi-yu:

— Hukumatimiz yaxshi-da! — deb qo'ydi.

— Hukumat yaxshi ekan, doim uning ko'rsatgan yo'lidan yurish kerak, to'g'rimi, Sharofat xola?

— Ha, to'g'ri, to'g'ri!

Jobir aka Yolqin akam bilan sekin ko'z urishtirib oldi-yu, yana onamga yuzlandi.

kiyimi.

¹ Stansiya (*lotincha: statio* — to'xtash joyi; bekat) — 1) temir yo'l poyezdlari yoki quruqlikdagi boshqa transport vositalari to'xtaydigan joy; shu joyga tegishli inshoot va xizmatlar majmui; 2) maxsus vazifa bajaruvchi ayrim muassasalar, korxonalar yoki ilmiy-tekshirish ishi olib boruvchi muassasalar nomi (*asarda shu ma'noda*); 3) bortida ilmiy asbob-uskulalari bo'lgan kosmik apparat.

² Viloyat.

— Hozirgi kunda hukumat bizdan nimani talab qilyapti deng? Mana bu Yolqingga o'xshagan texnikani suyadigan zehni o'tkir yoshlarni mexanizatorlikka o'qitishni talab qilyapti!

Gapning kutilmagan tomonga burilib ketganidan onam esankirab qoldi:

— A? Yolqin o'qishga borarmishmi? Qayerga?

— Uzoqqa emas, aya, Andijonga, — dedi Yolqin akam. — Bir yilda bitirib kelaman.

Onamning kayfi uchdi:

— Bir yil. Otang ham: “Urushni bir yilda tugatib kelaman”, — degan edi. U ham avval Andijonga borib mashq qilgan edi... yo'q, bormaysan! Yubormayman!

Onamning ko'zi yoshlanganini ko'rghan Toshbekov:

— Xolajon, urushning oti o'chsin, uni bu o'qishga hecham o'xshatmang! — dedi. — Orasi elliq chaqirim yo'l. Yolqinjon har haftada kelib sizdan xabar olib turadi. Texnikani o'rganib kelsa, o'ziga ham yaxshi bo'ladi, sizga ham!

— O'rganib kelsa, yana o'sha MTSga borib ishlaydimi? Umr bo'yi qishloqma-qishloq... yo'q, qo'ying, Jobirbek inim.

— Yolqin bitirib qaytsa, mana shu sizning kolxozingizga doimiy qilib birkitib qo'yamiz, bo'ptimi?

— Hozir shunday deysiz-u, keyin direktoringiz boshqa yoqqa yuborvorsa, hech narsa qilolmay qolasiz. MTSning xo'ja-yini ko'p. Biri u yoqqa tortsa, biri bu yoqqa tortadi...

— Bu gapingiz rost, Sharofat xola. Lekin... Sizga bir narsani aytsam, sir saqlay olasizmi? Sir shuki, MTSlarning davri o'tib qoldi. Yopirilib kelayotgan bu xilma-xil mashinalar endi bitta MTSning hovlisiga sig'maydi. Hozir davlat texnikani kolxoza-larning o'ziga sotish masalasini o'rganyapti. Men ishonaman: bora-bora shunday bo'ladi! Tuyaga minib uzoqqa qarang, xola! Hozir butun mamlakatda ilmiy-texnikaviy revolyutsiya boshlan-yapti. Yolqinjon mana shu revolyutsiyaning oldingi safida boril-

shi mumkin. O'g'lingiz revolyutsioner bo'lishi mumkin!

Onam bir lahza jim turdi-yu, yana ko'ziga yosh oldi:

— Qanday qilay, Jobirbek inim, men bu temir mashinalardan qo'rqaman! Otalari ham texnikaga juda ishqiboz edi. "Agar texnikaga muncha berilmaganda, o'sha tankni minmamidi?" — deyman. Qancha-qancha yigitlarga o'xshab tirik qaytarmidi? Cho'loq bo'lsa ham, bir qo'li yo'q bo'lsa ham, tirik qaytsa, mayli edi! Shu bolalariga bosh bo'lar edi!

Jobir Toshbekovning ko'ngli buzildi, shekilli, yiltillab ketgan ko'zini yerga tikib, "qilt" etib yutindi. So'ng o'midan turib:

— Mayli, xola, ona-bola o'zlarining yana o'ylab ko'ringlar,
— dedi-da, xayrashib chiqib ketdi.

Yolqin akam bir necha kun juda ma'yuslanib yurdi. Uning shashti qaytib, xomushlanib qolgani onamga ta'sir qildi, chammada, ayvonda qovun yeb o'tirganimizda:

— Hali ham o'qishga borging kelib yuribdimi? — dedi.

— O'qishga bormasam, men ham sizga o'xshab ketmonchi bo'laman-da.

— Tabelchilik¹ qilgan eding-ku.

— Tabelchilik ham ishmi? Yugurdaklik... Agar mening o'rnimda otam bo'lganda sizning ketmoningizni qo'lingizdan ol-maguncha qo'ymas edi... Tank deysiz. Urushda piyodalar tankchilardan yuz barobar ko'p halok bo'lgan. Buni o'ylamaysiz...

Onam bu gaplarga indamay qo'ya qoldi. Oradan uch-to'rt kun o'tib, yana shu gap qo'zg'alganda...

— Shu isqoti ketmon mening ham joniimga teggan! — dedi.

¹ **Tabel** (*nemischa*: Tabelle — jadval < *lotincha*: tabella — kichkina yupqa taxta) — 1) biror narsani hisobga olish varaqasi; jadval; 2) ishchi va xizmatchilarining ishga kelish va ketish vaqtini qayd qilinadigan maxsus daftari yoki taxta; 3) maktab o'quvchilarining darsdagisi ulgurishlari (baholari) qayd qilib boriladigan varaq. **Tabelchi** — korxona va muassasalarda ishga kelish-ketishni hisobga olib boruvchi, tabel yurituvchi xodim; 2) kolxozi va sovxozlarda ishchi va kolxozhilarining ishga chiqqan-chiqmaganligini va qancha, qanday ish bajarganligini qayd qilib va hisobga olib borish uchun tayinlangan shaxs(*asarda shu ma'noda*).

— Ketmondan qutulishning boshqa yo‘li bo‘lmasa, ilojim qancha!.. Ishqilib, o‘zingni ehtiyot qil, bolam! Mening sendan boshqa suyangan tog‘im yo‘q! Ukang hali kichkina. Shu ko‘rgiliklar ham menga yetib ortadi. Xudoyo, oy borib, omon kel!

Yolqin akam o‘qishga ketgandan keyin onam ikkovimizga uy ham, hovli ham huyullab qolganday ko‘rinardi. Ilgari onam duo-yu fotihani uncha bilmas edi. Lekin endi dasturxon ustida ham, yotganda ham, turganda ham bir narsalar deb pichirlab: “Bolalarimni panohingda asra!” — deb iltijo qilar edi.

3

“Paxta uchun kurash” — bu so‘zlar mening qulog‘imga ona allasi bilan birga kirgan bo‘lsa, ajab emas. Mening odam zotidan birinchi taniganim — onam bo‘lsa, dunyodā bor jamiyki narsa ning orasidan birinchi taniganim paxta bo‘lgan. Biz besh-olti yasharligimizda onamlar: “Bu yil ona — Vatanga bir million tonna paxta beramiz!” — deb gapirib yurishar, hatto majlisda qasamyod ham qilishar edi. Oradan to‘rt yil o‘tgandan keyin majburiyat ikki millionga, keyin ikki yarim-uchga chiqdi.

Polvon katta yuk ko‘targanda, uning og‘irligi faqat bilagigagina emas, butun badaniga, tanasida bor har bitta muskuliga tushadi. Shunga o‘xshab, paxtakorlar yil sayin hosilni oshirib, million-million tonnalik xirmon ko‘targanlarida, shu million-larning vaznnini bizning kichkina qishloq ham, hatto biz bolalar ham muttasil his qilar edik.

Tetapoya bo‘lib yo‘lga kirganimdayoq dala ishidan bo‘shamaydigan onamning etagidan tutib, egatlarda yiqilib-surinib yurar edim. Qush uyasida ko‘rganini qilarkan: hali bo‘yim g‘o‘zaning bo‘yiga yetib-yetmasdanoq chanoqda ochilib turgan

paxtalardan yulqilab olib, onamning etagiga solardim. Yo'l chetlaridagi simyog'ochlarga taxta qutilar qoqib qo'yilar edi. Yo'lidan o'tganimizda arava-mashinalardan to'kilgan paxtalarni terib olib shu qutilarga solsak, kattalardan rosa maqtov eshitardik.

Dolzarb paytlarda qimirlagan jon dalaga chiqib ketardi. Hatto yasli-bog'chalar ham dala shiyponlariga ko'chib borardi. Qishloq huvullab qolardi. Biz — yosh bolalar yalangoyoq, yalangbosh paxtazorda chopib yurardik. Biz uchun o'yin ham, tomosha ham — bari dalada bo'lardi.

Mening esimdan chiqmaydigan eng g'alati tomoshalardan biri — dalaga birinchi marta terim mashinasining kelishi bo'lgan. U paytdagi SXM¹ mashinasini hozirgi to'rt qatorlilarga qaraganda juda jo'n edi. Lekin o'sha SXM ham birinchi marta bizga osmon-dan tushgan mo'jizaday ko'ringan edi. Hamma yog'i tim ko'k, faqat rezinka g'ildiraklari qora. Bo'yi traktordan ham, avtomobildan ham baland. Jimjimador asbob-uskunasi behad ko'p. Men uchun eng muhimi — hammani o'ziga qaratgan bu basavlat mashinani Yolqin akam minib kelayotgani edi!

Qishloq bolalari qiy-chuv qilib, terim mashinasiga ergashib chopadi. Dalada paxta terayotgan odamlar ham yo'l bo'yiga yugurib chiqib, mashinaga tikilishadi.

Baland o'rindiqda kombinezon² kiygan Yolqin akam o'tiribdi. Ulkan mashina uning har bir harakatiga so'zsiz bo'y-sunadi.

Odamlar:

— Hormang, Yolqinjon, hormang! — deganda akam ko'zini bir lahza yo'lidan olib, hamqishloqlarga bosh irg'aydi, kulimsirab, nimadir deydi. Lekim terim mashinasining tanasiga yarasha

¹ SXM (*ruscha; сельскохозяйственные машины*) — qishloq xo'jaligi mashinalari.

² Kombinezon (*fransuzcha: combinaison*) — o'zida shim va kostyumni birlashtirgan maxsus kiyim. Cho'ntaklari ko'p bo'ladi. Shu sababli bunday kiyim asbob-uskunalarni olib yurish uchun juda qulay.

shovqini ham zo'r, akamning so'zлari menga eshitilmaydi.

Mashina changli yo'l bilan uzoq yurdi. Unga ergashib kela-yotgan bolalarning bari charchab, orqada qolib ketdi. Lekin men charchaganimni bilmas edim, yo'l chetida chuqurlik kelsa, hakkalab, balandlik kelsa, oshib o'tib, mashina bilan yonma-yon chopib borardim. Yolqin akam bir marta menga qayrilib qarab, qo'li bilan "qayt!" degan ishorani qildi. Biroq men qaytmadim. Chunki mashina onamning zvenosiga borayotganini bilardim, uning qanaqa qilib paxta terishini juda ko'rgim kelardi.

Nihoyat bahorda akam bilan onam ikkalasi tutlarini ko'-chirib, yiriklashtirgan paykal ko'rindi.

Jobir Toshbekov onamga bergen so'zining ustidan chiqib Yolqin akamni bizning kolxozga biriktirgan, lekin shart qo'ygan edi:

— Otajonov mexanizatorlar maktabini a'llo bitirdi. Hozir rayonimizda uchta ilg'or mexanizator bo'lsa, biri — shu. Yolqinjon eng kamyob, eng mukammal mashinalarni haydaydi. Unga kartalarni¹ yiriklashtirib, chigitni kvadrat qilib ekib bersalarling, shu yerda ishlab qoladi. Bo'lmasa uni mexanizatsiyaning qadriga yetadigan boshqa kolxozga o'tkazamiz.

Yolqin akamning boshqa kolxozga ketishini hecham istamaydigan onam Toshbekovning shartiga ko'ngan, zvenosining hamma paxtasini yil boshidan mexanizatsiyaga moslab o'stirgan edi. Chopiq ham osonlashgan, Yolqin akam g'o'zalarga yoz bo'yi "Universal"da ikki tomonlama ishlov bergen, onam ketmonni ancha kam ishlatadigan bo'lib qolgan edi.

¹ **Karta I** (*lotincha*: cart, charta < *yunoncha*: kartis — papirus bargi; qog'oz) — 1) Yer sathining, boshqa osmon jismalari yoki osmon gumbazining qog'oz, taxta kabi tekislikka chizilgan shartli tasviri; xarita; 2) har biri o'ziga xos rangi, tasviri, xoli, ochkosi bilan farqlanuvchi to'g'ri to'rtburchak shaklidagi o'yin qog'ozlari dastasi va ular vositasida bo'ladigan o'yin; qarta; 3) ichida magnitli axborotlar yozilgan va turli hisob-kitoblar uchun foydalilanidigan to'g'ri to'rtburchak shaklidagi guvohnoma, hujjat. **Karta II** (*forscha*: marza, jo'yak; marza bilan o'ralgan ekin maydoni) — yerning, dalaning alohida, to'g'ri to'rtburchak shaklida ajratilgan bo'lagi, bir bo'lak dala.

Bugun terim mashinasining kelishiga onam paykal chetidagi o'qariqlarni ko'mdirib qo'ygan ekan. Biz borganda zveno a'zolaridan ikkitasi mashina aylanadigan joyning egatlarini tekislayotgan ekan.

Qorin qo'ygan Farmon brigadir esa qo'lini orqasiga qilib, odamlarga ish buyurib turgan ekan.

Terim mashinasi yo'lida ko'ringan zahoti onam:

— Keldi! Keldi! — deb bizga peshvoz chiqdi.

Men Yolqin akamning yo'ldan burilibiq mashinasini paxta-zorga solib yuborishini istardim. Lekin u paykalning chetida to'xtadi. Ancha vaqt mashinaning u yoq-bu yoqlarini ko'rib, sozladi. Bu orada raisimizning kuzovi baland "Pobeda" mashinasi ham yetib keldi. Uning eshiklari birvarakayiga ochildi-yu, oldindan chamadoncha ko'targan, sochlari o'siq bir yigit, orqa-dan yelkasiga kinoapparat osgan ko'zoynakli odam tushib keldi. Ularni boshlab kelgan MTS vakili Jobir Toshbekov bilan mo'ylovi oqargan keksa rais Yolqin akamni bir chetga chaqirib olishdi.

— Uka, sen hozir bizning uloqchi otimizsan, — dedi rais.

— Sovrin olib berolasanmiyo'qmi?

— Sharoit yaratilsa... Urinib ko'raman.

— Qanday sharoit? Ayt!

— Hosil juda katta. Jichchasini mashina to'ksa, dod-voy qilishmasin.

— Hissasi boshqa yog'idan chiqadi, — deb Toshbekov akamning tarafini oldi. — Yolqinbek, qo'rmasdan majburiyatni katta olavering. Mana bu muxbirlar butun respublikaga ovoza qilsa arziydigan bo'lsin. MTSimizning ham bir nomi chiqsin!

— Va'dani katta qilsam, keyin yordam bermay tashlab qo'ysalaringiz...

— Kim tashlab qo'yarkan? Hamma yordamni sizga beramiz! — dedi Toshbekov.

— Bo'pti, qani min! — dedi rais.

Men onamning yoniga bordim. Yolqin akam mashinaning uzangisiga oyoq qo'yayotganda onam o'zicha pichirlab:

— Kushoyishi koringni bersin, Yolqinjon! — dedi-yu, yuziga kishi bilmas fotiha tortib qo'ydi.

Onamning qattiq hayajonga tushganini, nimadandir xavotir-lanayotganini men shundan sezdim. Yolqin akam mashinasini egatga burib kirgandan keyin uning shovqini ikki barobar kuchayib ketdi. Men boyo yo'lda eshitganim faqat motorning tovushi ekan. Terim agregati¹ ishga tushirilgandan keyin shpindellar², nasoslar³, ularni motorga bog'lab turgan tasmalar-u g'ildiraklar hammasi baravar ishlasa, qulqoni qomatga keltirar ekan.

Mashinaning yoni-verida borayotgan odamlar bir-birlariga baqirib gapirishardi. Kinooperator bir marta mashinaning oldiga chopib o'tdi. Shunda Yolqin akam majbur bo'lib mashinasini sekinlatdi. Operator shpindellarning mayda tishlari qanday aylanib turganini, momiq paxtaning bu tishlarga qanday ilashi-shini, keyin tepadagi bunkerga xuddi laylaqqorday guppa-guppa yog'ilib tushishini suratga oldi. Bir-ikki marta uch ko'zlik apparatini Yolqin akamning o'ziga ham to'g'riladi. Bu hammasi akamning xayolini bo'ldimi yo hali tajribasi kamligi bilindimi, mashinasi bir-ikki marta paxtani yomon to'kib ketdi. Ochilmagan ko'saklardan ham besh-o'ntasi egatga uzilib tushdi.

Onam uzilgan ko'saklarni qo'liga olib:

— Voy o'lay, uvoliga qolmaylik tag'in! — deb qo'ydi.

Farmon brigadir to'kilgan paxtani yerdan changallab olib

¹ Agregat (*lotincha*: aggregatus — birlashtirilgan, qo'shilgan) — 1) umumiy bir ishni bajarish uchun bir necha har turli mashinadan tuzilgan murakkab mashina (*assarda shu ma'noda*); 2) bir mashinaning ma'lum ishni bajaruvchi yaxlit, mustaqil mexanizmi.

² Shpindel — 1) stanoklarning aylanma harakat qiladigan asosiy qismi; 3 o'q — g'ildiraksimon, aylanadigan narsaning o'qi; 3) paxta terish mashinasining paxtani yig'ishtiruvchi qismi (*assarda shu ma'noda*).

³ Nasos (*ruscha*: насосать — tortmoq, so'rmoq, tortib (so'rib) olmoq) — suyuqlik yoki gazni tortib chiqarish yoki yuborish uchun qo'llanadigan asbob, mashina.

raisga ko'rsatdi:

— Abdumalik aka, bu qanaqasi bo'ldi? Paxtaning har bir tolasini odamlar nonday ko'ziga surtadi-ku! Davlat: "Bir grammini ham nobud qilma!" — deb qulog'imizga har kuni quyib turgani bekor ketadimi? Paxtani nobud qilganlar qamaladi-ya! Bu nima qilyapti?! Qarang, qarang, yana to'kdi!

Agar rais bir og'iz: "To'xtat!" — desa, brigadir, mashina-ning oldiga chopib o'tib, Yolqin akaimning yo'lini to'sgan bo'ldi. Lekin rais kinooperator tomonga ishora qildi, ovozini pasaytirib:

— Bular ketsin, keyin gaplashamiz, — dedi.

Kinooperator ishini bitirgandan keyin radioning muxbiri akamni mashinasidan tushirib, chamadonchasi dagi magnitofoni-ga uning so'zlarini yozib oldi.

— Biz yosh paytimizda, — deb salmoqlab gap boshladi Yolqin akam: — otamiz Vatan uchun jang qilib, frontda halok bo'lган. Men paxtakorlik kasbini onamdan o'rganganman. Onam — Sharofat Hasan qizi — ilg'or terimchi bo'lган, yigirma ikki yildan beri yuz tonnaga yetkazib paxta tergan. Bu — o'z davri uchun katta qahramonlik. Lekin men endi onamning og'irini yengil qilish uchun terim mashinasiga mindim. Maqsadim — onamning yigirma ikki yilda tergan yuz tonna paxtasini bir mavsumda mashinada terib berish. Men shunga el-yurt oldida va'da beraman. Umid qilamanki, hozir men ishlayotgan "Paxtakor" kolxozining raisi mashina terimi uchun yaxshi sharoit yaratib beradilar.

— Hamma kerakli sharoitni yaratamiz! — deb rais ham og'zini mikrofonga yaqinlashtirib qo'shib qo'ydi: — Partiya-hukumatga bergen va'damizni so'zsiz bajaramiz! Oq oltin durdonalarini zangori kemada teramiz!

Shundan keyin rais muxbir bilan kinooperatorni mashina-siga taklif qildi.

— O'rtoq Toshbekov, siz ham yuring, bog'da mehmonlarga bir piyola choy quyib beraylik.

Bugun bog'da ziyofat quyuq bo'lishini sezgan Jöbir aka ham darrov mashinaga chiqib oldi. Rais Farmon brigadirni chetga chaqirib, tez-tez bir narsalar dedi-da, jo'nab ketdi.

Yolqin akam yana bir bunker paxta terar-termas Farmon brigadir uning oldiga chopib o'tdi-yu:

— To'xtat! — deb baqirdi. — Mashinang buzuq! Paxtani rasvo qildi!

— Buzuq emas! Rais o'zi ko'rdi!

— Rais muxbirlardan iymanib indolmadi. Ketayotib menga aytdi. "MTSdan mexanigini chaqirsin!", — dedi. "Tuzatib sozlamaguncha egatga kirgizmang!" — dedi.

— Sharoit yaratgani shumi hali?

— Bolam, bir-ikki marta yomon to'kib ketdi, — deb onam oraga tushdi... — Sal u yoq-bu yog'ini ko'r-chi. Bir tekis ishlab ketarmikin?

Yolqin akam "uh" tortdi-yu, mashinasining u yoq-bu yog'i-ni ko'rib, shpindellarni cho'tka bilan tozaladi, chelakda suv olib kelib yuvdi. Keyin yana tera boshladı. Farmon aka birpas ketidan ergashib, jim bordi-yu, u yer-bu yerda ko'sak g'ajilayotganini ko'rib, ko'zları yana chaqchaydi.

— To'xtat! To'xtat deyman!

Yolqin akam uni mashinasi bilan urib o'tguday bir g'azab bilan tormozni bosdi. Keyin pastga tushib:

— Yana nima? — dedi. — Javobgarligini men bo'ynimga olaman dedim-ku!

— Sen MTSingga qochib qolasan! Bir gap bo'lsa, javobini men beraman!

— Bu yer mening zvenom-ku, axir, Farmon aka! — deb onam akamga bo'lishdi.

— Ha, xo'sh, sening zvenong mening brigadamdan ajralib

chiqadimi? Mayli, brigadadan ajralib chiq, keyin bilganiningni qil!

Brigadadan chiqish onamga eldan chiqishday qo'rqinchli ko'rinsa kerak, bu gapdan cho'chib:

— Yolqinjon! — deb akamga yalindi: — Mexanicingni chaqirsang, chaqira qol. Bir ko'rib bersin! Jon bolam! Paxta uvol bo'lmasin!

Noiloj qolgan Yolqin akam Toshbekovni qidirib bog'ga qarab ketdi. Lekin Toshbekov allaqachon bog'da palovni yeb bo'lib, muxbirlarni rayonga olib ketgan ekan.

Yolqin akam idoradan MTSga telefon qilib mexanikni topguncha kun kech bo'lди. Mexanik ertasiga keldi-yu:

— Mashina buzuq emas, — dedi. — Yerning baland-past yerlari ko'p. G'o'za ham tekis ekilmagan, shoxlab qalin bo'lib ketgan joylarini shpindel olib ulgurolmay, to'kadi.

Albatta, o'sha paytdagi mashinaning o'zida ham kamchiliklar bo'lgan. Lekin yangilikdan cho'chiydiganlar arzimagan kamchilikni dastak qilib olmasligi uchun mexanik bilan Yolqin akam odamlarga mashinaning faqat yaxshi tomonlarini ko'rsatishga tirishar edi. G'o'za shoxlab, qalin bo'lib ketgan joylarida u masinasini sekin yurgizib, paxtani to'kmay olib o'tishga harakat qilar edi.

Tush paytida dala shiyponida radio eshitib o'tirgan terimchilar birdan oldimizga chopib kelib:

— Yolqin gapirdi! Eshitdilariniyo'qmi? — deb qolishdi.

Radio muxbirining tezkorligini qarangki, akamning kecha lentaga yozib olingen so'zlarini bugun tushda butun respublikaga eshittiribdi.

— Rais ham gapirdimiyo'qmi? — so'radi Yolqin akam.

— Gapirdi. "Sharoit yaratamiz", — dedi.

Yolqin akam Farmon brigadirga qaradi:

— Xo'sh, endi qalay? Yana bir marta radioga chiqib: "Rais

bilan brigadir sharoit yaratmayapti”, — deyinmi?

Farmon brigadir qalin lablarini qimtib, onamga zug‘um qilib dedi:

— Endi butun javobgarligi sening bo‘yningda. Agar o‘ttiz sentnerdan bir gramm kam bersang, sen bilan o‘shanda gaplashaman!

— Bo‘pti, nima balo kelsa, men balogardon! Siz endi aralashmang.

Farmon brigadir ketdi.

Onaizor Yolqin akam uchun har qancha og‘irlikni ham ko‘tarishga tayyor edi. Akam shu yerga kelib, mushkul ishlarni mashtinada qila boshlagandan beri onamning yuzlari to‘lishib, rangi kirib bormoqda edi. Buni qo‘shti ayollar ham sezishar:

— Sharofat opa, ishingiz yengillashib, joningiz kirib qoldiyta! — deyishardi.

— Asta aytasizmi! Har yili to‘rt-besh tonna paxta terguncha belimda bel qolmas edi. Uch-to‘rt oygacha o‘zimga kelolmay yurar edim. Endi o‘g‘lim besh tonnani bir kunda teryapti.

— Lekin mashina tergan paxta iflos bo‘larmish-ku. Birinchi sortga olmasmish. Puldan ancha yutqizar ekansiz-da.

— Nega yutqizarkanman? Qaytaga mashinaning tergan paxtasi qo‘lda tergandan o‘n barobar arzonga tusharkan-ku.

— Paxtani to‘kib, barakasini uchirishi bor-da.

— E, odamlar aytaveradi-da! Erim rahmatli birinchi bo‘lib traktor minganda ham qop-qop gap chiqqan edi. “Ana, traktor yerni harom qiladi-yu, tuproqni kuydirib, hosilning barakasini uchiradi-yu...” Hammasi bekor gap ekan-ku! Ko‘sak chuviydigani mashinani aytинг. Ilgari qish bo‘yi ko‘sak chuviyverib tirnoqlarimiz yeyilib ketar edi. Shunda ham ko‘sak o‘lgur bahorgacha ado bo‘lmas edi. Hozir qarang! Bitta mashina bir xirmon ko‘sakni hash-pash deguncha chuvib tashlaydi.

— Ishqilib, xirmoningizning barakasi yaxshimi?

— Ha, birinchi terimning o'zidan planim to'ldi. Endi majburiyat qoldi. Hademay unisi ham to'ladi.

Haqiqatan, onamning ishlari o'zi kutganidan ham yaxshi bo'ldi. Uning zvenosi jami bo'lib yigirma gektar yerga paxta ekkan edi. Akam buning oltmishtonnasini mashinada terib berdi. Qolganini podbor qilib, qo'lida terib olishdi.

Yolqin akam radioda aytgan so'zining ustidan chiqishi uchun kimningdir dalasidan mashinada yana qirq tonna paxta terishi kerak edi. Lekin bunga rozi bo'ladigan brigadir-u zvenovoyni topish oson emas edi.

Qo'l terimiga o'r ganib qolgan raisimiz qishloqda bor odamni dalaga olib chiqqan, shahardan ham bir talay yordamchilar kelgan edi.

4

O'sha yili men uchinchi sinfga o'tgan edim. Maktabimiz yopilgan, sinfxonalarga poxol to'shab, shahardan kelgan yordamchilarga yotoq qilib berishgan edi. Yuqori sinflarning bolalari erta tongdan to kechqurun qorong'i tushguncha paxta terishar, keyin qishloqqa qaytib vaqt ketkazmaslik uchun o'qituvchilar bilan birga dala shiyponlarida yotib qolishar edi. Bolalar bog'-chasi ham dalaga ko'chib chiqqan edi. Maktabimiz binosi yordamchilarga berilgani uchun biz boshlang'ich sinf bolalari, bog'-cha binosida o'qir edik. Toshkentdan berilgan ko'rsatmaga binoan boshlang'ich sinflar terimga chiqmasligi kerak edi. Lekin rais o'qituvchilarimizni chaqirib:

— Mahalliy tashabbus ham bo'lishi kerak, — degan edi. — Bir kilo tersa ham harna. Toma-toma ko'l bo'ladi. Darsni ko'p cho'zmasdan dalaga olib chiqing. Issiq ovqatni o'sha yoqda

yeidi.

Shunday qilib, ikki-uch soat o'qir-o'qimas mактабдан chiqamiz. Uyda hech kim yo'q, eshik zanjir. Kitob-daftар solingan portfeli sinfda qoldiramiz. O'qituvchi hammamizga bittadan etak topib beradi. Dalaga yetguncha birga boramiz-da, keyin egatlarga sochilib ketamiz.

Boshqalardan ko'proq terganlarni o'qituvchilar ham, brigadirlar ham maqtashadi. Mening ham ilg'or bo'lgim keladi. Lekin bizni ko'pincha birinchi terimi tugagan, paxtasi siyrak qolgan joylarga qo'yishadi.

Bir kun belimga etakni bog'lab, chipta qopni qo'lting'imga qisdim-u, paxtasi ko'proq ochilgan egat izlab ketdim. Bir paykal-dan ikkinchisiga o'tdim, undan uchinchisiga o'tdim. Kuz payti bo'lsa ham, oftob tikkaga kelganda kun qizib ketdi. Terlab-pishib bir etakni to'ldirdim, uni chipta qopga bo'shatdim. Qopni yelkamga olib nariги paykalga o'tdim. U yerda paxta ko'p ekan. Kun og'guncha to'rt-besh etak terib, qopni to'ldirib qo'ydim.

Bola bo'lmasam: "Buni qanday ko'tarib ketaman?" — deb o'ylamaymanmi! Murg'akkina gavdam bor. Qop o'zimdan ikki baravar katta. "Bugun o'qituvchi meni rosa maqtaydi", — deb quvonib qo'yaman. Momiq paxta ko'zimga yengil ko'rindi. Qopni birinchi bor ko'targanimda zilday og'irlikdan oyoqlarim bir qaltiradi. Lekin qopdagи paxta yelkamga yumshоq tegdi-yu: "Hechqisi yo'q!" — deb o'zimni yupatdim-da, yurib ketdim.

Qadam qo'yganim sari boshim pastga egilib, bukchayib boraman. Shu ahvolda paykalning boshigacha zo'rg'a yetdim. Nafasim qisilib, yurolmay qoldim. Qop endi tog'day og'ir, toshday qattiq tuyulib ketdi.

Hali nari yoqda yana nechta paykal — bor! Qopni o'qariq-nинг chetiga qo'yib, birpas dam oldim. Peshanamdan ko'zlarimga oqib tushgan terlarimni artdim. Sal o'zimga keldim-u, yana qopni ko'tardim. Suvi qurib qolgan katta ariq bor edi. Shundan

o'tayotganimda oyog'im bir tomirga ilinib surinib ketdim. Qop yelkamdan uchib, suvsiz ariqning ichiga tushdi. O'mimdan turdim. Darmonim ketib qolgan ekan. Qopni ariqdan ko'tarib olib chiqaman desam, hech kuchim yetmaydi. Ariqdan chiqay-chiqay deganimda qop go'yo ikki barobar og'irlashib ketadi-yu, meni pastga tortib tushiradi. Keyin qopning o'zi ham qo'limdan sirg'alib tushib ketadi. Shunday bo'ldimki, qop yana bir marta ariqqa yumalab tushganda uni qo'llarim bilan urib, yig'lab yubordim.

— Mana, mana senga, mana! — deb yig'lab, qopni mushtloyotgan paytimda ariq tepasidan muloyim bir tovush keldi:

— Hoy yigitcha, sizga nima bo'ldi?

Ko'zimning yoshini artib qarasam, ariq bo'yida baland poshnali tuqli, xipcha belli shohi ko'ylak kiygan, yelkasiga shaharcha qilib sumka osgan bir qiz turibdi. Men uyalganimdan nima deyishimni bilmay, qopni yerdan turg'izib, yelkamga olmoqchi bo'ldim.

Shunda qiz:

— E, qop og'irlik qilyaptimi? — dedi-yu, sakrab ariqqa tushdi.

Qop quruq ariqqa ag'anaverib tuproqqa belangan edi. Qizning sariq ko'ylagi esa top-toza, silliq qilib dazmollangan. U qopni ikki qo'llab, o'zidan mumkin qadar uzoqroq tutib ko'tardi-yu, ariqdan olib chiqdi. Men ham uning ketidan chiqdim. Qiz mening gavdamni qopga solishtirib ko'rди-da:

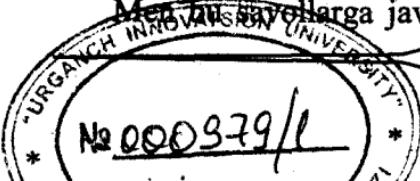
— Tavba, shunday og'ir yukni kim sizga ko'tartirdi? — dedi.

Men uyalib, qizning yuziga qaray olmas edim. Boyagi ko'z yoshim changli yuzimda izlar qoldirganini sezib, boshimni pastga egdim-u:

— O'zim... — dedim.

— Maktabda o'qiyosizmi? Nechanchida?

Men uyalib yuvellarga javob berayotib: "Qopni endi qanday

ko'taraman?" — deb o'ylanardim. "Nahotki shunday yaxshi kiyangan opa menga qop ko'tarishib borsa?"

Qiz mendan maktabimiz, o'qituvchilarimiz qaysi tomondaligini so'rayotganda ariq bo'ylab o'tgan so'qmoqda kombinezon kiygan bir odam ko'rinish qoldi. Durustroq qarasam, Yolqin akam:

— Aka! Aka-a! — deb uni chaqirdim.

Yolqin akam biz tomonga burildi. Qo'ltig'ida asbob-uskunalar solingan yog' teggan brezent¹ jild. Yaqin kelib, notanish qiz bilan salomlashdi-yu, menga qaradi:

— Xo'sh, mulla Tursun?

— Paxta... — deb akamga qopni ko'rsatdim.

— Sen... bir o'zing terdingmi?

— Ha...

— Balosan-ku, — deb Yolqin akam kuldi. — Chumoliga o'xshab o'zingdan katta yuk ko'taribsan-da.

Qiz ingichka qora qoshini chimirib, akamdan gina qilgan ohangda gapirdi:

— Suyagi qotmag'an bolani bunaqa ayamay ishlatsalaring, mayib bo'lib qolmaydimi?

Yolqin akam qizga "yalt" etib qaradi. Nazarimda, qizning menga qayishgani ham, gapining ohangi ham akamga xush yoqdi. Akamning yuzida hali men ko'rmagan nafis bir jilmayish paydo bo'ldi, ovozi to'satdan muloyimlashdi:

— E, ha, siz ham bunga yuk ko'tarishdingizmi hali? Rahmat. Bu bola mening ukam bo'ladi. Terimga chiqqanidan bexabar edim.

— Bunaqa kichkinalar paxtaga chiqarilmas edi-ku.

— O'zları qahramonlik qilib chiqishgan-da. Shundayimi,

¹ Brezent (gollandcha: presenning yoki lotincha: præcçingere — o'ramoq) — zig'ir tolasidan yoki zig'ir tolsasi bilan paxta ipidan to'qiladigan, suv o'tkazmaydigan qalin, qo'pol mato.

Tursun?

Men yerga qarab “ha” deganday bosh irg‘adim. Shunda qiz mening qopni mushtlab qanday yig‘laganlarimni akamga aytib berdi. Uyalganimdan yuzim lovullab ketsa ham, akam bilan qizning quvnab kulishganini ko‘rdim-u, men ham beixtiyor kula boshladim.

Yolqin akam qopni yelkasiga oldi-da, qizga muloyim ko‘z tashlab:

- Sizga yo‘l bo‘lsin? — dedi.
- Men maktabga borishim kerak edi...
- Maktabga... ishgami?
- O‘qituvchilikka...
- Unday bo‘lsa, xush kelibsiz!
- Rahmat!
- Qishlog‘imizga avval ham kelganmidingiz?
- Yo‘q, birinchi kelishim.

Akamning chehrasi juda ochilib ketdi. Men uning naqadar ko‘hlik yigit ekanini, og‘zini to‘ldirgan oppoq tishlari, tim qora katta-katta ko‘zları o‘ziga naqadar yarashishini mana endi ko‘rdim.

— Bo‘lmasa, tanishib qo‘yaylik. Men Yolqin Otajonovman.

Qiz o‘zini:

- Munira Sobirova, — deb tanitdi.

Men ularning ko‘zları ko‘zlariga tushgan paytini ko‘rib qoldim. Ikkovilarining ko‘zlarida ham shodlik uchqunlanib turidi. Go‘yo ular bir-birlarini ko‘pdan beri izlab yurishgan-u, hozir tasodifan dalada uchrashib qolishganidan suyunishyapti.

— O‘qituvchilar ham hammasi dalada, — dedi Yolqin akam. — Yuring, men tanishtirib qo‘yaman.

Paykal oralab borayotganimizda Munira opa akamga yana bir qaradi-yu:

- Men sizni bir joyda ko'rganman, — dedi.
- Toshkentdami?.. Siz Toshkentda o'qiganmisiz?
- Ha, o'qituvchilar institutini bitirib kelyapman.
- Bo'lmasa paxtakorlarning qurultoyidä ko'rganmisiz...

Yo Selmash¹ zavodining yoni-veridami?

- Zavodga borganmidingiz?
- Ha, terim mashinasini zavoddan o'zim minib chiq-qanman.
- Shoshmang, shoshmang! Men sizni, chindan ham, mashinada... Paxta terayotgan paytingizda ko'rdim. Kinojurnalda ko'rdim...
- Rostdan-a? Qachon?
- Kuni kecha. Andijonda.
- Yaqinda suratga olib ketgan edi, darrov chiqibdimi, a?
- Yaxshi chiqibdi. Men hali mashinaning paxta terganini ko'rmagan edim. Qiziqib tomosha qildim. Endi dalada ham ko'r-sak kerak. Shu atrofda ishlayapsizmi?
- Bu atrofda terib bo'ldim, shekilli. MTS endi boshqa kolxozga o'tkazmoqchi.
- Nega? Bu yerda paxta qolmabdimi?
- To'lib yotibdi. Lekin: "Qo'lida tersak, besh-o'n kilo ortiq olamiz", — deb mashinadan cho'chishadi-da. Hademay yog'in-garchilik boshlansa, qo'lida terib tejaganlari yuz hissa ortiq bo'lib chiqib ketadi.
- Maktab bolalari-yu shahardan chiqqan yordamchilarning ovoragarchiligini ayting. Shularning o'rniga ham maszina tera qolsa bo'lmaydimi?
- Bo'ladi-yu, lekin... bu yoqda mayda-chuyda zvenolar. U yoqda kattakon MTS. Birini-biriga qovushtirguncha odam o'lib bo'ladi.

¹ Selmash (*ruscha*) — qishloq xo'jaligi.

— Texnika MTSdan kolxozlarga olib beriladi, degan gaplar yuribdi-ku.

Munira opaning ba'zi bir qizlarga o'xshab uyalib-qimtina-vermasdan, o'zini juda erkin tutishi menga tobora xush yoqar edi. Uning ta'sirida Yolqin akam ham o'zini dadil tutib:

— Muniraxon, hamma narsadan xabardor ko'rinasiz, — dedi. — Nimadan dars berasiz?

— Tarix-jo'g'rofiya fakultetini bitirganman.

Katta ariqning ko'prigidan o'tdik. Kallaklangan tutlar orasidan keng bir paykal ko'rindi. Paykalda odam ko'p edi.

— Bizning maktab ana shu yerda, — dedim akamga. — Qopni bering, o'zim ko'taraman.

Akam xiyol ikkilandi. Nazarimda, uning Munira opadan ajralgisi kelmas edi. Oxiri akam:

— Yuraver, senga og'irlilik qiladi, — deb qopni menga bermadi.

Munira opa yana akamga o'girilib qaradi:

— Nima... endi mashina bilan boshqa kolxoza terasizmi?

Gapining ohangidan u akamning shu yaqin orada ishlashini istardi. Akam uning bu istagini sezganday va juda yoqtirganday bo'lib:

— Iloji bo'lsa, bu yerdan ketmayman, — dedi. — Kolxozdan kolxzog'a o'taversam, ishning unumi bo'ladimi? Bugun raykomga borib, shuni aytaman. Kinoda chiqqan bo'lsam, endi tilim uzun... Bo'sh kelmayman.

— To'g'ri qilasiz! — deb kului Munira opa.

Akam qopni tarozining oldigacha eltib berdi-yu, Munira opaga:

— Qishloqda sharoit qiyinroq, ketib qolmang tag'in, — dedi.

— Xo'p!.. Sizga ham oson emas ekan. Q'zingiz ketib qolmang!

— Yo‘q! yo‘q!

Ikkovlari kulishib, qo‘l berib xayrlashdilar. Munira opa dars berishi kerak bo‘lgan yuqori sinflar hammasi dalada yotib ishlar edi. Munira opa ham dala shiyponida qizlar bilan yotib qoldi.

O‘sha kuni sinfdoshlarim orasida eng ko‘p paxta terib, kechqurun hammaning oldida alohida maqtov eshitgan bola men bo‘ldim. Lekin menga bu maqtovlardan ham yoqimliroq tuyulgan narsa — shahardan kelgan o‘qituvchi opaning Yolqin akamga nihoyatda iliq muomala qilgani bo‘ldi. Shunday yaxshi kiyin-gan, qaddi-qomati kelishgan, ancha-muncha yigitning aqlini shoshiradigan qizning qarshisida Yolqin akam ham o‘zini yaxshi tuta olgani mening ko‘z oldimda akamning obro‘sini avvalgidan bir necha daraja oshirib yubordi. Men endi akamga xuddi kino-larda ko‘rgan qahramonlarimga qaraganday maroq va ixlos bilan qaraydigan bo‘ldim.

Yolqin akam raykomga borib, rais bilan gaplashib, oxiri o‘zimizning kolxozda yana bir zvenoning paxtasini mashinada teradigan bo‘libdi. Men buni uyda onamdan eshitgan zahotim Munira opamni esladim. U akamning mashinada paxta terishini ko‘rmoqchi edi-ku! Uch soat dars o‘qib, yana dalaga chiqqani-mizda men Munira opamni qidirib topdim-u, voqeani aytdim.

— Qayerda? Yaqinmi? — deb Munira opa juda qiziqib qoldi.

Akam ishlayotgan paykal ancha uzoq edi. Shunga qaramay Munira opa yettinchi sinfda o‘qiydigan va devoriy gazetaga foto-surat ishlaydigan bir bolani yoniga olib, akamning ishini ko‘rgani ketdi.

Yolqin akam aytgan so‘zining ustidan chiqib, mashinada yuz tonna paxta tergandan keyin gazeta-jurnallarda uning suratlari chiqdi. Chunki o‘sha paytda bir odamning yuz tonna paxta terishi juda katta voqeа hisoblanardi. Ba’zilar bunga ishon-masdan: “Muxbirlar oshirib yozishni yaxshi ko‘radi, yarmisi rost

bo'lsa kerak, lekin shunda ham bir o'zi yigirmata terimchining ishini qilibdi, balo ekan!" — deb qo'yishardi.

Maktabimizning devoriy gazetasida ham "Mexanizatorlik kasbini ulug'laymiz!" degan sarlavha ostida akamning mashinada paxta terayotgan paytini ko'rsatadigan fotosuratlar chiqdi.

Devoriy gazetamizning bu e'tibori Yolqin akamga Toshkentda chiqadigan ba'zi gazetalarning e'tiboridan ham kuchliroq ta'sir qilgan bo'lsa kerak. U menden devoriy gazetada nimalar deyilgani, qaysi suratda nima ko'rsatilganini batafsil so'rab oldi.

— O'zingiz borib ko'ra qoling! — dedim men soddalik qilib. — Munira opa devoriy gazetaga redaktor¹ bo'lganlar. Hammasini o'zları ko'rsatadilar.

Yolqin akamning ko'zları chaqnab, qoracha yuzi to'q-qizil bo'lib, bo'rtib ketdi.

— Men borib yurmayin, — deb menden uyalganday bo'lib gapirdi: — Senga bir ish buyursam, qilasanmi?

— Qilaman!

Yolqin akam daftarimdan ikki varaq yirtib oldi-da, ichkari uyga kirib, bir narsalarni yozdi. Keyin yozganini konvertga solib menga berdi.

— Mana shuni Munira opangga eltib berasan. Bolalarning oldida berib o'tirma tag'in.

Akam meni o'zining nozik sirlariga sherik qilayotganidan hayajonlanib ketdim:

— Yo'q, hech kim yo'g'ida o'zlariga sekin... beraman!

— Ha, ana. Keyin... javobini olib kelasan.

— Xo'p.

Men akamning xatida nimalar yozilganini juda bilgim keldi. Maktabga borayotib papkamni ochdim-da, matematika daftarimning qatida turgan konvertni qo'limga oldim. Konvertda

¹ Muharrir.

katta samolyotning surati bor. Boshqasi bo‘lmaganidan akam xatni “avia” konvertga solib bergen. Yelimlab bekitilgan konvertni ochish mumkin emas. Uni yana daftarimning qatiga soldim. Keyin xuddi xat tashiydigan samolyotga o‘xshab, qo‘llarimni yoyib, maktabga qarab chopdim:

Munira opamning bir o‘zi yo‘lakdan o‘tayotganini ko‘rib qoldim-u, daftarimning qatidan haligi konvertni oldim.

— Muallima opa, sizga! — deb xatni sekin uzatdim.

— Qayerdan? Toshkentdanmi?

— Yo‘q, — deb shivirladim: — Yolqin akamdan.

Munira opamning yuzi “lov” etib qizardi. Xatni ochmasdan darrov cho‘ntagiga soldi.

O‘quvchi bola o‘qituvchisining bunaqa sirlarini bilishi pedagogikaga to‘g‘ri kelmasligini men qayoqdan bilay! Katta tanaffusda men Munira opani maktab hovlisida uchratib qoldim. Chopib yoniga keldim-u:

— Javobini berasizmi! — dedim. — Akam kutib o‘tirib-dilar.

Munira opa yana “duv” qizardi. “Bu gapni hech kim eshitmadimikin?” — deganday yon-veriga qarab qo‘ydi. Eshikdan direktor chiqib kelmoqda edi.

Munira opa yelkamga qo‘lini qo‘yib, muloyim tovush bilan tushuntirdi:

— Sen o‘quvchisan... Akangga ayt, seni pochtachi qilmasinlar... Yo‘q, yo‘q, sen aytma!.. Men o‘zim aytaman...

— Qachon? Biznikiga borasizmi?

— Yo‘q, boshqa joyda... duch kelganda... Ishqilib, sen bor... Darsingni bil. Xo‘pmi!

Munira opaning yelkamda turgan qo‘llari haya jondan titrar edi. Uyga borsam, Yolqin akam ham iztirobga tushib, meni kutib o‘tirgan ekan. Hovlida onam shivirlab so‘radi:

— Akang senga nima ish buyurgan edi? Hadeb uyga kiradi,

ko'chaga chiqadi. "Bugun nechta darsi bor edi?" — deb nuqul seni so'raydi.

— Darsimiz beshta edi, — deb men onamning savoliga yarimta javob berdim-u, ichkariga bo'shashibroq kirib bordim.

Akam meni ko'rib, sakrab o'midan turdi, avzoyimga qarab, tashvish bilan:

— Nima bo'ldi? — dedi.

Men bo'lgan voqeani birma-bir aytib berdim. Munira opa ning yuzi "duv" qizargani, hayajonga tushib, tutilib gapirgan gaplari akamga negadir juda yoqdi, shekilli, chehrasi ochilib kuldil:

— Ha, mayli... sening pochtachilik qilmaganing ham ma'-qul. O'zim gaplashaman. Lekin sen buni hech kimga aytmagin-a, xo'pmi?

— Ayamga ham aytmaymi?

— Aytma.

— Mayli, aytmayman.

Munira opa maktabdan ancha narida ikki yosh qizi bilan beva qolgan bir ayolning uyida turar edi. Kechqurun onam Yolqin akamning maktab bilan o'sha xotinning uyi orasidagi ko'chada kimnidir kutib turganini ko'ribdi.

Qishloq joyda sir saqlash qiyin. Akam o'sha yili "IJ" markali mototsikl olgan edi. Erta bahorda u Munira opani mototsiklining orqasiga mingashtirib dalaga boychechak terishga olib chiq-qanini kimgardir ko'ribdi. Yana kimgardir akam bilan o'qituvchi opaning rayon markaziga kino ko'rishga borganini ko'rgan ekan. Bu hammasi og'izdan og'izga o'tib, onamning qulog'iga yetib kelibdi. Bir kun uchovimiz ayvonda o'tirganimizda onam shu to'g'rida gap ochdi:

— Uylanadigan vaqting ham bo'ldi, bolam. Agar o'sha qizda ko'ngling bo'lsa, biz boraylik. Ota-onasi qayerda?

Yolqin akam o'ng'aysizlanib, do'ppisini boshida bir-ikki

aylantirdi-yu:

— Ota-onasi yo‘q ekan, — dedi.

— Voy, yetim o‘sgan ekanmi?

— Otasi urushda o‘lgan ekan. Onasi bundan ikki yil oldin qazo qilibdi.

— Hech kimi bo‘lmagani uchun ham kelib qolgan ekan-da.

Bo‘lmasa shaharlik oyimchalarining qishloqqa ishga kelishi osonmi? Uzatadigan odami ham yo‘q degin!

— Toshkentda tug‘ishgan akasi bor ekan. Akasi Muniraga shahardan ish topib beraman degan ekan...

— Akasi katta odam ekanmi?

— Bir ministrlilikda¹ buxgalter² ekán.

— Bo‘lmasa biz akasi bilan gaplashamizmi? Toshkentda bo‘lsa, qanday topib boramiz?

— Bilmadim, akasining o‘zi birovnikida ichkuyov emish.

— Bechoralarning uy-joylari ham yo‘q ekanmi?

— Bular otalarining akasi bilan bir hovlida turisharkan. Hozir hovli o‘sha amakilarida bo‘lsa kerak.

Onam hamma narsani so‘rab, bilib olgandan keyin:

— Bo‘lmasa men raisga maslahat solay, — deb o‘rnidan turdi: — “Toshkentdan kelin tushiribdi”, — degan gap raisimizning obro‘sí uchun ham yomon bo‘lmas. Toshkentga borganda birrov kirib, amakisi bilan akasining roziligini olib kelsa, keyin biz to‘y harakatini boshlayveramiz.

— Bu yog‘ini o‘zingiz bilasiz, aya.

Shu kundan boshlab bizning uyda to‘y tayyorgarligi boshlanib ketdi. Yolqin akam traktor remontidan bo‘shagandan keyin hovlining kamchiliklarini tuzatdi, bobomizdan qolgan sertokcha

¹ Vazirlik.

² Buxgalter (*nemischa*: Buch — kitob + halter — olib yuruvchi, tutib turuvchi) — idora, muassasa, korxona va shu kabilarning hisob-kitob ishlarini olib boruvchi mutaxassis; hisobchi.

eski uyni ganch bilan shuvatib, lolarang naqshlarini yangilatdi.

Bu orada Toshkentga borib kelgan raisimiz: "Qizning amakilari rozi-yu, lekin akasi Munirani Toshkentga qaytarib olib ketish niyatida yurgan ekan, ro'yixushlik bermadi", — degan gapni aytди.

Onam ko'rpa qaviyotgan edi. Bu gapni eshitgandan keyin qo'li ishga bormay, nolidi:

— Qishloqda shuncha qiz bor. Hammasini yetti pushtigacha bilar edik. Qaysisiga qo'l cho'zsak, qo'limiz yetar edi. Qayoqdan ham shu muallima kela qoldi?

— Akasining bitta sovuq-gapiga shuncha nolishmi, aya? — dedi Yolqin akam. — Qo'rqmang, hozirgi zamonda hamma gapni qizning o'zi hal qiladi.

Keyin bilsam, o'sha kezlarda Munira opa akasiga: "Biz ahdi-paymon qilganmiz, siz istasangiz-istamasangiz to'y bo'la-di", — degan mazmunda xat yozgan ekan.

5

Munira opaning akasi bu xatni olgandan keyin qattiq tashvishga tushgan bo'lsa kerak, bir kun to'satdan qishlog'imizga kelib qoldi. Matosi yiltiraydigan chiroqli yashil plash kiygan, boshida ayvonchasining uchi qayrilgan shlyapa. Ko'ylagining oppoq yoqasi uzoqdan ko'zga tashlanadi. Yuzlari ham top-toza qirilgan, o'zi juda kelishgan, gavdali yigit. U avval maktabimizga kirib, Munira opani o'qituvchilar xonasidan qidirib topdi. Keyin aka-singil Munira opa turadigan hovliga qarab ketishdi.

O'sha kuni akam pardozdan chiqqan naqshin uyga sim tortib elektr tushirayotgan edi. Men maktabdan uyga qaytsam, qishloqqa Munira opaning akasi kelganini onam ham allaqachon

eshitibdi. Mehmonni biror obro‘liroq kishinikiga ziyofatga chاقirish va o‘sha yerda uni o‘rtaga olib, yaxshilab bir gaplashish haqida akam bilan maslahatlashayotgan ekan.

Lekin kechki payt mehmonning o‘zi kutilmaganda bizniki-ga kirib keldi. Uylar yig‘ishtirilmagan, akam korjomada edi.

— Bu kim? — deb onam akamga shivirladi.

Akam “bilmayman” deganday yelka qisdi. Shunda men sekin:

— Muallima opaning akalari! — dedim. — Boya maktab-dan birga chiqib ketishuvdi.

— Voy o‘lay! — deb onam cho‘g‘ni bosganday shoshilib, ganch shuvoq qilingan uyga beqasam ko‘rpachalar to‘shadi.

Mehmon stol-stul qidirganday bo‘lib, u yoq-bu yoqqa qaradi. Lekin bu uyda hali stol-stul yo‘q edi. Mehmon oyog‘ida yaltirab turgan chiroyli tuflisini bo‘sag‘ada yechib qoldirdi-da, akamning taklifi bilan to‘rga o‘tdi. Lekin chordana qurishni bilmash ekan, uzun oyoqlarini burchak tomonga cho‘zib, ko‘rpachaga qiya o‘tirdi.

Akam poygoh tomonga cho‘kka tushib:

— Xush kelibsiz, mehmon! — dedi.

— Qulluq.

Onam dasturxon yozib, non, qand-qurs qo‘ydi. Meni chاقirib:

— O‘choqda choy qaynaguncha ichib turishsin, — dedi-da, ikki kosa qatiq quyib berdi. Men kosalardan birini nayin qoshiq bilan mehmonning oldiga qo‘ydim. Birini akam oldi. Keyin bir chekkada jim o‘tirib, nima gap bo‘lishini kutdim.

— Tanishib qo‘yaylik, — dedi mehmon. — Men Munira-ning akasiman. Ismim — Azlar.

Akam nima deyishini bilmay:

— Yaxshi, xush ko‘rdik, — deb qo‘lini ko‘ksiga qo‘ydi.

— Bilaman, odatga binoan men hozir bu yerga kelmasligim

kerak edi. Lekin, ochig'ini aytganda, odat-podat uchun vaqtim yo'q. Bir kunga javob olib kelganman, tungi poyezdda qaytib ketishim kerak.

— Biznikilar kelganingizni eshitib, mehmonga chaqirish-moqchi edi. O'zingiz kelganingiz juda yaxshi bo'ldi.

— Kelishimning sababini sezib turgandirsiz?

— Sal-pal.

— Yoshingiz nechada?

— Yigirma ikkida.

— Men ikki yosh katta ekanman. Siz bilan yigitchasiga dangal gaplashmoqchiman.

Akam allanarsadan xavotirlanganday bo'lib:

— Bajonidil, — dedi.

— Siz meni yoshlarning sevgi-muhabbatlariga qarshi ekan deb o'ylamang. Men o'zim yaxshi ko'rib uylanganman. Kelinoyingiz bilan ikkovimiz har jihatdan bir-birimizga munosib tushganimizdan keyin oila qurganmiz. Ikkovimiz ham institutni bitirganmiz, ikkovimizning ham madaniy saviyamiz bir-birimizga to'g'ri keladi. O'zimizni juda erkin tutamiz. Eskicha urf-odatlar bilan hisoblashib o'tirmaymiz.

— Qisqasi, baxtiyorsizlar.

Yolqin akamning jilmayib aytgan bu so'zlarida biroz kino-ya bormidi yoki mehmon o'zining maqtanganday bo'lib gapirganini endi sezdimi, o'tirgan joyida o'ng'aysizlanib, bir qimirlab qo'ydi. Oyoqlarini burchakdan olib deraza tomonga cho'zdi. Qatiqdan ichkisi kelib, nayin qoshiqni qo'lliga oldi. Qoshiqning dastasida siri ko'chib qorayibroq qolgan joyi bor edi. O'sha joyini ko'ziga yaqin keltirib qaradi-yu, kir deb o'yladi, chamasi, qoshiqni qaytib dasturxonga qo'ydi. Keyin ovoziga jiddiy tus berib:

— Munira mening bitta-yu bitta singlim, — dedi. — Men uning ham mana shu tarzda baxtiyor bo'lishini istayman.

— Lekin hammaning baxti bir xil bo'larmikin?

— Ha, yevropaliklarda: "Hamma baxtiyor oilalar bir-biriga o'xshaydi", — degan maqol ham bor.

— Bir tandirdan chiqqan non bir-biridan farq qiladi-ku. Odamlarning baxti qanaqasiga o'xshash bo'larkin?

— Albatta, uncha-muncha farq bo'lishi mumkin. Lekin hozir gap bu haqda emas. Men katta dargohda ishlaganim uchunmi, har xil oilalarni ko'rdim, qo'ydi-chiqdi masalalari bilan ham shug'ullandim. Tajribasiz yoshlар selday toshib keladigan dastlabki tuyg'uga berilishib, oila qurishadi. Lekin tuyg'u deganingiz toshqin suvday tez o'tib ketadi. Bir umr inoq yashash uchun ma'naviyat kerak, aql, bilim, madaniy saviyalar mushtarak bo'lishi kerak.

— Xushtarak? — deb akam tushunmagan so'zini buzibroq so'radi.

Mehmon akamga g'olibona kulib qaradi-yu:

— "Xushtarak" emas, mushtarak. Ya'ni bir-biriga monand, bir danakning ichidagi ikki mag'izday degani. Siz bu so'zni haligacha eshitmagan ekansiz-da? Nechanchini bitirgansiz?

— Oltinchini... Urush vaqt edi-da. Odam yetishmas edi. Bir ishlab ketganimcha... Keyin bir yil mexanizatorlar mакtabida o'qidim...

— Hafsala qilgan odam hali ham o'qisa bo'ladi... Lekin... endi o'qisangiz, sakkizinchida o'qiysizmi? Munira xuddi shu sinfda tarixdan dars berar ekan...

Mehmonning tagdor qilib bergen savollari, aytgan gaplar Yolqin akamga shunday og'ir botdiki, uning bo'yinlarini, peshanalarini bordan ter bosdi.

— Mehmon, siz gapni aylantirib kelib, meni: "Muniraga munosib emassan!" — demoqchisiz, chamasi?

— Siz mening gapimni bunchalik qattiq olmang, Yolqinbek. Men ham sizning gazetada chiqqan suratingizni ko'rgan-

man. Siz mактабда кам о'qиган бо'lsangиз ham, hayot doril-fununida ko'п narsani o'rgangansiz. Dalani daftар qilib o'qigan-siz. Hozir nomi chиqqan mexanizatorsiz... Lekin oila masalasi juda nozik-da. Bir xil narsalarning taxiri keyin chiqadi. Hayotda murakkab narsalar ko'п bo'ladi. Er-xotinning bilimi, tushunchasi baravar bo'lmasa, gap-gapga qovushmaydi, anglashilmovchilik ko'payadi, axiri bir kun oila buзiladi.

— Qisqasi, siz Munirani... niyatidan qaytarmoqchi bo'l-yapsiz, shundaymi?

— Men uning ko'zini ochmoqchiman! Hozir kitobiy tu-shunchalar bilan osmoni falakda uchib yuribdi. Men uni yerga tushirmoqchiman. Makteb bolalarini tarbiyalab, o'zgartirib olish mumkin. Lekin oila qurgandan keyin: "Erimni istaganimday kamolotga yetkazaman", — deb o'ylash xayolparastlik!

— Siz aytgan gaplarning ba'zi birlarini men ham Muniraga aytganman. Men unga ostonasi oltin uy va'da qilganim yo'q. Turmushimiz oson bo'lmasligini biladi. Lekin singlingiz qiyinchilikdan qo'rqlashtigan toifadan ekan-da. Agar faqat jonining rohatini o'ylaganda Toshkentday shaharni tashlab, qishloqqa kelarmidi? Dunyoda xalqni o'ylaydigan odamlar ham bor-ku, axir! Biz faqat o'z rohatimizni o'ylayotganimiz yo'q... "Dalada ishlayotgan shu qora ko'zlarning mushkulini oson qilarmikin-miz?" — deb kuyib-pishib yuribmiz. Munira bilan ikkovimizning maqsadimiz, orzuyimiz bir joydan chiqyapti. Siz aytgan "mushtarak"ka bu narsalar kirmaydimi?

— Gazetaga maqola yozsangiz, bu narsalarni o'sha maqo-langizga kirgizasiz, yigit! Men sizdan intervyu¹ olishga kelganim yo'q.

— Xo'п, mendan talabingiz nima?

¹ Intervyu (inglizcha: uchrashuv) — jurnalistning bir yoki bir necha shaxs bilan dolzarb masalalar yuzasidan suhbati.

— Men hammasini aytdim. Agar tanti yigit bo'lsangiz, Muniraning ko'zini ochishda menga yordam berarsiz, deb umid qilgan edim.

— Menimcha, Muniraning ko'zi siz-u biznikidan ochiqroq. Men unga "uyylanaman" deb so'z bergenman. So'zimdan qaytsam, ana unda notantilik bo'ladi!

Mehmon sakrab o'midan turdi. Onam shu payt eshikdan choynak-piyola ko'tarib kirdi.

— Voy, mehmon, nega darrov qo'zg'aldingiz? O'tiring, men osh damlayapman!

— Rahmat, to'ydik! — deb mehmon tuflisini kiydi. — Ona, keyin bir gap bo'lsa, armon qilib yurmang! Men o'g'lingizni ogoohlantirib qo'ydim!

— Iye, iye, nima bo'ldi o'zi? Yolqin, mehmonni to'xtat!

— Azlarbek aka, birinchi kelishingiz, bunday qilmang, oshga o'tiring! — deb Yolqin akam yotig'i bilan gapirib ko'rdi.

Lekin Azlar aka o'tirmay chiqib ketdi. Keyin eshitsak, u o'sha kuni kechasi poyezdga tushib, Toshkentga qaytib ketibdi.

Oradan bir oy o'tgandan keyin Yolqin akam bilan Munira opaning to'ylari bo'ldi. Azlar aka qishlog'imizga qaytib qadam bosmadi.

Lekin Toshkentda, kelin ayam o'sgan hovlida uning qarindoshlari yuz kishilik to'y ziyofati berishganida amakilari borib, Azlar akani ham aytib keldi. Men ham borgan edim, Azlar akani xotini bilan birga uzun stolning poygakrog'ida tumshayib o'tirgan paytida ko'rdim.

Agar o'sha kezlarda birov menga: "Hali sen mana shu Azlar qarindoshingga havas qilib ketidan ergashasan, Yolqin akang bilan xafalashib, Toshkentga ketib qolasan", — desa, ishonmay kulgan bo'lardim. Lekin yoshlikda odam shunday g'alati ko'y-larga tushar ekanki, keyin buni eslab: "Shu bola menmidim?" — deb hayron bo'lib yurarkan. O'rni kelganda men buning qanaqa bo'lganini aytib beraman.

Har qalay, Yolqin akamning Munira opaga uylangani-yu Azlar akaga qarindosh bo'lib qolganimiz turmushimizdag'i ko'p o'zgarishlarga turtki berganini men keyinroq tushundim.

Yolqin akam texnika yangiliklariga ilgari ham juda o'ch edi. U tengdoshlari orasida birinchi bo'lib mototsikl mingan edi. Magnitofon nimaligini qishloqda hali ko'p odam bilmaydigan paytda Yolqin akam "Dnepr" magnitofonidan bittasini mototsiklining orqasiga yuklab olib kelgan edi. U kelin ayam, onam hammamizni gapga solib, mikrofonni og'zimizga tutib, ovozimizni lentaga yozib olgani, keyin buni o'zimizga eshitir-gani men uchun misli ko'rilmagan bir yangilik bo'lgani esimda. Qishloqda boshqalarning tovushini eshitsa ham, umrida o'zining ovozini eshitmagan, lekin eshitishga juda mushtoq bo'lgan odamlar ko'p edi. Ular dala ishi to'xtagan qish kunlarida ataylab uyimizga kelishardi. "Qani, Yolqinbek, biz ham ovozimizni bir eshitaylik", — deyishib, mikrofonga qiziq-qiziq gaplarni aytishar, keyin buni o'zлari eshitib, qotib kulishar edi.

Yolqin akam yaxshi ko'rgan ashulalarini radiodan bir yozib olsa, keyin shuni har kuni besh-olti martadan eshitsa ham to'yemas edi. "Indamadi" degan ashula yangi chiqqan paytlarda Yolqin akam bir kun shuni magnitofondan to'qqiz qayta eshitgani esimda bor.

Men unga uzilgan lentani ulashda, magnitofonni ishlatishda yordamlashib yurib, axiri o'zim ham bu ishni o'rghanib oldim. Akam yo'q paytda sinfdosh o'rtoqlarimga hunarimni namoyish qilmoqchi bo'libman-u, bitta chatoq ish qilibman. Yolqin akam "Indamadi"ni yozgan lentani toza deb o'ylab, bolalarning gaplarini shunga yozibman. "Indamadi" o'chib ketib, o'miga qiziq-chilik uchun aytilgan gaplar yozilib qolibdi. Yana bolalarning gapini o'chirib qo'yish ham esimdan chiqibdi.

Yolqin akam kechqurun ishdan kelib, qutisining ustiga "Indamadi" deb yozilgan lentani qo'ysa, ashulaning o'rniga bolalarning poyma-poy gaplari eshitiladi. "Adashdimmi?" — deb o'ylab, yana bitta lentani qo'ysa, u yerda men sinfdoshlarimni gapga solib, kerilib so'zlayotgan paytim chiqadi.

Yolqin akam meni narigi uydan chaqirib olib, bu narsalarni o'zimga qo'yib eshittirdi. "Indamadi" o'chib ketgandan achchig'i kelib meni:

— Sho'rtumshuq! — deb urishdi.

Uning nafrat bilan aytadigan eng qattiq bir so'zi shu edi. Men ikkinchi bunday noma'qulchilikni qilmaydigan bo'ldim.

U paytda hali televizor rasm bo'limgan edi. "Shaharlarda oynayi jahon paydo bo'libdi. Andijonga ham kelibdi", — degan ovozalar qishloqqa endi tarqala boshlagan edi.

Bir kun Yolqin akam Farg'ona tomondan bitta rus oshnasini yoniga olib, katta karton qutini mashinaga solib kelib qoldi. Keyin ikkovlari tomning ustiga kaptar qo'nadigan ayri yog'ochga o'xshatib antenna o'rnatdilar. Qutini ochib, yuqori tomonida derazachadek oynagi bor bir narsani oldilar. Bu — birinchi chiqqan KVN televizori edi. Ekrani kichkinagini, daftarning muqovasiday ham kelmaydi. Lekin uni stolning ustiga qo'yib, antennasini ulab, u yoq-bu yog'ini sozlashgandan keyin oynagi birdan jonlanib, odamlar, otlar, daryo-yu tog'lar ko'rina boshladi. Meksika hayotidan g'alati bir film berilayotgan ekan.

Hammamiz “duv” etib televizorning qarshisiga to‘plandik. Kelin ayam yaqinda tug‘ilgan ikkinchi o‘g‘ilchasini uxlatalayotgan edi. Uning uxlashini ham kutib o‘tirmay, chaqaloqni bag‘riga bosgancha televizorning oldiga keldi.

— Muborak bo‘lsin, Yolqin aka!

— Qulluq. Mana endi dunyoning madaniyatini oynayi jahonda ko‘raveramiz.

— Katta ish bo‘libdi! Shuncha madaniyligi bilan hali Azlar akam televizor olgani yo‘q edi.

— Bo‘lmasa, xat yozib yuboring, kelib televizorni biznikida ko‘rib ketsin!

Hammamiz kulishdik. Nazarimda, Yolqin akam qaynag‘asining o‘shandagi gaplarini hech unutolmas edi. Azlar akam qilgan o‘sha sovuq “karomat”larni yolg‘onga chiqarish uchun ham Yolqin akam mana bunaqa yangiliklarni birinchi bo‘lib topib kelar edi.

Kelin ayam ham uyg‘a divan-u karavotlar, shifoner-u servantlar olgan, televizor ko‘rgani kelganlarni yarim yumshoq stillarga o‘tqazar edi.

Ilgari onam ham bizni ozoda, tartibli bo‘lishga undar, lekin gapini uncha o‘tkazolmas edi. Chunki Yolqin akam kuni bilan traktorda ishlab, hamma yog‘iga qoramoy tegardi. Kolxozimizda hali hammom yoki dush yo‘q. Kelin ayam uyimizga kelgandan keyin akam ikkovimizni qo‘yarda-qo‘ymay oshxonaning yoniga issiq dushlik vannaxona quzdirdi.

Bu ishlarda onam kelining tarafini olar:

— Shaharlik qizga uylandingmi, endi harakatingni qil, chida! — derdi akamga.

— Chidab nima, shaharliklar osmondan oyog‘ini uzatib tushibdimi, muncha?

— Rost, odamning odamdan qolishadigan joyi yo‘q, — derdi kelin ayam.

O'sha kuni u Yolqin akamga yangi qora kostyum-shim bilan chiroyli galstuk sotib olib kelgan edi. Mehmonga borayotganlarida Yolqin akam oq ko'ylak ustidan qora kostyumi kiydiyu, lekin galstukni kelishtirib bog'lay olmadi. U hali galstukni qoidali qilib tugolmas edi. Kelin ayam galstukni uch-to'rt marta tugib ko'rsatdi, lekin Yolqin akam bu nozik ishni tezda o'r ganolmay diqqat bo'ldi. Xotini unga jiddiy qarab turib:

— Galstukni tugolmasangiz hechqisi yo'q, buni o'rganib ketasiz, — dedi. — Lekin sizga ma'lumot kerak. Yolqin aka. O'qishni davom ettirsangiz, yaxshi bo'lardi.

— Qayerda davom ettiray? — qoshini chimirib so'radi Yolqin akam. — Siz dars berayotgan sinfdami?

— Mening sinfim bo'lmasa, kechki sinflar bo'lar. Nima farqi bor? O'ninchini bitirsangiz... keyin birorta institutning sirtqisiga kirardingiz-da.

Bu gap Yolqin akamga tegib ketdi:

— Ma'lumotim yetishmagani uchun galstukni bog'lay olmayapman, shekilli-da, a? Siz bo'lsangiz institutda o'qigansiz? Azlar akangiz aytganday, madaniy darajamiz to'g'ri kelmay qolyapti, chamasi?

— Bekorga muncha qizishmang, Yolqin aka!

— Madaniyat faqat mana shu galstukka qarab qolgan bo'lsa, kerak emas u! — deb Yolqin akam chiroyli galstukni g'ijimlab divanga qarab otdi. — Mana bu televizor, servant, magnitofon madaniyat emas ekan-u, faqat shu galstuk madaniyat ekan-da, a?

Kelin ayam bosiq tovush bilan, mayin kulimsirab javob berdi:

— Galstukning o'zi ham magazinda sotiladigan bir parcha latta, xolos, Yolqin aka. Madaniyat buyumlarda bo'lmaydi, odamning o'zida bo'ladi. Madaniyatning tashqi belgilarini har kim ham pulga sotib olaveradi. Lekin men ichki madaniyatni

aytmoqchiman. Ichki dunyo boyligi pulga sotilmaydi, odam buni yillar davomida kitob o'qib, ta'lim-tarbiya olib orttiradi.

— Demak, men mактабда о'qishim kerak. Lekin buni istamasam-chi?

Kelin ayam soatiga qaradi.

— Ob-bo, kechikibmiz. Bu gapni qo'ya turaylik. Keling!

Kelin ayam divanga g'ijimlab otilgan galstukni qo'liga olib tekisladi-da, osoyishta yurib, Yolqin akamning yoniga keldi. Oq ko'y lagining yoqasini ko'tarib, galstukni sekin akamning bo'yninga bog'lay boshladi. Uning nozik qo'li akamning engagiga tegar, nazarimda, bu uni allanechuk mayinlashtirardi. Kelin ayam galstukni bog'lab, ko'yak yoqasini to'g'rilab qo'yguncha akam qimir etmay, itoatkorona turib berdi. Keyin ikkovlari oradan hech gap o'tmaganday boshlashib chiqib ketishdi.

Hovlida ularning qadam tovushlari tingach oyim menga qaradi.

— Bu kelin balo ekan! — dedi. — Akangni galstuk bilan arqonlab olganday qildi-ya!

Oyimning bu so'zlarida ma'yus bir ohang eshitilganday bo'ldi. Go'yo suykli o'g'li endi uning izmidan chiqib, xotining yo'liga yuradigan bo'layotgani ko'nglining bir chetiga og'ir botgandek ko'rindi. Men ham akamga achinib qo'ydim. Hech kimga so'zini bermaydigan mag'rur Yolqin akam nahotki endi xotinining chizgan chizig'idan chiqolmay qolsa? Shunday dong-dor mexanizator, gazetalarda surati chiqqan, radiolarda gapirgan taniqli odam endi kelib-kelib yettinchi sinfning partasida tirmizak bolalar bilan yonma-yon o'tirib dars eshitadimi? "Yo'q, bunaqasi ketmaydi! — derdim men ichimda. — Undan ko'ra men o'zim o'qishni tashlayman-u, Yolqin akamga o'xshab mexanizator bo'laman!"

U paytlarda men ba'zi bir mayda-chuydalarda ham Yolqin akamga taqlid qillardim. Men ham akamga o'xshab, sal o'yga

tolsam, boshimda do‘ppimni aylantirishga tushardim.

Yolqin akam o‘zidan katta odamlarga: “Mahmud aka”, “Rustam aka” deb emas, “aka Mahmud”, “aka Rustam”, — deb gapirardi. Men akamning shu odatiga ham taqlid qilib, o‘zimdan katta bolalarga: “Aka Shavkat”, “aka Zafar”, — deb murojaat qilardim.

Yozgi kanikulda bolalarni paxtaga olib chiqishganda men darrov akam ishlaydigan paykalni qidirib ketardim. Bo‘yim traktorga yetar-yetmas unga suv quyish, yog‘ solishlarni o‘rganib olgan edim. Oltinchi sinfdan keyin esa o‘qishni butunlay bas qilib, mexanizator bo‘lishni ko‘ngilga tugdim. Lekin hali buni akamga aytganim yo‘q.

Bultur Yolqin akam menga haydov traktorini boshqarishni o‘rgatdi. Paxta terib olingan, g‘o‘zapoyani qanaqasiga bossang, bosaverasan. Shuning uchun haydov traktorini paykalda istagan tomonimga yurgizib ancha mashq qildim. Keyin yozda Yolqin akamning “Universal”ida mashq qila boshladim. G‘o‘zalarga zaxa yetkazmay kultivatsiya qilish juda nozik ish ekan. Bir marta Yolqin akam shiyponda tushlik yeb o‘tirganda men uning “Universal”ini ariq bo‘yidan yurgizaman dedim-u, ariqqa tu-shirib yubordim. Xayriyat, g‘ildiragi loyga tiqilib to‘xtab qoldi. Bo‘lmasa daraxtga urilib ketishim yoki ag‘anatib yuborishim mumkin edi. Yolqin akam traktorni ariqdan chiqarib olguncha ancha ovora bo‘ldi, meni xiyla urishdi, lekin ertasi kuni:

— Ko‘ngling cho‘kmasin, — dedi. — Men ham shunaqa qilib o‘rganganman. Qani, chiq, men yoningga o‘tirib, aytib turaman. Chiq!

Men kabinaga chiqdim. Akam kabinaning pastidagi uzangi-ga oyog‘ini tirab tikka turganicha:

— Egatga qara, to‘g‘ri ketgin! — dedi. — Rulni to‘g‘ri tut. Traktorning oldida miltiqning miliga o‘xshab chiqib turgan temiri bor-ku, ana shuni egatning o‘rtasiga to‘g‘rilab boraver! Qani,

qo‘zg‘al! To‘g‘ri o‘tir! Ha, ana! Gazni kamroq ber! Kamroq! Bir tekis gaz ber! Bir tekis!

G‘ildiraklar egatning o‘nqir-cho‘nqiriga tushib silkitadi, traktorda amortizator¹ yo‘q, u yoqdan-bu yoqqa chayqalib bora-yotganida gazni bir tekis tutish qiyin.

Lekin rulni ikki qo‘llab changallab, akam o‘rgatganday mahkam tutaman. Akam birda-yarim orqaga qarab qo‘yadi-yu:

— Yomon emas! Durust! — deb ko‘nglimni ko‘taradi. Shunaqa qilib yurib “Universal” haydashni o‘rganib oldim-u, endi: “Haqiqiy mexanizator bo‘ldim”, — deb kuzda maktabga bormay qo‘ydim. O‘scha kuz Yolqin akam uyda juda kam bo‘lar, kechqurunlari ishdan qaytgan zahoti mototsikliga minib, qo‘shni qishloqqa jo‘nar va xuftondan kech qaytar edi.

Men besh-olti kun maktabga bormaganidan keyin kelin ayam akamning oldida meni tergab qoldi:

— Nega o‘qishga bormaysiz?

— Endi o‘qimayman, — dedim.

— Nega? Biron gap o‘tdimi?

— Akamning yonida ishlar moqchiman.

— Ish bo‘lsa qochmas, hech bo‘lmasa o‘nni bitir, — dedi Yolqin akam.

— Siz bitirmagansiz-ku! Men ham olti yil o‘qidim, bo‘ldida.

Kelin ayam akamga tagdor qilib:

— Aytmabmidim? — dedi. — Kichik aravalalar kattasining izidan yuradi. Hali o‘g‘illaringiz ham bo‘y yetsa, shunday deydi!

— Ob-bo, aka Tursun-ey! Hali o‘qishda ham menga ergashmoqchimisan? Unday bo‘lsa, men senga bitta sirimni aytay. Kechqurunlari qo‘shni qishloqqa mototsiklda qatnab yurganimni

¹ Amortizator (*fransuzcha: amortir — kuchsizlantirish; yumshatish*) — urilish zARBini, silkinishni yumshatadigan, kamaytiradigan asbob, moslama (avtomashina, samolyot, inshoot va shu kabilarda).

ko'rganmisan?

- Ha, ko'rganman.
- Sababini aytsam, ovoza qilib yubormaysanmi?
- Yo'q!
- Kelin ayang jon-holimga qo'ymadi. Qo'shni qishloqning kechki maktabida o'qiyapman, og'ayni. Yetinchida!

Men ishonmadim:

- Ho, meni aldayapsiz! — dedim.
- Xudo ursin, chin!
- Men sizni biror marta maktabimizda ko'rganim yo'q-ku.
- Bu maktabda emas... “Men qo'shni qishloqning maktabiga qatnab o'qiyapman”, — dedim-ku senga, tushundingmi?

Men tushunmadim:

- Bizda ham yettinchi sinf bor-ku! Nima qilardingiz boshqa yoqlarga borib?
- Yettinchi — sening sinfingdami? — kulib so'radi akam.
- Endi men sen bilan birga o'qiymi? Partalaringga sig'masam-chi?

- Stul qo'yib berishadi. Kechki sinflarda stul bor!
- E bor-e o'sha stuling bilan! — deb akam qo'l siltadi.
- Tursunjon, gap stulda emas! — deb kelin ayam kulib-kulib izoh berdi: — Akangizga oriyat yo'l bermayapti. Men o'qituvchi bo'lgan joyda bu kishi dars eshitsalar, kulgiga qolar-mishlar!
- Menga uyda berayotgan darslaringiz ham yetadi, — deb akam xotiniga hazil qildi.

Men ham ichimda Yolqin akamning tutgan yo'lini ma'qul-lab qo'ydim. Hadeb xotinining aytganini qilaveradimi?

- Lekin boshqa qishloqqa borganingiz to'g'ri, aka, — dedim.

Yolqin akam menga jiddiy tikilib turib:

- Bu gap shu yerda qolsin, — dedi. — Hozir darrov kitob-

daftaringni yig'ishtir-u, maktabingga yo'rg'ala! Tez bo'l! O'ninchini bitirmaguningcha maktabdan ketmaysan, tushundingmi?

— Tushundim. O'ninchini siz bilan baravar bitirar ekanmiz!

Men yettinchi sinfning darsliklarini qo'lga olganimda endi Yolqin akam ham shu darsliklar bo'yicha imtihon topshirishini o'yladim-u, birdan ko'nglim ko'tarildi. Men akamday bo'lishga intilib yurib, shu nuqtada unga tenglashib qolganimdan xursand edim.

Bu ishga sababchi bo'lgan kelin ayam esa shu kundan boshlab ko'zimga avvalgidan xiyla e'tiborli ko'rinadigan bo'ldi.

Yolqin akam kunduzlari doim band, saboqlarini kechasi men uxbab qolganda qilsa kerak, uning qo'liga qalam-daftar olganini juda kam ko'raman. Erta tongdan kechasi qorong'i tushguncha: "Dala, paxta — deydi, — traktor, mashina", — deydi. Mototsikli ham o'ziga o'xshab tinim bilmaydi. Men uning goh dala yo'lida, goh tog'-adirlarda, goh rayon yo'lida mototsiklini o'qday uchirib borayotganini ko'rib qolaman.

7

Hozir mening xayolimda mototsikl birdan akam mukofotga olgan ko'k "Volga" bilan almashindi. Rulda uning o'zi. Kelin ayam to'rtta bolasi bilan orqa o'rindiqda o'tiribdi. Men akamning yonidaman. Qamchiq dovonidan oshib, Toshkentga boryapmiz. Mashina yangi: sal gaz bersangiz, olib qochadi. Yolqin akam aylanma tog' yo'llarida uchinchi tezlik bilan rulni chirpirak qilib burganda g'ildirakning rezinalari asfaltga ishqalib, chiyillab tovush beradi. Ba'zida mashinaning oldi tuyulishdagi katta toshga borib uriladiganday bo'ladi. Men tez tormoz bermoqchi bo'lib,

oyog'imning tagini jon-jahdim bilan bosib qolaman.

Lekin tormoz ham, rul ham Yolqin akam tomonda. U mashinani juda tez, juda aniq burib o'tkazib ketadi. Kelin ayam:

— Botirligingizga ishondik, endi sekin haydang! — deb iltimos qiladi.

Yolqin akam mashinani sekinlatadi-yu:

— Gap botirlikda emas! — deydi. — Men tezlikni yaxshi ko'raman-da!

— Bilaman, siz xavf-xatar bilan o'ynashishni ham yaxshi ko'rasiz! — deydi kelin ayam.

Orqada bolachalar allanarsadan xavotirlanganday ko'zlar katta-katta bo'lib, jim o'tirishibdi. Yolqin akam o'girilib, ularga ko'z tashlaydi-da:

— Bo'pti, hozir mashinani sekin haydaydigan Tursun akalaringga beraman! — deydi.

Ohangarondan narida tekis yo'llar boshlanadi. Men bu "Volga"ning olinish tarixini-yu hozirgi safarimizning sababini eslab ketaman...

* * *

Qishlog'imiz dalalarining narigi chetida oxiri tog'larga ulanib ketgan yalang'och adirlar bor. Bu yerlarda bo'ri ko'p bo'lar edi. Birovning sigirini, birovning qo'yini yoki eshagini shu adirda bo'ri yeb ketgani har yili og'izdan og'izga o'tib, gap bo'lar edi. Adir o'zi qup-quruq, u yer-bu yerida faqat shuwoq¹ o'sadi. Suv yo'q. Bahor paytlarida yomg'ir ko'p yog'sa, adirning ajinlari orasidan suv oqib keladi. Lekin ko'pincha bu suvgaga ham sassiq hidlar, qoramoylar qo'shilib oqadi, uni ichib bo'lmaydi. Mana shuning hammasi sababli bo'lsa kerak, odamlar bu adirga "Bo'ri

¹ Shuwoq — tog', adirlikda o'sadigan o't-o'jan.

adir” deb nom qo‘yishgan edi.

MTSlar tugatilib, butun texnika kolxozlar ixtiyoriga o‘tgan yili Yolqin akam shu adirda ko‘p aylanadigan bo‘lib qoldi. Ilgari, MTSda ishlagan Jobir Toshbekov bizning kolxozga raisning texnika bo‘yicha muovini bo‘lib ishga kelgan edi. Yolqin akam ba’zi kunlari kechqurun uni biznikiga boshlab kelar, ikkovlari kolxoz davlatdan sotib olgan yangi texnika-yu undan foydalanish to‘g‘risida uzoq-uzoq gaplashishar edi.

— Lekin zveno sistemasi ham jonga tegdi-da, aka Jobir! — dedi Yolqin akam. — Laxtak yerlar, hamma yoq tut, mashina aylanmaydi. Tutini olib tashlay desangiz, hosilot-u¹ brigadirlar mahkam yopishadi. Janjallahaverib bezor qilishdi.

Jobir Toshbekov akamning har bir gapini ma’qullab, bosh irg‘ab o‘tirdi-o‘tirdi-yu, birdan:

— Yolqinbek, Mirzacho‘lga ketish kerak! — dedi. — Bu tutlarni ko‘chirib tamom qilib bo‘lmaydi. Eskini yamab, esingiz ketguncha yangi yerlarga boring! Texnika ana u yerda yayrab ishlaydi.

— O‘zingiz ham borasizmi?

— Kelajakda, balki, borarman. Hozir bu yerdan javob berishmasa kerak.

— Men ham yangi yer ochishni avval shu yerda mashq qilib ko‘rsam-chi, aka Jobir?

— Bu yerdarda qo‘riq qani?

— Ana, “Bo‘ri adir” turibdi. Men aylanib ko‘rdim. Tuprog‘i juda yaxshi.

— Suv-chi?

— Men buning ham mo‘ljalini oldim. Adirning tagigacha o‘zi oqib boradi. Agar “Andijon” nasosidan bittasini o‘rnatib, quvur yotqizsak, suvni tepaga otib chiqaraveradi.

¹ Hosilot — yig‘ilgan hosilni sarhisob qiluvchi kengash raisi.

- Xarajati katta bo‘ladi-da. Rais ko‘narmikin?
- Siz mas’uliyatini olsangiz, ko‘nishi mumkin. Lekin ko‘nsa, qilgan xarajati ikki yilda qaytadi. Nari yog‘i sof daromad.
- Bo‘lmasa, siz mo‘ljallagan joyni men ham bir ko‘ray.
- Istanasangiz, hozir olib boraman. Osh dam yeguncha qaytib kelamiz.
- Yuring!

Ular ikkovi mototsiklga mingashib, adir tomonga ketishdi.

Yolqin akamning qishloq bilan “Bo‘ri adir” orasida, undan keyin adir bilan rayon-u shahar orasida betinim qatnashi o‘sha kunlari boshlanganicha oy sayin ko‘payib boraverdi.

Jobir Toshbekov: “Hamma ishga o‘zim yordamlashaman”, — degan bo‘lsa ham, keyin boshqa tashvishlar bilan bo‘lib ketdi. Nasos topib kelib o‘rnatish-u adirga besh yuz metrlik temir quvur tortib chiqarishning butun og‘irligi Yolqin akamning yelkasiga tushdi.

Akam birinchi yili ochgan o‘ttiz gektar yerda kosaday, pi-yoladay, undan katta yo kichik toshlar xiyla ko‘p edi. Bu toshlar terib tashlanmasa, chopiq traktoriga osiladigan kultivatorlarning tig‘ini sindirishi mumkin edi. Buning uchun chigit ekishdan oldin yangi yerdagi toshlarni bittalab terib, paykaldan chiqarib tashlaguncha akam ham rosa ter to‘kdi, uning brigadasiga a’zo bo‘lib kirgan yetti kishi ham tinim bilmadi. Uydan men bilan onam ikkovimiz ham chiqib tosh terdik.

Axiri, yer tobiga kelib, chigit ekildi. Hash-pash deguncha kunlar qizib, sug‘orish davri yetib keldi.

Adirda ochilgan yangi yer kolxozimizga qarashli dalalarning oxirida edi. Katta soydan ajralib chiqqan ariqning suvi boshqa hamma brigadalarning yeridan o‘tib borib, keyin nasos o‘rnatilgan joyga kelardi. “Otang mirob bo‘lsa ham, yering qulquning boshida bo‘lsin”, — degan maqolning nimaligini biz o‘shanda bildik. Bu yoqda hali bino bo‘lgandan beri sug‘orilmagan adir-

ning yeri rejaga tushmay ovora qiladi. Hali u yeridan kalamushga o'xshagan jonivorlarning ini chiqib, suvni yutib yuboradi, hali bu yeri nishab chiqib, suvni yogurtiradi-yu, egat yuvilib ketadi.

Shuning ustiga nasos chiqarib berayotgan suv to'satdan kamayib, jildirab qoladi.

— Bir gap bo'ldi! — deb akam pastga yuguradi. Men uning ketidan yetib boraman.

Qarasak, katta ariqdan suv kelmay qolibdi. Akam darrov nasosning qizil tugmasini bosib, uni to'xtatdi.

— Motor quruq aylansa, kuyib ketadi, — deb menga tu-shuntirdi. — Sen tepaga chiqib Abdurasulga aytib tush. Yuqoridagi suvga hozircha o'zi qarab tursin.

— Men-chi, aka?

— Sen nasosning oldida turasan. Suvni yana birontasi o'zining dalasiga olganga o'xshaydi. Men bu yoqqa ochaman-u, o'zim qulquning boshida turaman. Suv kelib mana bu hovuz to'lgan zahoti nasosning oq tugmasini bosasan.

Yolqin akam ariq yoqalab, uzoqlab ketdi. Aytganday, katta ariqning suvini qulquning boshrog'idagi brigadalar bo'lib-bo'lib olib qo'ygan ekan. Holbuki rais suvni taqsimlaganda: "Yangi yer suvni ko'p ichadi", — deb, Yolqin akamning ulushini kattaroq belgilagan edi.

— Insof ham kerak-da, axir! — deb Yolqin akam qo'shni brigadirlarga qattiq-qattiq gapiradi. — Nasos kuyib ketsa, nima bo'lar edi?

— Biz suvdan o'z ulushimizni olyapmiz, xolos! — deb ular o'zlarini oqlashadi.

— Ulushingiz shuncha ko'pmi? Qulqqa qarang! Butun ariqni bitta qulqqa ochib yuboribsiz-ku!

— E, isqoti qulqqa chim bosmagan edim, suv yuvib ketidi! Hozir to'g'rilaymiz! Hozir!

Qulqqa bir-ikki ketmon tuproq aralash loy tashlanadi. Bu

bilan ish bitmasligini biladigan Yolqin akam ketmonni qo'liga oladi-da, ariq bo'yidan chim o'yib, qulqoqa yaxshilab bosadi.

Shu tarzda to'rt-beshta qulqo har brigadaning o'z ulushiga yarasha rejaga solingandan keyin men turgan joyga ham suv yetib keladi. Nasosning hovuzi to'lgan zahoti tugmani bosaman. Nasos guvullab ishlab ketadi. Men suyunib, temir quvurlarning yonidagi so'qmoq bilan yuqoriga qarab chopaman. Lekin suv mendan oldin yetib kelgan bo'ladi.

Adirning tuprog'i juda zo'r chiqdi. Suv berganimiz sari ko'saklar ko'payib, paxta rosa bo'lib berdi. Qiyaroq joylarida traktor sal ehtiyyot bilan yurgizilsa ham, lekin yangi yerning atrofi ochiq, kartalar mashina ishloviga moslangan. Yozgi kanikulda men ham bir oydan ortiq "Universal" haydadim. Kuzda matabimiz paxta terimiga chiqqanda men yana Yolqin akamning yoniga keldim-u, mashinada paxta terishni ham o'rganib oldim.

Kompleks mexanizatsiyaga e'tibor kun sayin oshib borar, akamning adirda yangi yer ochib, hamma ishni mashinada qila-yotganini muxbirlar bir-biridan oshirib ta'riflashardi. Oblast gazetasi akamning katta suratini: "Yolqin Otajonov "Bo'ri adir" deb atalgan joyni serhosil paxtazorga aylantirib, har gektaridan yigirma besh sentnerdan oq oltin oldi", — degan so'zlar bilan bosib chiqardi. Telestudiyaning operatori uning qiya joyda ham mashinasini ustalik bilan haydayotganini suratga olib ketgan edi, oradan to'rt kun o'tgandan keyin bu hammasi ekranda ko'rsatilayotgan paytda diktor¹: "Kompleks mexanizatsiyalashgan brigadaning boshlig'i Yolqin Otajonov yangi o'zlashtirilgan yerdagi yuqori hosil yetishtirib, uning hammasini mashinada terib oldi", — degan so'zlarni yo'g'on tovush bilan aytib turdi.

Yolqin akam bahordayoq o'qariqning bo'yiga tol, terak

¹ Diktor (*lotincha*: dictator — so'zlovchi, gapiruvchi) — radio yoki televizor orgali uzatiladigan tayyor matnlarni mikrofon oldida yoki telekamera qarhisida o'qib eshitiruvchi xodim; sxuxandor.

ekkan edi, yozga borib hammasi ko'karib ketdi. Yangi ochilgan yerning shabada yaxshi tegadigan ko'krakdor joyiga dala shiyponi qurilgan edi. Uning atrofiga o'tqazilgan olma, o'rik, shaftoli ko'chatlari ham bitta qolmay ko'kardi. Bir yil o'tgandan keyin esa o'rik bilan shaftoli gullab ham berdi. Yolqin akam buni ko'r-gan sari: "Adirda gap ko'p!" — deb, har yili yigirma-o'ttiz gek-tardan yangi yer ochardi. Bahorda jala suvlariga qo'shilib, adirning yuqori tomonlaridan oqib keladigan badbo'y qoramoy — neft ekan. Bizdan o'n-o'n besh chaqirim narida neft konlari ochilib, vishkalar¹ qurildi.

U paytlarda rayonimizda hali buldozerlar² yo'q edi. Adirda ochilgan yerkarning qiyasi tikroq joylarini tekislash uchun Yolqin akam buldozerni konchilardan so'rab, olib kelib ishlatdi.

Adirda o'zlashtirilgan yer to'qson gektarga yetganda hosil ham o'ttiz uch sentnerga chiqdi. Terim paytida Toshkentdan Farg'ona vodiysiga Markazkomning mas'ul xodimi kelib, dala-larni aylanib yurgan ekan, bir kun yangi markali oq "Volga"da bizning adirimizga kelib qoldi. U paytda adirga keladigan yo'lga tosh ham to'kilmagan, o'ydym-chuqur joylari ko'p, changi ko'k-ka ko'tarilar edi. Oq "Volga"ning ketidan oblast va rayon vakillari, kolxozimizning kattalari ham o'z mashinalarida chang-to'-zonga botib, o'ydym-chuqurlarda silkinib kelmoqda edilar. Yolqin akam terim mashinasidan tushib, ularga peshvoz chiqdi. Men ham qiziqib akamning ketidan bordim. Markazkomdan kelgan mas'ul xodim chakka sochlari oqargan, baland bo'yli, xushqomat kishi ekan. U Yolqin akamning qancha yeri, qancha odami borligini so'rab oldi. Keyin menga ishora qilib:

¹ Vishka (ruscha: вишка — tepalik; minora) — 1) baland minora shaklidagi inshoot (asarda shu ma'noda); 2) ko'chma ma'noda: oly jazo — o'lim jazosining mahbuslar orasidagi nomi.

² Buldozer (inglizcha: bulldozer — katta kesaklarni maydalovchi) — yer surish va tekislash uchun maxsus keskich-surgich bilan uskunalaangan traktor.

- Bu yigitcha ham brigada a'zosimi? — dedi.
— Bu hali maktab o'quvchisi. Yordamga chiqqan.
— Qo'lida paxta teradimi?
— Yo'q, Otajonov ukasini ham mashinada ishlashga o'rgatgan, — deb orqaroqda turgan Jobir Toshbekov izoh bera boshladi.

Markazkomning mas'ul xodimi menga:

- Yigit, bu yil mashinada necha tonna terdingiz? — dedi.
Men uyalib ketdim, damim ichimga tushib ketganday bo'lib, ovozim zo'rg'a eshitildi:

— Qirq yetti tonna...

Bu menga juda ozday tuyular edi. Lekin u kishi quvonib:

- Ana, mexanizatsiyaning sharofati! — dedi. — Butun bir maktabning o'quvchilari qo'lida teradigan paxtani bu yigitchanning bir o'zi teribdi. O'rtoq Otajonov, siz o'zingizga o'xshagan mexanizatorlarni mumkin qadar ko'paytiravering.

— Xo'p bo'ladi!

- Qalay, adirda yangi yer ochishni davom ettirmoqchimisiz?

— Ha, endigi yil yana yigirma gektar yer ochmoqchimiz. Bu yerda meva daraxtlari ham tez o'sarkan. O'n gektarini bog' qilmoqchimiz.

- Juda yaxshi. Yo'l bo'ylariga tol, terak ekibsiz. Ko'rdim, soya beradigan bo'lib qolibdi.

— Men Yolqinjonga anjirshaftolining ko'chatidan topib kelib bergen edim, bu yil hosilga kirdi, — deb yana Jobir Toshbekov gap qo'shdi.

Qiyn paytda kam ko'rnatidigan Jobir aka hozirgiday maqtov eshitish mumkin bo'lgan vaqtida darrov paydo bo'lib qolishini va ko'zga yaqqolroq tashlanishga intilishini men shunda bir sezdim.

Markazkomning mas'ul xodimi Yolqin akamga qarab:

— Bizdan qanday talabingiz bor? — dedi. — Tortinmay aytavering.

Akam qo'lini ko'ksiga qo'yib:

— Rahmat, — dedi. — Bitta iltimosimiz shuki, katta arig'i-mizga suv ko'proq berilsa... Katta soydan keladigan suv bizga ozlik qilib qolyapti. Janubiy Farg'ona kanali bu yerga uncha uzoq emas. Lekin bizning kolxozni bu kanalga ulashmagan ekan. Endigi yil maydonimiz yana ko'paysa, suv juda tanqis bo'lib qoladi. Sizdan iltimos...

— Bo'pti, irrigatorlarga¹ aytamiz, hisobga olishadi... Endi o'zingiz uchun so'raydigan biror... iltimosingiz bo'lsa, uni ham aytинг.

— O'zimga hech narsa kerak emas, hammasi bor.

Markazkomning mas'ul xodimi bu javobdan mammun bo'-lib kului. U birovni yoqtirsa, qo'lini baland ko'tarib, kaftini ko'rishayotgan odamning kaftiga yuqoridan quvnoq bir tarzda tashlar ekan.

Yolqin akamga ham shu tarzda qo'l berib, quvnoq xayrashdi-da:

— Sizning bu fidoyililingizni, albatta, taqdirlash kerak! — deb qo'ydi.

Oradan ikki oy o'tgandan keyin Yolqin akamga "Respublika xizmat ko'rsatgan mexanizator" unvoni berildi. Bu voqeadan rayonimiz rahbarlari ham tegishli xulosa chiqarishdi-yu, Yolqin akamni "Volga" mashinasini bilan mukofotlashdi. To'g'irog'i, rayonimizga taqsimot bo'yicha sotish uchun berilgan bitta "Volga"ni Yolqin akamga sotish haqidagi buyruq chiqarishdi.

Shu kundan boshlab adirga kelib-ketuvchilar ko'paydi. Raisimiz rayijrokom bilan gaplashib, adir yo'llarini tekislatdi,

¹ Irrigatsiya (*lotincha*: irrigatio — suv quyish; sun'iy sug'orish) — suvsiz yerlarga suv chiqarish, dalalarini, ekin maydonlarini sug'orish ishlari. Irrigator — irrigatsiya sohasining mutaxassisi.

ancha joyini asfalt qildirdi. Bu orada Toshkentdan kelin ayamning Azlar akasi Yolqin akamni unvon bilan tabriklab telegramma¹ yuborgan edi.

— Gazetadan o'qibdi-da! — dedi Yolqin akam. — Qaynag'amiz bizni endi tan olayotganga o'xshaydi. Munira, mashinada aka Azlarning uyiga borib kelmaymizmi?

Ayvonda o'n oylik o'g'ilchasini emizib o'tirgan kelin ayam:

— Bolalarni qanday qilamiz? — dedi.

— Akangiz jiyanlarini ko'rishga kelmadilar. Endi o'zimiz olib borib ko'rsataylik!

— Yo'l juda uzoq-da. Siz rul bilan bo'lsangiz, men bir o'zim to'rt bolani qanday eplayman?

Akam menga qaradi:

— Tursunni ham birga olib ketamiz, sizga yordamlashadi.

— Ho-o, men sizga bolabogar bo'lar ekanman-da! — dedim.

— Biz bilan tomosha qilib kelasan.

— Agar mashina haydashni o'rgatsangiz, birga haydashib boraman.

Yolqin akam mashinasining kalitini cho'ntagidan oldi-yu, menga tutqazdi.

— Ma! Ayaydi deb o'ylaysanmi? Qani, o'tir rulga. Terim mashinasini haydagansan. Bu ham o'shangan o'xshagan.

Yolqin akam yonimda o'tirib, o'rgatib turdi. Ikki hafta ichida men ham mashinani durustgina haydaydigan bo'ldim.

Ayni qovun pishig'ida g'o'zaga ishlov berish to'xtatildi. Akam raisdan to'rt kunga javob oldi.

¹ Telegraf (tele.. + yunoncha: grapho — yozaman) — uzoq masofalarga telegramma, radiotelegramma tarzida shoshilinch xabar uzatish yoki qabul qilib olish uchun xizmat qiladigan aloqa tizimi va uning vositalari. **Telegramma** — telegraf orqali uzatilgan yoki qabul qilib olingan shoshilinch xabar.

Mana hozir hammamiz Olmaliq yo'li bilan Toshkentga kirib boryapmiz. Shahar ko'chalarini Yolqin akam mendan durustroq biladi. "Rohat" ko'lidan o'tganimizdan keyin rulni yana uning o'zi oldi.

8

Toshkentning kamqatnov ko'chalaridan biriga burilib, ikki qavatli g'ishtin imorat qarshisida to'xtadik. Kelin ayam mashinan dan tushib, ko'cha eshigi tepasidagi oppoq qo'ng'iroq tugmasini bosdi. Keyin ko'cha eshigidan ancha naridagi ikki tavaqali katta qizil darvozaga qarab ketdi. Ichkaridagilar o'sha darvozaning bir tavaqasiga o'rnatilgan eshikdan kirib-chiqishini kelin ayam bilar ekan. Darvoza eshigidan uzun ipak xalat kiygan juvon chiqdi-yu, kelin ayamga bir lahma jum shaxs qurib turdi.

— Dilnozxon, meni taniy olmay turibsizmi? — deb kelin ayam kulib yubordi.

Dilnozxon Azlar akaning xotini ekan. Kelin ayamni endi tanidi-yu, quchoqlashib, o'pishib ko'rishdi. Eshikdan ichkariga qarab:

— Azlar aka, Munira keldi! Munira! — deb qichqirdi.

Kalta yengli oq tenniska¹ kiygan Azlar aka yugurib chiqdi.

Kelin ayamni peshanasidan o'pib ko'rishdi. Keyin mashinaning oldiga keldi. Yolqin akam unga tomon uch-to'rt qadam yurib bordi. Nazarimda, Azlar aka qo'l berib ko'rishmoqchi edi, lekin Yolqin akam qishloqchasiga quchoq ochdi.

Mashinadan birin-ketin jiyanchalar tusha boshlashdi. Azlar

¹ **Tenniska** — kalta yengli, yengil trikotaj ko'yak.

aka bolalar qarshisida cho'nqayib, kattasini bir quchog'iga, undan keyingisini ikkinchi quchog'iga oldi. Shunda uchinchi bola uning oldiga keldi.

— Iye, bu kim? — deb Azlar aka singlisiga qaradi.

— Bu uchinchi jiyaningiz, — kulib izoh berdi kelin ayam.

Azlar aka: "Bunisi quchog'imga sig'maydi-kul!" — deganday shoshib qoldi. Shunda Yolqin akam mening qo'limda uxlab yotgan kichik o'g'ilchasini qaynag'asiga ko'rsatib:

— Mana bu — to'rtinchji jiyaningiz; — dedi.

Yolqin akam bu gapni qaynag'asiga bir xushxabar ohangida aytdi. Chunki bizda bolasi ko'p otani: "Badavlat ekansiz!" — deb maqtaydilar. Tog'alar ham jiyanlari ko'pligidan faxrlanib yuradilar. Lekin Azlar aka allanarsadan tashvishga tushganday, quchog'idagi bolalarni bo'shatdi-da, qaddini tikladi.

— Faqat paxta planini oshirib bajaryapsizlar desam, otonalik planini undan ham oshiribroq bajarganga o'xshaysizlar!

— dedi.

Yolqin akam bu gapni hazilga olib kului. Lekin kelin ayam akasining so'zlarida piching ham borligini sezdi, shekilli, o'ng'aysizlanib kichkinasini mening qo'limdan oldi.

— Qani, ichkariga kiringlar, — dedi Dilnozzon. — Mashinani darvozadan olib kirish mumkin.

Azlar aka darvozani ochdi. U meni shofyor deb o'ylagan ekan. Mashinani Yolqin akam ichkariga haydab kirganini ko'rib:

— Mashina kimniki? — dedi.

— O'zimizniki.

— Iye, sotib olganmisiz?

— Mukofotga teggan, — dedi kelin ayam akasiga.

"Volga"ning ko'kish sirtiga uzoq yo'lida ancha chang o'tirgan bo'lsa ham, lekin taxi buzilmaganligi, yangiligi bilinib turardi. Azlar aka uning farasini havas bilan silab:

— Lekin buni yaxshi olibsizlar, — deb qo'ydi. — Buyurşın!

Tabriklayman!

Mashina bagajni¹ sovg'a-salomga to'la edi.

Bitta qo'yni so'yib, nimtasini dokaga o'rab olib kelgan edik. Onam bir savat anjirshaftoli terib bergen: "Toshkentliklar yaxshi ko'radi", — deb surp xaltachada mosh yuborgan edi. Yana guruch, qovun...

— Qayerga tushiray? — deb savatni ko'tarib Azlar akaga qaradim.

— Oyi chiqing, bu narsalarga joy ko'rsating, — dedi Dilnozxzon.

Uning o'zi ham, Azlar aka ham sovg'a-salomga qo'l urishmadi. Nazarimda, ro'zg'or va oshxonan shishlarini Dilnozxzonning onasi qilar ekan. Oltmisht yoshlarga borgan bu semiz ayol biz bilan quyuq so'rashdi, sovg'alarga qarab:

— Voy, ovora bo'libsizlar-de! — deb qo'ydi. — Savatni oshxonaga olib kiring. Qovunni ham!

Bu orada Dilnozxzonning otasi ham chiqib, hammamiz bilan qo'l berib ko'rishdi. Baland bo'yli, tepakal kishi ekan. Dokaga o'rog'liq go'shtni qo'limdan olib, podvalga tushirib osdi.

— Qani, ichkariga marhamat! — deb Yolqin akam bilan kelin ayamga qaradi.

Ochiq eshikdan oynaday yaltirab turgan parket² pol ko'rindi. Kelin ayam akasining juda ozoda turishini, ta'bi nozikligini qishloqda bizga aytgan edi. Biz shaharga tushganda kiyadigan yangi kiyimlarimizni va chet elda tikilgan chiroyli tuflilarimizni kiyib kelgan edik.

Shunday bo'lsa ham, yo'lida tuflimga chang o'tirib qolga-

¹ **Bagaj** (*fransuzcha*: bagage < bagues — yo'lga olingen buyumlar; bog'langan tugun) — yo'lovchining jo'natish, tashish uchun tayyorlab qo'ygan yuki, umuman yuk. **Bagajnik** — yo'l transportining (velosiped, mototsikl yoki avtomobilning) yuk ortiladigan maxsus joyi (bo'Imasi), yukxona.

² **Parket** (*fransuzcha*) — turarjoy va jamoat binolari pollariga qoplanadigan, qattiq yog'ochdan tayyorlanadigan yupqa taxtacha; 2) parket taxtachalardan yetqizilgan pol.

nini ko'rdim-u, uni ostonada yechmoqchi bo'ldim.

— Ana cho'tka, tozalab oling! — dedi Azlar aka.

Bir chetda qora, oq, qizg'ish — har xil cho'tkalar va to'q qizil baxmal latta turgan ekan. Avval Yolqin akam, keyin men tuflilarimizni cho'tkaladik-da, ichkariga qadam qo'ydik.

— Qo'l yuvadigan joy bu yoqda, — deb Dilnozxonning otasi bizga vannaxonani ko'rsatdi.

Dilnozxonning onasi esa uchta toza sochiq olib kelib, vannaning kafel devoridagi oq chinni qoziqqa ilib ketdi.

“Chinniday toza” degan gapning ma’nosini men shu yerga kirganda tushundim. Cho‘miladigan joyi ham, qo'l yuvadigan joyi ham jonon chinniday nafis, yiltirab turibdi. Yolqin akam maykachan bo‘lib olib, bet-ko‘lini yuvayotganda yoqimli bir iroqi sovunning hidi dimog‘imga urildi. Keyin shusovunda men o‘zim yuvina boshladim.

— Qizil tugmachali jo‘mrakdan issiq suv keladi, ko‘p ochma, kuyasan, — deb ogohlantirdi Yolqin akam.

Men suvni iliq qilib, uzoq yuvindim. Artinayotganimda vannaxonaning o‘ng devoriga osilgan katta toshoynada aksimni ko‘rib qoldim. Bu oppoq chinnixona odamning chehrasini ochib ko‘rsatar ekanmi yo shaharga kelib birdan rangim kirib qoldimi — o‘zimga-o‘zim avvalgidan xiyla ko‘hlik ko‘rinib ketdim.

Bizdan keyin kelin ayam kichkintoylarni vannaxonaga olib kirib, bet-ko‘llarini yuvib chiqdi. Keyin hammamiz gilam to‘shalgan katta bir xonaga kirdik.

Bir-biriga mos qilib tanlangan stullar, jurnal stolchasi, ovqat stoli, divan — hammasi nihoyatda ozoda, xuddi hozir sotib olib kelinganday polirovkasi¹ yalt-yult qiladi. Oynaband servant²

¹ Polirovka — sayqal, jilo. Polirovka (qilish) — oynaday sillqlash, sayqallash, sayqal berish.

² Servant (fransuzcha) — idish-tovoq, sochiq, dasturxon va shu kabilar qo'yiladigan, yuqori qismi oynaband, shkaf, bufet.

ichida qimmatbaho chinnilar, oltin-kumush qoshiqchalar, qandonlar. Uch tavaqali toshoyna uy ichidagi go'zal jihozlarni o'zida aks ettirib, go'yo ikki barobar ko'paytirib ko'rsatadi.

Eshigi ochiq narigi xonadan pianino¹ ovozi eshitilmoqda edi. O'tayotib qarasam, sochiga lolarang lenta bog'lagan bir qizcha ochiq turgan notaga qarab, qandaydir mashqni chalyapti.

— Kamola, Munira ammang keldilar, chiq! — dedi Dilnozxon.

Qizcha boshini qimirlatib "eshitdim" deganday qildi-da, pianinodagi mashqni oxiriga yetkazmaguncha kelmadı. Biz stul va divanlarga o'tirganimizdan keyin sal o'tmay pianino ovozi tindi.

Ichkari uydan Kamola chiqib keldi. Keyin bilsam, yoshi sakkizda ekan. Lekin yoshiga nisbatan bo'yi uzun ko'rindi, o'zi ozg'in, ko'zları allanechuk jiddiy. U bizga til uchida salom berdi. Kelin ayam bolasini chap qo'liga olib, o'ng qo'li bilan Kamolani bag'riga bosib, chakkasidan o'pdi. Qizcha buni yoqtirmay aftini burishtirganiga mening ko'zim tushdi. Men uning bu oiladagi yolg'iz farzand ekanini bilar edim. "Buvisi-yu bobosi, dadasi-yu onasi ko'p so'yib o'psa kerak, shuning uchun erkalatishlar ham me'dasiga tegganga o'xshaydi", — deb o'yladim.

— Asqar, Shamsiya, To'lqin! — deb kelin ayam bolalarini chaqirdi. — Qani, Kamola bilan tanishinglar! Kelinglar, keyin birga o'ynaysizlar!

Yolqin akamning gapga tez kiradigan qobil bolachalari orqama-ketin Kamolaning qarhisiga kelishib, unga salom berishdi.

— Nima o'ynaymiz?

— Qanaqa o'yinchog'ingiz bor? — deyishdi.

¹ Pianino (*Italyancha*: pianine — kichik fortepyano) — torli urma klavishli musiqa asbobi, (fortepyanoning bir turi).

Kamola pianino qo'yilgan xonaga kirib, eskirib qolgan ikkita qo'g'irchoq olib chiqdi. Asqar qo'g'irchoqlarni yoqtirmay:

— Men qiz bolamanmi? — dedi.

Biz kuldik. Kamolaga bu yoqmadi, shekilli, qo'g'irchoqlarni to'rt yashar Shamsiyaga tutqazdi-yu, yo'lakka chiqdi. Yo'lakda ikkinchi qavatga chiqadigan bejirim yog'och zinapoya bor edi. Kamola shu zinapoyadan yuqoriga ko'tarilib ketdi.

Azlar akaning qaynatasi hozir pensiyaga chiqqan bo'lib, ilgari katta bir loyiha institutining direktori bo'lgan ekan. Bu ikki qavatlik qulay kvartiraning rejasini o'sha institutning loyiha-chilari chizgan ekan. Kvartiraning orqa tomonida oynaband verandası¹ va qalin toklar soya solib turgan kichkina hovlisi bor edi.

Bizni bu kvartiraning va undagi jihozlar-u qulayliklarning salobati bosar, akam ikkovimiz bir-birimizga qarab, tortinib-qintinib o'tirar edik. Lekin biz iyemangan sari bolalar o'zlarini erkin tutishardi. Asqar bilan Shamsiya zinapoyadan yuqoriga chiqib, pastga tushib, quvlashmachoq o'ynay boshladi. Azlar aka yo'lakka chiqib:

— Jiyanchalar, yiqilasanlar, bas! — deb ularni pastga olib tushdi.

Bu orada uch yashar To'lqin trelyajning² oldiga borib, atir shishasiga taroqni urib o'ynay boshladi. Yolqin akam menga imo qildi.

O'mimidan turib, To'lqinni stolning oldiga olib keldim.

Stolga oq dasturxon yozilgan, Dilnozzon bilan onalari har bir mehmon uchun alohida taqsimchalar, billur qadahlar, kumush qoshiq va vilkalar qo'ydilar.

¹ Ayvon.

² Trelyaj — 1) uch tabaqali toshoyna (ko'zgu) (**asar shu ma'noda**); 2) gulchirmashgich, chirmashib, o'ralib o'sadigan o'simliklarga, gullarga qilinadigan narvonchasimon panjara.

Bir vaqt qarasam, To'lqin shu vilkalardan bittasini olib og'ziga tiqyapti. Buni Yolqin akam ham ko'rib qoldi-yu, vilkani o'g'lining qo'lidan olib, dasturxon chetiga qo'ydi.

— Hechqisi yo'q, hozir yuvib kelaman, — deb Dilnozzonning onasi vilkani oshxonaga olib chiqib ketdi.

Bolalar alaxsitudimi yo boshqa sabab bo'ldimi — mezbonlar bilan gapimiz uncha qovushmadı.

— Dilnozzon, hali ham kinostudiyada ishlayapsizmi? — dedi kelin ayam.

— Ha, kinolentalarni qirqib-ulab, montaj sexida yamoq-chilik qilib yuribmiz.

Dilnozzonning oyisi chinni laganda qip-qizil qilib pishirilgan butun-butun tovuqlar olib kirdi. Ketidan kichkina gulgun kosalarda ukrop sepilgan tovuq sho'rva tortildi. Azlar aka bitta arman konyaki bilan "Iskra" degan bolgar shampanidan ochdi. Uylariga birinchi marta kelganimiz uchun, Yolqin akamning unvoni uchun qadah taklif qildi.

— Ichmasak bo'lmaydi, chamasi, — deb Yolqin akam men-ga qaradi. — Mashinani sen haydaysan-da.

— Mayli!

— Menda bitta qo'shimcha bor, — dedi kelin ayam, — Azlar akam qishloqqa borganda madaniyat, bilim to'g'risida ko'p gapirgan edilar. Gaplari bekor ketmadi. Mana bu yil Yolqin akam kechki mifikni bitirib, attestat oldilar.

— Endimi? — dedi Dilnozzonning onalari taajjubdan ko'zlarini ola-kula qilib. — To'rt bolalik bo'lganda-ya!

Yolqin akamning oftobda qoraygan yuzi qoramtil-qizg'ish lavlagining tusiga kirdi.

— Ezgulikning kechi yo'q, tabriklaymiz! — dedi Azlar aka.

— Endi institutni sirtdan bitirib, diplom olishlari uchun ham qadah ko'taraylik! — dedi kelin ayam. Uning chap qo'li hali ham kichik o'g'ilchasi bilan band. Shampani bijillab o'ynayotgan

fujerni¹ o'ng qo'liga olib ozgina ichdi. Tovuq sho'rvadan keyin do'lma keltirildi. Bolgar qalampiri, boyimjon, pomidor, hatto o'zimizning jo'n bodring — hammasining ichiga go'sht qiyima solinib, shunday pishirilibdiki, men uy bekasining pazandaligiga qoyil bo'ldim. Ichmaganimning alamiga ovqatlardan rosa yedim.

Choyga o'tganimizda kelin ayam qo'lidagi o'g'ilchasini o'zidan mumkin qadar uzoq tutib o'midan turdi. Kulib:

— Bizni kechirasizlar! — dedi-da, vannaxona tomon shoshildi.

Gap nimadaligini sezib, hammamiz kulib qo'ydik. Faqat Azlar aka kulmas, allanarsadan ensasi qotib o'tirganga o'xshardi. Ko'p o'tmay kelin ayam bolasining ishtonchasini yangilab qaytib. keldi.

— Qani, menga bering-chi, — deb Yolqin akam bolani olib tizzasiga o'tqazdi. Uning bu o'g'li juda yuvosh, "miq" etmay o'tirardi-yu, kattalari sho'x edi.

Qo'shni xonada pianino beo'xshov darang-durung qilib qoldi.

To'lqinning:

— Menam chalay! Menam! — degan tovushi eshitildi.

Asqar unga:

— Bor ket, bo'ying yetmaydi! — deb o'shqirdi.

Keyin darang-durung battar avjiga chiqdi.

Azlar akaning rangi oqarib ketdi. Men pianino talashayotgan bolalarni tinchitish uchun narigi xonaga qarab chopdim. Pianinoning qopqog'ini yopib, bolalarni bu uyga olib chiqqanimda Yolqin akam ularga qahr bilan qaradi-da, kelin ayamga:

— Bular uyda muncha beadablik qilmas edi-ku, nima balo bo'ldi? — dedi.

Kelin ayam gapni hazilga burdi:

¹ Fijer (fransuzcha: fougere) — tagligi (povasi) baland katta qadah.

— Bolalar tog‘alarinikida bir yayrab olishmoqchi-da. Mehmonda hamma bola ham o‘zini qo‘yib beradi.

Qo‘lini oh salfetkaga artayotgan Azlar aka tagdor qilib:

— Bolalarda ayb yo‘q, — dedi. — Hamma gap — bizning madaniy saviyamizda.

Birdan Azlar akaning uyimizga borib aytgan sovuq gaplari yana esimga tushdi. Yolqin akam ham qaynag‘asiga sergaklanib tikildi.

— Ochiqroq gapiring, aka Azlar. Biz siz bilan dangal gaplashib o‘rganganmiz-ku.

— Bola — oilaning guli. Farzand shirin. Buni kim bilmaydi? Lekin gap bolalarning sonini ko‘paytirishda emas. Gap — ularni tarbiyalashning sifatida.

Kelin ayam gapni hazil-mutoyiba bilan yumshatmoqchi bo‘ldi:

— Lekin son bilan sifat bir joydan chiqadigan payti ham bo‘ladi. Dialektikadan¹ bilamiz-ku, miqdoriy o‘zgarish astasekin sifat o‘zgarishiga aylanadi. Bolalar ham ko‘pchilik bo‘lsa, tantiqlanmay yaxshi o‘sadi.

— Lekin men bugun sendagi sifat o‘zgarishni ko‘rib turibman, Munira, — dedi Azlar aka ichki bir dard bilan.

— Yaxshi o‘zgarishmi? Qani, eshitaylik.

— Bir vaqtlar sen Toshkentning “manaman” degan zamonaviy qizlaridan eding.

— Hozir-chi? Nima, qarib qolibmanmi? A, Dilnozxon, biz siz bilan tengdosh edik-ku? Tursunjon, siz aytинг-chi, qaysimiz katta ko‘rinamiz?

¹ **Dialektika** (*yunoncha*; dialektike — suhbatlashish, bahs qilish san’ati) — 1) tabiat, kishilik jamiyatni va tafakkur taraqqiyotining umumiy qonuniyatları haqidagi fan; 2) tabiat va jamiyatning abadiy harakatlari va o‘zgarib turuvchi ichki ziddiyatlari, qarama-qarshiliklarini ochish hamda bu ziddiyat va qarama-qarshiliklar o‘rtasidagi doimiy aloqadorlik va kurash mohiyatini aniqlashdan iborat falsafi metod.

Kelin ayamning bichimi to'la bo'lsa ham, yuzlari hali ajinsiz. Bolalarini ko'rmagan odam uni qiz bola deb o'yashi mumkin. Lekin pardoz-andozdan yuzi siyqalashgan Dilnozxon menga kelin ayamdan ko'ra besh-olti yosh kattadek ko'rinishdi. Buni Azlar aka ham endi payqadi, shekilli, gapni boshqa yoqqa burdi:

— Men kimning yoshi katta ko'rinishini aytayotganim yo'q, Munira.

Oraga og'ir jimlik cho'kdi. Azlar aka singlisiga: "Sen ko'p bolalik qishloq ayollaridan biriga aylanib qolyapsan, oldinga emas, orqaga ketyapsan, ering seni o'zining madaniy darajasiga tortib tushiryapti", — demoqchiligi hammaga sezildi.

Akam qaynag'asi bilan so'z o'yini qilib o'tirgisi kelmadiyu, unga ro'yirost javob berdi:

— Tog'alar: "Jiyanim ko'p", — deb quvonar edi. "Biz sizni suyuntiramiz", — deb bularni olib kelgan edik. Chakki qilgan ekanmiz, chog'i?

— Yo'q, to'g'ri qilgansiz, biz xursandmiz! — dedi Dilnozxonning onasi.

— Yo bo'lmasa zamona ko'p bolani ko'tarmaydigan bo'lib boryaptimi? — deb Yolqin akam yana qaynag'asiga ko'zini qadab so'radi.

Azlar aka piching aralash kulib:

— E, zamona hamma narsani ko'taraveradi, — dedi. — Davlat ko'p bolali onalarga medallar beradi, nafaqalar to'laydi.

— Lekin Muniraga: "Zamonadan orqada qolyapsan", — deganday gapirdingiz?

— Men... Muniraning o'zi ham yayrab yashashini istayman, tushundingizmi? Qachonlardan beri biznikiga kelgani yo'q edi. Mana, keldi, ko'ryapman... Bolalari buni bir nafas dam olgani qo'ymayapti.

Akamning bolalari qishloqda menga ham tinchlik bermasligi esimga tushdi. Mening kitob-daftarlarimni tortqilashgan,

shovqin-suron solishgan. Dars tayyorlay olmay xunob bo'lib onamga zarda qilaman:

— Bularingizga qaraysizmi-o'qmi?

— Sen ham qara-da! Begonamisan? — deydi onam.

— Men dars tayyorlashim kerak! Hammasi qiy-chuv qiladi.

Jonga tegdi-ku!

Bir vaqtlar men bu uyda yolg'iz boladay o'sgan edim. Endi o'sha tinch, osuda kunlarni qo'msasam, onam jerkib beradi:

— Noshukurchilik qilma! Xudoga shukur de! Men qancha bolamni tuproqqa berdim! Bir emas to'rtta ukang bor, jon de! Hali yana bo'ladi! Ilohim ko'paysin! O'nta bo'lsa, o'rni boshqa — qirqta bo'lsa, qilig'i boshqa!

Munira kelin ayam bu gapni eshitib kayfi uchadi:

— Yo'g'-e, ayajon! O'ntasini men eplolmayman! Maktabda ishlarim to'lib yotibdi! Shu to'rtalasi ham meni juda shoshib qo'ydi-ku!

— Xudo bersa yo'q deysizmi, aylanay! Bolaning tirnog'iga zor bo'lib yurganlar ozmi?

— Munira, qo'rjmang, ayam yordam beradilar! — gapga qo'shiladi Yolqin akam, — Xo'p deng, Otajonovlar ko'payaversin!

— Ha, men o'zim hammasini boqib katta qilaman, aylanay! — deydi onam. — Farzand — bu davlat. Hademay katta bo'lib yoningizga kiradi. Nevaralarimga jonim tasadduq! O'rigidan danagi shirin!

Onam, chindan ham, juda bolajon edi, hatto kechalari ham nevaralarini yonida olib yotar, kelin ayam maktabdaligida ularga doim onam qarardi. Bizning qishloqlarda oiladagi bolalarning sonini rejaga solish to'g'risida gap ochishning o'zi uyat hisoblanardi.

Shahardan borgan kelin ayam madaniyat, o'qish to'g'rilarda akamga o'z fikrini o'tkazsa ham, bola masalasida akam

bilan onamning ra'yiga qarar: "Busiz mumkin emas", — deb hisoblardi.

Hozir ham u akasiga e'tiroz qilib dedi:

— Azlar aka, baxt — oyoqni uzatib tinchgina o'tirishda emas!

— Nimada bo'lmasa? Axir, sen ham dunyoga bir marta kelasan! O'zing ham yashab qolishing kerak!

— Yashayapman-ku... Bolalar yavrasha, men ham yayrayman! Bular quvnasa, men ham quvnayman! Bolalarning hayoti — mening hayotimning davomi!

— Bu chiroyli so'zlarni qaysi kitobdan yodlading?

— Hayot kitobidan.

— Lekin hayot boshqa, kitob boshqa!

— Xo'p, bo'lmasa, o'zingizning hayotingizdan gapiring, aka Azlar, — dedi Yolqin akam. — Siz mana shunday ajoyib uyda turasiz. Sharoitingiz juda ham yaxshi... Kattagina qizingiz bor... Shuning yonida yana bir o'g'il bo'lsa... ortiqchalik qilar-midi?

Azlar aka Dilnozzxon bilan ma'noli ko'z urishtirib oldi-yu:

— Ortiqchalik qilmas edi, — dedi, — Lekin men Dilnozzxonni uncha qiynamoqchi emasman. O'zi nozik joyda ishlaydi.

Dilnozzxonning onasi uh tortdi:

— Kamola sakkizga kirdi. Yolg'iz farzand o'stirish juda qiyin-da! Dilnozning o'zi ham yolg'iz o'sgan. Sal isitmalasa, esxonamiz chiqib ketar edi. Hozir bular ham shu ahvolga tushgan. Hech bo'lmasa, yana bitta nevaram bo'lsa edi! Tug'ib bersa, o'zim qarar edim.

— Yana boshladingizmi? — deb Dilnozzxon onasini jerkib berdi. — Tug'uruqxonada bir o'limdan qolganim esingizdan chiqdimi? Kislorod hidlab, zo'rg'a tirik qolganman-a!

— Lekin qiynalganing rost. Sosog'ing yorilib, qon aralash sut kelar edi-ya!

— Grudnitsa¹ bo'lib, isitmam qirqqa chiqqani-chi? Eslasam, etim junjikib ketadi. Ustidan tilla sochsalaring ham men bu jahannamga ikkinchi tushmayman!

Kelin ayam miyig'ida kulib:

— Dilnozxon, biz ham bunaqa azoblarni ko'p ko'rghanmiz, — dedi. — Dunyoda necha milliard odam bo'lsa, hammasini onalari mana shunaqa jahannamdan olib, yorug' dunyoga chiqargan.

Bolalar yana zinapoyadan tapir-tupur qilib, yugurishga tushishdi.

Azlar aka gapni tezroq yakunlagisi kelib:

— Har holda, — dedi, — bolani qancha qilish — har bir oilaning o'z ishi. Osiyo, Afrikaning yaxshi taraqqiy etmagan mamlakatlarida bolani ko'paytirib, ovqat topib berolmay, och-yalang'och yurgan aholi ham behisob. Bizda uriday emas, albatta. Lekin bu nozik ishni madaniy yo'l bilan rejaga solib olib borish — butun odamzod oldida turgan muammolardan biri bo'lib qolyapti.

— Rejaga solganda har bir oila qancha bola o'stirishi kerak? — kinoyaomuz kulib so'radi Yolqin akam.

— Endi bu har kimning imkoniyatiga, xohishiga bog'liq. Bizning atrofimizda bolani bitta-ikkitadan oshirmayotgan oilalar ko'p.

— Iye, axir, hamma sizlarga o'xshab, faqat bitta bola o'stirsa, yuz yildan keyin hozirgi aholining yarmi ham qolmaydi-ku? Jamiyat ishchi kuchini qayerdan oladi?

— Ishchi kuchi topiladi, bunisidan qo'rwmang. Aholi ham juda tez o'syapti. Ayniqsa, bizning O'rta Osiyoda.

— Iye, tez o'sayotgan bo'lsa, sal sekinlatish kerak ekan-da?

Azlar aka labini burib, akamga javob bermadi-yu, singlisiga

¹ Grudnitsa — ko'krak bezlarining yallig'lanishi.

yuzlandi:

— Munira, hech bo'lmasa sen bu masalaga yuzaki qaramagin! O'zingni ham o'yla. To'rt bola o'zi yetarli. Hozir ilm-u fan yo'lini topib bergan. Endi cheklash yo'liga o'tinglar. Dilnozdan so'ra, yo'l-yo'rig'ini o'rgatadi.

Azlar aka bizdan uyalmay, shunday gaplarni aytganidan Yolqin akamning ensasi qotib o'midan turib ketdi.

— E bo'ldi! Bizga endi javob! Qani, xola, dasturxonga omin qiling! Rahmat! To'ydik!

— Siz bu gaplarni ko'nglingizga olmang, bolam. Madaniy doiralarda hozir hamma narsa ochiq aytildigan bo'lgan!

Dilnozxonning onasi shunday deb, akamni qo'yarda-qo'y may joyiga qaytarib o'tqazdi.

Kelin ayam gapni yana hazil bilan yumshatishga tirishdi:

— Azlar aka, biz sizlarga: "Bolani sal ko'paytiringlar", — desak ko'nmayapsizlar-a? Biz sizning gapingizga nega kirishimiz kerak?

Dilnozxon xandon tashlab kaldi-yu:

— Bo'pti, har kim o'z bilganidan qolmasin! — dedi. So'ng Yolqin akamga choy quyib uzatdi, — Qani, kuyov, shirinliklardan oling. Munira qizligida ham doim qo'ni-qo'shnilarining bolalarini ko'tarib yurardi. Bunchalik bolaparvar bo'lsa, mayli, biz uchun ham bolani ko'paytiraversin! Tegishimizni sizlarga berdik!

— Ho-o, müncha saxiysiz, Dilnozxon! — dedi kelin ayam.
— Dunyoning butun rohati sizlarga-yu, mehnati bizga chiqarilgan ekan-da!

Azlar aka birdan jonlanib:

— Sen ham rohat-farog'atni istaysanmi o'zi? — dedi.

— Rohat-farog'atni kim istamaydi!

Yolqin akam bosib-bosib choy ichdi-da, terlab ketdi. U o'zini qo'yarga joy topolmay stulda bezovtalanib o'tirar, dam-

badam cho'ntagidan katak ro'molchasini olib bo'ynini, peshanalarini artar edi. Nazokatli Azlar akaning qarshisida uning gavdasi beso'naqay, harakatlari keskin va qo'pol ko'rinar edi.

— Unday bo'lsa... — deb Azlar aka bahsni yana boshidan boshlamoqchi bo'layotganida narigi uyda bir narsa "tars" etib polga tushgani va chil-chil singani qulog'imizga chalindi. Gap bilan bo'lib bolalarni unutgan ekanmiz. Pianino turgan xonaga chopib chiqsam, pastak servant oldida qo'rqqanidan ranglari oqarib To'lqin bezrayib turibdi. Parket polda gul qo'yilgan chiroyli sopol vaza sinib yotibdi.

— Esizgina-ey, Rigadan olib kelgan edim-a! — dedi Dilnozxon vazaning guldor siniqlarini yerdan terib olarkan.

— Achinma, kelgan balo shunga ursin, — deb onasi uni yupatgan bo'ldi.

Azlar akam jim. Uning endi bahslashgisi ham kelmas edi.

Yolqin akam bolalarini uydan chiqarib, mashinaga o'tqazdi-da:

— Biz endi kengroq joyga bormasak bo'lmaydi, — dedi.

O'sha kuni ular kelin ayamning amakilari turadigan hovliga borib yotishdi.

9

Ertalab uyg'onsam, atrofi tok so'rilar bilan o'ralgan keng ayvonda yotibman. Ustimda atir hidi kelayotgan mayin guldor choyshab. Yonboshga ag'darilsam, tagimda yig'ma karavot — g'ijirlaydi. Ayvon shiftidagi fanerga chiroyli naqshlar solingan, zarhal jimjimalar qilingan. Qayer bu? Ko'cha shovqini pastdan eshitiladi. Boshimni ko'tarib qaradim: ayvon — ikkinchi qavatda.

Shunda Azlar akaning qaynanasi esimiga tushdi:

— Shuncha joydan ovora bo'lib sovg'a-salom ko'tarib kelibsizlar. Onalaring eshitsa: "Bir kecha yotmadilaringmi?" — deb hayron bo'ladi. Hech bo'limasa, ukangiz biznikida qolsin, Yolqinbek!

Dilnozxonning onasi shunday deb kecha meni narigi hovlidan bu yoqqa boshlab kelgan edi. Rostini aystsam, men o'zim ham Yolqin akamning bolalaridan toliqqan edim. Endi bir o'zim istaganimcha to'yib uxlamoqchi edim.

Yostiqning tagiga qo'l tiqib soatimni oldim. Undan oshibdi. Demak, o'n bir soat uxlabman. O'mimdan turib kiyinayotganimda o'zimni qushday yengil sezdim.

Ichkaridan pastlatib qo'yilgan radioning tovushi eshitildi. "Azlar akalar ishga ketgan bo'lsa kerak", — deb vannaxonaga tushdim. Qizil, ko'k jo'mraklarni navbatma-navbat burab, suvni bir ilitib, bir sovitib, miriqib yuvindim.

Yo'lakka chiqsam Azlar aka turibdi.

— Ha, Tursunbek, yaxshi uxladingizmi?

— Qulluq.

"Aytmoqchi, bugun shanba-ku", — dedim, Azlar akaning nega uyda yurganini endi tushunib. Keyin unga juda havasim keldi. Yolqin akamday mashhur bo'limasa ham, bitta ministriking plan-iqtisod bo'limida ishlaydi. Salqin idorada hisob mashiinasining knopkalarini bosib, kerak bo'lganicha cho't qoqib, sakkiz soat ishlab keladi. Tong otadimi, kun botadimi — ishi yo'q. Haftada ikki kun maza qilib dam oladi, ertalab to'yunicha u xlabeldi.

Kamolani bobosi ko'chaga aylantirgani olib ketgan ekan. Hamma yoq tinch, osuda. Oshxonadan xushbo'y kofe hidi keldi. Dilnozxonning onasi Azlar aka ikkovimizni o'sha yoqqa taklif qildi.

— Boshqalar nonushta qilib bo'ldi, — dedi, — Qani,

keling, Tursunbek. Men oyingiz berib yuborgan go'shtdan qiy-malik mastava qildim. Ana qattiq, murch. Keragicha soling. Tortinmang!

Azlar aka yarim kosa mastavadan keyin qora kofega o'tdi. Men ko'k choy icha boshladim.

— Vaqt tez o'tar ekan-da, — deb qo'ydi Azlar aka menga boshdan oyoq bir ko'z tashlab. — Qishloqlaringga borganimda kichkina bola edingiz-a! Hozir bo'yingiz Yolqin akangizga baravar keladi.

Men o'zimcha bir kulib oldim-u, yaqinda bo'y o'lchash-ganimizda Yolqin akamdan xiyol baland kelganimni aytdim.

— Ha, hozir ukalar akalardan o'zadigan zamon bo'lyapti o'zi. Bizning tengdoshlarimiz urush vaqtida to'yib ovqat yemay, mehnatni ko'p qilib, bo'yga sekinroq o'sdi-da. Sizlarning bo'yga tortadigan paytlaring to'qchilik, ma'murchilik davriga to'g'ri keldi. Qalay, o'ninchini bitirdingizmi?

— Bu yil bitirdim.

— Iye, institutga kirmadingizmi?

— Bizning sinf o'n bir yillik-da.

— Bo'lmasa institutga kelasi yil ariza bersangiz kerak.

— Bilmadim. Bitiruvchilardan besh-oltitamiz: "Qishloqda mexanizator bo'lib qolsakmi?" — deb yuribmiz.

— Yolqin akangizning izidan bormoqchimisiz?

Azlar akaning bu savolda bilinar-bilinmas kinoya bor edi. Ularning kechagi bahslari esimga tushdi. Uyda akamning bolalari dars tayyorlashga xalaqit berganda noliganlarim, bugun bu yerda Azlar akaning farog'atli madaniy turmushiga havasim kelganlari ko'nglimdan bir-bir o'tdi.

Inson qanday yashashi kerak?

Ne-ne orzu-umidlar bilan dunyoga kelganmiz, umrimizni qanday o'tkazsak, bearmon ketamiz?

Bu savollar hozir Azlar aka qiyofasiga kirib, menga tikilib

turganday bo'ldi. Shu vaqtgacha men faqat Yolqin akamga ergashar edim, undan ibrat olar edim. Lekin Azlar aka menga:

"Sen mustaqil odam emasmisan? Hayotda o'z yo'lingni topib yurolmaysanmi?" — degisi kelib kinoyali kulimsirab turardi.

Agar men unga: "Ha, akamning izidan bormioqchiman", — desam, mustaqil odam emasligimni bo'yninga oladigandek bo'l-dim. O'n sakkiz yoshida kim mustaqil bo'lishni istamaydi deysiz!

Mening o'sha kungi fikrimga binoan, inson qanday yashashi kerakligini Yolqin akamdan ko'ra Azlar aka yaxshiroq bilar edi.

— Yolqin akangizning fidoiylici juda yaxshi, — dedi Azlar aka mening ko'nglimdan nima o'tganini sezganga o'xshab. — G'ayrati ham, obro'si ham joyida. Lekin men... bir chekkasini kecha aytdim... Odam bir tomonlama ketishi kerak emas-da.

— Qanaqasiga... bir tomonlama?

— Odam elga tanilaman deb, hamma og'ir yukka yelkasini tutib beravermasdan, o'zi ham yashay bilishi kerak... Siz hali yoshsiz, Tursunbek. Bunaqa gaplarning mag'zini chaqishingiz uchun yana ko'p narsani bilishingiz kerak. Mening so'zimga kirsangiz, butun kuchni o'qishga bering. Maktabni bitirgandan keyin to'g'ri universitetga keling.

— Qishloqda ham kimdir qolishi kerak-ku.

— E, siz buning g'amini yemang! Farg'ona vodiysining qishloqlarida odam juda ko'p.

Yengil kulgi bilan aytilgan bu so'zlardan men ham kuldimu, Azlar akaning maslahatini o'ylab ko'rishga so'z berdim.

O'sha kuni Yolqin akamning mashinasiga tushib, Toshkentni tomosha qilib yurganimizda Azlar aka bilan bo'lgan suhbat bir necha marta esimga tushdi. Ilgari Toshkent men uchun qo'l yetmas bir yuksaklikdagi afsonaviy shahar edi. Men bu shaharni

doin ekranlarda ko'rishga, radio-televizorlardan ta'rifini eshitishga o'rganib qolgan edim. Lekin o'zim ham qachondir bir vaqt shu shaharga kelib yashashim mumkinligini xayolimga kel-tirmas edim. Bu to'g'rida orzu qilishga ham jur'at etolmasdim.

Hozir o'yab qarasam, menga o'xshab qishloqdan chiqqan qancha-qancha yigit-qizlar Toshkentga kelib o'qiyapti. Avval o'qiganlaridan allaqanchasi mashhur-mashhur kishilarga aylanib, Toshkentda turib qolgan. Men Farg'ona vodiysidan chiqqan katta olimlar, yozuvchilar, davlat arboblarini eslay boshladim. Ularga yetolmaganimda ham, poytaxt uchun juda kerakli bir kadrga aylanib, shu yerda ishlab yurgan mutaxassislar qatoridan joy olishim mumkin emasmi?

Keyin, balki, men ham Azlar akaga o'xshab chiroyli bir kvartira olarman. Onam, akam menikiga ham mehmon bo'lib kelishar. Albatta, men ularni Azlar akadan boshqacha kutib olgan bo'lardim.

Men bu odamning madaniyatini o'rgansam bas, odam-garchilikda, tantilikda Yolqin akamning oldidan o'taversin. Umuman, men ularning ikkovidan ham faqat o'zimga yoqadigan tomonlarini olaman-u, keyin o'zimning mustaqil yo'limdan ketaman.

To'g'ri, mening mustaqil yo'lim hali xayolimda kalavaning ipiday o'ralib, qatlanib yotibdi. Men bu kalavaning chigalini yo-zib, uning qatimlarini yo'lga aylantirishim kerak. Buning uchun avval kalavaning uchinchi topishim kerak.

Kalavaning uchini menga Toshkent topib beradi. Mening mustaqil yo'lim oliy maktabdan boshlanadi.

Mana shu o'yni ko'nglimga mahkam tugib qishloqqa qaytdim.

Paxta terimi tugagan, qishloq uylarining oldida g‘o‘zapoya g‘aramlari paydo bo‘lgan, yil bo‘yi tinim bilmagan odamlar ham, dalalar ham endi ishdan bo‘sagan paytlar edi.

Dekabr oyining boshida qor bir yog‘di-yu, keyin yana oftob charaqlab, havo ilib ketdi. Yolqin akam adirdan ochgan yerlarini qor tushmasdan oldin shudgorlab bo‘lgan edi. Qor erib ketgandan keyin adirga yana bir chiqib tushdi-da:

— Yer juda tobiga kelibdi, — dedi. — Tursun, o‘qishingdan bir-ikki kunga javob so‘ra. Bahorda ochmoqchi bo‘lgan yigirma gektarni hozir ocha qolamiz.

— Yana tosh teramizmi? — dedim men bezillab.

— Hozir bir sidra terib tashlamasak, yer haydagandan keyin yurish qiyin bo‘ladi.

— Terim paytida ikki yarim oy o‘qimadik. Yana javob so‘rasam, bitiruv imtihonlarini qanday topshiraman?

— Biz ishlab yurib hammasini topshirdik-ku. Muncha vahima qilasan!

Men Yolqin akamning so‘zini ikki qilib o‘rganmagan edim. Yana adirga tosh terishga chiqdim. Adirda biz ochmoqchi bo‘lgan yer qishloqdan ko‘rinib turadi. Daraxtlar bargini to‘kkan, hovlilar, ko‘chalar ochilib qolgan. Terilgan toshlarni paykal chetiga chiqarib shaqirlatib to‘kkanimizda qishloqdagilarga eshitilsa kerak, odamlar o‘girilib qarashadi. Kechqurun char-chab, zilday og‘irlashib uyga qaytayotganimda guzarda Farmon brigadir uchrab qoldi-yu, yuzimga achinganday tikilib turib so‘radi:

— Ha, bu Yolqin akang majburiyatlarining hammasini bajargan edi-ku. Adirdan yer ochib, o‘ttiz besh sentnerdan paxta bergenini maqtamagan gazeta qolmadi. Televizorda ham ikki

marta chiqdi. Yana chalasi qolgan ekanmi?

— Endi kelgusi yil hisobidan yer ochyapmiz.

— Ob-bo, shovvózlar-ey! Yana xizmat ko'rsatmoqchi ekansizlar-da! Yolqin akang bundan ham kattaroq bir unvonni ko'zlayapti, chamasi!

Ilgari bunaqa pichinglar menga uncha ta'sir qilmas edi. Majlislarda Yolqin akamni ishyoqmaslarga ibrat qilib ko'rsatib: "Otajonov qilgan ishni nega bular qilolmaydi? Nima, bularning qo'li bittami? Yo aqli yarintami?" — deb qattiq tegadigan odamlar bo'lar edi. Bundan alami kelgan ba'zi birovlar Yolqin akamni orqavoratdan: "Xizmat ko'rsatyapti! Obro'ning ketidan quv-yapti! "Mukofot uchun o'zini tomdan tashlaydi!" — deb kinoya qilishar edi. Bu kinoyalar mening qulog'imga chalinsa, ishkomga bo'yi yetmagan tulki uzumni "puf sassiq" deganini eslab kular edim.

Lekin hozir ko'philik dam olayotgan dekabr oyida biz adirning toshini shaqirlatib, yer ochib yurganimiz menga ham haddan ortiq bir harakatdek ko'rinar edi. Shuning uchun Farmon mo'yloving pichingi bu gal menga juda qattiq botdi.

— Akamning unvoniga hasad qilsangiz, siz ham joningizni koyitib ishlang! — deb mo'ylovi oqarib qolgan keksa odamga juda achchiq gaplar aytdim.

Og'izda men Yolqin akamni yoqlasam ham, ichimda undan ranjib yurar edim. Bir kuni akamning o'rtancha o'g'li yangi tarix kitobimning rasmini ko'raman deb, uch-to'rt varag'ini yirtib qo'yibdi. Keyin besh yashar Shamsiya fizika daftaramga siyoh to'kib yubordi.

Bolalarga ko'proq onam qarar edi. Kelin ayamning yuzida yana jigarrang dog'lar paydo bo'lgan, qadam olishi og'irlashgan. Bolalar uning ham konspektlariga tegadi, o'qituvchilik qilishini yil sayin og'irlashtiradi. Lekin ona hammasini ko'taradi, ko'p narsalarni hazilga burib, kulgi bilan yengadi. Faqat men tajang

bo'laman. Azlar akaning: "Odam bir tomonlama ketishi kerak emas", — degan so'zлari qayta-qayta esimga tushadi.

Yolqin akam bir tomonlama ketayotganday bo'ladi-yu, lekin buni o'ziga aytolmayman. Men uning ra'yiga qarshi gapirib o'rganmaganman. Shuning uchun hammasini ichimga yutib yuraverdim.

* * *

Qish o'tib, yana yoz keldi. Maktabda imtihonlarimiz tugadi, o'rtacha baholar bilan bo'lsa ham attestat oldim. Toshkentga — universitetning fizika fakultetiga kerakli hujjatlarni tayyorlab qo'ydim.

To'qqizinchi sinfda o'qiydigan Halima degan qiz bulturdan beri ko'zimga olovday ko'rinar edi. Men unga ko'nglim borligini aytolmas edim. Qiz ham ishq-muhabbat to'g'risida gap ochilsa, uyalib qochib ketardi. Faqat men universitetga o'qishga ketmoqchi bo'layotganimni eshitgan kuni Halima birdan o'zini yaqin olib shivirladi: "Kirsangiz, meni ham yoningizga chaqiring, boraman!" — dedi. Qizning menga mayli borligini uning shu so'zlaridan sezganday bo'ldim.

Endi o'qishga kirish men uchun Halima bilan topishishning ham yagona yo'li bo'lib ko'rina boshladi.

Biroq Yolqin akam bu yil meni Toshkentga yuborgisi kelmaganday bo'lib gapirardi:

— O'qishga kirsang, xo'p-xo'p — lekin kirolmasang, chatoq bo'ladi-da. Undan ko'ra bir-ikki yil dalada ishlab, staj orttirib borsang, durust emasmi?

— Umrimning yarmi dalada o'tdi-ku.

— Mayli, borsin, kirolmasa ham hovuri bosilib keladi, — dedi onam. — Armon qilmaydigan bo'ladi.

— Men Azlar akamga xat yozib beraman, tanishlari bor,

yo'l-yo'riq ko'rsatadi, — dedi kelin ayam.

Shundan keyin Yolqin akam ham yon berdi.

— Bo'lmasa ketguningcha g'o'zaning suviga qarashib tur,
— dedi. — Bu yil suv bulturgidan ham oz. Juda qiyab
yuboryapti.

— Xo'p, — deb men istar-istamas adirga chiqdim.

Kun issiq. Suv bulturgidan oz-u, yer ko'paygan. Yangi
ochilgan o'n gektarda inlar, o'pqonlar juda ko'p ekan. O'qariq-
dan egatga yetib borguncha suvning barakasi uchib, jildirab
qoladi.

Yolqin akam suvni qanday ko'paytirishni o'ylab, do'ppisini
boshida aylantirib-aylantirib qo'yar edi. Shunga qaraganda,
uning xayoliga yangi bir fikr kelmoqda edi.

Bir kun u mashinasini minib shaharga tushib ketdi-yu, yigir-
ma metrlik uzun brezent mato olib keldi. Xaltachada botinkaning
ip o'tkaziladigan teshigiga qadaladigan pistonsimon narsalar
ham bor edi.

Yolqin akam onamga bu brezentni qanday tikishni, piston-
larni qanday o'rnatishni uzoq tushuntirdi:

— Men radioda eshitganman, bir olim: "Brezent shlangani
o'qariq o'rnida ishlatsa bo'ladi", — degan.

— O'sha oliming senga bittasini bera qolsa bo'lmaydimi?

— Men uni qayoqdan topaman? Ortiqchasi bormi-yo'qmi
— kim biladi. Undan ko'ra, o'zimiz tika qolamiz. Ipini baquvvat
qiling, nasosdan suv bosim bilan kelganda yorilib ketmaydigan
bo'lsin. Pistonni ham oltmish santimetrga bitta qadaysiz.
Egatimizning orasi shunaqa.

Onam tikayotgan brezent shlanganining shakli tandirning
yengchasini eslatar edi. Onam uni bir-ikki marta qisqa qilib
"yengcha" deb atadi. Keyin Yolqin akam ham:

— "Yengcha"ni ko'tar! "Yengcha"ni quvurga ula!" —
deydigan bo'ldi.

O'sha vaqtarda yumshoq shlanga bilan g'o'za sug'orish Mirzacho'lda boshlanganmidi-yo'qmi — bilmayman. Lekin Farg'ona vodiysida bu ishni birinchi bo'lib boshlagan Yolqin akam bo'ldi. Onam tikan "yengcha" suvni tejash bilan birga suvchining ishini ham xiyla osonlashtirar edi. Suvchi odatda har egatning boshida o'qariqdan qulq o'chadi. Keyin uni suv urib ketmaydigan qilib ko'taradi, chim bosib yoki sariq qog'ozdan qo'yib, oqimni maromiga keltiradi. Biz endi bu mayda ishlardan qutuldik. Pastdan nasos otib chiqarib berayotgan suv ariqqa tu-shadi. Ariqning bir chetiga temir quvur qo'ygamiz: "yengcha"ning uchini quvurga kiygizib, sim bilan bog'laymiz. Suv quvurdan "yengcha"ga o'tadi. O'qariq ham, qulq ham kerak emas. Har egatning boshida munchoqning ko'ziday piston-teshikchalardan bittasi turibdi. Suv shu pistonlardan ipak qatim-chalarday otilib chiqadi-yu, egatlarga bir maromda taralib ketadi.

Yolqin akam o'yab topgan bu ishni qo'shni oblastdan kelgan o'zaro tekshirish brigadasi juda maqtab ketdi. Keyin oblast gazetasi akamning bu ishi haqida katta maqola bosib chiqardi.

Bu maqtovlar menga ham xush yoqar edi-yu, lekin "yengcha"ni bir paykaldan ikkinchisiga ko'tarib o'tkazish kun sayin qiyinlashib borar edi. Brezent o'zi suvga bo'kkandan keyin og'irlashib ketar ekan. Buning ustiga bizga oqib keladigan suv yozda ham juda loyqa bo'ladi. Bo'tana suvning loyqasi ertadan-kechgacha brezentga o'tira-o'tira, uni zilday og'irlashtirib yuborar ekan. Yolqin akam mendan xiyla baquvvat bo'lsa ham, qirq metrlik uzun "yengcha"ning uchini yelkasiga olib, boshqa paykalga sudrab o'tkazayotganda butun gavdasi mayishib, bo'yin tomirlari boshmaldoqdan bo'rtib chiqadi. Men ko'targanimda-ku, tizzalarim bukilib, borlig'im titrab, suyaklarimgacha zirqirab ketadi. Shu holatda "yengcha"ni ellik-oltmis qadam joyga sudrab borsam, nafasim tiqilib, ancha vaqt o'zimga kelolmayman. Yelkam ham yonib ketayotganday bo'ladi.

Oftob jizg‘inak qilib qizdirayotgan kunlarning birida peshinga yaqin quvurdan kelayotgan suv juda ozayib qoldi.

— Pastdag‘i noinsoflar yana qulqoni ochgang‘a o‘xshaydi! — dedi Yolqin akam. — Tursun, sen “yengcha”ni yuqorigi paykalga o‘tkaz, ungacha men suvni to‘g‘rilab kelaman.

Yolqin akam dala shiyponida turgan paxtalik fufaykasini¹, brezent qo‘lqopi va o‘tkir o‘rog‘ini olib pastga tushib ketdi.

U yeri qulqoning boshida bo‘lgan, do‘ppi tor kelganda Yolqin akamning suvini ham o‘z g‘o‘zalariga burib yuboradigan suvchilarga qarshi bitta chora o‘ylab topgan edi. Adirning tagida, ariq bo‘ylarida sertikan yovvoyi jiydalar, yantoq va karraklar² o‘sar edi. Yolqin akam kunning issig‘ida shu tikanlardan quchoq-quchoq o‘rib, o‘g‘rincha ochiladigan qulqlarga eltib bosar edi.

G‘o‘za sug‘oradigan odamlar hammasi yalangoyoq yuradi. Bu tikanlarni qolib tashlab, qulqoni yana ochish sarpoychan odamga oson emas.

— Agar kim qulqoni ochsa, tovoniga kirgan tikandan topaman-u, masalasini raisning oldida qo‘yaman! — derdi Yolqin akam qo‘shni brigadaning suvchilariga.

Uning ulushini ro‘yirost olishga hech kim jur‘at etolmas edi. Lekin ko‘zini shamg‘alat qilib qulqoni ochmoqchi bo‘lganlarga tikan ancha to‘sinqilik qilardi. Ungacha bizga suv ko‘proq kelardi.

Yolqin akam o‘roqni yelkasiga tashlab, yana tikan o‘rishga ketgandan keyin men “yengcha”ning uchini quvurdan bo‘shatib oldim. Loyqaga to‘lib cho‘yanday og‘irlashib ketgan qirq metrlik brezentni tekis joyda sudrash ham bir sari ekan. Yuqoridagi

¹ **Fufayka** (*inglizcha: fofa — issiq ko‘ylak*) — 1) paxta solib qavilgan, oldi tugmalab qo‘yiladigan kalta kiyim, kurtka; 2) issiq tutuvchi trikotaj yoki jundan to‘qilgan ust ko‘ylak.

² **Karrak** — asosan lalmi sug‘oriladigan ekinlar orasida, tashlandiq yerlar, yo‘l yoqalari, ariq-kanal bo‘ylari, bog‘ va tokzorlarda o‘sadigan begona o‘t.

paykalimiz ancha baland edi, sudrab borayotib, har besh metrda bir to'xtab qolaman. Oftob tepadan olov purkab turibdi. Qora terga botib ketdim. Axiri "yengcha"ni egatlarga to'g'rilab, uchini yuqoridagi quvurga kiygizib bog'ladim. Brezent puchayib yotibdi, hali suv yetib kelgani yo'q. "Kelsa, o'zi oqaverar", — dedim-u, dala shiyponiga qarab ketdim.

Yomon chanqagan ekanman, ustma-ust ikki chinni kosa suv ichdim. Sovuq suv odamni bo'shashtiradi. Shiyponning shabada tegadigan soya tomoni ko'zimga juda yoqimli ko'rindi. "Bo'sh qolsam tayyorlanaman", — deb uydan fizika-matematika darsliklarini olib kelib qo'ygan edim. Yolqin akam pastdan suv yoqalab kelguncha birpas yonboshlab kitob o'qigim keldi. Soyaga sholchani to'shab, cho'zildim.

Kitob o'qib yotib uxbab qolganimni o'zim bilmayman.

Boya men "yengcha"ni sudrab o'tkazayotganimda mashi-nada tikib ulangan joyi katta og'irlikka bardosh berolmay so'tilib ketgan ekan. Aksiga olib, yana o'sha joyi qatlanib ham qolgan ekan. "Yengcha" puchayib yotganda men bunga e'tibor ber-magan ekanman. Yolqin akam pastdan suvni katta qilib chiqqandan keyin "yengcha" suvga to'lib, qatlangan joyi shishib chiqadi. Choki so'tilib ketgan uloq joyidan suv otilib ketadi-yu, birpasda uch-to'rt egatni suv yuvib, g'o'zalarning tomiri ochilib qoladi.

Men Yolqin akamning:

— Tursun, qayoqqa yo'q bo'lding, Tursun?! — degan hay-qirig'idan cho'chib uyg'ondim.

Ko'zimni uqalab chopib borsam, Yolqin akam "yengcha" ulangan quvurni bekitib, suvni narigi o'qariqqa to'g'rilayapti. Paykalning etagida — suv ko'llab turgan joyda g'o'zalarning fa-qat uchi ko'rindi, xolos. Bu yoqda tomiri ochilib qolgan yuzlab g'o'zalar... Men esankirab qolib:

— Nima bo'ldi o'zi, nima bo'ldi? — debman.

Yolqin akam mening uxbab qolganimni bir qarashda sezdi.

Loy qo'llarini suvda chayishni ham unutib menga yaqinlashdi.

— Men bu svni yoqalab kelguncha jigarim qon bo'lib ketdi-ku, sho'rtumshuq! Sen hamma yoqni rasvo qilib qanday uxlab yotasan?

— Men kitob o'qiymen deb ko'zim ketibdi. Intihonga tayyorlanyapman.

— Yo endi, baribir, ketaman deb, halitdan joningning rohatini ko'zlab qoldingmi, sho'rtumshuq?!

Hozir uning borlig'idan g'azab aralash nafrat yog'ilib turganga o'xshardi, "Joningning rohatini ko'zlayapsan", — degani mana shu adirda boshdan kechirgan hamma mashaqqatlarimni, Farmon brigadirning kinoyalari-yu Azlar akaning gaplarini bir dan esimga tushirdi. Ko'nglimda to'planib yurgan murakkab tuyg'ular qo'zg'alib ketdi.

— Rohatdan gapirmang, Yolqin aka! — dedim. — Bu cho'-yan ichakni sudrayverib yelkalarim yag'ir bo'lib ketdi! Qishda hamma dam olganda ham tosh terib, yer tekisladim! Odamlar pi ching qilib kulib yuribdi. Unvon oldingiz, mashina oldingiz. Yana nima kerak? Uyda dars tayyorlay desam, bolalaringiz tinchlik bermaydi. Bu nima degan gap? Orden-medal kamroq bo'lsa bo'lar! Muncha endi...

Yolqin akam mendan bunday gap chiqishini hech kutmagan bo'lsa kerak, bir lahza taxta bo'lib qotib turdi. Keyin yuzini-yuzimga yaqin keltirdi-da, olov chaqnayotgan ko'zlarini ko'zlarimga qadab, vujudi titrab so'radi:

— Iye, vey, men hali bu ishlarni unvon uchun qilgan ekanmanmi? Mashina uchun-a? Bolalarni ham medal olish uchun ko'paytirayotgan ekanman-da? A?!

— Ha, bo'Imasa, nega ko'rpangizga qarab oyoq...

Gapimni oxiriga yetkazolmadim. Yolqin akamning hali loyi qurimagan panjasи jag'imga shunday zarb bilan urildiki, uch-to'rt qadam nariga uchib ketdim...

Oradan bir oycha vaqt o'tdi. Tun yarmidan oqqanda studentlar yotoqxonasining to'rtinchi qavatida ensiz sim karavotni g'ichirlatib uxmlay olmay yotganimda akamning shapatisi yana bir esimga tushdi. "Xafachilik ham qo'sha keladi", — deganlari rost ekan.

Hayotning keyingi zarbasi menga bu shapatidan yuz chan-don og'ir tuyulmoqda edi.

Yaqindagina universitetning fizika-matematika fakultetiga hujjat topshirib, imtihon varaqasi olgan edim. Suratim yopish-tirilgan shu varaqaga qarab, kanikulga ketgan studentlarning yotoqxonasidan joy berishgan edi.

O'quv korpuslarining ichi-tashi g'ij-g'ij odam. Konkurs katta. Har o'ringa besh-oltitadan ariza tushgan. Ko'makka kelgan ota-onalar, qarindosh-urug'lar behisob. Lekin hamma joyda qo'l-lariga qizil latta bog'lagan navbatchilar turibdi, begona odamni ichkariga kiritishmaydi.

Men esa imtihon varaqasini ko'rsatib, istagan joyimga bemalol kirib-chiqaman: "Endi doim shunday bo'ladi", — deb umidlanaman.

Biroq kechadan oldingi kuni yozmadan yiqilib chiqqan-larning ro'yxatini e'lon qilishganda birdan Tursun Otajonov ham chiqib qoldi.

Men avval ishonmadim. To'g'ri Azlar akaning oldiga bordim.

— Maktabda matematikadan doim "besh" olar edim, — dedim, — O'qituvchimiz: "Sen matematikadan men bilganchalik bilasan", — deb maqtar edi.

Ertasi kuni Azlar aka universitetga keldi. Tanish domlalar ning yordamida bir amallab ichkariga kirdi-yu, qabul komissiya-

sining sekretariga¹ arz qildi:

— Anglashilmovchilik bo'lganga o'xshaydi. Biz ham institutda oliy matematika o'qiganmiz. Iloji bo'lsa, Otajonov Tursunning yozma ishini topib kelib bering. O'zimiz bir ko'raylik.

Sekretar qiz imtihon varaqamni olib ichkariga kirib ketdiyu, anchadan keyin yozma ishimni ko'tarib chiqdi. Qizil qalam teggan joylari ko'zimga qonli yaraday dahshatli ko'rindi. Bu yaralar bitta-ikkita emas.

— O'ndan ortiq xato, — dedi Azlar aka boshini chayqab.

— Hammasi to'g'ri ko'rsatilgan. Mulla Tursun, matematika o'qituvchingiz siz bilganchalik bilsa, ayb — o'sha odamda. Bundan tashqari, siz qishin-yozin dalada ishlab, durust bilim ololmagansiz.

Endi bu gaplarning menga nima keragi bor?

Sekretar qiz hujjatlarimni topib chiqdi-yu:

— Keyin ovora bo'lib yurmang, — deb qo'limga qaytarib berdi.

Imtihon varaqasini esa olib qoldi. Endi ming yalinsam ham qo'liga qizil latta bog'lagan navbatchilar meni ikkinchi imtihonga kiritishmaydi.

Yotoqxonada ham bugun so'nggi marta tunayapman. Erталаб ketishim kerak. Lekin qayoqqa?

Xayolimda mening yiqlilib chiqqanimni bilmaydigan: "Nega shunday bo'ldi?" — deb so'ramaydigan, tanish-bilishlar yo'q bir joy izlayman.

Kecha Azlar aka:

— Albatta, biznikiga keling, — deb tayinlab ketgan edi. — O'zim sizga Toshkentdan yaxshi bir ish topib beraman. Pravangiz bor, mashina haydaysiz. Biznikida turasiz. Sakkiz soat

¹ Kotib.

ishlab kelib, qolgan vaqtida mutolaa qilasiz. Haftada ikki kun bo'shsiz. Tayyorlanasiz. Endigi yil, albatta, kirasiz.

Avval bu menga ma'qul gapdek tuyuldi. Tinch, osuda kvartira. Bir kecha rohat qilib yotganim esimdan chiqqan emas. Lekin u vaqtida men mashinaning bagajnikini sovg'a-salomga to'ldirib kelgan hurmatli mehmon edim. Ko'nglim tinch, o'zim xotirjam edim. Hozirgi ruhiy azoblarning nimaligini bilmas edim. Charchasam, qotib uxlardim.

Endi-chi?

Kurashda yiqilib, bo'ynimni qisib borsam, Dilnozxonning o'zi-yu ota-onasi menga sho'rlik bir sig'indiga qaraganday qaramaydimi?

Buning azobini qanday ko'taraman?

Jismoniy mashaqqatlardan ko'ra ruhiy qyynoqlar qanchalik yomon bo'lishini men endi bilmoqda edim.

Qishloqqa qaytib borsam, Halimaga qanday ro'para bo'lishimni o'layman. Men o'qishga kirib, keyin uning o'qishiga yordam bermoqchi edim. Endi borib: "Uddasidan chiqolmadim", — deyishga yuzim qanday chidaydi?

Yo'q, hech kim meni tanimaydigan, dil yaramni tirnamaydigan bir joy topishim kerak. Balki, Toshkentning o'zida yotoqxona berib ishlataladigan qurilish yo zavod topilar. Bo'lmasa Qarshi dashtimi yo undan nariroqmi — qayer bo'lsa ham ketaman. Lekin qishloqqa qaytib bormayman.

Ertalab shu o'y bilan chamadonimni yig'ishtirdim-u, hamxonalar bilan xayrlashib, to'rtinchi qavatdan pastga tushdim. Ko'cha eshididan chiqsam, ro'paramda — gazeta sotadigan kioskaning oldida — ko'kish bir "Volga" turibdi. Nomeri Andijonni. O'rindig'iga qoplangan to'q-qizil g'ilofini ham tanigan-day bo'ldim. Yuragim "shig'" etib ketdi. Mashina Yolqin akamniki! Lekin ichida odami yo'q.

Olazarak bo'lib atrofimga qaradim. Notanish odamlar yu-

ribdi. Bu mashinani kim minib kelgan? Mashina o'g'rilariga xayolim ketdi. Har qalay, o'zim ko'p haydagan qadrdon masha-na. Yonidan ketolmay aylanib yuraverdim.

Bir vaqt chetki podyezdning eshididan Yolqin akam chiqib keldi. Shu ahvolda men uning ko'ziga ko'rinishni istamas edim. Burilib, tramvay bekatiga shoshildim. Lekin ketimdan Yolqin akam:

— Tursun, to'xta, men seni qidirib yuribman! — dedi.

Ovozi allanechuk hayajonli. Biron gap bo'lganmi? Men to'xtadim. Lekin joyimdan jilmay serrayib turaverdim. Yolqin akam ro'paramga kelib to'xtadi, yuzimga tikilib, past tovush bilan:

— Hali ham arazmisan? — dedi. — Agar xafa bo'lsang, mayli, qasdingni ol. Sen ham bir shapati ur! G'ing desam, odam emasman! Yomon gaplarni aytib odamning dilini yaralagandan urgan ham yaxshi!

Yolqin akam menga yuzini tutib, astoydil:

— Ur, mayli, haqingni ol! — deganda buning nimasidir beg'ubor bolaligimizni eslatdi-yu, ko'nglim birdan yumshadi.

Unga qo'limni tutib:

— Keling, avval ko'rishaylik, — dedim. Yolqin akam quvonib ketib, men bilan ikki qo'llab ko'rishdi. Nega chamadon ko'tarib yurganimni so'ramadi ham. Voqeani Azlar akadan eshit-gan ekan. Jujuncha¹ kitelining cho'ntagidan mashinaning kalitini olib, bagajnikni ochdi. Chamadonni qo'ydim. Keyin oldingi eshiklarni ochdi-da:

— Haydaysanmi? — dedi. Men uning kaftidagi kalitga bir qaradim-u, bosh chayqadim. — Mayli, o'zim haydayman. O'tir, seni hozir bir joyga olib boraman.

¹ Jujun(cha) — 1) ust kiyim uchun ishlatalidigan qalin ipak gazlama; 2) shu matodan tikilgan kiyim.

"Eski Jo‘va"da to‘xtab, bozordan issiq non bilan bir shisha bankada qaymoq oldik. Yolqin akam Toshkentning "Komsomol" ko‘lini yaxshi ko‘rar edi, shaharga tushganda shu yerda to‘xtab, ko‘lning yon darvozasida o‘tiradigan qorovul bilan tanish bo‘lib olgan edi. Mashinani ichkari kirkizib, soya joyga qo‘ydi-da:

— Qani, yur, — deb meni ko‘lning o‘rtasidagi orolga boshlab keldi. Hali vaqt erta bo‘lgani uchun oroldagi oshxonaning ovqatlari pishmagan ekan. Yolqin akam oshpazdan bitta choy damlab berishni iltimos qildi.

Aka-uka qaymoqqa issiq nonni botirib yeb, uzuq-yuluq gaplashamiz. Arazlashib yarashgan paytda bo‘ladigan ilqlikka hali unutilmagan dilsiyohlik dam-badam aralashib turadi.

Boya Yolqin akam:

“Dilni yaralaydigan yomon gap aytgandan ko‘ra bir shapati urgan yaxshi”, — degani xayolimdan nari ketmaydi. Adirda men aytgan gaplar uning dilini yaralaganini, hali bu yara tuzalma-ganini, lekin mening boshimga ish tushganini eshitib darrov yetib kelganini sezganim sari o‘ng‘aysizlanaman.

Choy keldi. Men choyni qaytarib, Yolqin akamga bir piyola uzatdim. Shunda u yuzimga tikilib turib:

— Aka Azlar, menga hammasini aytib berdi, — dedi. — Agar hujjalaringni boshqa biror institutga topshiraman desang, yur, mayli, men qo‘limdan kelgan yordamni beray.

— Yo‘q, endi vaqt o‘tdi.

— “Qishloqqa qaytmayman”, — degan emishsan. Rostmi?

— Qaysi yuz bilan qaytaman?

Yolqin akam boshidan do‘ppisini olib kaftiga bir qoqdi. Keyin uning astariga o‘ychan tikilib turib:

— Bilaman, maydonga kirib yiqilib chiqishdan yomoni yo‘q, — dedi, — Lekin odamning zo‘rligi faqat yiqitganda emas, yiqilganda ham bilinadi. Zaif odam bir yiqilsa, sopolga o‘xshab chil-chil sinadi. Zo‘r odam yiqilsa ham yerdan kuch olib, pishib

o'rnidan turadi. Nazarimda, sen ham endi pishayotganga o'x-shaysan.

Yolqin akam bu gap bilan meni ham go'yo zo'rlar qatoriga qo'shib, ko'nglimni ko'tarmoqchi bo'layotganini sezdim. Lekin men bugun kechasi u xlabel olmay yotganimda ko'nglimga kelgan og'ir o'ylarni undan yashirgim kelmadi.

— Mening ko'nglimda ham bir narsalar chil-chil sindi, Yolqin aka. Endi shuning siniqlarini ichimdan chiqarib tashlay olmay, qiynalib yuribman.

Yolqin akam do'ppisini boshiga kiyib, bir aylantirib qo'yida, mendan so'radi:

— Ko'p qavatli uylarning ichiga qo'yiladigan liftlarni ko'rgansan-a?

— Ha. Nimaydi?

— Shu deyman... bir xil yoshlар uchun oliy mакtab ham ana o'sha liftga o'xhab ko'rinsa kerak-da. Zinapoyalardan beshinchи-oltинчи qavatga — piyoda ko'tarilay desa, joni koyiydi, vaqtı ketadi. Keyin o'zini liftga uradi. "Bir kirib olsam, hayotning eng baland qavatlariga lift darrov "shig"" etkazib chiqarib qo'yadi", — deb o'ylashadi. Lekin liftdagi joy hisoblik, hamma birdan kirolmaydi. G'ij-g'ij to'polon. Birini biri itargan, nari surgan. Liftga kirolmay qolsa, xuddi baxtidan ajraganday motam tutadi.

Yolqin akamning so'nggi gapi menga tegib ketdi.

— Endi, o'zimiz kirolmaganimiz uchun "puf sassiq" deymiz-da. O'sha lift kerak ekanki, chiqarishibdi.

— Ming kerak bo'lganda ham, — dedi Yolqin akam qizihib, — lift bilan chiqqanda o'ninchи yoki yigirmanchi qavatga chiqasan. Lekin tog'ning cho'qqisiga liftda chiqolmaysan. Cho'ntagingda diploming bo'lgani bilan yelkangda qanoting bo'lmasa, parvozga yaramaysan.

— Ilm-u fandan qanot bog'lab uchayotganlarga nima

deysiz?

— Ular ham ilm olgandan keyin mehnat qilib yurib qanotini yozgan. E, og‘ayni, bu yerdagi yoshlар liftning borib kelishini kutib, navbatda tiqulishib turgan paytda sen o‘z kuching, o‘z mehnating bilan ular ko‘zlagandan ham balandroq joylarga chiqib borasan!

Yolqin akamning bu gaplaridan meni qishloqqa qaytarib olib ketmoqchi ekanini payqadim-u:

— Yana mehnat deysiz, — dedim. — Odam dunyoga faqat mehnat qilish uchun keladimi?

Adirda urishganimizda aytgan gaplarim Yolqin akamning esiga tushdi, chamasi, birpas xomush o‘tirdi. Jimlikda ko‘l suvining qirg‘oqqa urilib chilpillagani, uzoqda suzib yurgan katerning¹ shovqini eshitildi. Ko‘l atroflaridagi serqatnov ko‘chalar daraxtlar ortidan ko‘rinmasa ham, muttasil guvullagan qudratli tovush biz o‘tirgan joyga kelib turardi.

— Bizning urug‘imizda mehnatdan qochadigan soyaparvarlar yo‘q edi, — deb Yolqin akam menga sinovchan ko‘z bilan tikildi: — Sen... haligidaqa qilib ketganingdan keyin men juda yomon bo‘ldim.

— Men ham... ba’zi gaplarni o‘ylamay gapirganimni keyin sezdim.

— Qaysi gaplarni?

— Mukofot... medal... mashina... Siz unaqa mayda odamlardan emasligingizni hech kim bilmaganda ham men bilaman.

— “Odamlar kulib yuribdi”, — ham deding.

— Ha, o‘sha Farmon brigadirga o‘xshaganlarning pichin-gini aytuvdim-da.

¹ Kater (*inglizcha: cutter* — to‘lqinni kesuvchi) — yo‘lovchilar, sayyohlar, qutqaruvchilarni, turli xil yuklar va jang qurollarini tashishi, boshqa kemalarni shatakkalish, qirg‘oqni muhofaza qilish, bojxona xizmati va boshqa maqsadlar uchun foydalilanidigan, uncha katta bo‘lмаган ўрдамчи yoki jangovar kema.

— Bunaqa pichinglar nega senga qattiq tegadigan bo'lib goldi?

— Nega? Shu... nuqul mehnat, mehnat, mehnat deyverib, bir tomonlama ketib qoldik, chamasi-da.

— Aka Azlarning gapi-ku bu! Sen endi o'shaning yo'lidan yurmoqchimisan?

— Men o'zimning mustaqil yo'limni topmoqchiman.

— Qayerdan topasan? Toshkentdanmi? Azlar akaning uyida turib-a?

— Azlar aka meni uyiga taklif qilgani rost. Lekin men... undan faqat o'zimga yoqqan narsani o'rganmoqchiman.

— Xo'sh, uning nimasi senga yoqadi?

— Yashashni bilishi. Mehnatiga yarasha madaniy dam olishi. Rohat ko'rishi.

Yolqin akam tagidagi stulni keskin orqaga surib, menga sal uzoqroqdan qaradi.

— Ha, durust. Sen ham hamma narsaning mag'zini o'z aqling bilan chaqadigan katta yigit bo'lib qolibsan. Ochig'ini aytsam, men buni endi sezyapman. Kech payqabman!.. Obbo! Aka Azlarning yashashi yoqadi degin?.. Men ham bugun kechasi o'shalarnikida tunadim. Haqiqatan, jonining rohatini biladigan odamlar. To'rtta katta odamga bitta bola. "Kamolaga men qarayman. Yo'q, men ko'maklashaman", — deb talashishadi. Bola qaysisiga sal qovog'ini ochib qarasa, o'shanisi xursand. Hammasining birdan bir ovunchog'i — shu bola. Tirik qo'g'irchoq. "Bu bolani xudbin qilib qo'yyapmiz", — deb o'yplashmaydi. Faqat rohat qilib yashashsa, bas. Yolg'iz bola ham ularning rohati uchun, ham ovunishi uchun kerak.

— Lekin... madaniy yashashlariga tan berish kerak-da!

— E, madaniyat ham ular uchun qoshga qo'yiladigan bir o'sma, jo'mrakdagi issiq suvga o'xshagan bir qulaylik! Ichlarini ochib, chiroq yoqib qarasang, faqat "o'zim bo'lay", "o'zim

yashab qolay” degan narsa chiqadi, xolos. Men mana shu Toshkentda chinakam madaniyatli odamlarni ko’rganman. Bizning terim mashinamizni yaratgan konstrukturlar¹, chigitning “Toshkent” navlarini topgan olimlar... Men shularning qanday ishlasini bilaman. Ular: “Xalq bo‘lsin”, — deydi, “Jamiyat bo‘lsin”, — deydi. Hamma uchun jon kuydiradi. O’zini unutib qo’yadi.

— Nega odam o’zini unutishi kerak? “Xalq bo‘lsin”, — degan odam: “O’zim ham bo‘lay”, — desa, nimasi yomon?

— “Nima bo‘lsam ham, xalq bilan birga bo‘lay”, — desa, juda yaxshi. Lekin Azlar akangga xalq desang, burnini jiyiradi.

— Balandparvoz gaplardan to‘ygandir-da.

— To‘g‘ri, balandparvoz gap bor. Lekin xalq uchun, partiya aytgan ishni bajarish uchun o’zini fido qilib ishlayotgan odamlar ham bor, sen shuni bilib qo‘y! Ko‘lmak suv oqolmaydi. Oqsa, birpasda qurib tamom bo‘ladi. Shuning uchun ko‘lmakning suvi o‘zidan ortmaydi. Osmondagи oftobda yiltillab, shabadada jimir-jimir qilib turaveradi. Keyin senga o‘xshaganlarga ko‘lmakning suvi tiniq, o‘zi juda chiroyli ko‘rinadi. Tog‘dan oqib keladigan soylarning suvida qum-pum, loyqa-poyqa bo‘lsa yoqmaydi. Lekin soy oqmasa, turolmaydi. Oldini to‘ssang, qirg‘og‘idan toshib chiqadi. Soy suvini hamisha o‘zidan orttirib, dala-dashtga beradi. Ko‘lmak qurigandan keyin o‘rnida oq dog‘ qoladi. Soy o‘tgan joyini obod qilib ketadi!

Yolqin akam mening yana biror narsa deb e’tiroz qilishimni kutganday yuzimga tikilib jim qoldi. Lekin men bu gaplarga qarshi nima deyishni bilmas edim.

— Sen sababchi bo‘lding, men shu bir oydan beri nega

¹ Konstruksiya (*lotincha*: constructio — to‘plash, yig‘ish; tuzilish, qurilish) — 1) inshoot, mexanizm, asar va shu kabilarning tuzilishi, qismilarining o‘zaro joylashuv; 2) murrakkab tuzilishli inshoot, mexanizm va shu kabilarning o‘zi. Konstruktur — mashina, mexanizm, inshoot va ularning ayrim qismiari konstruksiyasini, loyihasini tuzuvchi mutaxassis, injener.

dunyoga kelganim, nimaga bunchalik qattiq mehnat qilayotganim haqida juda ko‘p o‘ylandim. O‘zini ayamay mehnat qilish bizga ota-bobolarimizdan meros qolgan bir odat bo‘lsa kerak. Axir, shu vodiylarimizda ko‘karib turgan har bitta daraxt, har bir tup o‘simplik peshana teri bilan bino bo‘lgan-ku! Yozda butun xalq bir oygina mehnat qilmay oyog‘ini uzatib yotsin-chi, shu ko‘karib turgan dalalardan nima qolarkin! G‘ayrat-shijoat hamma xalqda ham bor. Lekin bizning paxta dalalaridagi mehnat!.. Misol uchun, Xitoyda ham paxta juda muhim ekin ekan. Xitoy xalqi ham mehnatsevar deb tanilgan. Lekin hozir birligina O‘zbekistonning o‘zi butun Xitoy yetishtirayotgan paxtadan ko‘proq paxta beryapti. Holbuki Xitoyning aholisi O‘zbekiston-nikidan yetmish barobar ko‘p! Moškvadan kelgan bir muxbir kecha men bilan suhbatlashib o‘tirib: “Men o‘zbeklarning paxta dalasidagi jasoratiga qoyilman, — deydi. — Sizlar mamlakatimiz uchun afsonaviy zo‘r boyliklar yaratib beryapsizlar. Jahon bozorida bir kilo paxtaga bir pud bug‘doy beradi. Demak, O‘zbekistonning besh million tonna paxtasi besh milliard pud bug‘-doyga teng keladi. Besh milliard pud-a! Qardosh Qozog‘iston bir milliard pud don berganda hammamiz qanchalik qoyil bo‘lgan edik!..”

— Gapingiz to‘g‘ri, Yolqin aka! Lekin bu... moddiy boylik bilan birga odamga ma’naviy boylik ham kerak ekan-da. Mana, men, o‘qishim kerak bo‘lgan paytlarda ham nuqul paxtada ishladim. Bilimim sayoz bo‘lib qolgan ekan. Maydonga tushib mu-sobaqalashganda yiqlidim! Mag‘lub bo‘ldim! Odamning ichki dunyosi ham boy bo‘lmasa, mana shunaqa paytda iligi bo‘sh kelib, nuqul yutqizaverar ekan! Menga hozir ana shunisi alam-qilyapti!

Yolqin akam do‘ppisini boshida aylantirib:

— Lekin bu gapingda jon bor! — dedi. — Har to‘kisda bir nuqson. Ikkovimizda bilim ozligi rost! Lekin, mana, o‘ninchini

bitirdik... Men bu yil institutning sirtqisiga kirmoqchiman. Seni ham kiritib qo'yaman, uka. G'am yema! "Bo'ri adir"da qilgan yaxshi ishlarmizni esla! Adirning etagiga ikkovimiz ekkan shaftolilar, olmalar esingda bormi?

— Asfalt yo'lning bo'yimi?

— Ha, yo'l ham adir obod bo'lgandan keyin qurildi. Hozir yo'ldan o'tgan odamlar o'sha daraxtlarning soyasida o'tirib dam oladi, anjirshaftolidan uzib yeydi. Shunda biri bo'lmasa biri: "Ekkaningga rahmat!" — deydimi-yo'qmi!

Yolqin akam to'lib ketgan ko'nglini menga xuddi sirdosh do'stiga ochganday ochib gapirayotganidan ta'sirlanib ketdim.

— Deyishga deydi-ku-ya...

— Men uchun eng katta rohat — ana shu! Bu dunyoda bizdan nima qoladi? Kimdan qanaqa meros qolsa, umrining ma'nosi ana shu bo'ladi!

— "Mendan keyin dunyoni suv bossa, ham ishim yo'q", — deydig'anlar-chi? Ulardan hech narsa qolmaydi-ku.

— Qoladi! Ular xudbinlik, rohatparastlik mikroblarini boqib, urchitadi, meros qilib qoldiradi. Odam istasa ham, istamasa ham, o'zidan keyin nimadir qoldiradi. Axir, har bir kishi otasonasidan, xalqidan, vatanidan juda ko'p narsani meros oladi-ku! Nuqlul iste'molni biladigan odam shu merosni kemirib yotib, barakasini uchiradi. Bundaylar xalqini oldinga emas, orqaga tortadi. Lekin yaratuvchi odam olgan merosini ko'paytirib, boyitib ketadi. Xalq doim mana shunaqa fidokorlarning kuchi bilan oldinga boradi. E, og'ayni, o'zingni ming puf-puflab avaylaganining bilan bu umr bari bir o'tadi. Lekin kimdan ot qoladi-yu, kimdan — dod! Gap — ana shunda!

Men Yolqin akamdan bunaqa gaplarni birinchi marta eshitishim. U halitdan umrining oxirini ko'rayotganga, o'zidan qanday meros qolishini o'ylayotganga o'xshab gapirganidan g'alati bo'lib ketdim. Yengiroq mavzu qidirib:

— Mashinada kim bilan keldingiz? — dedim.

Yolqin akam menga: “Gapim yetib bormadi-ya!” — deganday afsuslanib qaradi. Piyolasining tagida qolgan quyqani yerga sepib tashladi.

— Choydan quy! — deb piyolasini tutdi. Piyolani qo‘lidan olib, bir chayib tashlab, tiniq ko‘k choydan quyib uzatdim. Yolqin akam piyolani oldi-yu, stolning ustiga qo‘yib so‘radi: — Xo‘s, gapning po‘skallasi — Azlar akangnikida qolmoq-chimisan?

— Yo‘q.

Yolqin akam birdan yengil tortib:

— Shunaqami? — dedi.

— Sig‘indi bo‘lib nima qilaman?

— Mana bu gaping — o‘g‘il bolaning gapi! — dedi Yolqin akam mamiuniyat bilan. — Azlar aka kim bo‘libdiki, sen uning uyida sig‘indi bo‘lib yashaysan! Axir, sen unaqa odamlardan baland turishing kerak!

— Lekin hozir mening unchalik baland ketadigan ahvolim yo‘q, Yolqin aka!

— Nega? Sen bilan adirda ochgan yerlarimizning ko‘sagi rosa tiralib qoldi. Qirq sentnerdan oshsa kerak. To‘rt qatorlik terim mashinasini chiqibdi. Bittasini menga berishdi. Kecha o‘zim zavoddan minib chiqib, usti ochiq platforma¹-vagonga yuklab yubordim. Agar istasang... o‘zim remont qilib sozlab qo‘ygan bulturgi mashinamni senga berardim-da.

Men Yolqin akamning terim mashinasiga havas bilan qara-

¹ Platforma (*fransuzcha*: plate-forme — tekis, yassi shakl; maydoncha) — 1) temiryo‘l stansiylarida passajirlarning poyezdga chiqish yoki tushishi, yuk tushirish yoki ortish uchun temir yo‘lga nisbatan balandroq qilib ishlangan uzun sahn, maydoncha; 2) idish-qopsiz yuklar, konteynerlar tashiladigan, yon devorlari uncha baland bo‘limgan, usti ochiq yuk vagoni (*asarda shu ma‘noda*); 3) birot siyosiy partiya, ijtimoiy tashkilot yoki arbobning dunyoqarashi, maslagi, tutgan yo‘li, ish-harakat dasturi; 4) uncha katta bo‘limgan stansiya.

gan paytlarimni esladim. Lekin uni adirda haydash... Umuman, qishloqqa qaytib borishga ko'nglim yo'q edi.

— Men o'sha "Bo'ri adir"dan ham juda bezganman, — dedim. — To'rt qatorlik mashinaga tekis paykal bo'lsa ekan...

Yolqin akamning qo'li yana do'ppisiga bordi.

— Nimasini aytasan, og'ayni. Men shu kelishda Mirzacho'lidan o'tib keldim. Ho', Jobir Toshbekov bor edi-ku. O'zimizda ishlagan. O'sha hozir Mirzacho'lida yangi sovxozi¹ qurayotgan boshqarmaga ishga o'tibdi. Aylantirib rosa ko'rsatdi. Har kartalarki, bittasi yetmish-sakson gektar keladi. Mashina yayrab ishlaydi. Sement lotok². — novdan tiniq suv oqib turibdi. O't o'chiruvchilarning yo'g'on shlangasiga o'xshagan uzun shlangalar. Uning oldida bizning "yengcha"lar ip esholmaydi. Suv shishaday tiniq, shlangaga loyqa o'tirmaydi, yengil. Ko'rib juda havasim keldi-da! Jobir Toshbekov ham: "Shu yerga keling, birga cho'l quramiz", — deb ko'p taklif qildi.

Men bu yangilikka beixtiyor qiziqib:

— Qalay, boradigan bo'ldingizmi? — dedim.

— Hali bir qarorga kelganim yo'q...

Yolqin akam gavdasini orqaga tashlab, stolning chetiga qo'lini tiradi.

— Lekin Mirzacho'lida hikmat ko'p ekan, — dedi. — Ko'zimning oldidan ketmayapti-da? Texnikaning zo'rini ana o'sha yerda ko'rdim. Qachonlardan beri o'yab, ilojini topolmay yurgan juda ko'p narsani o'sha yerda amalga oshirishim mumkin ekan-u, lekin...

— Adirni ko'zingiz qiymayaptimi?

¹ Sovxoz (*ruscha*: советское хозяйство — "sovet xo'jaligi" birikmasining qisqartmasi) — Sobiq Ittifoqida qishloq xo'jaligida tashkil etilgan yirik davlat xo'jaligi.

² Lotok (*lotincha*; tarnov, yassi tog'ora < qadimiy nemischa: latta — taxta) — ko'chada chakana savdo qilish uchun mo'ljallangan ochiq peshtaxta, ko'chma do'koncha; 2) sement va boshqa narsa qorishmasidan ishlangan va bir-biriga ulab ishlatiladigan beton tarnov; suv yo'li; ariq (*asarda shu ma'noda*).

— Adir ham, kindik qoni tomgan yer ham... Oila, bala-chaga... Senga oson. Saltsan: bedanaga o'xshab, qayerga borsang, "pitbildiq" deb ketaverasan.

Men bugun kechasi bilan u xlabel olmay o'ylab chiqqan narsalarimni eslab og'ir tin oldim.

— Xo'sh, Mirzacho'lga borsam, birga borarmiding? — dedi Yolqin akam.

— Men hozircha... Toshkentda qolmoqchiman, Yolqin aka. Qurilishga ishga kiraman. Yotoqxona berishar ekan...

— Qishloqda sen zarurroqsan, tushunasanmi shuni?

— Bu yerkarda ham ishlaydigan odam juda kerak ekan. Qarang: hamma joyda ishga taklif qiladigan e'lonlar osilib turibdi.

— "Shaharda maza qilib yuraman", — deysan-da, a? Haftada ikki kun dam olish... Teatrlar, qizlar...

— Kutubxonalar, — deb akamning so'zini bo'ldim. — Bo'sh vaqtimning hammasini kitobga bermoqchiman. Iligimni sal to'ldirib, endigi yil yana maydonga tushaman.

— Adirdan noliysan!.. Mendan ham juda bezganga o'xshaysan-a?

— Men hozir o'zimdan noroziman, Yolqin aka. Lallayib yurgan ekanman. Boshim borib devorga urilganda ko'zim ochildi! Men hozir kimman? Nima degan odamman?

— Sen mexanizatorsan! Shuni unutma! Zangori kemada paxta tera olasan, traktor, mashina hayday olasan. Bu ozmi?

— Siz menga ko'p narsani o'rgatdingiz. Buni men unutmayman, Yolqin aka. Lekin men bu dunyodan o'z yo'limni qidirib topmoqchiman. Shuning uchun...

Yolqin akam soatiga qaradi-yu:

— Bu gap hozir tugamaydiganga o'xshaydi, — deb o'midan turdi. — Kechqurun bafurja gaplasharmiz.

Orolning ko‘prigidan o‘tib, ko‘l sohiliga qaytib chiqqanimizda pleyajda yarim yalang‘och cho‘miluvchilar ko‘payib qolgan edi. Qayiqlarda eshkak eshib suzib yurgan odamlar mening havasimni keltirdi.

— Yolqin aka, biz ham qayiqda bir suzsak-chi, — dedim.

Yolqin akam soatiga qaradi:

— Vaqt yo‘q-da. Men hozir Navoiy¹ teatriga borishim kerak.

“Choshgoh bo‘lmasdan teatrda nima qiladi?” — desam, bugun o‘sha yerda ilg‘or mexanizatorlarning respublika kengashi ochilar ekan.

Mashinaning oldiga kelganimizda Yolqin akam:

— Pravang yoningdami? — deb qoldi.

— Chamadonda. Nimaydi?

Yolqin akam mashinasining kalitini menga uzatdi:

— Ma. Men teatrda tushib qolaman.

Nazarimda, akam kalitga qo‘sib boshqa juda aziz bir narsani ham menga ishonib topshirdi. Yoshimizda farq katta bo‘lgani uchun biz haligacha bir-birimizning ko‘nglimizni yaxshi bilmas ekanmiz.

Men shofyorlik guvohnomamni chamadondan olib cho‘ntagimga soldim-u, rulga o‘tirdim. Mashinani anchadan beri haydamaganim uchun hayajonlanaman. Tezlikni kamaytirib, ko‘channing o‘ng tomonidan ehtiyyot bilan yurib boraman.

Yolqin akam o‘yga cho‘mib jim o‘tiribdi. Faqat teatrning oldida mashinadan tushayotib:

¹ Allsher. Navoly (1441–1501) — turkiy xalqlarning eng buyuk shoiri. Turkiy tilda yozilgan “Xamsa” muallifi. Turkiy (o‘zbek) tilini eng yuksak darajada rivojlantirgan. Asarda teatrning nomi.

— Bugun kerakli odamlarning hammasini ko'rsam kerak,
— dedi. — Gap kelib qolsa, Mirzacho'lni aytaman. Hoziroq
kattalarning oldidan bir o'tib qo'yaman.

Shundan sezdimki, Yolqin akam yo'l bo'yи mening:
"Mirzacho'lga boradigan bo'ldingizmi?" — degan gapim haqida
o'ylanib kelgan.

— Buni nima qilay, aka? — deb unga mashinani ko'r-
satdim.

— Iotasang, mashinada aylanib tomosha qil. Soat otilarda
mana shu yerga kelib tursang bo'ldi.

— Xo'p!

Shahar aylanib Navoiy ko'chasiga chiqdim. Kecha tomo-
sha-pomosha ko'nglimga sig'mas edi, ishtahasi yo'qolgan
bemorga o'xshardim.

Hozir "Vatan" kinoteatrining oldidan o'tayotib birdan yangi
filmni ko'rgim kelib qoldi. Urbanskiy¹ o'ynaydigan "Musaffo
osmon" degan film qo'yilayotgan ekan.

Mashinani soyaroq joyga qo'yib, eshiklarini bekitdim.
Filmni ko'rayotib men o'zim ham osmonning eng musaffo joy-
larida yurganday bo'ldim.

Kinodan ruhim ko'tarilib chiqdim. Keyin "G'alaba" o'rmon
parkiga borib, tushlik qildim.

Qayerga bormayin, Yolqin akam bilan gaplashgan gaplari-
miz xayolimdan takror-takror o'tardi. Bir ko'nglim: "Akang
kelib qolmaganda hozir qay ahvolda yurar eding!" — deb qu-
vonardi. Bir ko'nglim esa: "Akang ertaga ketadi, bir o'zing qolib,
shunday katta shaharda qanday kun ko'rasan!" — deb iztirob
chekardi.

"Yoki hali ham akangning so'zini yerda qoldirmay, qish-

¹ Yevgeniy Yakovlevich Urbanskiy (1932–1965) — Sobiq Ittifoqning taniqli
kinoaktyori.

loqqa ketaverganing ma'qulmi?

Yo'q, kurashda yiqilib, dumimni qisib bormayman! Toshkentda ishga kirib, birinchi oylikni olgandan so'ng onamga sovg'a-salom olib boraman..." O'shanda Halima uchrab qolsa, Toshkentda ishga kirganimni aytaman.... "Endigi yil sen bitirib borsang, birga kiramiz, ungacha seni kutaman", — deyman. Bu gap unga yoqishi mumkin.

Shu o'y bilan soat oltida teatrning oldiga keldim. Yolqin akam yarim soat kechikib chiqdi. Harakatlari tez, ko'zlar chaqnagan. Yonida do'ppi kiygan uchta yigit bor. Bittasi ko'kragiga oltin yulduz taqqan. Hammalari mashinaga chiqishdi.

— Jangobga hayda, — dedi Yolqin akam. — O'sha yerda osh bo'layotgan ekan. Bir o'tirishamiz.

Pushkin¹ parkiga yetib borgunimizcha akamning hamrohlari kengash haqida gaplashib ketishdi.

— Ammo, Yolqinjon, siz gapni bopladitingiz, — dedi yulduz taqqan yigit. — "Gektaridan qirq sentner beraman, to'rt qatorlik mashinada besh yuz tonna teraman", — deganingizda prezidiumdagilar² birinchi bo'lib qarsak chalib yubordi.

— Agar shu aytganlaringizni qilsangiz, siz ham mana bu yulduzdan bittasini ko'krakka taqasiz-da! — dedi ikkinchi yigit.

— Gap yulduzda emas, — deb e'tiroz qildi. Yolqin akam. — Do'stlar taqsa, biz taqqanday suyunib yuraveramiz.

Parkning to'ridagi choyxonada osh pishayotganda men o'zimcha o'ylandim:

"Yolqin akam majburiyatni bunchalik katta olgan bo'lsa, endi uni bajarmaguncha qishlog'imizdan boshqa ketol-

¹ Aleksandr Sergeyevich Pushkin (1799–1837) — rus yozuvchisi, yangi rus adabiyotining asoschisi. Asarda xiyobon nomi sifatida kelgan.

² Prezidium (lotincha: præsidere — oldinda o'tirmoq, raislik qilmoq) — 1) majlis, kengash va shu kabi katta yig'ilishlarni boshqarib borish uchun saylangan kishilar guruhi; hay'at; 2) ba'zi tashkilot, jamiyat yoki ilmiy muassasaning saylab qo'yiladigan rahbarlik organi.

maydi. Ko‘lda Mirzacho‘l haqida aytgan gaplari nima bo‘ldi?”

Oshni yeb, Hamza¹ teatriga kirdik. Shukur Burhonov² “Mirzo Ulug‘bek”ni³ shunday berilib o‘ynadiki, boshqa hamma narsa esimizdan chiqib ketdi. Yolqin akamning o‘rtoqlarini mehmonxonaga eltid qo‘ydik-da, kelin ayamning amakisini kiga yo‘l oldik.

— Hovlida yotamiz-u, azonda turib jo‘naymiz, — dedi Yolqin akam.

— Mirzacho‘l nima bo‘ldi?

— E, aytmoqchi, gaplashdim! Ho‘ bultur adirimizga Markazkomdan borgan mo‘tabar kishi esingdami?

— Ha, bu yil o‘sha kishining yordami bilan kanaldan suv oladigan bo‘ldik-ku.

— Ana shu kishi kengashning tanaffusida meni ko‘rib qolib, ko‘pchilikning ichidan qo‘li bilan imlab chaqirib oldi. Darrov borib ko‘rishdim, kanaldan tegishimizni olib bergani uchun minnatdorchiligidizni aytdim. Keyin hol-ahvol so‘raganda kecha Mirzacho‘l orqali o‘tib kelganimni gapirdim. U kishi ko‘nglim-

¹ **Hamza Hakimzoda Niyoziy** (1889–1929) — shoir, yozuvchi, pedagog, teatr arbobi. “Yengil adabiyot”, “O‘qish kitobi”, “Qiroat kitobi”, “Milliy ashulalar uchun milliy she’rlar majmuasi”, “Yangi saodat”, “Zaharli hayot yoxud ishq qurbanlari”, “O‘ch”, “Ilm hidoyati”, “Mulla Normuhammad domlaning kufr xatosi”, “Ochlik qurbanlari”, “Muxtoriyat yoki avtonomiya”, “Kim to‘g‘ri?”, “Tuhmatchilar jazosi”, “Boy ila xizmatchi”, “Ishchilar hayotidan”, “Loshmon fojiasi”, “Farg‘ona fojiasi”, “Qizil qon ichida yosh go‘daklar”, “Mahbus to‘raning holi”, “Pastki sho‘rolar tuzmasida saylovg‘a kirolmagan bir eshon o‘pkasiga javoban”, “Burungi saylovlari”, “Jahon sarmoyasining eng oxirgi kunlari”, “Boy ila xizmatchi”, “Maysaraaning ishi” kabi asarlari muallifi.

² **Shukur Burhonov** (1910–1987) — O‘zbekiston xalq artisti. Teatrлarda G‘ofir (“Boy ila xizmatchi”), Odilbek (“Xolisxon”), Oleko Dundich (“Oleko Dundich”), Battol (“Muqanna”), Jaloliddin (“Jaloliddin Manguberdi”), general Sobir Rahimov (“General Rahimov”), Maksimov (“Dengizchilar uchun”), Hamlet, Romeo, Brut (“Hamlet”, “Romeo va Juletta”, “Yuliy Sezar”), Voyniskiy “Vanya tog‘a”), Mirzo Ulug‘bek (“Mirzo Ulug‘bek”), shoh Edip (“Shoh Edip”) kabi rollarni o‘ynadi.

³ **Muhammad Tarag‘ay Ulug‘bek** (taxallusi) (1394–1449) — buyuk o‘zbek astronomi va matematigi, davlat arbobi. Shohruhning o‘g‘li. Amir Temuring nabirasi. 1413–1449-yillarda Movaraunnahr hukmdori. Asarda Maqsud Shayxzodaning dramasi nazarda tutilgan.

dagini sezganday bo‘lib kulimsiradi-yu: “Adir sizga torlik qilma-yaptimi?” — deb so‘radi. “Hozircha mayli-yu, lekin kelgusi yillardan Mirzacho‘lga o‘xshagan kengroq joy bo‘lmasa, sig‘maymiz”, — dedim. Ertalab senga aytgan gaplarimni aytib berdim. U kishi qo‘lini orqasiga qilib, boshini irg‘ab, gapimni ma‘qullab eshitdi-yu, keyin yoni-veriga qaradi. Bir chetda obkomimizning¹ sekretari² turgan ekan. Meni uning oldiga boshlab bordi. “Otajonovga bu yil yaxshiroq yordam beraylik, olgan majburiyatini bajarsin, — dedi. — Keyin, agar yil boshidan Mirzacho‘lga ketaman desa, javob berarsiz”. Obkom sekretari yo‘q deyolmadı. “Mayli, Mirzacho‘l ham begona joy emas, o‘zimizniki”, — dedi.

Men quvonib ketdim:

— Ayamni ko‘ndiradigan yo‘li endi topilibdi, Yolqin aka, “Mirzacho‘lga kattalarning taklifi bilan boryapman”, — desangiz, onam “yo‘q” demaydi.

— Ayam bilan Munirani ko‘ndirarman-a, — dedi Yolqin akam, — lekin seni qanday qilib ko‘ndiray, shuni ayt menga!

— Meni ham Mirzacho‘lga boshlab bormoqchimisiz?

— Ha.

— Ungacha hali bir yil bor-ku. Siz avval adirdagi paxtalarni terib topshirishingiz kerak.

— Nahotki sen bu ishda menga yordam bermasang?

Bir lahzalik og‘ir jimlikdan so‘ng past tovush bilan:

— Yolqin aka, men hozir qishloqqa qayta olmayman, — dedim. — Sizdan iltimos, rozilik bering, men shu yerda qolib, o‘zimni bir sinab ko‘ray.

— Sinayman deb, battar chatoq bo‘lasan!

— Chatog‘imni ham o‘zim to‘g‘rilashga o‘rganishim kerak.

Qachongacha men sizning qanotingiz ostida jo‘ja bo‘lib yura-

¹ Obkom — viloyat hokimiysi va uning rahbari.

² Obkom sekretari — viloyat hokimiysi (qo‘mitasi)ning rahbarining kotibi yoki birinchi yordamchisi.

man?

— Ob-bo, xo'roz-ey! — dedi Yolqin akam norozi tovush bilan.

Bu orada manzilga yetib bordik. Mashinani darvozaxonaga kiritib qo'yib, o'zimiz hovlidagi chorpoyada yotdik.

Yolqin akam meni sahar palla uyg'otdi. Turib bet-qo'l yuv-ganimcha akam mashinaning u yoq-bu yog'ini ko'rib, hovlidan ko'chaga haydar chiqdi. Bir piyoladan choy ichib, mezbonlar bilan xayrashdik. Shunda Yolqin akam mashinaning kalitini yana menga tutdi.

— Ol, dovonning tagigacha sen hayday qol!

Men indamay kalitni uning qo'lidan oldim-u, bagajnikni ochdim.

— Rahmat! — deb kalitni akamga qaytarib berdim. — Men ishga o'mashgandan keyin boraman!

Yolqin akam hech narsa demadi. Allanechuk ma'yus bo'lib mashinaga o'tirdi-da, yolg'iz jo'nab ketdi.

13

Men xayolimda: "Undoq qilodurman, bundoq qilodurman" — deb, katta rejalar tuzib yurib, armiya yoshida ekanimni unutgan ekanman. Toshkentda ikki oycha yashab, qurilishning samosval¹ mashinasida beton, g'isht, qum tashishga endi sal o'rgangan kunlarimda harbiyga chaqirildim. Falakning gardishi bilan Kavkaz tomonlarga borib, Abxaziyadagi motorlashgan harbiy qismlardan birida xizmat qildim. Harbiy intizom, kazarma, tog' yo'llarida og'ir zambaraklar tirkalgan mashinalarni haydash

¹ Samosval (ruscha: сам — o'zi + свалить — ag'darmoq, to'kmoq) — yuklarni o'zi ag'daradigan kuzovli yuk mashinasi yoki vagon.

— buning hammasi boshqa bir olam edi. Lekin o'sha olamda ham men Yolqin akamni, uning ishlari-yu gaplarini o'ylab yurardim. Uning ba'zi fikrlariga qo'shilmay, ichimda bahslashib yuradigan paytim ham bo'lardi. "Tog'larning balandligi uzoqdan ko'rindi", — deganlaridek, aka-uka ikkovimizning oramizdan o'tgan gaplarning ma'nosi ham yangi olamda menga to'liqroq yetib borayotganday bo'lardi.

Deyarli har kuni Qora dengiz bo'yalariga, Sochi, Pitsunda kurortlariga ko'zim tushadi. Bir tomon — o'rmonzor tog'. Vodiylarda apelsinzorlar, limonzorlar qishin-yozin ko'm-ko'k bo'lib turadi, mevalari barglarining orasida quyosh parchalariga o'xshab yal-yal yonadi. O'rmonzor va ekinzorlar ustiga yoz bo'yi iliq yomg'irlar yog'ib turadi. Hech qanaqa ariq, hech qanaqa egat, hech qanday sug'orish tashvishlari yo'q. Hamma ekinlarni, dov-daraxtlarni yil bo'yi osmon o'zi qondirib sug'oradi. Kurortga kelgan behisob odamlar yayrab dam oladi, dengizda cho'miladi, oftobda soatlab badanini toblaydi. Dengiz ham, o'rmon ham, tog'lar ham, qirg'oqlar ham faqat rohat-farog'at uchun yaratilganday...

Men buning hammasini o'zimizning Farg'ona vodiysiga qiyoslayman. Bizda ham quyosh zarralariga yo'g'rilgan ajoyib mevalar juda ko'p, go'zal soylar, soya-salqin bog'lar, archazorlar bor. Lekin ariq qazib, egat olib sug'ormasa, hech narsa o'smaydigan bepoyon dalalarimizda yil bo'yi mehnat shunchalik qaynaydi, yerning har bir parchasi shunchalik ko'p chopiladi, haydaladi, dori va o'g'itlar bilan yerga shunchalik ko'p ishlov beriladi, paykallarimiz xuddi katta zavodlarning serharakat, olovli sexlariga o'xshaydi — bu sexlarning harakatlanib turgan konveyerlaridan¹ paxta, pilla, meva, don va boshqa moddiy

¹ Konveyer (inglizcha: conveyor — tashuvchi) — yuk tashish, mashinani butlab yig'ish yoki ishlanayotgan narsalarni bir ish joyidan ikkinchi ish joyiga ketma-ket uzlusiz yetkazib berish uchun to'xtovsiz yoki davriy ravishda aylanib ishlab turadigan lentasimon

boyliklar daryoday tinimsiz oqib chiqib, butun mamlakatga tar-qaydi. Yolqin akam ham xuddi o‘zi to‘xtovsiz ishlov beradigan dalalarga o‘xshab yil bo‘yi tinim bilmaydi. U o‘zi kabi xotinining ham haddan ortiq band bo‘lishiga odatlangan — Munira kelin ayam mактабда o‘qituvchilik qilishidan tashqari yaqinda oltinchi farzandning onasi bo‘lgan...

Men hozir ularning hayotiga go‘yo Kavkaz tog‘lari osha qarar edim-u, ularga Toshkentda va bu yerlarda ko‘рганларимни solishtirar edim... Agar akam xotini bilan Toshkentday katta shaharda bir-ikki yil yashaganida edi, loaqlal, Sochi kurortlarida uch-to‘rt marta dam olib ketganda edi, hozir payqамayotgan narsalarini sezgan, fahmlagan bo‘lardi. Shuning uchun men uyga yozgan xatlarimga akamni kelin ayam bilan birga qishda bo‘lsa ham Sochiga kelib dam olib ketishga rosa undadim. Bir vaqtlar Azlar akaning turmushini ko‘rib “oh-voh” qilganim endi menga kulgili tuyulishini, huzur-halovat-u madaniy dam olishning eng zo‘rini endi bu yerlarga kelib ko‘рганимни aytib, akamlarni qiziqtirishga bor kuchim bilan harakat qildim.

Lekin Yolqin akamdan javob kelmadi. Uning o‘rniga kelin ayam xat yozibdi:

“O, Tursunjon, qaniydi, bir oygina borib dam olsak! — debdi, — Lekin hech iloji yo‘q. Oltinchi farzandimiz Sherbek “sariq” kasalga chalindi. Shu bilan andarmonman. Yolqin akangiz kattalarga bergen va’dalarining ustidan chiqib Mirza-cho ‘lga borib ishlayaptilar. Uch yuz gektar yangi yer ochibdilar. Uylar qurilib bitguncha biz shu yerda yashab turamiz. Yozda ko‘chsak kerak. Chigit ekish boshlangandan beri kelganlari yo‘q. “G‘o‘zalarining bir qismini do‘l urgan emish”, — deb eshitdim. — Rostmi, yolg‘onmi, bilmayman. Bu yerda Yolqin

akamni bulturgi katta ishlari uchun Mehnat Qahramonligiga tavsiya etishgan edi. Kerakli qog'ozlarini to'ldirib bergen edilar. "Loaqal, shuning bir natijasini kuting, bu yilcha qishloqda ishlang", — dedik. "Va'da bergenman", — deb unamadilar. U kishining so'zidan qaytmasligini bilasiz-ku".

Men Qora dengiz bo'yida turib, minglab kilometr narida — Mirzacho'lida g'o'za kultivatsiya qilayotgan Yolqin akamni ko'z oldimga keltiraman.

Keyin bildim: ekkan g'o'zasining anchasini do'l urib ketgani rost ekan. May oyining boshida buzib qaytadan ekilgan g'o'zalar juda sekin rivojga kiradi. Yolqin akam bilan birga ishlayotgan yigit-yalanglarning yarmi: "Endi bu yerdan ish chiqmaydi" — deb, yozning boshidayoq ketib qoladi. Qolganlarining har biriga yigirma-o'ttiz gektardan yer to'g'ri keladi. Buni "Universal"da kultivatsiya qilib, o'tini o'ldirib chiqish uchun tong saharden kechasi yulduz chiqquncha traktordan tushmaslik kerak.

Men Abxaziyaning kaftday tekis asfalt yo'llaridan harbiy mashinani haydab borayotganimda ochiq derazadan yuzimga sarin tog' havosi uriladi. Shunda "Universal" kabinasida jazirama issiqda o'tirgan Yolqin akamni o'ylayman. Traktorning amortizatsiyasi yo'q, egatlar tekis emas, odam kuni bo'yi silkingani-silkingan. Kechasi shiyponda yotishadi. Pashsha chaqib uyqu bermaydi. Yolqin akam o'rnidan turib, shiyponnaing orqa tomonidagi chiroqni yoqadi. U yerda qog'oz qoplar taxlab qo'yilgan. Ichida o'g'it. Ertadan boshlab g'o'zalarga o'g'it berish kerak. Yolqin akam qog'oz qoplarni ushlab ko'radi. Toshday qattiq. Ichida o'g'it bosilib-bosilib qotib qolgan.

Uni qog'oz qopdan olib, maydalab eza boshlaydi. Shunday qilmasa, o'g'it bir joyga ko'p tushib qolib, g'o'zani kuydirib yuborishi mumkin.

Tun allamahal bo'lganda o'g'itni ezib tayyorlaydi. Sahargi shabadada pashshalar yo'qoladi. Yolqin akam birpas mizg'ib oladi-yu, tong bo'zarganda yana hammadan oldin turadi.

Tinimsiz parvarish bilan kech ekilgan g'o'zalar ham gulga kiradi. Lekin saraton issiqlari avjiga chiqqan sari havo dim bo'lib, pashsha ko'payadi.

Yaqinda ekilgan daraxtlar soya bermaydi. Cho'l issig'i odamni jizz'inak qilib tashlaguday bo'ladi. Shu issiqda kuni bo'yi egatma-egat yurib g'o'za sug'orish kerak. Buning ustiga pashsha yuzni ham, qo'lni ham, suv sug'orish uchun yalangoyoq yurganlarning boldirini ham chaqaverib yara qilib yuboradi. Yolqin akam bilan birga cho'lga kelganlar bitta-ikkitadan ketib-ketib, axiyri bir kun uch yuz gektar yerda uning yolg'iz o'zi qoladi. Uzun shlangalardan egatlarga suv tarab, g'o'zani sug'o'rib, oziqlantirib yuradi.

Mirzacho'lning loyi oyoqqa saqichday yopishadi. Suv ko'l-lab nami ko'payib ketgan joylar esa botqoqqa o'xshab odamni oyog'idan pastga tortadi. Ilgari zamonlarda Mirzacho'lda paxta ekkon dehqonlar botqoqqa botib ketmaslik uchun bellariga taxta bog'lab suv sug'orar ekanlar.

Yolqin akam suvgaga bo'kib og'irlashib ketgan uzun shlangani paykalning suv bormagan joylariga sudrab o'tayotganda tizza-sigacha loyga botib ketadi. Keyin botqoqlikdan bir amallab chiqadi-da, yana shlangani sudraydi.

Shu payt dalasining narigi chetidan o'tgan katta yo'lda bir-ikkita yengil mashina ko'rindi. Oldinda — yangi markali oq "Volga", orqada — "Gazik".

Sirdaryo obkomining sekretari dala aylanib yurgan ekan.

Mashinalar Yolqin akamning ro'parasiga kelganda to'xtaydi. "Gazik"dan sovxoz direktori chiqib, Yolqin akamni chaqiradi.

Yuzlari pashshaga talangan, hamma yog'i loy Yolqin akam

yalangoyoq yo'l bo'yiga chiqadi.

Ilgari uni Mirzacho'lga taklif qilgan obkom sekretari endi ahvoldidan xabar olgani kelgan ekan. Ko'rshib so'rashganlardan keyin obkom sekretari:

— Brigadangizning a'zolari qani? — deydi.

— Meni balogardon qilib qo'yib... Anjanga ketvorishdi.

Yolqin akam voqeani bir-bir aytib beradi. Uning shu ahvolda ham o'zini yo'qotmasdan, nolimasdan vazmin gapirgani obkom sekretariga ta'sir qiladi.

— Andijon obkomiga xat yozib bersam, qochganlarni qaytarib olib kela olasizmi?

— Obkom yordam bersa... albatta... lekin bu yerda... sug'orish....

Obkom sekretari sovxoz direktori bilan gplashib, Yolqin akamning dalasiga hozircha ikkita yaxshi suvchini biriktirib qo'yishni tayinlaydi. O'sha kunlari akamning mashinasи gildiragidan yog'lari oqib, buzilib yotgan ekan. Sovxoz direktori unga "Gazik" mashinasini beradi. Sirdaryo obkomining sekretari Andijon obkomining sekretariga xat yozib, Otajonovga yordam berishini so'raydi, uning ishi Markaziy Komitetni ham qiziqtirishini, agar masala yuqorilarga chiqib borsa, andijonliklarning sha'niga yaxshi bo'lmasligini uqtiradi.

Yolqin akam o'sha kuniyoq direktorning "Gazik" moshinasida Andijonga jo'naydi. Mashinaning radiopriyomniki bor ekan.

Shofyor — yoshgina tatar yigit — radioni qo'yib, so'nggi axborotdan keyin bo'ladigan konsertni kuta boshlaydi. Hali Yangiyerga yetganlari yo'q. Atrof biyday dala. Shofyording xayoli mashinada-yu, ko'zi yo'lida.

Radioda o'zbek tilida axborot berilayotgan ekan. Birdan Yolqin akam shofyorga:

— To'xtat! To'xtat! — deb qoladi.

Shofyor qarasa, Yolqin akamning yuzi bo'rtib, qizarib ketgan. "Bu odamga nima bo'ldi? Tutqanog'i tutdimi?" — deb o'ylaydi-yu, mashinasini darrov to'xtatadi.

Yolqin akam mashinaga sig'mayotganday bo'lib, eshikni yulqib ochadi-yu, pastga tushadi. Mashinaning radiosи hamон so'zlab turibdi. Undan endi rus tilida axborot eshitila boshlaydi. Paxtachilikni mexanizatsiyalashtirishda, yangi yerlar ochishda, yuksak hosil olishda erishgan ulkan yutuqlari uchun Yolqin Otajonovga SSSR Oliy Soveti maxsus farmon bilan Sotsialistik Mehnat Qahramoni unvonini bergani aytiganda shofyor gap nimadaligini fahmlaydi-yu, mashinadan sakrab tushadi. Yolqin akamning ko'zlaridan yosh chiqib ketadi. Shofyor uni quchoqlab o'padi. U shofyorni quchoqlab aylantiradi.

Yo'lda boshqa hech kim yo'q. Atrof — tep-tekis, jimjit cho'l. Axborot tugagach, mashinaning radiosи baland ovoz bilan o'yin bayotini bera boshlaydi. Yolqin akam bilan shofyor ikkalaşı mashinaning atrofida qo'llarini yoyib, barmoqlarini qarsilatib, o'yin tushishadi.

Keyin Andijonga borsalar, xushxabar allaqachon hamma yoqqa tarqalgan. Uyda akam qo'y so'yib, butun qishloqqa osh beradi.

Mirzacho'lidan qochib kelgan brigada a'zolarining ba'zi birlari Yolqin akamni tabriklagani kelishadi. "Obkomga bizni aytmay qo'ya qoling, o'zimiz qaytamiz", — deyishadi.

Uyimizda bo'layotgan bu xursandchiliklarni men xuddi Kavkaz tog'lari osha ko'rib turganday bo'lar edim. Chunki Yolqin akamning Mehnat Qahramoni bo'lganini Moskva radiosи ham bergen, men buni kechqurun harbiy mashqlardan keyin qizil burchakka borganimda sal chalaroq eshitgan edim. Yozgi larning chodirida men bilan yonma-yon yotadigan ryazanlik rus o'rtog'im bir vaqt "Izvestiya" gazetasini ko'tarib kelib qoldi. Gazetada Yolqin akamning surati ham chiqqan ekan.

— Familiyasi Otajonov, surati ham senga o'xshaydi, kiming bo'ladi? — deb qoldi. Men:

— Tug'ishgan akam bo'ladi, — deyishim bilan Arxip:

— Bolalar, choppinglar, Tursunni hozir raqsga tushiramiz! — deb qichqirdi.

Birpasda atrofimizni soldat o'rtoqlarim o'rab olishdi. Men gazetani Arxipning qo'lidan olmoqchi bo'lib qo'l cho'zgan edim:

— Bermayman, avval bir raqs qil! — dedi. — Ha, qani, assa, assa!

Men ham quvonchim ichimga sig'may:

— Assa! As-sa! — deb lezginkaga tushib ketdim.

Keyin atrofdan tabrik yog'ila boshladi. Bir payt vzwod¹ komandirimiz ham kelib qo'l berib qoldi:

— Qahramonning ukasi bo'libsan, tabriklaymiz, Otajonov! Shu munosabat bilan senga uvolpitelniy² olib beraman. Istanasang, ertaga Ritsa ko'liga borib o'ynab kel.

— Minnatdorman, o'rtoq leytenant! Sovet Ittifoqiga xizmat qilaman! — deb gapimning oxirini darrov harbiy ustavga³ to'g'riladim.

Ko'nglim tog'day o'sib, juda g'alati bo'lib ketdim. "Oldingdan oqqan suvning qadri yo'q", — deganlariday, men akamning yonida yurganimda uning qadrini uncha yaxshi bilmagan ekanman. "Uning shuhrati O'zbekistondan chiqib, Qora dengiz bo'ylarigacha keladi", — deb hech o'ylamaganim rost. Endi akam tufayli soldat o'rtoqlarimdan izzat-ikrom ko'rganim meni quvontirish bilan birga xiyla o'ylantirib ham qo'ydi. Akam

¹ Vzvod (*ruscha*: взводить —yuqori ko'tarish) — rota, batareya tarkibiga kiradigan kichikroq bo'linma.

² Uvolpitelniy — hordiq chiqarish yoki dam olish uchun vaqtincha ishdan ozod etish haqidagi ruxsatnoma.

³ Ustav (*nizom*) — biror soha oid qoidalar, qarorlar, tartib-intizomlar majmui.

bilan bo‘lgan bahslarda men hali ham o‘zimni haq deb bilardim. “Axir urush vaqtি emaski, odam o‘zini jangda qurbon qilsa, — derdim men ichimda. — Butun jamiyat tinch mehnatning rohat-farog‘atini ko‘rib yashayapti. Akam ham shunday qilishi kerakda. Nega u o‘zining shaxsiy hayotini unutib qo‘yishi kerak? Jamiyat hayoti alohida odamlarning shaxsiy hayotlaridan tarkib topmaydimi? Daraxtning har bir butog‘ida, har bir shoxining eng uchida ham yaproq ko‘karmasa, gul ochilmasa, biz bunday daraxtni: “Gullab-yashnab turibdi”, — deyolmaymiz-ku. Bizing har birimizni jamiyat daraxtining bir butog‘i yoki bir yaprog‘i desak, shaxsiy hayotlarimizning gullab-yashnashi butun jamiyatning gullab-yashnaganini ko‘rsatadigan eng zo‘r dalil emasmi? Yolqin akam o‘zini hech ayamay ishlab, mana shu tomonini hisobga olmayapti! — derdim men o‘zimcha faylasuflik qilib: — Lekin men bu dunyoning rohatini ham ko‘rmoqchiman. Balki, armiyadan keyin mana shu dengiz bo‘ylarida ishlab qolarman?”

So‘nggi niyat bundan bir-ikki oy oldin kurort boshqarmasida ishlaydigan bir odam bilan tanishib, bordi-keldi qila boshlaganimdan keyin paydo bo‘lgan edi.

Platon Zaxarovich degan o‘rtा yashar bu odamning “Volga” mashinasi bor ekan, uning yozlik chorbog‘i biz xizmat qiladigan qismga yaqin bir joyda ekan.

Dam olish kunlarining birida komandirning javob qog‘ozini cho‘ntakka solib Sochiga ketayotgan edim, Platon Zaxarovich:

— Ey, soldat, beri kel! — deb chaqirib qoldi. — Seni u kuni mashina haydab o‘tganingda ko‘rgan edim. Sochiga boryapsanmi? Men mashinada seni birga olib ketaman. Faqat motorning yog‘ini almashtirishga yordamlashgin.

Garajning maxsus chuquri ustida turgan mashina Yolqin akamning “GAZ — 21 Volga”sidan edi. Men bu mashinaga ko‘pdan beri qo‘l urmay ancha sog‘ingan edim. Shuning uchun

maykachan bo'lib chuqurga tushdim. Motorning tagidagi yog' tiqinini burab ochdim va chelak tutdim. Motordan oqib tushayotgan eski moy haddan tashqari suyuq. Buning ustiga undan benzin hidi keladi. Men hayron bo'lib, mashinaning egasidan so'radim:

— Motorga qanaqa moy quygan edingiz?

— O'zinikidan. "AS — sakkiz".

— O'xshamaydi-ku.

— Bilmadim, moy nasosi ishdan chiqqanmi? Motorda moy bosimi juda past bo'ladi.

— Qancha?

— Nolga yaqin. Mashina yaxshi tortmay qoladi. Har haftada moyini almashtirishga to'g'ri keladi. Quyuq moy ikki kun o'tmay suyulib ketadi. "Bu ketishda motordan ayrilamanmi?" — deb qo'rqaman.

— Ustaga ko'rsatmadingizmi?

— E, ko'rsatmagan ustam qolmadi. Sababini hech kim bilolmayapti. "Motorni ochib ko'ring", — deyishdi. Hali endi o'ttiz ming yurgan yangi motor-a! Ochdirishga majbur bo'ldim. Bir motorchi usta ikki yordamchisi bilan kuni bo'yи unnab, motorni boshqa ashqol-dashqollardan ajratib, yechib olishdi. Ochib ko'risha, hech qanday ayb yo'q. Faqat moy nasosining temir qalpog'i o'rnidan ko'chib qolgan ekan.

Men bu mashinani yaxshi bilar edim:

— E, gap unda emas! — dedim.

— Usta ham: "Bekor ochgan ekanmiz", — dedi. Yana ikki kun ovora bo'lib motorni joyiga qo'ydi. Oltmisht so'm naqd to'ladim. Yangidan moy quyib, motorni yondirdim. O'sha yerda turganda bosim ikki atmosferaga chiqdi. "Tuzaldimikin?" — deb haydab chiqib ketdim. Kun issiq edi. Shaharda bir soatcha aylanib yurib, bir vaqt qarasam, bosim yana nolga tushib qolibdi. Shuncha ovoragarchilik, shuncha pul hammasi bekor ketdi!

Men motordan chelakka tushgan eski moyni yana hidlab-ko'rdim. Benzin hidi.

— Mashinaning benzin yeishi qanaqa?

— Normadan juda baland. Ilgari bir bak benzin to'rt yuz ellik-besh yuz kilometrga yetar edi. Bosim tushib ketgandan beri uch yuz ellikka zo'rg'a yetadi.

— Bo'lmasa, ayb benzin nasosida bo'lishi kerak!

— Benzin nasosi tashqarida-ku. Uning motorga nima aloqasi bor?

— Benzin nasosini ham motor harakatga keltiradi-ku. Uning karter¹ bilan bog'lanishgan bir "shoxcha"si bor.

— Yo'g'e! Shuncha slesarlar ko'rishdi. Agar karterga benzin tushaversa, motor allaqachon portlab, yonib ketmasmidi?

— Shoshmang, slesarlar bilmasligi mumkin. Bunaqa narsa juda kamdan kam bo'ladi. Buni faqat tajribali shofyorlar bilishi mumkin.

— Sen o'sha tajribali shofyordanmisan, soldat? — deb kului Platon Zaxarovich. — Qo'y, sen ham meni ovora qilma! Moyini almashtirib bera qol!

— Lekin men xuddi shunaqa hodisani akamning "Volga"si-da ko'rganman, — dedim. — Benzin nasosning "diafragma"² deb ataladigan pardasi teshilsa, shunaqa bo'larkan.

— Chindanmi? Qani, bo'lmasa benzin nasosini olib ko'raylik.

¹ Karter — motoring moy tushadigan tagi.

² Diafragma (yunoncha: diaphragma — to'siq) — 1) sutemizuvchilarda va odamlarda ko'krak qafasini qorin bo'shilg'idan ajratib turadigan, muskul-paydan iborat parda, to'siq; 2) fotoapparat va boshqa optik asoblarda yorug'lik oqimining o'tishini kamaytiruvchi, cheklovchi moslama; 3) elektron optikada — zaryadlangan zarralar dastasi — kesimini cheklovchi elektr o'tkazuvchi plastinkadagi tirqish; 4) o'lchash texnikasida — quvurlardan oqayotgan bug', gaz va suyukliklar sarfini o'lchashda qo'llaniladigan teshikli disk; 5) turbinalarda — yo'naltiruvchi apparat kurakchalari o'rnatiladigan halqasimon to'siq (**asarda shu ma'noda**); 6) gidrotexnika inshootlarida — gidravlik zulfin elementi; beton, temir-beton, metall, ba'zida yog'ochdan qilingan vertikal devor ko'rinishidagi qurilma.

Ikkovlashib benzin nasosini joyidan oldik. Uning ichini ochib ko'rishga Platon Zaxarovichning sabri chidamadi. Bagaj-nikidan yangi benzin nasosini oldi-da:

— Qani, mana buni qo'yib ko'raylik-chi! — dedi.

Yangi benzin nasosini o'rnatib, motorning moyini ham yangilab, mashinani yurgizdik.

— Mana, bosim ikki yarimga chiqdi! — dedim men.

— E, hali shoshma, sal nariga borganda tushib ketishi hech gap emas!

Yuvinib, kiyinib, mashinada yo'lga chiqdik. Balandlikka ko'tarilayotganimizda motor tez qizib, suvi sakson darajaga ko'tarildi. Motorning bosimi hamon ikkida turibdi. Yana birpas yurdik. Suv sakson besh, lekin bosim hamon ikki. Mashina tuzal-ganiga Platon Zaxarovich endi ishondi-yu:

— Qoyilman senga, soldat! — dedi. — Shuncha ustalar urinib topolmagan "dard"ni sen topding-a! Senga buni ertaroq ko'rsatsam bo'lar ekan. Qancha pullarim bekor ketdi-ya! Ob-bo! Bu xizmating uchun men senga bir litr "o'zidan" quyib bersam ham oz!

— Xizmatda ichish mumkin emas.

— Unday bo'lsa, ma, senga mukofot...

Platon Zaxarovich cho'ntagidan qizil o'n so'mlik olib, qo'limga tutqiza boshladi. Lekin men olmadim.

— Bo'lmasa ayt, nima bilan xursand bo'lsang, men shuni qilay!

— Men akamning mana shunaqa "Volga"sini ko'p haydag'anman... Agar rulni birpasga bersangiz, shu bas.

— E, marhamat!..

Men rulga o'tirib, "Volga"ni dengiz bo'yidan Pitsundaga qarab haydab ketdim. Og'ir harbiy mashinalardan keyin kiyikday yugurik "Volga"ni haydash odamning zavqini keltirardi. Burilishlar va balandga chiqib-tushishlarda mashinani xuddi Yolqin

akam o'rgatganday yengil va chiroyli idora eta olganimni sezib rohatlanaman. Platon Zaxarovich ham:

— Mashinani o'yinchoqday erkin haydaysan-a, qoyil! — deb maqtab qo'ydi.

Shu kundan boshlab Platon Zaxarovich bilan yaqin tanish bo'lib qoldik. Oradan bir haftacha o'tgandan keyin yana dacha-sining oldida uchrashgan edik:

— Tursun, sen mashinalarning professori ekansan! — dedi.

— Benzin ham kam ketadigan bo'lib qoldi. O'sha ahvolda olti oy yuribman-a. Hisoblab qarasam: shu olti oyda diafragmaning teshigidan karterga sirqib chiqib bekor ketgan benzin ikki yuz litrdan ortiq. Portlab, yonib ketmaganimga hayronman!

— Keraksiz suyuqlikni bug'lantirib chiqarib yuboradigan quvurcha bor-da, — dedim men. — O'zi bu mashina juda mahkam qilib ishlangan.

— Har qancha mahkam bo'lganda ham, bir kun emas-bir kun motordan ayrilardim. Sen meni bir balodan qutqarding. Mashina haydashga ham juda usta ekansan. Yosh bo'la turib buning hammasini qanday o'rgangansan?

— Akamdan o'rganganman. Texnikaning professori deb ana o'sha kishini aytsangiz arziyi.

Platon Zaxarovich mening bu gapimni kamtarlikdan deb bildi-yu, hurmati yana bir daraja oshib:

— Qani, bizning dachaga kir, — dedi.

Bo'sh paytim edi. Kirib, kechki ovqatni birga qildik. Mezbon meni qirq yoshlardagi xotini va texnikumda o'qiydigan qizi bilan tanishtirdi.

Gap orasida:

— Senga bu dengiz bo'ylari yoqadimi, yo'qmi? — deb so'rab qoldi.

— Juda yoqadi.

— Unday bo'lsa armiyadan keyin shu yerda qol. Senga

o‘xshagan yaxshi shofyorlar bizga juda kerak. Ustaliging ham ish beradi. Men o‘zim seni birorta sanatoriya shofyor qilib ishga joylab qo‘yaman. Balki, ekskursiya avtobusini haydarsan. Agar juda istasang, boshqarmadagi yengil mashinalardan bittasini berishimiz ham mumkin.

Men javob topolmay o‘ylanib qoldim.

— Yo uyingni sog‘inyapsanmi? — dedi Platon Zaxarovich.
— Uylanganmisan?

Men kulib bosh chayqadim.

— Balki, yurtingda yaxshi ko‘rgan qizing bordir? Bo‘lsa uni ham chaqir, kelsin, ish topib beramiz.

Ehtimol, Platon Zaxarovich o‘zining beg‘arazligini ko‘rsatish uchun va qizi to‘g‘risida biron fikrga borishimni istamaganligi uchun shunday degandir. Men ich-ichimdan unga iliq bir hurmat sezdim-u, takliflari to‘g‘risida astoydil o‘ylab ko‘rishga so‘z berdim.

Men har zamonda Halimadan xat olib turar edim. U ham Toshkentga borib, o‘qishga kirolmay qaytganini, ota-onalari bir tabelchiga erga bermoqchi bo‘lishganini, lekin Halima bunga ko‘nmay, Farg‘onaga bolalar bog‘chasiga murabbiyalar tayyorlaydigan olti oylik kursga ketganini bilardim. U mening armiadandan qaytishimni kutib shunday qilganini sezgandan beri bu qizga bo‘lgan mehrim yana bir daraja oshib yurardi. Men unga bo‘lgan qaynoq tuyg‘ularimni Qora dengiz va Kavkaz tog‘larining zo‘rtariflariga qo‘shib yozib yubordim. “Agar ikkovimiz bir qarorga kelsak, sen ham shu yerlarga kelib ishlapping, — yashashing mumkin, Halima. Bolalar bog‘chasing tarbiyachilari hamma joyda kerak!..” Halimaning yoshidagi qaysi qiz Qora dengiz bo‘ylarini, Kavkaz tog‘larini ko‘rishi istamaydi deysiz! U men ga yozgan xatida agar ilojini topsa, avval bir kelib ko‘rib ketmoqchi ekanini aytibdi.

Mana shu yozishmalarning ustiga birdan akamning Mehnat

Qahramoni bo‘lganligi haqida xabar keldi-yu, men armiyadagi o‘rtoqlarimning ko‘zi oldida qahramonning ukasi bo‘lib, qizg‘in tabriklar eshitdim, ko‘nglimda bexosdan iftixor tuyg‘usi uyg‘ondi. Lekin shu zahoti: “Sen o‘zing bu iftixorga, bu tabrikka qanchalik munosibsan?” — degan savol ko‘nglimdan eshitilib ketganday bo‘ldi.

Halitdan jonioining rohatini o‘ylab, kurort shaharda qolmoqchi bo‘layotganim, yana Halimani ham shu yo‘lga boshlamoqchi ekanligim endi qandaydir g‘arib bir orzudek tuyulib ketdi. Akamning yo‘liga qarshi borib, shu yerda shofyorlik qilib qoldim ham deylik. Halima kelsa, u ham kurortda dam oluvchilarning xizmatini qiladiganlar qatorida bo‘lar. Shu bilan ikkovimiz nima karomat ko‘rsatgan bo‘lamiz? Kimni qoyil qilamiz? Boshqarmada Platon Zaxarovichdan maqtov eshitishim mumkin. “Biz, kurortchilar, dunyoning eng bebahoh gavhari, bo‘lgan mehnatkash insonning sog‘lig‘iga sayqal beramiz, — deydi u meni bu ishga qiziqtirish uchun. — Ana u dam oluvchilar Taygada temiryo‘l qurgan yoki sahroda oltin koni ochgan, yoki cho‘lda bo‘ston yaratgan, kechani kecha demay, kunduzni kunduz demay, sovuqlarda, bo‘ronlarda, og‘ir iqlim sharoitlarida jonini fido qilib ishlab charchagan, sog‘lig‘i zaiflashgan. Biz — kurortchilar, o‘z mehnatimiz bilan mana shu odamlarning charchog‘ini tarqatamiz, sog‘lig‘ini tiklaymiz, ruhini tetik qilib jo‘natamiz. Natijada, bu ajoyib mehnatkashlar ish joylariga qaytib borganda avvalgidan zo‘rroq g‘ayrat bilan ishlab, xalqimizga, mamlakatimizga yanada ko‘proq naf keltirishadi. Demak, shu nafni ular orqali biz ham keltiramiz, to‘g‘rimi?” Men: “To‘g‘ri!” — deyman-u, lekin ko‘nglimning bir chetidan Yolqin akamning istehzoli ovozi eshitilib ketadi: “Sen boshqalarini o‘ylab emas, o‘z rohatingni o‘ylab dengiz bo‘yida qolmoqchisan-ku. Yashirib nima qilasan? Og‘ir mehnatni ko‘p qilib, zaiflashib qolganingda yoki keksaygan odam bo‘lganiningda sening bu rohatparvar-

ligingni, kurortga o'chligingni tushunish mumkin edi. Lekin sen hozir kuchga to'lgan yigitsan, uloqchi otday sog'lomsan-ku".

Chindan ham, adirdagi charchoqlarim, ishdan bezillashlarim ikki yildan beri armiyadagi intizomli, tartibli hayotim davomida xayolimdan uzoqlashib, tutunday tarqab ketdi. Tog' va dengiz havosining ta'sirida men o'zimni har qachongidan ham sog'lom va baquvvat sezaman!

Bilaklaringda kuch gupurib turgan paytda odamning dam olgisi kelmaydi, qiyinroq bir ish bo'lsa qilib, ortiqcha kuchingni sarflaging keladi. Esimda bor: o'smirlik kuchim tanamga sig'magan paytlarda tekis yo'l qolib, nuqul shudgorlardan, adirlardan yurar edim. Velosiped minsam, ataylab o'nqir-cho'nqirlarning ustidan haydardim, chunki biron qiyinchilikni yengib o'tmaguncha ko'nglim joyiga tushmas edi.

Hozir ham yigitlik kuchim tanamga sig'may xuruj qilib yurganini sezaman. Vaqt o'tgan sari tug'ilib o'sgan yurtimni sog'inaman. Bizning Farg'ona vodiysidagidek shirin uzumlar, qovunlar, anorlarni boshqa hech joyda uchratolmayman. Ulardan ham shirin kuylarimiz esimga tushsa, yuragim orziqb ketadi. Onamning, akamning, Halimaning diyordori meni o'ziga tortadi.

Faqat men emas, mamlakatning turli o'lkalaridan kelib birga xizmat qilayotgan soldat o'rtoqlarim ham o'z yurtlarini juda sog'inib yurishibdi.

Mana, biz, ryazanlik Arxip, yoqtistonlik Nikolay va men — uchalamiz javob qog'ozi bilan go'zal Ritsa ko'lining bo'yularida sayr qilib yuribmiz. Tik yonbag'irdagi o'rmon daraxtlari xuddi ko'l bo'yiga chopib tushib kelayotganday ko'rinishadi. Ularning go'zal akslari oynaday tiniq ko'l suvida behad ko'payib ko'rindi.

Biz bu go'zal tabiatdan boshqa hamma narsani unutishimiz kerak edi. Lekin shu yerda ham biz o'z yurtimizning ko'llari va o'rmonlarini eslardik. Arxip Ryazan dalalaridagi bag'rikenglik-

ni, oltin bug'doyzorlarni qo'msardi. Hatto abadiy muzliklar orasidan kelgan Yoqut o'rtog'imiz ham tundrani, bug'ularni, yarangada¹ turadigan sevgili qizini qo'msab, bu yerlardan yurtiga tezroq qaytib ketgisi kelib gapirardi.

Sochidan tashqari Pitsunda degan kurort o'sha paytlarda endi mashhur bo'lib kelayotgan edi. Yana Gagra, Adler, Gulripshi... Biz-ku harbiy xizmatda erta-yu kech band bo'lib yurdik. Lekin ikki yil davomida yo'llardan, ko'cha-ko'ylerda bir mashina haydab o'tganimizda yoki birda-yarimda javob olib chiqqanimizda yuz minglab dam oluvchilarga ko'zim tushardi. Odamlar hech ish qilmay, faqat jonining rohatini o'ylab, kurortda huzur qilib yurganda qanaqa bo'lishini ko'raverib, ko'zlarim to'yib ketdi.

Albatta, men bu dam olib yurganlarning ko'pisi yil bo'yi qilgan mehnatining rohatini ko'rayotganini, ba'zilari davolanib yurganini bilar, tushunar edim. Lekin rohat-farog'at ham yil bo'yi ko'raversangiz, me'daga tegar ekanmi, har qalay, men endi dalalarda yo korxonalarda mehnat qilayotgan odamlarni ko'r-sam, ko'zim ko'proq quvonadigan bo'lib qoldi. Odamni odam qilib turgan fazilatlar mehnatda yaxshiroq bilinishini men endi payqamoqda edim.

Yolqin akamning Toshkentda "Komsomol" ko'lidagi orolda aytgan gaplarida men avval o'ylagandan boshqacharoq, churroq ma'no borligini endi sezayotganday bo'lardim. U bilan shu to'g'rilarda yana to'yib-to'yib so'zlashgim kelardi.

Uzuq-yuluq xatlar suhbatning o'mini bosolmas edi.

Ba'zan Moskva telestudiysi Toshkentni olib berar, Mirza-cho'lida ishlayotgan cho'lquvar paxtakorlar qatorida Yolqin akamni ham ko'rsatib qolardi. Shunda yuragim "jig!" etib, butun vujudim bilan ekranga tikilardim. "Sal ko'proq davom etsa

¹ Yaranga — uzoq shimolda o'tovning uchraydigan bir turi.

ekan", — derdim. Lekin "Universal" haydayotgan yo mashinada paxta terayotgan Yolqin akam ekranda bir minut-yarim minut ko'rinardi-yu, o'tib ketardi. Keyin men uni avvalgidan battar sog'ina boshlardim.

14

Nihoyat, armiya xizmati ham tugadi. Kuz paytida hali yangigina turgan formani kiyib, soldat xaltasini qo'lga olib, Kaspiy dengizi-yu Ashxobod orqali O'zbekistonga jo'nadim. Poyezd Chorjo'ydan o'tganda vagonning radioreprodukторidan¹ Toshkent eshitila boshladi. Halima Nosirova² "Chorgoh"ni aytayotganda etlarim jimirlab, ko'zlarimga to'satdan yosh quyilib keldi. Odam uzoq yurtda ko'p yurganda o'z vatanining kuylarini qanchalik sog'inishini men endi bildim.

Konsertning ora-orasida terimning borishi to'g'risida axborot ham berilmoqda edi. Bir vaqt diktor tantanali tovush bilan: "Mirzacho'l sheri, Sotsialistik Mehnat Qahramoni Yolqin Otajonov o'z zangori kemasidan el xirmoniga bugungacha to'rt yuz tonna durdona to'kdi", — deb qoldi. Yolqin akamni yana shunaqa jimjimador so'zlar bilan rosa maqtagandan so'ng: "Endi so'z — himmati zo'r cho'lquvar, po'lat ot suvoriysi Yolqin Otajonovga!" — dedi.

Men akamning ovozini yuzma-yuz turib gaplashgandagidek

¹ Reproduktor (re... + lotincha: producere — hosil qilmoq, yaratmoq) — 1) radioeshittirishni kuchaytiruvchi apparat; radiokarnay (bu yerda shu ma'noda); 2) ma'lumotlarni ko'chirib yozishda qo'llanadigan apparat.

² Halima Nosirova (1913–2003) — opera xonandasasi, o'zbek xonandalik san'atining yirik namoyandasasi. O'zbekiston xalq artisti. Teatrлarda Mariya Antonovna ("Revizor"), Malikai Turandot ("Malikai Turandot") kabi rollarni ijro etgan. Uning konsert repertuaridan o'zbek mumtoz musiqa merosi namunalari katta o'rinn olgan: "Ushshoq", "Dugoh", "Chorgoh", "Samarqand ushshoq'i" kabi kuylarni ijro etgan.

aniq eshitdim-u, yana etim jimirlab ketdi. Uning nimalar deganini durust uqib ololganim yo'q. "To'rt yuz tonna" deganini bila-man. Ovozi xiyol olinib, do'rillabroq chiqayotganday bo'ldi. Akam kechalari ham ishlayotganini, uyqusiz tunlardan keyin tovushi shunaqa o'zgarib eshitilishini sezdim-u, tezroq yetib borib, og'irini yengil qilgim keldi.

Lekin ora juda uzoq edi. Poyezd ertasi kuni sahar paytida Gulistonga kelib to'xtadi. Perronga¹ tushganimda endi tong bo'zargan edi. Bekobod tomonidan kuchli shamol esib turibdi.

Vaqt hali juda erta, shahar ko'chalarida odam kam. Birda-yarim uchragan o'tkinchilar ham shamolning chang-to'zonidan yuzini yashirib, faqat yurgan yo'ligagina qarab borardi.

Yolqin akamlar ko'chib borgan sovxoz Gulistondan oltmischa chaqirimcha narida — kunbotish tomonda ekanini kelin ayam xatida yozib yuborgan edi. Birda-yarim uchragan kishilardan so'rab-so'rab, o'sha sovxozga boradigan katta yo'lni topdim.

Bu yo'l sahardan serqatnov. Paxta ortgan mashinalar, telejka tirkalgan traktorlar behisob. Paxtakorlar, ayniqsa, terim paytida kech yotib, erta turishlari esimga tushdi. O'tkinchi mashinalarga qo'l ko'tarib, biridan biriga minib, cho'lning o'rtalariga kirib boryapman: Mirzacho'lning bunchalik kattaligini bilmas ekanman. Shunday ko'z ilg'amas kengliklarning tep-tekis ko'rinishidan hayron bo'laman. Yuk mashinasining kuzovida tikka turib, oftob chiqayotgan paytda atrofimga qaradim. Nazarimda shunday ulkan oftob ham cho'lni bordan qamrab ololmadi. Cho'lning bir chetiga quyosh nuri tushganda, ikkinchi cheti hali tonggi soyalarga cho'mib yotardi.

Mashina Janubiy Mirzacho'l kanalining yonidan o'tdi. Kanalning narigi tomonida — hali o'zlashtirilmagan shuvoq-

¹ Perron (*fransuecha*) — temir yo'l stansiyasida poyezd kelib to'xtaydigan va jo'nyadigan maydoncha, poyezd kutuvchi yo'lovchilar yoki kuzatuvchilar turadigan platforma.

zorlarda suruv-suruv qo'ylar yoyilib yuribdi. Ularning ba'zilari kanal qirg'og'iga chiqib o'tlaganda akslari tiniq suvga tushib, qo'ylar go'yo ikki barobar ko'payib ketadi.

Kanalning o'ng tomonida keng-keng paxta paykallari bir-biriga tutashib ketgan. Terimchilardan ko'ra terim mashinalari ko'p. Uzoqdan bunkerlari xuddi boshga qo'yib borilayotgan ulkan ko'k dasturxonlarga o'xshaydi. Mashina yurib turganda bunkerining tepasidan hovurga o'xhab yengil chang ko'tarilib boradi. Palovni sog'inganim uchunmi bu menga lagan to'la issiq oshning bug'lanib turishini eslatdi. Sabrsizlanib, kabinaning tepasini taqillatdim. Shofyor mashinasini sal sekinlatganda pastga egilib:

— O'tib ketmaylik tag'in! — dedim. — Manavi to'rt qatorlik mashinalarning birortasi Yolqin akamniki bo'lmasin?

— Sizga Otajonovlarning sovxozi kerakmi? Men bilaman-ku? Hali uzoq!

Shofyor jerkibroq gapirgan bo'lsa ham, "Otajonovlarning sovxozi" degan iborasi qulog'imga juda iliq eshitildi. Men ham Otajonovman. Shuning uchun hali o'zim ko'rmagan sovxoza xuddi tug'ilib o'sgan qadrdon bir joyga talpinganday talpina boshladim.

Hamma ekinzorlardan sement novlar — kulrang chiziqlar chizib o'tgan. Daraxt kam. Bir qismi qurilib bitgan, bir qismi hali qurilayotgan binolar oldida, ko'chalar bo'yida uch-to'rt yashar nihollar tizilib turibdi.

Mashinadan tushib, bir-biriga o'xshaydigan ikki qavatli qator uylar orasidan o'zimiznikilar turadiganini qidirdim. Uylarining oldida tomorqaga ajratilgan yerlari bor, lekin devor yo'q. Shuning uchun hovlidagi mol-hollar ko'chadan ko'rinish turarkan.

Bir hovlida oldiga o't solib, shoxidan bog'lab qo'yilgan targ'il sigir juda tanish ko'rindi. Qishloqda men daladan o't

tashib boqqan targ‘il sigir emasmi? Tuskollab shu hovliga kira-yotsam, Yolqin akamning katta o‘g‘li Asqar velosiped yetaklab qarshimdan chiqib qoldi. Bo‘yi cho‘zilib, katta velosipedni minadigan bo‘lib qolibdi. Ovozi ham yo‘g‘onlasha boshlagan:

— Kimsiz?.. Iye, Tursun aka!..

— Ha, men!

Asqar men bilan ko‘rishish o‘rniga velosipedini yetakla-gancha yugurib orqasiga qaytdi:

— Aya! Buvi! Suyunchi bering! Tursun akam keldilar! Suyunchi!

Onam qo‘liga yengcha kiyib, tandirga non yopayotgan ekan. Yengchasi bilan qarshimdan chopib chiqdi. Meni quchoq-lab bag‘riga bosganda yengchaning issig‘i yelkamga jizillab tegdi.

Kelin ayam derazaning oldida kichkina o‘g‘ilchasini tizza-siga o‘tqazib, bolalarning daftarini tekshirayotgan ekan. Bolani katta qizchasi Shamsiyaning qo‘liga berib, yugurib keldi.

— Xush ko‘rdik, Tursunjon! Ziyoratlar qabul!

— Voy, tush ko‘rgan edim-a!

— “Tushingiz o‘ng keladi”, — demaganmidim, aya!

Birpasda bolalar atrofimni o‘rab olishdi. Kichkinlari meni unutib yuborgan bo‘lishsa kerak, lekin ular ham kattalariga qo‘-shilib shirin til bilan salom berishadi. Biri pogonimga qiziqib qaraydi. Biri enlik kamarimni ushlab ko‘radi. Uch yashar Shuh-ratni qo‘limga olgan edim, furajkamning yiltiroq ayvonchasi-yu qizil yulduziga qo‘l cho‘zdi. Furajkani boshimdan olib, unga kiydirdim.

Armiyaga ketayotganimda Asqar: “Bitta ofitser kamardan olib keling!” — deb tayinlab qolgan edi. Soldat xaltamidan avval shuni olib, Asqarga berdim. Quvonganidan ko‘zları yaltirab ketdi. Boshqalariga o‘ynichoq mashinachalar, shirinliklar ulash-dim.

Keyin bolalar ham mening atrofimda girdikapalak bo'la boshlashdi. Norboy qo'limga obdastadan suv quygan, yetti yashar Norxol yugurib toza sochiq keltirgan, undan kattasi ichkariдан ko'rpacha ko'tarib chiqqan....

Onam bilan akam kichkinaligimda meni mehnatga qanday o'rgatganlari esimga tushdi. Yolqin akamning bolalari ham kattalarning ish buyurishini kutib turmasdan, hamma narsani o'zlarib bilib qilishga o'rganib qolganlarini men hozir sezdim-u, sevinchim yana bir daraja oshdi.

— Yolqin akam yaxshi yuribdimi, aya?

— Ha, terim boshlangandan beri dala shiyponida yotib ishlayapti.

— Dalasi uzoqmi?

— Ancha yo'l. Asqar biladi. Har kuni velosipedda ovqat eltilib beradi.

— Aka, men borib dadamni aytib kelaymi? — dedi Asqar.

Men Yolqin akamni dolzarb paytda ishdan qoldirgim kelmadi.

— Qo'yaver, o'zim boraman, — dedim va velosipedga qayrilib qarab qo'ydim.

Hoziroq akamning dalasiga chiqqim kelganini sezgan onam:

— O'tirib nafasingni rostla, bolam, choy-poy ich, men sal diydoringga to'yay, — dedi.

Uyning shamolpana joyida chorpoya bor edi. Bolalar shu chorpojaga ko'rpacha to'shab, dasturxon yozishdi. Onam bilan chorpojaga chiqib o'tirdik.

— Aya, yengchani bering, nonni men yopa qolay, — dedi kelin ayam.

Onam qo'lida yengcha borligini endi esladi:

— Voy, esim qursin, tandir sovib qoldi-ya! Xamir qotmasdan tezroq yoping, kelinpushsha!

Men ikkinchi qavatlarga ko'z yogurtirib chiqdim:

— Uylar juda shaharforma-ku, aya.

— E, bolam, ayvoni yo'q. Qishloqda qolgan ayvonimizning juda qadri o'tyapti-da.

— Ikkinci qavatida kim turadi?

— Hech kim. Zinapoyasidan hadeb chiqib-tushaverishga kimning toqati bor? Nari yoqda to'rt qavatliklari ham bo'sh turidi. Odamlar to'rinchi qavatda turib, hovlidagi sigiriga qanday qaraydi? Shuni o'yashmaganda.

Kelin ayam tandirning issig'idan yuzi bo'g'riqib biz tomon o'girildi:

— Ha, endi cho'l sharoitini bilmaydigan loyihachilar shunday qilishgan-da. Hozir bu xato to'g'rilanyapti. Ayvonlik uylar ham bo'ladi.

— Lekin Toshkentda Azlar akalarning ikki qavatli uyini ko'rib juda havas qilgan edik-ku.

Kelin ayam nonni yopib bo'lib, chorpojaga kelib o'tirdi.

— Lekin bu uylar unaqa emas... Shamsiya, choy qo'ydi-laringmi?

— Ha, To'lqin qaynatyapti.

Asqar bitta uzun oqqand qovunini pichoq va lagan bilan birga ko'tarib keldi:

— Avval akangga qatiq olib chiq, — dedi onam. — Uzoq joydan keldi, qatiq ichsin. Bo'lmasa havo ayiradi.

Asqar qovunni bir chetga qo'yib, ichkariga kirib ketdi. Men qovunni juda sog'ingan edim, qo'llimga olib bir hidlab ko'rdim. Ajoyib hidi odamni mast qiladigandek edi.

Onamning ko'ngli uchun Asqar chinni kosada olib chiqqan qatiqdan bir-ikki ho'pladim-u, keyin pichoqni olib qovun so'yishga tushdim.

Shu payt ko'chada mototsikl patpatlab qoldi. Hovliga hali darvoza ham o'rnatilmagan edi. Ko'chadan pochtachi yigit kirdi-

yu, gazeta-jurnallar bilan birga o'ram-o'ram qilingan allaqanaqa banderollarni¹ kelin ayamga berib ketdi.

— Yana Samarqanddan — institutdan Yolqin akamga kontrol ishlar keldi, — dedi kelin ayam banderolni menga ko'r-satib.

— Nima, akam institutga kirdimi?

— Men: "Sirtqisiga kiring", — deganda unamay yuruvdilar. Bultur obkom sekretari: "O'ninchini bitirgan ekansiz, nega o'qimaysiz?" — deb so'rab qolibdi. "Biz sizni yana o'stirmoqchimiz, sizga bilim kerak, ma'lumot kerak", — debdi. Akangiz qaytib kelib: "Siz bilan obkom sekretarining gaplaringiz bir joydan chiqdi, endi o'qimasam bo'lmaydi", — deb qoldilar. Yozi bilan tayyorlanib yurib, Samarqandga ketdilar. Agronomlik fakulteti bor ekan, shuning sirtqisiga kiribdilar... Mana bu ikkinchi qavatdag'i kvartira bo'sh. Mol-holi bor odamlar turmadı. Keyin Yolqin akam bitta xonasini o'zlariga darsxona qilib oldilar.

— Asqar, ma, bu banderollarni o'sha xonaga eltilib qo'y.

— O'ziyam haftada-oyda ketma-ket kelib turibdi, — dedi onam. — Uyilib:ketgandir?

— Ha, endi, terimdan bo'shasalar, hammasiga birdan javob qiladilar-da.

Kelin ayam tandirdan uzgan issiq nonlarning bir dastasini dasturxonga keltirib qo'ydi. Qovun ham shirin chiqdi. Non-u qovun qilib ancha yedim.

O'n yashar Shamsiyaning esi kirib qolgan ekan, bugun osh bo'lishi kerakligini o'zicha fahmlab, sabzi tozalashga tushdi.

— Oshni men o'zim damlayman, — deb onam joyidan qo'zg'aldi. Go'sht maydalayotib dardlashib ketdi:

— Tursunjon, akangning yuzidan o'tolmay keldim. "Katta-

¹ Banderol (*fransuzcha*: bande — tasma + role — o'ram) — qog'ozga o'rab, pochta orqali jo'natalidigan korrespondensiya turi (bosma nashrlar; kitob, jurnal, gazeta, qo'lyozma, kichikroq buyum va boshqalar).

lar taklif qilgan ekan”, — yo‘q deyolmadim. Lekin o‘zimizning qishloq esimga tushsa yuragim ezilib ketadi. Qani u qaymoqday havolar, qani u uzuimlar, anjir-u anorlar?!

— Yolqin akam hammasini ekkanlar, — dedi kelin ayam.

— E, kelinjon, bu ko‘chatlar hosilga kirkuncha men yo borman, yo yo‘q! Hozir kunimiz nuqul qovun bilan tarvuzga qolgan.

Onam o‘choqboshiga ketgandan keyin kelin ayam:

— Keksa odamning yangi joyga o‘rganishi qiyin bo‘larkan-da, — dedi.

— O‘zingizga qiyin bo‘lmayaptimi, kelin aya? Hali ham dars berib yuribsizmi?

— Men mактабдан uzilsam, tamom bo‘laman. Bir emas yetti bola. Kattalari dastyor bo‘lib qoldi. Ayam qarashadilar. Ba’zida bir stavka¹, ba’zida yarim stavka bo‘lsa ham ilinib turibman-da.

— Maktablari durust ekanmi, axir?

— Durustligi shuki, yaqin. Bir sovxoзning odami bitta posyolkada² turadi. Uzoqdan qatnab o‘qish yo‘q. Ko‘p ishni mashinalar qilgani uchun bolalarni dalaga kam olib chiqamiz.

— Yolqin akam shu tomondan yaxshi bo‘ladi deb aytgan edilar.

— Lekin akangiz menga va‘da qilgan ko‘p narsalar hali yo‘q. Yangi sovxoзda oilalik odamlar kam: Ko‘philigi salt yosh-yalanglar. Bahorda kelib, kech kuzgacha ishlashadi-yu, qishda qishloqlariga ketadi. Oila kam bo‘lgani uchun bola ham kam. Ba’zi sinflarda to‘rt-beshtadan bola bor. Qo‘shib o‘qitishga

¹ Stavka (*ruscha*) — 1) oly bosh qo‘mondon qarorgohi (urush davrida); 2) qurolli kuchlar rahbariyatining oly organi (urush davrida); 3) soliq, ish haqi va boshqa turli xil to‘lovlar miqdori, me’yori; 4) bir oylik ish soati yoki kuni (*bu yerda shu ma’noda*).

² Posyolka (*ruscha*: посёлок — kichik aholi maskani < poseleniye — istiqomatgoh, qarorgoh < selit — yashash uchun joy bermoq, joylashtirmoq) — 1) odatda shahar yoki katta qishloqdan uncha uzoq bo‘lmagan kichik qishloq; 2) shahar ko‘rinishidagi katta qishloq.

to‘g‘ri keladi.

— Maktab binosi bormi?

— Hali bitgan emas. Odamlar turmay tashlab ketgan to‘rt qavatlik uylarning kvartiralarini sinfxona qilib olganmiz. Tor, noqulay. Suy chiqmaydi. Kanalizatsiya ishlamaydi. Bir kunda yuz marta to‘rtinchchi qavatga chiqib tushiladi.

— Ha, endi bu kunlar ham o‘tib ketar. To‘rt ko‘z tugal. Rang-ro‘yingiz yaxshi.

— Yozda issiqda qovrilib, pashshaga talanib, xunuk bo‘lib ketgan edik. Siz hozir yaxshi paytda keldingiz.

— Kelganlaringizdan pushaymon emasmisiz, axir?

— Pushaymon bo‘lganlar allaqachon juftakni rostlab qoldi. Yolqin akangizni bilasiz-ku. Bu yerlar hali “Farg‘ona vodiysi bilan chiroy talashadigan joy bo‘ladi”, — deb yuribdilar. Shunga biz ham ishonganimiz uchun hammasiga chidab yuribmiz-da, Tursunjon.

Yolqin akam ko‘z oldimga keldi-yu, sog‘inch tuyg‘usidan yuragim gupurib, o‘rnimdan turdim.

— Aya, osh pishguncha men birrov borib kelay, — deb velosipedni yetakladim.

— Shoshma bo‘lmasa, akangga issiq non bilan qatiqdan ola ket. Bargni tushiradigan dori o‘lgurning davosi qatiq ekan. Akangga ayt, sut-qatiqdan ko‘proq ichsin!

Kelin ayam bankaga solib, og‘zini bekitib bergan qatiq bilan to‘rtta nonni to‘rxaltaga soldim-u, velosipedning ruliga osdim. Asqardan Yolqin akam ishlayotgan dalaning yo‘lini so‘rab oldim. Orasi ko‘pam uzoq emas ekan. Hash-pash deguncha yetib bordim.

Telejkalar paxtani tashib ulgurolmayapti, shekilli. Oltmishektarlik uzun paykalning ikki chetida tog‘day-tog‘day ikki uyum paxta turibdi. Yolqin akam mingan mashina bunkerining uchi berigi uyumning orqasidan zo‘rg‘a ko‘rindi. Velosipedni

egat boshiga yotqizib qo'yib, paxta uyumining orqasiga o'tsam, Yolqin akam bunkerni bo'shatib, yerda tārvuz so'yib yeb o'tirgan ekan. Ko'k kombinezoniga g'o'zaning changi-yu gardi o'tirib tegirmonchining kiyimiga o'xshab qolgan. Sochi, do'ppisi, kipriklari ham changdan oqish ko'rindi.

Meni soldat kiyimida hech ko'rmagani uchun bir lahma tikilib turdi. Keyin o'midan sakrab turib, talpinib qoldi:

— Tursun!

— Aka! Akajon!

Uni quchoqlab, yerdan ko'tarib oldim-da, bir aylantirdim.

Gavdasi qushday yengil tuyuldi. O'zi ham ozib, kichrayib qolganday.

— Mana bu — “Oltin Yulduz”ingiz uchun! Mana bu — Mirzacho'lga kelganingiz uchun!

Akamni ko'tarib, chirpirak qilib tabriklar ekanman, bir vaqtlar u meni boshi ustiga ko'tarib: “Tashavoraymi, a, tashavoraymi!” — deb hazillashganlari, o'shanda ko'zimga qanchalik barvasta, qanchalik ulkan ko'ringani xayolimga kelardi. Hozir men o'sha zaif bolacha emas, go'yo boshqa bir qudratli odam edim-u, endi Yolqin akamning o'zini boladay azot ko'tarib aylantirardim. Quvonchim ichimga sig'may, har aylanishda bir:

— Mana bu institutga kirganingiz uchun! — derdim, — Mana bu yettinchi farzandingiz uchun? Mana bu...

— E, bo'ldi! Qulluq! Qulluq! Boshim aylanib ketdi! — deb Yolqin akam kulib oyog'ini yerga tiradi. Keyin quchog'imdan chiqdi-da, bir-ikki qadam orqaga chekinib, yuzimga, gavdamga zavqli nazar tashladi:

— Ha, dūrust! Armiya senga yoqibdi. Rosa kuchga to'lib-san. Bo'ying ham biroz o'sganga o'xshaydi.

— Bunisi rost lekin! Kelayotib o'lchatsam, avvalgidan uch santimetrit ortiq chiqdi.

— O'zingam dengiz bo'ylarida yurib, kuyov yigitlarday

ochilib ketibsan. Onam qiz qidirib yurgani bejiz emas ekan.

— E, bu gapni qo'ying! O'zingiz qalaysiz? Ozib ketibsizmi?

— Hozir bizning ozadigan paytimiz-da, og'ayni... Qani, o'tir. Juda ichim kuyib ketdi. Chanqoqbostiga tarvuz so'ygan edim. Qani, ol...

Ikkimiz yumshoq paxta uyumining bir chetiga borib o'tirdik. Men Yolqin akamning qovoqlari biroz sarg'ayib shishganini endi payqadim.

— Sog'liq yaxshimi, axir?

— A? — deb akam narigi qulog'ini tutib qaytarib so'radi. Keyin kulimsirab izoh berdi:

— Mashinaning shovqinini bilasan-ku. Qulog' bitib qoladi. Shu qulog'im o'tgan hafta yomon bir bitgan edi. Haligacha ochilmaydi.

Toshkentda bir olim inson qulog'inинг o'n ikki detsibelgacha¹ bo'lган shovqinlarga bardosh berishini, undan ortiq shovqinlar sanitariya normasiga to'g'ri kelmasligini aytgan edi. Terim mashinasi bor kuchi bilan ishlaganda esa uning shovqini o'ttiz detsibeldan ortiq bo'lar ekan. Qishloqda mashina bilan paxta terganimda men bu shovqinga chiday olmay qulog'imga paxta tiqib olar edim.

— Qulog'ingiz og'riyotgani yo'qmi?

— Avval bir og'rigan edi. Hozir karaxt.

— Doktorga ko'rinsangiz, bo'lar ekan-da.

— E, bunga ho'zir vaqt bormi? Qulog doktori deb Gulistonga yo Yangiyerga borish kerak... Oltmisht-yetmisht chaqirim yo'l. Ungacha mashina qarab turadimi? Paxta ochilib, to'kilib

¹ Bel — elektrotexnika, radiotexnika va akustikada energiya yoki quvvatlar nisbati logarifmi bilan o'lchanadigan birlik. B bilan belgilanadi. Detsibel (detsi... va bel) — ikkita bir jinsli fizik kattaliklar — energiya, quvvat, tovush bosimi va boshqalar nisbati logarifmini bilan o'lchanadigan birlik; belning 1/10 ulushiga teng, dB bilan ifodalanadi.

ketyapti.

— Mashinangizni men haydab tursam-chi?

— Esingdan chiqqani yo‘qmi?

— Armiyada ham nuqul mashina haydadim-ku. Har avtomat ustanovkalari borki, ularni ishlatish terim mashinasini ishlatishdan ham nozikroq. Qaytaga mashqim oshdi.

— Bo‘lmasa senga boshqa mashina topib beramiz. Men: “Bu mashinada to‘rt yuz tonna teraman”, — deb so‘z bergenman. Sen aralashsang: “Ukasini ishlatdi”, — deb gap qiladiganlar topiladi... Qurib ketgur ituzum shu paykalsa ko‘proq ekan. Shpindelga ilashib tishini “qamashtirib” qo‘yyapti. Tez-tez yuvib turmasang, paxtani to‘kadi.

Men paykal chetida yog‘och bochkada turgan suvni, chelak bilan dastasi uzun cho‘tkani endi ko‘rdim.

— Hozir yana yuvish kerakmi? — dedim. — Siz mana bu issiq nondan yeb, qatiqdan ichib turing. Men yuvay.

— Mayli, bo‘lmasa mashinani yaqinroq haydab bor.

Men egat boshida shpindelga enib qolgan ko‘k o‘t qoldiqlarini cho‘tka bilan yuvar ekanman, Yolqin akamga qarab-qarab qo‘yardim. U nondan bir burda yedi, xolos. Haddan ortiq ko‘p ishlaganda ishtahasi yo‘qolib ketishini bilaman. Faqat bir litrlik bankadagi qatiqning yarmini ichdi. Keyin birpas orom olgisi kelib, paxta uyumiga yonboshladi. Yana bir qarasam, qo‘llarini boshining orqasiga qilib, chalqancha yotibdi. Shpindelni yuvib bo‘lib, mashinani paxtasi terilmagan egatlarga burib to‘g‘riladim. Yolqin akam qimirlamadi. Tikilibroq qarasam, uxbab qolibdi.

— “Ukasi qaytgandan bag‘ri to‘lib, ko‘ngli tinchibdi-da”, — degan o‘y xayolimdan o‘tdi. Necha kunlardan beri to‘yib uxlamagan bo‘lsa kerak. Mayli, bir mizg‘ib olsin! Mashinani avval mumkin qadar sekin haydadim. Kema deganlaricha bor — g‘ildiraklari chuqurga tushib o‘tganda kemaday chayqalib qo‘ya-

di. Qo'lim avvalgi tajribamning iziga tushib olguncha richaglarni ehtiyyot bilan ishlataman. Shpindellarning g'ir-g'iri, motorning gurullashi, nasoslarning vishillashi, yuzlab temir murvatlarning ovoz chiqarib aylanishi — hammasi birgalikda dengiz to'lqinlariday kuch bilan borlig'imga uriladi. Bunkerlarga to'rt tarafdan paxta guppa-guppa yog'ilyapti. Dimog'imga kirgan changdan aksa uraman. Bu changning ichida defoliatsiya¹ paytida sepilgan kimyoviy moddaning kuyindiga o'xshash hidi ham borligini payqayman.

Bir to'xtab orqamga qarasam, egatlarning g'o'zapoyasi paxtasidan ayrılib, sidirg'a qizg'ish tusga kirib turibdi. Og'zi ochilib bo'shab qolgan chanoqlarning sarg'ish tubi yiltirab ko'rinyapti. "Demak, toza teryapman", — dedim-u, tezlikni astasekin oshira boshladim.

15

Haddan tashqari ozib, bir qulog'i og'ir bo'lib qolgan Yolqin akam menga bu gal juda g'animat ko'rindi-yu, uning yonidan ketgim kelmadı. Faqat terimdan keyin qishloqqa borib, Halimani ko'rib keldim. U murabbiyalar kursini bitirib, qishlog'imizning bog'chasida ishlayotgan ekan, endi institutga kirishdan umidini uzibdi.

Mening unga ko'nglim borligini, ikkovimiz xatlashib yurganimizni onam eshitgan ekan. Yoz kunlarida Yolqin akam bilan dala shiyponida yotib ishlab yurgan kezlarimizda onam akamning katta o'g'liga bir tog'ora issiq mantini ko'tartirib kelib

¹ Defoliatsiya (*loticha*: defoliatio < de.. + *lotincha*: folium — barg) — paxtani mashinada terish oldidan terimni osonlashtirish uchun g'o'za barglariga defoliantlar (kalsiy sianamid, magniy xlorat va boshqalar) sepib, ularni qovjiratib, quritib to'kish tadbiri.

qoldi.

— Yolqin, bu ukang so'qqabosh bo'lib yuraveradimi endi?

— Buning boshini ikkita qilamiz... Qiz bormi, Tursun?

Men indamay yerga qaradim.

— Gapir, — dedi onam, — nega aytmaysan? Farmonning qizi Halima bilan xatlashib yurgan emishsan-ku!

— Ha, endi...

— Qaysi Farmon? — so'radi Yolqin akam. — Mo'ylov brigadirmi?.. Iye, Tursun unga tik gapirib xafa qilgan ekan-ku.

— Bilmasam, — dedi onam. — Qizi bilan boshqacha gaplashar emish-ku.

— Lekin qizi o'zi boshqacha-da, aya, — dedi Yolqin akam kulib. — Qora-shirindan kelgan, odoblikkina... Esimda bor! Kelin qilsak, arziydi, a, Tursun?

Men ko'zimni yerdan uzmay jim turaverdim.

— Sukut — alomati rizo! — dedi Yolqin akam. — Men qarshi emasman-u, lekin Halima yolg'iz farzand chamasi, a, aya? Otasi: "Ichkuyov bo'lasan", — deb qolsa, nima qilamiz? Rozi bo'lamizmi, Tursun?

— Yo'q! — dedim men qat'iy.

— "Ichkuyov bo'lmasa, qizimni bermayman", — deyishi mumkin. Ancha tashvishi bor. Ko'ndirish oson emas.

— Tashvishini bo'yningga olgin-da, bolam. Sen ham aka, ham ota o'rnidasan.

Kech kirib, Mirzacho'lning pashshalari bulutday yopirilib kelmoqda edi. Yolqin akam bir qo'li bilan peshanasiga qo'ngan pashshani quvsqa, ikkinchi qo'li bilan bo'ynini chaqayotgan pashshani urar edi. U gapni hazilga burib:

— Ko'rib turibsiz, aya, hozir ikki qo'limiz ham band! — dedi. — Kuzroqda sal bo'shasak men o'zim qishloqqa boraman. Farmon mo'ylov u-bu desa, kattalari bilan gaplashamiz.

Onam kutadigan bo'lib ketdi.

Saraton jaziramasi boshlandi. Sahardan xustongacha g'o'-zani kultivatsiya qil, sug'or, oziqlantir, o'g'itni ez, mashinani remont qil.

Buning ustiga sovxozi direktorimiz qattiq betob bo'lib, kasalxonaga tushib qoldi. Yolqin akamni raykom sekretari chiqirib, vaqtincha direktor bo'lib turishni topshirdi.

Yolqin akam hali bo'lim boshlig'i bo'lib ham ishlab ko'r-magan edi. Raykomda shuni aytib, uzr so'ramoqchi bo'lgan ekan:

— Masala Toshkent bilan kelishilgan, — debdi raykom sekretari. — Markazkom bizga sizdek mexanizator kadrlarni tashkilotchilik ishiga tortish kerak, — deb aytgan. Sizni hozir butun respublika biladi. Brigadangiz bitta bo'limning paxtasini beryapti. Brigadani mash'al qildingiz. Endi butun sovxozni ham mash'al xo'jalikka aylantirishda yordam bering!

Yolqin akam bu gaplarni eshitgan kuni ko'zlar hayajondan yaltillab dalaga direktorning "Gazigi"ni minib kelib qoldi.

— Tursun, og'ayni, endi men yo'g'imda brigada uchun sen javob berasan, — dedi, — G'o'za suvni ko'p ichdi. Ertadan boshlab suvda bitta odam qoldirgin-u, boshqalarni texnika remontiga olib borgin. Terim yaqin.

Shu kundan boshlab men Yolqin akamni avvalgidan xiyla kam ko'radigan bo'lib qoldim. U idorada odamlarning arz-dodini eshitayotganida yoki "Gazik"da dalaga aylanib kelganda o'zini bosiq tutishini, salmoqlab, vazmin gapirganini sezaman-u, ich-ichimdan faxrlanib qo'yaman. Ba'zida esa:

— Bizdan xabar olmay qo'ydingiz, — deb gina ham qilaman.

— Qandoq qilay, og'ayni, hali raykomga chop, hali obkomga bor. Bu yodda beshta bo'lim, o'ttizta brigada... Direktor tuzalay deb qolibdi. Avgustning oxirida chiqarmish... O'shanda brigadamizga birato'la qaytaman.

— Remontni tugatdik. Erta-indin g'o'zaga ishlov berish ham to'xtaydi. Terimga tushishdan oldin birga sayohat qilmoxchi edik.

— Ha, ayamga ham so'z bergen edim-a!.. Mayli, sen uydagi mashinani sozlab qo'ygin. Men bir amallab javob olaman.

Yolqin akamning ko'k "Volga"si bir yarim oydan beri minilmay bostirmada chang bosib yotgan edi. Men uning yog'-larini almashtirib, g'ildiraklarigacha hammasini sozlab, uzoq safarga tayyor qilib qo'ydim.

Sunbula¹ kirib issiq ham ancha pasayib qolgan edi. Mirza-cho'l yo'llarida qovun-tarvuz ortgan mashinalar ko'paygan. Terim shiddatlaridan oldin uch-to'rt kun nafasni rostlab kelish uchun birovlar yuk mashinasining kuzoviga qora qo'yni bog'lab, Zomin, Baxmal tomonlarga, birovlar dovon osha Iskandar ko'lga ketmoqda edi. Yolqin akam kelin ayamni va Asqar bilan kichik o'g'ilchasini olib, avval Samarqandga bormoqchi, keyin vaqt qolsa, kelin ayamni uyga qo'yib, onamni olib, qishloqqa, undan Aravon, O'sh tomonlarga o'tib kelmoqchi edi.

Uyda onam, kelin ayam hammamiz bu sayohatning maslahatini qilib, Yolqin akamni kechasi allamahalgacha kutib o'tirdik. Yolqin akam xuftondan keyin keldi-yu:

— Rayondagi majlis cho'zilib ketdi, — deb menga qaradi:
— Mashina taxtmi?

— Taxt.

— Bo'lmasa ertaga Gulistonga boramiz. Meni obkomga chaqirishibdi. Iloji bo'lsa, javobni o'sha yerdan so'rayman.

Ertasi kuni "Volga"ni yaltiratib, uning radiosidan berilayotgan konsertni baland qilib qo'yib, Gulistonga kirib bordik.

Obkom binosining atrofidagi ko'chalarga suv sepilgan,

¹ Sunbula (*arabcha*; boshqo) — o'n ikki burjning biri, Asad va Mezon burjlari o'rtaida joylashgan. Shamsiya yil hisobida oltinchi oyning nomi. 22-avgust – 21 sentabr davriga to'g'ri keladi.

gullar, daraxtlar qulf urib o'sib yotibdi.

Yolqin akam eshidiga militsioner turgan uch qavatli shinam binoga kirib ketgancha uzoq vaqt chiqmadi. Men mashinaga benzin olish uchun poyezd yo'lining nari yog'iga o'tdim. Qaytib kelib, yana birpas kutdim. Nihoyat, Yolqin akam ichkaridan chiqdi. Yaqin kelganda qarasam, uzoq joydan chopib kelgan odamday yuzi bo'g'riqqan, cho'ntagidan ro'molchasini olib, terlagan peshanasini, bo'ynini artadi.

— Tinchlik ekanmi? Yo gap eshitdingizmi? — deb ovozimni pasaytirib so'radim.

— E, gapni qo'y, ish katta bo'lib ketdi, og'ayni! Obkom sekretari meni: "Yangi ochiladigan sovxozi direktor bo'lasan", — deb chaqirgan ekan. Rahmat aytib: "Eplolmasman", — deb uzr so'rashga tushgan edim, obkom sekretari: "Kasal bo'lган direktorning o'rnida yaxshi ishlabsiz", — dedi. "Sizning jasoringiz Markazkomga ham ma'lum. Brigadir bo'lib cho'lida uch yuz gektar yangi yer ochgan bo'lsangiz, endi, direktor bo'lib, besh ming gektar yer ochasiz!" — dedi. "Biz Mirzacho'lida otababolardan quruq dashtni meros olgan bo'lsak, uni kelgusi avlodlarga go'zal vodiy qilib topshirishimiz kerak", — deb shunday iliq gaplarni aytdilarki, yog'day erib ketdim. "Men partiyaning soldatiman, — dedim, — otam yoshligimda o'lib ketgan edi, sizlar menga otamday g'amxo'rlik qilib kelyapsizlar. Endi nima ish topshirsangiz, shuni so'zsiz bajaraman!" — dedim. U kishi ham xursand bo'ldilar.

— Unday bo'lsa tabriklaymiz!

— Ha, endi brigadirlik o'zingga qoladigan bo'ldi. Yetish-tirgan hosilni o'zimiz terib berishimiz kerak.

— Yangi sovxozingizga o'shandan keyin boramizmi?

Yolqin akam mashinaga kirib o'tirdi-yu:

— Yo'q, menga: "Shu hafta borib ish boshlaysiz", — deyishdi.

- Ikki tomonni eplash qiyin-ku, a?
— Iloj qancha, uka! Chekimizga nuql qiyini tushadi. Qani, hayda!

Mashinada sovxoza qaytar ekanmiz, ikkovimiz ham jim o'tirib, oldinda turgan yangi ishlar to'g'risida o'ylar edik. Qishloqqa sayohat qilish esa xayolimizdan uzoqlashib ketgan edi.

Ertasi kuni ertalab dalaga chiqib ketayotgan edim, traktor parkining yonida bitta usti yopiq yuk mashinasiga qarshimga kelib to'xtadi. Kabinadan Yolqin akam tushib keldi:

— Direktorimiz tuzalib chiqibdi. Ishini mashinasiga qo'shib topshirdim. Hozir yangi sovxoza ketyapman. Terimgacha biroz yer ochishimiz kerak. Ichkarida ikkita haydov traktori turibdi. Bittasini Bayzaq minadi. Bittasini sen haydaysan.

Terimgacha bir-ikki kun odamlarga o'xshab dam olgim kelardi. Lekin Yolqin akamning so'zini qaytarolmadim. Bir chekkasi, yangi sovxozi ko'rgim kelardi.

Bayzaq degan qirg'iz yigit ikkalamiz ikkita haydov traktoriga minib, orqama-ketin yo'lga tushdik.

16

Mirzacho'lning kunbotish tomoni Jizzax cho'liga tutashib ketadi. Traktorda yigirma-o'ttiz chaqirim yo'l yurdik, lekin birorta uy yoki daraxt uchramadi. Atrof sarg'ayib yotgan tep-tekis cho'l. Osmondan to'rg'aylar uchib o'tadi. Quvrab yotgan o't-o'lanlar orasida toshbaqalar erinchoqlik bilan o'rmalaydi. Yumronqoziqlar inining oldida soqchiday qotib turadi-turadi-yu, traktor yaqinlashganda pildirab ochib qoladi.

Yo'limiz bir necha marta sementlangan ariqlarning ko'prigi ustidan, kulrang novlar yonidan o'tdi. Mirzacho'l quruvchilari

cho‘Ining o‘ydim-chuqur joylarini tekislab, sug‘orish shoxob-chalarini odam oyog‘i tegmagan joylarga ham tortib kelgan edilar.

Bir joyda ulkan sariq ekskavator bo‘lajak shaharchaning uylari-yu yerosti kommunikatsiyalari¹ uchun yer qazimoqda ekan. Asfalt yo‘ldan chetroqda temir tomli bitta avtovagon turibdi. Vagonchaning yonidagi usti yopiq yuk mashinasi Yolqin akamnikiga o‘xshadi. Nariroqda yashil “Volga” ham ko‘rindi. Uzoqdan Yolqin akam bizga qo‘li bilan “to‘xtanglar” ishorasini qildi. Traktorlarni bo‘zda² to‘xtatib, pastga tushdik.

Ekskavator qazib chiqargan tuproq uyumlari orasidan ikki kishi chiqib keldi. Biri qo‘ng‘ir sochli o‘rtta yashar odam. Ikkinchisini yaqin kelganda zo‘rg‘a tanidim. Jobir Toshbekov — ilgari xipchagina yigit edi. Hozir hiyla yo‘g‘onlashib, chakkasidagi sochlari oqarib qolibdi. U bizning salomimizga uzoqdan bosh irg‘ab alik oldi-da, akamga yuzlandi:

— Mana, Yolqinjon, bu sovxozi endi sizniki. Qabul qilib oling.

— Rahmat, aka Jobir! Lekin sovxozi qani o‘zi? Birorta binosi bitgan emas-ku.

— Yeri tayyor. Kartalar tekislangan. Lotoklar o‘tzazilgan. Yerostiga drenaj³ quvurlari yotqizilgan. Qolgan ishni, mana, Oleg Mixaylovich tez sur’atlar bilan bitirib beradi.

— Kanal-chi? — dedi Yolqin akam. — Obkomda: “Suvni olib borib qo‘ydik”, — degan edingiz. Kelib ko‘rsam, kanal biz-

¹ **Kommunikatsiya** (*lotincha*: communicatio < communicare — umumiy qilmoq, bog‘lamoq) — transport, aloqa yo‘llari va shahar xo‘jaligi yerosti tarmoqlari va undagi inshootlar.

² Bo‘z — ekilmay yotgan keng yer.

³ **Drenaj** (*inglizcha*: drain — quritish) — 1) zaxob, sho‘rxok yerlarni zovurlar qazib yoki quvurlar ko‘mib quritish usuli hamda shunday zovur va quvurlarning o‘zi (**asarda shu ma’noda**); 2) yara yoki tana bo‘shlig‘idan suyuqlikni (yiring va zardob)ni maxsus naycha bilan so‘rish yoki doka piltaga shimdirish orqali tortib olish; 3) shu maqsad uchun ishlatalidigan maxsus rezinu yoki shisha naycha.

dan hali besh chaqirim narida. Kanal bo'lmagandan keyin lotoklar qurib yotaveradi-da.

— Suv sizga bahorda kerakmi, o'rtoq Otajonov? Ungacha hammasi tayyor bo'ladi.

— Suv kuzda ham kerak. Yig'im-terimni olgandan keyin ko'chat ekmoqchimiz.

— Ko'chatni vodovozdan¹ ham sug'orsa bo'ladi. Kelgusi hafta boring, bitta vodovoz toptirib beraman.

— Kelgusi hafta emas, Jobir Toshbekovich, vodovoz bizga hozir kerak. Mana bu odamlar kecha-yu kunduz shu yerda yotib ishlaydi. Traktor suvsiz yurmaydi-yu, odam suvsiz tura oladimi?

— Mayli, ertaga boring.

— Yana bir masala. Mana bu Oleg Mixaylovichning oldida kelishib olaylik. Qish tushguncha bu yerga odamlar ko'chib kelishi kerak. Uylar qachon bitadi? Quruvchilar qani? Faqat bitta ekskavator ishlayapti. Material qani?

— Hammasi bo'ladi, — dedi Toshbekov.

— Qachon? — deb endi unga Oleg Mixaylovich savol berdi. — Odamlar bilan materiallarni o'ttiz-qirqta obyektga be'-lib yuborganmiz. Hammasi chala yotibdi. Bu yerda qishgacha turar-joy qurib berishimizga mening ko'zim yetmayapti.

— Juda ulgurmasak, vagonchalardan keltirib beramiz. Cho'lquvarlarning ko'pi ishni vagonchalardan turib boshlagan.

Yolqin akam cho'lda yolg'iz so'ppayib turgan vagonchaga bir qarab oldi.

— Ha, biz ham bugun shu vagonchada yotsak kerak, — dedi. — Lekin oilalarimiz nima qiladi? Belalar muktabda o'qishi kerak. "Muktab binosini birinchi navbatda qurib beramiz", — degan edingiz. Aka Jobir, obkom sizga shu ishni maxsus topshirgan edi.

¹ Vodovez — suv tashuvchi mashina yoki qurilma.

— E, Yolqinbek, obkomga yo‘q deb bo‘ladimi? Menga har kuni Toshkentdan, Dushanbedan, Olmaotadan ozmuncha ishlar topshirilyaptimi! Bizning qurilishlarimiz Tojikistonning Zafarobod rayonlaridan boshlanib, Qozog‘istonning Jettisoyigacha davom etadi. Biz Moskvaning ixtiyoridamiz. Yuzlab chaqirim masofa — qurilish maydoni. Hozir butun O‘rta Osiyoda bizniday ulkan qurilish yo‘q. Yuzlab obyektning hammasini odam bilan ta’minalash, texnika-yu material yetkazib berish osonmi?

— Haqiqatan qiyin, — dedi Oleg Mixaylovich. — Shuning uchun men sizga: “Muncha shoshmaylik”, — degan edim. Moskva tasdiqlagan plan bo‘yicha mana bu sovxozi kelgusi yilda ekspluatatsiyaga¹ topshirishimiz kerak edi. Ungacha kanalning qolgan joyini ham betonlab ulgurardik, uy-joylarning bir qismini ham bitkazardik.

— Biz ham zamon bilan barobar qadam tashlashimiz kerakmi-yo‘qmi, Oleg Mixaylovich? — oyozini ko‘tarib so‘radi Toshbekov, — Butun mamlakatda besh yillik planlarini muddatidan oldin bajarish uchun musobaqa ketayotgan paytda biz bu ulug‘ harakatdan chetda turamizmi? Bu sovxozi muddatidan bir yil oldin ishga tushirsak, davlatga kamida besh ming tonna qo‘srimcha paxta beramiz. Besh ming tonna oq oltin! Bilasizmi, bu — qanday katta boylik! Vladimir Ilich Lenin Mirzacho‘lni o‘zlashtirish haqidagi dekretga² qo‘l qo‘yganda birinchi navbatda paxtachilikni rivojlantirishga ahamiyat bergen. O’sha dekretda to‘qimachilik sanoatini paxta bilan ta’minalash uchun yangi yerlar tezroq o‘zlashtirilishi lozimligi maxsus ta’kidlangan. Hozir ham paxtaga qanchalik katta ahamiyat berilayotganini bilar-

¹ Ekspluatatsiya (*fransuzcha: yexploitation* — ishlatish, foydalanish; foyda olish) — tabiiy boyliklarni qazib olib, ulardan foydalanish; yer, sanoat korxonalari, transport vositalari, binolar va shu kabilardan foydalanish, ularni ishlatish.

² Dekret (*lotincha: decretum* — farmon, qaror) — oliy hokimiyat yoki boshqaruvin organi chiqargan va qonun kuchiga ega bo‘lgan qaror.

siz? Bugun Mirzacho'l paxtasini o'zimizdan orttirib o'n bir mamlakatga yuboryapmiz. Kuni kecha Yangiyerdagi paxta punktidan to'g'ri Chexoslovakiyaga¹ paxta ortib yubordik.

Men traktorning soyasida — yerda o'tirib, Jobir Toshbekovning gaplariga jim qulqolar edim-u, uning qishloqdag'i uyimizga birinchi marta borganini, keyin "Bo'ri adir"da uch-rashganlarimizni bir-bir eslardim. Ilgari men uning gapni juda boplashiga qulqol solib turib: "Eng oldingi safda boradigan odam shu Toshbekov bo'lsa kerak!" — deb o'ylar edim. Lekin uning ishi gapiga qay darajada to'g'ri kelishini mana endi mulohaza qilib ko'ra boshladim. "Bo'ri adir"da ham og'izda hamma ishni bitirib qo'yib, do'ppi tor kelganda ko'rinnmay ketmaganmidi? Keyin butun og'irlik Yolqin akamning bo'yniga tushmaganmidi? Nahotki bu yerda ham shunday qilsa?

Yolqin akam ham buni sezganday bo'lib:

— Aka Jobir, odamning so'zi bilan ishi bir bo'lishi kerak, — dedi. — Ko'rib turibsiz, bu yerlar — hali qup-quruq cho'l. "Sovxozni bir yil oldin ishga tushiramiz", — deb so'z berdikmi, endi bundan nima tashvish, nima qiyinchilik chiqib kelsa, hammasini barobar ko'tarishimiz kerak.

— Haliyam barobar ko'taramiz. Men kecha-yu kunduz mana shu cho'lda bo'laman.

— Bilaman, sizni cho'lidan izlaganda boshqarmada bo'lasiz, boshqarmangizga borganimda cho'lga ketasiz. Sizni qidirib topish oson bo'lmaydi. Lekin mening odatimni ham bilasiz. Astoydil qidirsam, sizni uxbab yotgan joyingizdan bo'lsa ham qidirib topaman. Bizning sovxozdag'i hamma qurilishlarga o'zingiz

¹ Chexoslovakya — Markaziy Yevropada 1918–1993-yillarda mavjud bo'lgan davlat. 1990-yildan Chexoslovakiya federativ davlat sifatida Chexiya va Slovakiya Federativ Respublikasi (ChSFR) nomida bo'ldi. 1992-yil noyabrda ChSFR parlamenti 1993-yil 1-yanvaridan Chexoslovakiya Federatsiyasi tugatilganligi va u Chexiya hamda Slovakiya respublikalariga ajratilganligi to'g'risida federal qonun qabul qildi.

mutasaddi ekansiz. Bizni tinchitmaguningizcha sizni ham tinch qo'ymayman!

— Bo'pti, kelishdik! — dedi Toshbekov va Yolqin akam bilan xayrlasha boshladi.

— Shoshmang! — dedi Oleg Mixaylovich. — Umumiy gap tugagan bo'lsa, endi konkret ishga o'taylik. Fundamentlarga beton quyish kerak. Devorlar uchun g'isht. Apalubkaga taxta.

— Ertaga boring. Nimaiki material bo'lsa, birinchi navbatda olasiz.

— Odamlarni-chi?

— O'ylashib ko'ramiz. Xo'p! — deb Toshbekov "Volga"ga qarab ketdi. U orqa o'rindiqqa kirib o'tirganda yangi "Volga" yumshoq bir chayqalib qo'ydi.

Oleg Mixaylovich ekskavator yer qaziyotgan tomonga ketdi. Yolqin akam menga:

— Qani, chiq! — dedi-da, o'zi ham men mingan traktorning kabinasiga chiqdi. Bo'lajak shaharchaning shimol tomonini ko'rsatib:

— Ho' o'sha yoqqa hayda! — dedi.

Sarg'ish-qizil rangga bo'yalgan haydov traktorida yo'ldan ikki chaqirimcha ichkariga kirdik-da, to'xtadik. Yolqin akam kabinadan tushdi. Yelkasiga osilgan planshetni¹ ochib, yerning planini ko'rди. Kulrang nov o'ng tomondan o'tgan edi. Atrof tekis. Oyoq tagi quvrab qolgan bo'z yer. Oqquvraylor ham shunday quruqliki, oyoq tegsa "chars-chars" sinadi-yu, siniqlaridan chang chiqadi. Nari-berida qo'pol tuyaqorinlar shamolda yuma-lab yuribdi.

Yolqin akam shu tuyaqorinlardan uch-to'rttasini yig'ib, ustiga tosh bostirmoqchi bo'ldi. Lekin yaqin oradan tosh topil-

¹ Planshet (*fransuzcha*: planchette — taxtacha) — 1) qättiq asosga yopishtirilgan va topografik suratlar olishda ishlatalidigan qalin qog'oz varag'i; 2) yonga osib yuriladigan, yuza qismi yupqa tiniq narsa bilan qoplangan yassi sumka (**asarda shu ma'noda**).

madi. Hamma yoq yap-yalang sayhonlik. "Bu yerlar ilgari dengizning tubi bo'lgan", — degan gap esga tushadi.

Yolqin akam tuyaqorinlarni oyog'i bilan bosib, yerga mahkamroq o'rnashtirdi-da:

— Belgi mana shu yerda bo'ladi, — dedi. Yana traktorga minib, bir chaqirimcha yurganimizdan keyin, orqaga burilib to'xtadik. Yolqin akam uch tishli plugni yerga chuqur botadigan xonasiga qo'ydi.

— Belgi ko'rinyaptimi? — dedi akam.

— Ana, turibdi.

— To'g'ri o'shangang qarab hayda. Birinchi tilma naq ip tortganday chiqsin. Qani, oq yo'l!

Yangi sovxoza birinchi tilmani men ochayotganimdan yuragim hapriqib, ichimda: "Bismillo!" — deb qo'ydim-u, traktorni joyidan qo'zg'atdim. Yer qattiq bo'lsa kerak, plug birdan chuqur botsa, tortolmay qolmasin deb gazni ko'proq berdim. Traktor yulqinib, birdan tezlab ketdi. Orqamga qarasam, pluglar yerga botmasdan, bo'zni tirnab, changitib ketyapti.

— To'xta! — deb qichqirdi Yolqin akam. Men to'xtaganimdan keyin pluglarning tig'ini yerga nayzaday to'g'rilib, yanada chuqur botadigan xonasiga qo'ydirdi-da:

— Qani, tort! — dedi.

Traktorni bu gal sekinroq jildirdim. Shunda ham plug bo'zga botmasdan yerni changitib, tirnab ketaverdi.

Ming yillardan beri qotib yotgan yer yoz bo'yil nam ko'rmay toshga aylanib ketgan edi. Yolqin akam orqaroqda turgan ikkinchi traktorni sement nov o'tgan tomonga boshlab ketdi. Bahorda quruvchilar buldozer bilan tuproq surib, yer tekislagan bir joy bor ekan. O'sha yerning tuprog'i hali uncha qotmagan bir bo'lagiga ikkinchi traktorning plugi chuqur botdi. Lekin tuprog'i bahorda qo'zg'atilgan joy tugagan zahoti plug zarang yerga shunday qattiq tishlanib qoldiki, traktor uni tortolmay to'xtadi,

gusenitsalar¹ yer chaynab, turgan joyida aylanishga tushdi. Motor tarillashdan vang‘illashga o‘tdi. Uning bag‘ridagi yetmish besh ot kuchining hammasi chiraniplugni tortib ko‘rdi. Lekin Mirzacho‘l o‘zining butun og‘irligini shu plugning ustiga tashlab turganga o‘xshardi. Yer tishlab qolgan plug oxiri traktorga ulangan joyidan shart uzilib ketdi. Traktor zapti bilan qurbaqaday oldinga sakradi.

Yolqin akam boshidagi do‘ppisini asabiy aylantirib, bir narsalarni o‘ylab oldi. U minib yurgan mashina bizning ketimizdan kelgan edi.

— Tursun, sen ham tush! — dedi menga. — Plugning uzilgan joyiga tros-pros bog‘langlar. Men bir aylanib ko‘ray.

Yolqin akam yuk mashinasining zinapoyasida tikka turga-nicha uni sekin haydatib, bo‘zlikni aylanib ko‘ra boshlaadi.

Biz hozir kelib haydamoqchi bo‘lgan bo‘zlik shamolning tig‘ida edi, yer juda qattiq bo‘lgani uchun hatto shuvoq ham o‘s-masdi. Yolqin akam bu yerning yalang‘ochligiga qiziqqan: “Tuprog‘i toza chiqadi, har xil ildiz-pildizlar plugga ilashib xalaqit bermaydi”, — deb o‘ylagan ekan.

Lekin bunday taqirlardan ko‘ra bahorda lolaqizg‘aldoqlar ochiladigan yerlar yumshoqroq bo‘ldi. Ko‘klamda mana shu yerdan bir o‘tganimizda atrof ko‘z ilg‘agan ufqqacha hammasi qip-qizil lolaqizg‘aldoqqa burkanib yotgan edi. Qayoqqa qaramang, nafis, go‘zal lolaqizg‘aldoq shabadada mayin chayqalib turgan edi. Dunyoda go‘yo lolaqizg‘aldoqdan boshqa narsa yo‘q-day tuyulardi. Bahorda bo‘z ochgan paytimizda plug ag‘darayotgan quyruqday semiz yerga ming-minglab lolaqizg‘aldoqlar bosh egib tushar, shunda ularga odamning ichi achir edi.

Hozir o‘sha lolaqizg‘aldoqlarning o‘rnini topib bo‘lmaydi

¹ Gusemitsa (*ruscha*: гусеница — kapalak qurti) — traktor, tank kabi mashinalarning g‘ildiraklari ustiga o‘ralgan keng, uzun zanjir.

— hamma yoq qovjirab, sap-sariq bo'lib yotibdi. Yolqin akam lolaqizg'aldoq o'sadigan yerning tuprog'i yumshoqroq bo'lishini esladi, shekilli, mashinaning zinasida tikka turganicha ancha uzoqlab ketdi.

Axiyri u sovxozi shaharchasiga mo'ljallangan joyning kunchiqish tomonida lolaqizg'aldoqlarning quvragan xazoni qalinroq bir joyni topdi.

Mashina qaytib kelib, bizni o'sha joyga boshlab bordi. Bungacha Yolqin akam birinchi tilma uchun kunbotish tomonga qoziq qoqib, shofyorning kepkasini qoziqqa ilib qo'ygan edi.

— Belgi — ana shu! — dedi Yolqin akam menga. Ko'tarib qo'yilgan plugni avtomat yordamida tushirdim.

Orqadan esib turgan shamol kuchayib bormoqda edi. Men gazni asta bosdim. Bu gal traktor orqaga tortilganday bo'lib, mayin qo'zg'aldi. Plug yerga botganini shundan sezdim-u, gazni xiyol kuchaytirdim. Traktorning yurishi asta tezlashdi. "Xayriyat!" — deb ich-ichimdan suyunib oldinga qaradim.

Shamol plugdan ko'tarilgan changni oldinga uchirib o'tib, qoziqqa ilingan shapkani to'sib qo'ymoqda edi.

Yolqin akam chopib keldi. Traktor bilan yonma-yon yurib borar ekan, quvonch bilan:

— Olishi yaxshi! — dedi. — Chuqurlik ham joyida! Lekin mo'ljalni to'g'ri ol!

Haydov traktorining shturvali yo'q, ruli ham richagiga ulangan. Shuning uchun richagning dastasi sal u yoq-bu yoqqa ketganini odam ba'zan sezmay qoladi.

Tezlikni oshirgan edim, plug ag'darayotgan quruq tuproq shamolda chang-to'zon bo'lib ko'tarildi-yu, kabiñaning oldi-orqasini qoplab oldi. Shunda traktor mo'ljaldan xiyol o'ngga ketib qolibdi. Yolqin akam orqadan yugurib keldi:

— O'ngga ketib qolding! To'g'ri bor demadimmi?!

— Changda ko'rmayapman, axir! — deb ikkinchi richagni

tortdim:

— Endi chapga ketding!.. To'xta! To'xta!

Men traktorni to'xtatdim.

— Tush pastga!

Kabinaga Yolqin akamning o'zi chiqdi. Chang-to'zon bo-silguncha traktorni jildirmay, o'zi qo'ygan belgini yaxshilab ko'rib oldi. Uning bir ko'zini qisib, traktorning radiatoriga¹ yopilgan qopqoqni uzoqdagi belgiga to'g'rilab mo'ljalga olishi mergan odamning ovini mo'ljalga olishiga o'xshardi. Keyin qaddini hay-kalday beharakat tutib traktorni yurgizdi. Chang-to'zon kabinani boyagiday o'rab oldi. Men yonma-yon yurib boryapman. Oldindagi belgi Yolqin akamga ham ko'rinnmay qolganini sezaman. Lekin tilma sixday to'g'ri chiqyapti. Yolqin akam boyaga belgini mo'ljalga olganda qanday o'tirgan bo'lsa, holatini qilcha ham o'zgartirmasdan, richagni "qilt" etkizmay bir zaylda tutib boryapti. Nazarimda, hozir uning ko'zini bog'lab qo'ysangiz ham, sal kam yigirma yildan beri orttirgan tajribasi-yu mahorati yordamida traktorni ko'zi ochiq odamday hayday olar edi. Bu ham aslida odamning havasini keltiradigan bir san'at edi.

Mana shu san'atning ta'sirida men birinchi tilmani ochol-maganimning afsusini unutib yubordim. Yolqin akam qoziqqa ilingan kepkaning oldigacha daftarning chizig'iday to'g'ri iz solib o'tganini ko'rdim-u, astoydil zavqim keldi.

Yolqin akam traktordan tushdi. Men uning yoniga bordim. Tilmaning boshrog'ida men qiyshiq ketgan joyim qog'oz yuzida toyib ketgan qalamning iziga o'xshab turibdi. Yolqin akam menga:

— Mayli, hozir borishda to'g'rilab ketasan, — dedi. — Yerni mana shu tilmaga qarab kartalashtiramiz-da. Qishlog'i-

¹ Radiator (*lotincha*: radiare — nur chiqarmoq, tarqatmoq) — ichki yonish dvigatelidagi sovituvchi suyuqlik yoki moy haroratini pasaytiruvchi asbob.

mizdag'i egri-bukri laxtak yerlar esingdami? Har bitta tutni traktorda aylanib o'tguncha qancha qiy nalar edik!

— He-e, ish ham unmasdan jonga tegar edi-ku!

— Mana bu yerda sendaqa mexanizatorlar rosa yayrab ishlaydi. Ana, Bayzaq ham yetib keldi, qani, min!

Yolqin akam cho'lni tilib solgan birinchi izning yoniga men yana bitta iz tortib o'tdim. Keyin bunga Bayzaqning tilmasi qo'shildi.

Cho'l asta-sekin dalaga aylana boshladi.

Ertaga bu dalada o'sadigan yam-yashil ekinlar, dov-daraxtlar ko'z oldimga keldi-yu, hayajondan entikib qo'ydim.

Halima esimga tushdi. Qaniydi, hozir u mening yonimda bo'lsa. Keyin biz bugungi kunni bir umr birga eslab yurarmidik? Birga! Bu so'z xayolimga kelganda yuragim o'tli tuyg'ularga to'lib, Halimaga qarab talpinardi...

17

Narigi sovxo zda brigadamiz yetishtir gan paxtani o'zimiz terib topshirishimiz kerak edi. Shuning uchun sentyabrning boshlarida Yolqin akam meni uyga qaytarib yubordi.

Akam yozda soz lab qo'ygan to'rt qatorlik mashina menga tegdi. O'zim katta gapirishdan qo'r qib: "Mavsumda ikki yuz oltmis tonna teraman", — degan edim. Lekin bu va'dani oktyabrning o'rtalarida bajarib qo'ydim. Ana shunda muxbirlar ketma-ket kela boshlashdi. Telestudiyaning operatori, oblast gazetasining fotografi, radioning kichkina magnitofon ko'targan muxbiri — hammasi ilgari Yolqin akamni suratga olib, lentaga yozib tanib qolgan edilar.

Endi ular mendan:

— Siz Yolqin Otajonovning tug'ishgan ukasimisiz? — deb

so'rashaardi. — Akangiz nega ko'rinmaydilar?

Men Yolqin akamning yangi sovxoza yer ochish-u qurilish ishlari bilan band ekanini aytaman. Sovxozi direktori qo'shimcha qiladi:

— Tursun Otajonov — Yolqinning izdoshi. Men ishonaman, bora-bora bu ham akasiday mashhur mexanizator bo'ladi.

Radioning muxbiri mikrofonni o'zining og'ziga tutib, xuddi dalada emas, majlis prezidiumida turganga o'xshab gapirib ketdi:

— Hozir biz qahramon cho'lquvar Yolqin Otajonovning izdoshi, ilg'or komsomol-yoshlar brigadasining boshlig'i — Tursun Otajonovning zangori kemasi yonida turibmiz. Tursun Otajonov bu yil el xirmoniga po'lat etakdan ikki yuz oltmis tonna durdona to'kish majburiyatini olgan edi. Ahdiga vafodor mexanizator o'zining bu va'dasini muddatidan oldin sharaf bilan ado etib, yana qo'shimcha majburiyat ham oldi. Endigi so'zni Tursun Otajonovning o'zidan eshitamiz.

Yuragim taka-puka bo'lib nimalar deganimni uncha aniq eslolmayman. Kichkina tranzistorim bor edi, ertasi kuni dam olib o'tirganda qulog'inji burab ko'rdim. Kutgan narsam chiqmadi. "Ha, endi, lentaga shunchaki yozib ketgan ekan-da", — dedim ichimda.

Ertasi kuni Yolqin akamning o'rtancha o'g'li To'lqin kastruyulkada suyuq osh ko'tarib keldi.

Egatga tranzistorni qo'yib, suyuq osh ichib o'tirganimizda radioda bir juft qo'shiq berildi. Keyin dalaga kelib ketgan muxbirning ovozi chiqib qoldi. U menga so'z berganda ovozim allanechuk g'o'ng'illab, qulog'imga juda beo'xshov eshitildi:

— Yolqin akam... Yolqin Otajonov menga, mexanizatorlik kasbini o'rgatgan ustozim bo'ladi. Hozir Yolqin akam cho'lda yangi paxtazorlar yaratish bilan band. Bultur Yolqin akam shu dalada, shu mashinada to'rt yuz tonna paxta tergan edi. Bu marraga yetishim uchun menga hali ancha bor. Lekin harakat qilaman.

Bu yil majburiyatimga qo'shimcha yana yuz qirq tonna paxta terib bermoqchiman.

Shundan keyin diktor qiz:

— Eshiting, fidokor cho'lquvar Tursun Otajonov, xonan-dalarimiz siz kabi oq oltin ijodkorlari uchun shu kunning kuy va qo'shiqlaridan ijro etadilar! — dedi.

Etim jimirlab, g'alati bo'lib ketdim. Bu gaplarni qishlog'i-mizda Halima ham eshitgan bo'lsa kerak, xat yozibdi. "Ilg'orlingiz yaxshi, lekin sog'lig'ingizni oldirib qo'ymang", — debdi.

Uning xavotirlangani bejiz emas edi. Mashinaning shovqini dan boshlar g'ovlab, qulq bitib qoladi. Onamga aytib, tank-chilarning shlyomiga¹ o'xshagan bosh kiyim tiktirib oldim. Shu narsa qulqoni sal durust tutdi. Lekin bargni to'kadigan dorining gardi paxtaning changiga qo'shilib, nafasni bo'g'adi. Kuni bo'y়i shu gardning ichida mashina haydayman. Havo ochiq paytlarda kechasi soat o'n ikkilargacha teraman. Chang-g'ubor nafas yo'llariga kigizday bo'lib o'tirib olganini yo'talganda sezaman. Onam akamning o'g'lidan erta-yu kech issiq sut berib yuboradi. Shu sal o'pkani yumshatmasa, kasal bo'lib yotib qolish hech gap emas...

Olgan majburiyatni bajarib, uyga charchab-horib kirib borsam, akam o'tirgan ekan. O'rnidan turdi-da, meni quchoqlab:

— So'zingning ustidan chiqding, yasha, og'ayni! — deb tabrikldi. Belimdan olib bir ko'tarib ko'rdi: — Ob-bo, juda yengillashib qolibsan-ku. Men ham har yili terimdan sakkiz-o'n kilogacha ozib chiqar edim... Qishda yana to'lishasan, parvo qilma... Aya, o'g'lingizning ishi zo'r. Bu yil orden olsa ajab emas!

— E, ordendan ham avval xotin olsin! — dedi ayam kulib.
— Yozda qizning otalari bilan borib gaplasholmading. Mana,

¹ Shlyom (*ruscha*: шлем, шелом < *nemischa*: Hulle — qobiq; yoping'ich) — bosh va bo'yinni urilish, lat yeish, bosimdan saqlash uchun maxsus tayyorlangan bosh kiyimi.

terim ham o'tdi. Endi boraylik, axir! Qizini boshqaga berib yubormasin!

Yolqin akam do'ppisini boshida bir aylantirib qo'ydi. Yangi sovxoza uning ishlari boshidan oshib yotganini bilardim. Bir kun uyga kelsa, besh-olti kun cho'lda o'sha vagonchada yotib qolar edi.

— Bunaqa ishlarga akamning vaqtি bo'lmas, — dedim men ayamga.

— Bo'lmasa ham topamiz, og'ayni!

Ikki-uch kun o'tkazib, akam onam bilan birga qishloqqa jo-nab ketdi. Raisni oraga solib, Farmon brigadirni qanday ko'n-dirishganini ayamdan eshitdim.

Paxta bayrami kunlarida to'yimiz bo'ldi. Yolqin akam otamiz yo'qligini bildirmay, hammasini o'zi boshqardi. Avval qishloqda, keyin sovxoza elga katta osh berib, Toshkentdan sozanda-xonandalar chaqirib to'y o'tkazdik.

Sovxoz bizga akamlar turadigan uyning ikkinchi qavatidagi bo'sh kvartirani bergen edi. Biz Halima bilan o'sha kvartirada yashay boshladik.

18

To'y o'tguncha Yolqin akamning nari yoqdagi ishlari juda to'planib qolgan bo'lsa kerak. To'ydan keyin bir ketgancha o'n kun qaytib kelmadи. Bu orada Mirzacho'lning izg'irin shamollari kuchayib, havo juda sovib ketdi. Onam dam uyga kiradi, dam ko'chaga chiqadi. Ko'zi to'rt bo'lib Yolqin akamning yo'liga qaraydi.

Kechasi yotar mahalda Yolqin akam qoshlari qirovdan oqarib kirib keldi. Onam avval bir suyundi-yu, keyin koyinib

so'radi:

— Qishda hamma dam olar edi-ku, sen muncha tinim bilmaysan?

Yołqin akam qoshidan qirovni sidirib tashlab, onam o'ziga qurgan sandalining bir chetiga borib o'tirdi.

— Ozroq qiyinchiligimiz bor-da, aya, — dedi. — Kerakli texnikani qishda olib borib taxt qilib qo'ymasak, bahorda shoshib qolamiz. Odam yetishmaydi. Cho'l-u biyobonga har kim ham borib ishlamas ekan. Hammasini qidir, top! Suvni mashinada yigirma chaqirim joydan tashiyapmiz. Poyezdda mashina-yu traktor, asbob-uskuna keladi. Obruchev stansiyasidan yangi sovxoza olib borguncha sakson chaqirim yo'l bosamiz.

— Shunday sovuqda-ya? Senga nima azob edi? Mirzacho'l deding, mana keldik. Shu yerda ham ishing yaxshi edi. Qahramonlik bo'lsa olding!

— "Qahramon bo'ldim, endi bas!" — deb oyoqni uzatib yotaveraymidi? Unda men partiya biletini qaytarib berishim kerak-ku. O'zingiz qishloqda: "Sen partiyaga kirgin", — degan edingiz. Partiyaga kirish — qayerda mushkul ish bo'lsa, o'shangaga ko'krak kerib borish degani bo'lar ekan-ku.

— Faqat og'izda shunday deydiganlar yo'qmi?

— Bo'lsa nima qilay? Siz meni so'zi bilan ishi bir odam qilib o'stirgansiz. — Men Yolqin akamning bir ishga ishonib kirishsa, jonini ham ayamaydigan odati borligini o'yladim-u, qiyin kunlarda uning yonida bo'lgim keldi:

— Aka, odam yetishmayotgan bo'lsa, ertaga meni ham olib keting.

— E, sen shoshma! — dedi onam: — Hech bo'lmasa, chillang chiqsin.

— Chillam chiqib, men nima, chaqaloqmidim? Ertalab akam bilan birga ketaman.

Yolqin akam indamadi, Halima mening ketishimga rozilik

bergan bo'lsa ham, o'zi mung'ayib qolganini kelin ayam sezibdi.
Yolqin akam azonda ketayotganda meni ataylab uyg'ottirmabdi.

Yangi yil bayramining nari-berisida qor bo'ralab yog'ishga tushdi.

Atrofi tog' bilan o'ralgan vodiya qaraganda ochiq cho'lda sovuq yomon bo'larkan. Qor to'xtasa, Yangiyerning shamoli qo'zg'alib, izg'irinning zahrini oshirib yuboradi. Yo'llar toyg'oq. "Palonchi avariya bo'libdi, palonchi yo'lidan adashib, cho'lda sovuqda qotib qolibdi", — degan gaplar yurib qoladi. Qor ustma-ust yog'ib, sovuq battar zaptiga oladi. Onam o'zini qo'ygani joy topolmay qoladi.

— Osmon ham ilma-teshik bo'lib ketdimi, nima balo, — deydi. — O'n besh kundan beri yog'gani-yog'gan! Bu qorlar boshqa joylarda ham bormi yo dunyoning hamma qorini xudo Mirzacho'lga olib kelib to'kyaptimi, kelinposhsha?

— Gazetalar yozyapti-ku. Hozir hamma joy — shu.

— Yolqiningiz bugun ham kelmadi-ya!

— Nima qilay? Telefon ham yo'qliki, qo'ng'iroq qilib bilsak...

Men uyda ortiq turolmadim. Ertalab issiq jun paypoqlarni, paltoning tagidan paxtali to'nni kiyib, onamlar bilan xayrashdim-u, katta yo'lga chiqdim.

* * *

Bu o'sha 1969-yilning qor behad ko'p yog'gan, sovuq ham dahshat solgan mashhur qishi edi. G'ildiragiga zanjir bog'langan o'tkinchi yuk mashinasida Yolqin akamni qidirib ketdim. Kuzda biz borib yer haydagan joylar, endi boshlangan qurilishlar hammasi qalin qor tagida qolib ketgan, tanib bo'imaydi. Ilgari yolg'iz turgan vagonchaning yoniga yana uch-to'rtta vagoncha taqab qo'yilgan. Shamol uchirib kelgan qor ularning orqa tomonidagi derazasigacha chiqqan. G'ildiraklari qorga ko'milib ko'-

rinmay qolgan. Temir tomlarning ustida tizza bo‘yi qor. Mashina ochgan izdan yurib nariroq borgan edim, motor tovushi eshitildi.

Uylar hali bitmagan bo‘lsa ham, mashina parki uchun ajratilgan joyning atrofiga sement plitalardan devor ko‘tarilgan edi. Shifer bilan yopilgan baland bostirmalarda bir talay yuk mashinalari, terim agregatlari, traktorlar, “Universal”lar, seyalkalar¹ saf tortib turibdi. Chetroqda bitta tokarlik dastgohi ham ko‘zimga chalindi. “Temir qo‘sishin jangga tayyor-ku!” — dedim ichimda.

Yolqin akam o‘scha o‘zi minib yuradigan usti yopiq yuk mashinasining oldida odamlar bilan gaplashib turgan ekan. Meni ko‘rib, ko‘zları sevinchdan yaltirab ketsa ham, odamlarning oldida vazmin, bosiq turib ko‘rishdi, uydagilarni so‘radi.

— Qani, menga nima ish buyurasiz? — dedim.

— Bugun damningni olmaysanmi?

— E, dam olib kelyapman-ku.

— Usting qalinmi?.. Bo‘lmasa Bayzaq bilan kuzovga chiq.

Kuzovning orqasida yuk taksilarida bo‘ladigan kichkina temir zinapoyasi bor edi. Zinapoyadan kuzovga chiqsam, yumshoq poxol ustiga ola matraslar² to‘shalgan. Bayzaq bilan yuzmay bo‘lib yonboshladik.

— Qayoqqa boramiz, Bayzaq?

— Obircho‘p³ stansiyasiga. Platformada buldozer kelibdir. Sen minan ikkovimiz shuni haydab keluvimiz kerak.

Bu mashinaning g‘ildiragida ham zanjir shiqirlaydi. Qorda tez yurib bo‘lmaydi stansiyaga ikki soat deganda yetib bordik. Buldozer temiryo‘l bo‘yidagi texnika omborining hovlisida qor-ga ko‘milib turgan ekan. Yolqin akam ombor mudiriga qog‘oz-

¹ Seyalka (*ruscha*: сеять — ekmoq) — urug‘larni ma’lum chuqurlikda bir tekis ekish, ekinlarni o‘g‘itlash ishlariiga mo‘ljallangan qishloq xo‘jaligi mashinasи.

² Matras (*nemischa*: Matratze, *gollandcha*: matras — ichiga jun tiqilgan yostiq yoki ko‘rpa) — ichiga paxta, jun va shu kabilar solingan qalin to‘shak.^{‘i}.

³ Obruchev — demoqchi.

larni ko'rsatdi. Pochapo'stin kiygan cho'tir omborchi:

— Olib ketolsangiz, mayli, oling, — dedi. — Lekin aytib qo'yay: dinamosi bilan elektr simlari yo'q.

— Yangimi o'zi? Bo'lmasa nega unaqa?

— Bilmadim. Bizga shu ahvolda keldi. Ochiq platforma, stansiyalarda uzoq to'xtagan bo'lsa, birov olib ketgandir... Olmayman desangiz, ixtiyor sizda. Yana kelguncha kutasiz.

— O'zi shu buldozerni uch oy kutdik-ku! Qorda yurish qiyin bo'lib ketdi. Bu bizga hozir ko'z og'rig'i dorisiday zarur!

— Bo'lmasa yo'lini topib olib keting. Yana ixtiyor...

Yolqin akam bilan buldozerning oldiga borib, ustidagi qorlarini qoqdik, kapotini ochib ko'rdik. Haqiqatan, tok beradigan dinamosi yo'q, elektr simlari yulib olib ketilgan.

— Noinsoflar! — dedi Yolqin akam.

Keyin bizga:

— Turib turinglar, stansiyada garaj bor edi, bir surishtirib kelay! — deb mashinasiga minib ketdi.

Ko'p o'tmay Yolqin akam shofyoriga bitta eski dinamo ko'tartirib kelib qoldi. Kerakli simlarni ham topdik. Motorga ombor mudiri suv ilitib berdi, quydik. Baklarni yoqilg'iga to'l-dirib, puskachni¹ ishga tushirdik. Eski dinamonining ichidagi rotori², yana bir balolari zo'rg'a-zo'rg'a ishlar ekan, motor ancha xiralik qilib, mashaqqat bilan o't oldi.

Buldozerni omborning hovlisidan ko'chaga haydab chiqdim. Armiyada buni ham, "Belorus" degan kichkina kovshli yer kovlagich traktorni ham ko'p haydagan edim.

— Yurishi durust, — dedim Yolqin akamga. — Biz o'zimiz ketaveramiz. Siz uyga borib, onamlarni bir tinchitib keling.

Yolqin akam osmonga qaradi. Havo bulut. Qor uchqunlab

¹ Puskach — traktor-mashinalarni harakatga keltiruvchi murvat.

² Rotor (*lotincha*: rotare — aylantirmoq) — turbina, elektr dvigatel va shu kabilarning qo'zg'almas qismi ichidagi aylanadigan qism.

turibdi. Izg'irin teggan joyini achishtiradi. Soat besh bo'lgan bo'lmasa ham, qosh qorayganday tuyuladi.

— Dinamo juda chalajon ekan-da, — dedi Yolqin akam. — Simlar ham omonat ulandi. Hademay qorong'i tushadi.

— Farasi bor-ku! — deb chirog'ini yondirdim, xira tortib yondi. — Kabinasiga motorning issig'i urib turibdi. Boravering. Bu sekin yuradi, kechasi bilan kutib nima qilasiz?

— Xayr, mayli. Lekin ehtiyyot bo'linglar-da. Men ertalab yetib boraman.

Yolqin akam tushgan mashina yo'l ayrılgan joydan o'ng tomonga burilib ketdi. Biz buldozernerning ulkan pichog'ini oldiga qalqon qilib, to'g'riga qarab boryapmiz. Qor yog'ib turibdi. Huvullagan cho'l boshlandi. Gusenitsalar tez aylanmaydi, yo'limiz hech unmayotganday tuyuladi. Shunday bo'lsa ham, qosh qorayganda pichan ortgan bir mashinani quvib yetdik. Sirg'anib orqasi kyuvetga¹ tushib ketibdi. Kyuvetda qor kurtik bo'lib yotgan ekan, mashina botib qolibdi. G'ildiraklari aylanadi, lekin joyidan qo'zg'alolmaydi.

Bizning buldozer kyuvetdag'i kurtikning ustidan bemalol yurib, nari yoqqa o'tdi. Uning bahaybat pichog'ini baland ko'tarib pichan ortgan mashinaning orqasiga tiradim-da, gazni oxirigacha bosdim. Mashinani pichan bilan surib, yo'lga chiqarib qo'ydi.

Mashinada keksa bir cho'pon ham ketayotgan ekan:

— Sizlarni bizga xudo yetkazdi-yov! — deb duo qildi: — Baraka topinglar, bolam! Bu pichanni tezroq olib bormasak, qo'ylar ochdan o'lar edi-da!

Mashina jo'nab ketgandan keyin yo'lda yana bir o'zimiz qoldik. Richaglarni Bayzaqqa berdim-u, o'zim kabinaning narigi chetiga o'tib o'tirdim.

¹ Kyuvet — yo'l chetidagi ariq, zovur.

Qorong'i tushdi. Faralarni yoqdik. Nuri xira. Qorong'ilik quyuqlashgan sari yo'lni ko'rish qiyin bo'laverdi. Buldozerni to'xtatib, pastga tushdim. "Faralarning shishasi kirmikin?" — deb latta bilan artdim. Yo'q, nuri qizarib, battar xira torta boshladi.

Yolqin akam dinamodan xavotirlanganicha bor ekan. Balki, omonat simlar ham tokni isrof qilayotgandir? Aksiga olib, qor tobora qattiq yog'yapti. Ikkovimiz to'rt ko'z bilan yo'lga qaraymiz. Old oynani qor qoplab olyapti. Yo'l ham, bizdan oldin o'tgan mashinalarning izi ham ko'rinxmay qoldi. Bayzaq chalg'ib yo'lidan chiqib ketayotganini sezdim-u:

— To'xta! — dedim. Kabinadan tushib, gugurt chaqib, yo'lni zo'rg'a topdim. Birpas buldozerning oldida piyoda yo'r-g'alab yo'l ko'rsatib bordim.

Shamol qorni yuz-ko'zlarga keltirib uradi. Sovuq suyaksuyaklargacha o'tib ketayotganday bo'ladi.

Hali yo'lning ellik-oltmischa qaytib chiqib, uni o'zim hayday boshladim.

Kechasi ne pallada yana yo'lidan chiqib ketganimizni sezdim-u, buldozerni to'xtatib, pastga tushdim. Qor tizzadan baland. Yo'lni izlayotganimda motor birdan o'chib qoldi. Yo'l yuz qadamcha chapda qolgan ekan, oyog'im bilan timirskilab topdim.

Bu orada Bayzaq kapotni ochib, puskachning ipini torta-torta, motorni yondirmoqchi bo'ldi. Buldozerning akkumulyatori ham, startyori¹ ham bo'lmaydi. Puskach to'g'ri dinamodan tok olib aylanadi. Bayzaq motorni o't oldirolmagandan keyin men borib puskachning ipini torta boshladim. Keyin yana u tortib ko'rди. Bo'lindi. Qorong'ida buldozerning u yoq-bu yog'ini paypaslab, sababini qidira boshladim. Uning sirtidagi temirlarga

¹ Startyor (inglizcha: starter < start — boshlamoq, ishga tushirmoq) — ichki yonuv dvigatelini ishga solish, yurgizib yuborish uchun xizmat qiladigan moslama, asbob.

qo'l tegsa, sovug'i etni uzib oladiganday jazillatar edi. Qo'lim qovushmay qoldi. Kabinaga kirib isinmoqchi bo'ldim. Lekin boy a tushganda kabinaning eshigini yopmagan ekanmiz. Motor o'chgandan keyin birpasda sovib ketibdi.

Bayzaq ikkovimiz bir-birimizga yelka tirab o'tirib, kabina da tong ottirmoqchi bo'ldik. Bir soatcha o'tirganimizdan keyin sovuq oyoq-qo'llardan o'tib, belga, yelkaga chiqib keldi. Hamma yog'imizda sovuq chaqiradigan temirlar.

— O'tira bersak, qotib o'lamiz, tur! — dedi Bayzaq.

Yana pastga tushdik. Yugurib isinaylik desak, qalin qorda oyoqni ko'tarib bo'lmaydi. Etikning qo'njlariga ham qor kirib ketadi. Yoqaylik desak, o'tin yo'q. Bitta lattani bakdag'i solyarka ga botirib olib, temir klyuchga o'radim-da, gugurt chaqdim.

Sal tutab yona boshlaganda bo'ralab yog'ayotgan qor "jazz-jazz" tegib, o'chirib qo'ydi. Yana biron narsa topib yoqay desam, gugurtni chaqib-chaqib tamom qilib qo'yibman. Bayzaqqa:

— Senda gugurt bormi? — desam.

— Jo'q, — deydi.

Tizzalarim bo'shashib ketdi.

Uzoq yayloving yo'lida bo'lgan qo'rqinchli bir voqeani kuni kecha eshitgan edim. Boya biz kurtikdan chiqarib yuborgan odamlarga o'xshab bir shofyor bilan cho'pon qo'ylarga yem olib ketishayotgan ekan. Kechasi mashinalari buzilib, qorbo'ronda cho'li biyobonda qolib ketishadi. Motor o'chgan. Kabinada o'tirib bo'lmaydi. O'tin yo'q. Oxiri zapas balonni olib, ustiga benzin sepib yoqishadi, lekin bu bilan ham isinisholmaydi. Qor bo'roni kuchayib ketadi. Bechoralar oxirida bir-birlarini quchoqlab yotib nafaslari bilan isinishmoqchi bo'ladi-yu, shu ahvolda muz bo'lib qotib qolishadi. Nahotki biz ham shu ahvolga tushsak?

Motorni yondirishga yana bir urinib ko'rdik. Dinamo o'lgan edi. Ish chiqmadi. Qo'l-oyog'im karaxt bo'lib qoldi. Qandaydir

loqaydlik paydo bo'ldi.

— Uxlaylik! — dedi Bayzaq ham g'uldurab.

— Uxlasak, tirik qolmaymiz! Yur, yo'lga chiqamiz! Yur!

Ikkovimiz sudralib yo'l bo'yiga chiqdik. Bilmadim, oradan qancha vaqt o'tdiykin. To'satdan qarshi tomonda bir juft chiroq ko'rindi. Ikkovimiz ham qo'llarimizni ko'tarib o'sha yoqqa qarab intildik. Mashina yaqin kelib to'xtadi-yu, birov kabinadan sakrab tushdi.

Yolqin akamning: — Tursun! — degan ovozini eshitdim. Tushimmi, o'ngimmi — ajratolmay qoldim.

Keyin motori mayin ishlab turgan yuk mashinasining issiq kabinasida o'tirganda buning o'ngim ekanligiga ishona boshladim.

— Aytgan edim-a! — dedi Yolqin akam. — Ko'ngil sezar ekan-da. Uyga borib hech uxlolmadim. Eski dinamo esimga tushaverdi. Yaxshiyam, kelganim! O'rmonjon, haligi spirtdan oling.

Akam bilan shofyor ikkovi qo'llarimizga, yuzimizga spirt surishdi. Suv bo'lmagani uchun stakanga qor solib, uni spirt bilan eritib, oz-ozdan ichirishdi. Qurg'ur, borgan joygacha yondirib bordi. Keyin sal o'zimga kelib, voqeani aytib berdim.

Yolqin akam kechqurun sovxozi borgandayoq yangi dynamo toptirib qo'ygan ekan. Hozir batareyali qo'lchiroq'ini yoqib, buldozerning eski dinamosini oldi-yu, yangisini qo'ydi. Shunda ham motor ishlamadi. Keyin akam yonilg'i keladigan mis trubkani ochdi. Bu trubkaning bakka yaqin joyi tashqarida turadi. Ichiga allanarsa tiqilgan ekan, sovuqning zo'ridan muz bo'lib qotib, yonilg'i o'tkazmay qo'yibdi. Yolqin akam trubkani olib, muzini eritdi. Ichini tozalab, joyiga qo'ydi.

Buldozer birdan ishlab ketdi. Farasi ham yorug'. Lekin ko'p o'tmay tong otib, faraning keragi bo'lmay qoldi. Sovxozi boshgohda yetib bordik.

Yolqin akamning direktorlik muhri ham, muovini ham bor edi, qo'l ostida yuzdan ortiq odam ishlar edi-yu, lekin hali idorası yo'q edi. Buxgalter va kassir temir tomli vagonchalardan birida ishlab o'tirar edi. Yolqin akamni qidirgan odam uni yo daladan, yoki o'sha usti yopiq yuk mashinasidan topar edi.

Esimda bor. Bahorda ekish-tikishning birinchi o'n kunligida Yolqin akam yaxshi ishlaganlarga mukofot topshirmoqchi bo'lgan kuni yomg'ir yog'ib qoldi. Keyin Yolqin akam mukofotni o'sha mashinaning usti yopiq kuzovida topshirdi.

Buni quruvchilarning boshlig'i ham ko'ribdi:

— O'rtoq Otajonov, sizga birinchi navbatda idora qurib berishimiz kerak ekan, — dedi.

— Rahmat, Oleg Mixaylovich. Lekin menga idoradan oldin turarjoylar bilan maktab zarurroq. Odamlarni oilasi, bola-chaqlari bilan ko'chirib kelmagunimizcha xotirjam ishlolmaymiz.

Bu — mening ham ko'nglimdagi gap edi. Halima og'iroyoq bo'lib qolgan. Uni bu yerga ko'chirib olib kelish uchun turarjoy yo'q edi. Onam, kelin ayam, akamning o'quvchi bolalari hammasi shu sababdan hali ham o'ttiz chaqirim naridagi eski joyimizda turishar edi.

Bahordan qurilish ishlari bir qadar yurishib, devorlar tez ko'tarilib qoldi. Uch-to'rtta uyning usti ham yopildi. Lekin goh eshik bilan rom topilmas, goh polga taxta, shiftga ganch yetishmay ish uzoq-uzoq to'xtab qolardi.

Bir kun ertalab dalaga ketayotsam, Yolqin akam tomi bitgan, lekin eshik-derazalari qo'yilmagan uyning oldida quruvchilarning boshlig'i bilan gaplashib turgan ekan.

— He, bu uyni Jobir Toshbekov: "Shu oyda bitirib topsiramiz", — degan edi-ku!

— Jobir Toshbekovich o'ylamay va 'da beraveradi! — dedi Oleg Mixaylovich, — Kerakli imaterialni taqsimlaganda buni unutib qo'yadi. Kecha ham so'ragan narsalarimni bermay quruq qaytardi.

— Nari yoqda mahalliy kanalimizni betonlab beraman deb, uni ham qilmadi. Men shu odam bilan bugun qattiqroq bir gaplashar ekanman-da.

Yolqin akam yo'l bo'yida turgan o'sha usti yopiq yuk mashinasiga minib, Yangiyer tomonga jo'nadi.

* * *

Cho'lda ish ko'p, lekin odam oz. Shuning uchun har birimiz xilma-xil mashina-yu traktorlarni haydaymiz. Bayzaq ikkalamiz qishda buldozer bilan qor surib, yo'l tozaladik. Erta bahorda "Belorus" degan yer kovlagich universal bilan yo'l bo'ylariga bo'lajak ko'chalar, bo'lajak maydonlar va dala shiyponlarining atroflariga minglab chuqurlar qazidik. Yolqin akam chinor, terak, olcha, olma, nok ko'chatlaridan besh-olti mingtasini topib keldi. Ularni ekayotganda suv sepadigan "polivalka"¹ mashinalarda suv tashib, chuqurchalarga shlangadan quyib turdik. Ko'chatlar endi barg chiqarayotganda kun birdan qiziy boshladи. Kanalda hali suv yo'q edi. Yana o'zimiz vodovoz mashinalarda va polivalkada suv tashib, ko'chatlarni ikki-uch marta sug'orib chiqdik.

Shunday xilma-xil mashinalarni ishlatganimiz bilan hali biz yaxshi bilmaydigan mexanizmlar ham ko'p edi. G'o'zani yaganalab yurmaslik uchun chigitni aniq hisob bilan tashlaydigan seyalkada ekkan edik. Unib chiqqandan keyin qarasam, ko'chat har uyada mo'ljaldagidan ikki barobar ko'p. Seyalkaning chigit

¹ Polivalka — tabiiy ravishda sug'orib bo'lmaydigan joylardagi o'simliklarga (masalan, ko'chalardagi gullar) suv sepadigan yoki ko'chani tozalash maqsadida suv sepadigan mashina.

tushadigan joyini aniq sozlamaganimni shunda bildim. Brigadamda bir yuz elliq gektar yer bor, o'zimiz yetti kishimiz. "Endi shuncha g'o'zañi qanday yaganalab ulguramiz?" — deb g'am bosib turganining ustiga momaqaldoiroq gumburlab, jala quyib berdi. G'o'za endi ikki qulqoq bo'lib unib chiqqan edi. Yomg'irdan keyin oftob rosa qizdirdi. Hamma yoqni qatqaloq bosib ketdi.

— Dard ustiga chiqqan bu chipqondan qanday qutulaman?
— deb Yolqin akamga bordim.

— Yana ikkita brigada shunaqa bo'libdi. Qani, yur-chi.

Yolqin akam meni har xil asbob-uskunalar saqlanadigan omborga boshlab bordi. U yerda qayrilma tishli rototsion¹ motiga degan asbob bor ekan. Qatorasiga oltitasi bir egat oralig'iga moslab tirkalarkan. Yolqin akam shundan bir komplektini menga ko'tartirdi-da, brigadamizning dalasiga birga keldi. Haligi motigani "Universal"ga o'zi tirkab berdi. Qarasam, tishi chappa qilib tirkalgan. Chappaligini aytam:

— Ishing bo'lmasin, — dedi. — Qani, hayda.

"Universal"ni yurgizib, sal nariroqqa borganda o'girilib qaradim. Qatqaloq yaxshi maydalanyapti. Lekin chappa o'matilgan tishlar ikki qulqoq bo'lib chiqqan g'o'zalarni yulib olib ot-yapti. Kayfim uchib, traktorni darrov to'xtatdim-u, pastga tushdim.

Yolqin akam engashib ko'chatlarni sanayapti.

— Hammasini yulib tashlayapti-ku! — dedim.

— Hammasini emas. Qara, ko'chatning keragi qolyapti.

Qatqaloqning mayda kesagiga aralashib yulinib yotgan ikki qulqoq g'o'zalar ko'zimga juda ko'p ko'ringan edi. Engashib, qol-

¹ Motiga (ruscha: motyra — sixmola, g'altakmola) — yerni, o'simlik, ekin ostini yumshatish uchun ishlatiladigan qishloq xo'jalik asbobi, moslama. Rototsion motiga — traktor motigasining aylanadigan tishlari yordamida yer qatlamlariga chuqur ishlov berishga mo'ljallangan motiga.

ganlarini sanab ko'rsam, haqiqatan, yetarli. Endi ko'nglim tinchidi.

— Bunaqa yaganalashni qachon o'ylab topdingiz, aka?

— Uch-to'rt yil bo'ldi. Lekin har to'xtaganingda sanab, tekshirib turgin. Regulirovkasi¹ buzilishi mumkin.

Yolqin akam narigi brigadalarga o'tib ketdi. Uning sovxozi-dagi hamma mexanizatorlarga mana shunaqa ustozlik qilishi, faqat og'izda ish buyurmasdan, bu ishni o'zi amalda qilib ko'r-sata olishi juda ko'p mushkullarimizni osonlashtirar edi.

* * *

Lekin Yolqin akamning o'zini mushkul ahvolga solib qo'-yayotgan muammolar ham oz emas edi. Kunlar qizib, g'o'zani sug'oradigan maysum kelib qolgan, biroq haligacha sement novlar suvsiz qup-quruq turibdi. Chunki bu novlarga suv beradigan mahalliy kanal qurib bitirilmagan edi.

Mirzacho'l yerlarining kaftdek tekisligidan va sement novlarning ancha baland o'matilishidan kelib chiqadigan bitta qiyinchilik bor edi. Katta ariq o'midagi mahalliy kanalni ekskavator bilan chuqur qilib qazib kelinsa, yerdan ancha baland qilib o'matilgan novlarga suv chiqmas edi. Shuning uchun mahalliy kanal tuproq ko'tarma ustidan o'tishi kerak edi. Tuproq ko'tarma yaxshilab betonlanmasa, suv urib ketishi oson bo'lardi.

Biroq kanalning tagiga va ikki qirg'eg'iga yotqizilishi kerak bo'lgan katta beton plitalar og'ir mashinalarda Jizzaxdan — to'qson chaqirim joydan tashib keltirilardi. Quruvchilar bu ishni kech bosqlaganliklari uchun hozir dolzarb paytga kelib ulgurolmay qolgan edilar. Kanalning hali betonlanmagan ikki chaqirim-cha joyini betonlash uchun kamida yigirma kun kerak bo'lardi.

¹ Regulirovka (ruscha) — texnikalar uskunalarining ishlash tartibi.

Biroq g‘o‘zalar yana o‘n kun suv ichmasa, quvrab qolishi aniq edi. To‘rt ming gektar paxtani tezda qutqarib qolish kerak edi.

Yolqin akam endi Jobir Toshbekov bilan talashib-tortishib vaqt ketkazib yurgisi ham kelmadi-yu, raykomdan, obkomdan yordam so‘radi. Kanalning bitmay qolgan qismiga buldozerlar bilan ikki tomondan tuproq surilib, ko‘tarma qирг‘оqlar qilindi. Maxsus mexanizmlar bu ko‘tarma qирг‘оqlarning tuprog‘ini shibbalab, mumkin qadar mustahkamladi. Endi omonat kanalga suv ochish mumkin edi-yu, lekin bu suv sement novlarga o‘zi oqib chiqolmas edi, chunki novlar balandroq edi. Yolqin akam adirda orttirgan tajribasini ishga solib, “Andijon” nasoslardan topib keldi.

Biroq bu nasoslarni omonat kanalning tuproq ko‘tarmadan qilingan bo‘sh qирг‘оqlariga o‘rnatib bo‘lmas edi. Shundan keyin o‘ylanib, kengashib, yangi qazilgan va qup-quruq turgan zovurlardan foydalanadigan bo‘ldik. Zovurlar chuqur qilib qazilgan, ulardan suv urib ketishi mumkin emas. Shuning uchun suv omonat kanaldan zovurlarga tushirildi. Besh metr chuqurlikdagi zovurlarning ichi hovuzday keng, ularni suvga to‘ldirganimizdan keyin nasoslар to‘xtovsiz ishlab, suvni quvurlardan istagan novimizga chiqarib berib turdi.

Shu tarzda o‘n ikkita nasos o‘rnatib, to‘rt ming gektar g‘o‘zani bemalol sug‘ora boshladik. Lekin oradan besh-o‘n kun o‘tar-o‘tmas omonat kanalning tagidan suv sizib chiqibdi-yu, tuproq ko‘tarma har qancha shibbalangan bo‘lsa ham, uni astasekin yumshatib, yuvib, kanaldan suv urib ketibdi. Ellik-oltmish kishi bir kun ovora bo‘lib, traktor-u buldozerlarni ishlatib, suv urgan joyni bekitdik, atrofini tuzatib qo‘ydik. Shundan keyin uch-to‘rt hafta tinch yurdik. G‘o‘zalar suvga qonib, gurkurab o‘sа boshladи. Suv yetarli bo‘lgани uchun kunlar isigan sari g‘o‘zalar yayrab o‘sар edi-yu, lekin biz — odamlar jaziramada soya topolmay qiynalar edik.

Saraton kirib, kunlar qizigandan qizib borardi. Avvalgi sovxoza oftob tikkaga ketsa dala shiyponiga chiqib salqinlaydigan joyimiz bor edi, daraxtlar o'sib, soya beradigan bo'lib qolgan edi. Bu yerda esa shapaloqday soya topish amrimahol. Ekkan niholalarimiz ko'kargan bo'lsa ham, hali salqini yo'q. Kun bo'y "Universal"da ishlaysiz.

Temir mashinaning issig'iga oftobning issig'i qo'shiladi. Dam-badam chanqab, suv ichasiz. Suv ham vodovozda uzoqlardan kelguncha sho'rvaday isib qoladi: ichsangiz, temirning ta'mini beradi. Yana qizib ketgan traktorga minasiz. Ikki o't ichida qovrilgan sari birpasgina nafasni rostlab orom oladigan joyga zor bo'lasiz.

Qo'shni brigadaning boshlig'i, Qallibek aka degan chaqmoq mo'ylovli qozoq kishi edi. Yolqin akam brigadirlarni kengashga to'plaganda:

— Jerto'la qazimasaq bo'lmayt, — deb qoldi. — Adamdi bu do'zaxding issig'ida jerding o'zi asrayt.

Ko'pchilik bu fikrga qo'shildi. Ertasi kuni men "Belorus"ni olib chiqib, paykallarning chetrog'idan chuqurligi ikki metr keldigan uch-to'rtta yerto'la qazidim. Yolqin akam yerto'lalarning ustiga yopadigan taxtasi-yu qamishlarini mashinada berib yuboribdi. Yerto'lalarning kirib chiqadigan joylarini, devorlarini, taglarini Qallibek aka boshliq yigitlar ketmon va belkuraklar bilan qirqib, sillqlashdi. Tomlariga taxtalarni ko'ndalang qo'yib, qamish yopganimizdan keyin ustidan qalin qilib tuproq tortdik. Yerto'la yozda soya-salqin joy bo'lishini men endi bildim. Tashqarida kun olov bo'lib yonganda yerto'laning ichi muzdakkina tuyuladi. Namxush-toza tuproqning hidi dimoqqa juda yoqimli uriladi. Tushda oftob qiyomga kelganda yerto'laga kirib, og'ziga parda osib nimqorong'i qilamiz-u, bir soat-yarim soat mizg'ib

ham olamiz.

“Odamlar Yerni onaga o‘xshatishlari bejiz emas ekan, — deyman o‘zimcha. — Inson mabodo jahannamga tushsa-yu, boshqa hech bir najot topolmasa, yana shu ona Yerning bag‘riga go‘dakday kirib, jon saqlasa kerak”.

G‘o‘zalarga shlangadan suvni tarab bo‘lib, quyosh tikkaga kelganda yerto‘laga kirib, mana shu faylasufona o‘ylar bilan uyquga ketayotgan ekanman, birdan katta yo‘l tomonda mashinaning asabiy dudulagani eshitildi. Keyin Yolqin akamning:

— Turinglar, suv urib ketdi! Suv! — degan hayqirig‘i qulog‘imga chalindi.

Chopa-chopa Yolqin akamning usti yopiq yuk mashinasi turgan joyga chiqdik.

— Qayerdan urdi? Qayerdan?

— Kanaldan!..

— Ob-bo! Yanami?!

— Qani, mashinaga chiqinglar!

Kun qattiq isigandan beri g‘o‘zalar ko‘proq sug‘oriladigan bo‘lgan, omonat kanalga suv avvalgidan ikki barangar ortiq ochilgan edi. Tuproq surib ko‘tarilgan qirg‘oqlar katta suvga bardosh berishi qiyinligi avvaldan ma’lum edi. Shuning uchun Yolqin akam qishda o‘zimiz haydab kelgan o‘scha buldozerni kanalga yaqin bir joyga keltirib, taxt qilib qo‘ygan edi. Meni buldozerning yonida mashinadan tushirib:

— Tezroq haydab bor! — dedi.

Katta yo‘ldan o‘tib ketayotgan boshqa bir mashinani to‘xtatib, unga Bayzaqni mindirdi:

— Qo‘shni sovxozdan Uchtomga telefon qil! Navbatchisi bor. Golovnoy¹ uzeldan² bizning kanalga keladigan suvni bekit-

¹ Golovnoy — markaziy, asosiy, bosh.

² Uzel — 1) tutashgan, kesishgan, jamlangan joyi (asarda shu ma’noda); 2) kema bir soatda bosib o‘tadigan masofa (dengiz miliyasi) asosida belgilanadigan tezlik o‘chovi

sin! Tez!

Yolqin akamning o'zi qolgan hammani mashinada suv urgan joyga olib ketdi.

Buldozerning tez yurolmasligi shunaqa paytda juda g'ashga tegadi. Kanalni yoqalab borsam, urgan suv allaqachon bir paykal g'o'zaning yarmini bosib ketibdi. Mirzacho'l yerlarining loyi yopishqoq, botqog'i yomon bo'ladi, buldozerning tiqilib qolishi ham hech gap emas. Shuning uchun quruqroq joydan aylanib o'ta boshladim.

Odamlar yalangoyoq bo'lib olib, kanalning o'ngirday o'pirilib ketgan joyiga xas-xashak, tuproq tashlashyapti. Lekin suv ko'p bo'lgani uchun hammasini oqizib ketyapti. Yolqin akam ham sarpoychan bo'lib, shimini tizzasigacha shimarib ol-gan, ko'ylagiga loy sachragan, u mening oldimga chopib kelib, kabinaga chiqdi.

— O'ng tomondan o't! — dedi. — Ana u turgan xas-xashakni tuproqqa qo'shib sur! Lekin shoshma! Loyga hushyor bo'l!

Ikki yonimdagagi richaglarning birini tortib, birini bo'shatib, buldozer surgan tuproqni suv urib ketgan joyga to'g'rila olib bordim. O'pirilgan joy bekilay-bekilay deganda buldozerning gusenitsalari loy chaynab, yerga kirib, pasayib ketayotganimizni sezdim.

— Bas, gaz berma! — dedi Yolqin akam. — Qimirlamay tur!

U kabinadan loyga sakrab tushdi.

Buldozer surib borgan tuproq o'pirilgan joyni butunlay bekitgan bo'lmasa ham, oqimni to'sib qo'ygan edi. Odamlar shosha-pisha tashlayotgan chim bilan xas-xashakni endi suv oqizib ketolmay qoldi. Bu orada kanalni yuqoridan bekitishgan

ekan, oqim ozaya-ozaya oxiri to'xtadi.

Faqat buldozer kabinasigacha loyga botib, botqoqdan chiqolmay qoldi. Traktorchilardan biri yetmish besh ot kuchilik haydov traktorini olib keldi. Buldozerni shuning yordamida chiqarib olishga urinayotganimizda kanal bo'yiga Jobir Toshbekovning yashil "Volga"si kelib to'xtadi.

Bizga yo'l-yo'riq ko'rsatib, hamon yalangoyoq yurgan Yolqin akam uning yoniga ham bormadi. Toshbekov yaltiratib moylangan tuflisiga loy teggizmaslikka tirishib, suv urib ketgan joyni aylanib o'tdi-da, Yolqin akamning oldiga keldi.

— Hormang, Yolqin Otajonovich! Qani, ko'rishib qo'yaylik.

Yolqin akam unga istar-istamas qo'l berdi.

Toshbekov:

— "Kanalga hozircha suv ko'p ochilmasin", — degan edik, lekin odamlaringiz...

— Aybni bizning odamlarga to'nkamang, aka. Jobir! Siz bu kanalni bizga allaqachon betonlab topshirishingiz kerak edi!

— O'n besh kun suv ichmay turing, biz betonlab topshiraylik!

— Endimi? O'n besh kunda bu g'o'zalar hammasi xazonga aylanmaydimi?

— Bo'lmasa endi kuzni kutasiz!

— Siz buni: "Sug'orish mavsumi boshlanguncha betonlaymiz", — deb bizni ishontirgan edingiz!

— Ulgurolmadik! Yo'l uzoq, betonni tashish osonmi?

— Biz ulgurdik-ku. Siz Sochida kurortda yurganingizda besh ming hektar yer ochdir. Siz issiq kabinetda o'tirganingizda biz qor kechib, muz yutib, texnika tashidik, material tashidik. Ulgurgingiz kelganda siz ham sal joningizni koyitar edingiz, o'rtoq Toshbekov!

— Siz faqat o'zingizni fidokor qilib ko'rsatmang, mulla

Yolqin! Biz Mirzacho'lga sizdan oldin kelganmiz, qiyinchilikni sizdan ko'proq ko'rganmiz!

— E, bu hammasi chiroyli gap, xolos! Men endi bilyapman: ba'zi odamlarning gapi boshqa bo'larkan-u, ishi boshqa bo'larkan!

— Qishloqda men sizni mexanizatorlik mакtabiga yubortir-gan edim. Men dalangizga matbuot vakillarini boshlab borib, sizni mash'al qilib ko'targan edim. Bular ish emasmi?!

— Men buni doim minnatdor bo'lib eslab yurar edim. Lekin... Siz o'zgardingizmi yoki o'sha kezlarda ham birovni mash'al qilib, uning yorug'ida o'zingiz yaxshiroq ko'rinishga intilarmidингiz, bilmadim... Siz ikki gapning birida: "Paxta — boyligimiz, paxta — iftixorimiz", — deysiz. Mana, suv bosgan paykaldagi g'o'zalarga bir qarang! Iftixoringiz bo'lsa, buni shu ahvolga solib qo'yarmidingiz?

— E, bu paykal uchun siz javobgarsiz, o'rtoq Otajonov!

— Siz butun og'irlikni boshqalarga tashlab, yuelingizni yengillatishga usta bo'lib qolibsiz. Lekin endi bu ustalik ketmaydi! Mana bu kanalni vaqtida bitirib bermaganingiz uchun, posyolkadagi uylar ham, dala shiyponlari ham chala yotgani uchun obkomda javob berasisiz!

— Muncha do'q qilmang! Siz obkom bilan gaplashsangiz, men Moskva bilan gaplashaman! Biz uch respublikaning ishini qilyapmiz! Biz faqat Ittifoq Hukumatiga bo'ysunamiz! Siz ana shuni unutmang!

— Unutmaganim bo'lsin!

Yolqin akam Toshbekovning gaplarini, chindan ham, unutmasdan ko'ngliga tugib yurgan ekan. Oradan bir-ikki hafta o'tgandan keyin Gulistonda oblast partiya-xo'jalik aktiv¹ bo'ladi-gan edi. Yolqin akamni shu aktivda gapiradiganlar ro'yxatiga

¹ Aktiv — ilg'orlar yig'ilishi.

kiritishdi. "Moskvadan, Toshkentdan katta odamlar keladi, puxta tayyorlanib chiqing", — deyishdi.

Men Yolqin akamning kechasi allanarsalarni yozib, o'zicha pichirlab gapirib, nutq so'zlashga tayyorlanib o'tirganini ochiq derazadan ko'rganim esimda. Nari yog'i qanday bo'lganini boshqalardan eshitdim.

Oblast aktiviga Toshkentdan respublika Kompartiyasi Markaziy Komitetining sekretari va Moskvadan Toshbekovlar qaraydigan Ittifoq ministri kelishgan ekan. Yolqin akam ham prezidiumga saylanibdi. Tanaffusdan keyin unga so'z berilganda Yolqin akam gapni majburiyatdan boshlabdi.

Odatda, yangi o'zlashtirilgan bo'z yerlarga plan birinchi yil uncha katta berilmaydi, gektaridan o'n-o'n besh sentner bo'lsa, yetarli hisoblanadi. Lekin Yolqin akam paxtamizning avji yashilagini o'ylab, katta majburiyat oladi:

— Planni bir yuz ellik protsent bajarishga so'z beramiz! — deganda prezidiumdan kuchli qarsak boshlanib, butun zalga yoyiladi.

— Faqat, — deb davom etadi Yolqin akam, — bu majburiyatni bajarish uchun bizga normal sharoit kerak. Partiya-hukumatimiz cho'lquvarga katta g'amxo'rlik ko'rsatyapti. Texnika yetarli, yegulik-kiyimlikdan kamchiligidan yo'q. Bizga uy-joy qurib berish uchun million-million mablag' ajratilgan. Mirzacho'l quruvchilari yaratgan katta kanallar, novlar, drenajlar, sovxoz posyolkalari butun mamlakatga tanildi. Haqiqatan, Mirzacho'lda chinakam ulug' ishlar qilinyapti. Faqat Bosh bosh-qarmada bizning sovxezlardagi qurilish ishlariga javobgar bo'lgan ba'zi o'rtoqlar gapni katta gapirib, lekin ishni chatoq qilib qo'yishyapti.

Yolqin akam so'zni mana shunday yotig'i bilan aylantirib Toshbekovning ustiga olib keladi-yu, chala kanaldan necha marta suv urchanini, qurilishdagи boshqa kamchiliklarni lo'nda-

lo'nda qilib aytib beradi.

— O'rtoq Toshbekovni men yoshligimdan bilaman, bir vaqtlar kamtar odam edi, — deydi akam. — Lekin hozir undan ish talab qilsangiz: "Men faqat Ittifoq Hukumatiga bo'ysunaman, Moskva bilan gaplashaman", — deydi. Axir, Ittifoq Hukumati Toshbekovni bu yerga nima uchun qo'ygan? "Mirzacho'lдagi cho'lquvarlarga g'amxo'rlik qilsin", — deb qo'ygan emasmi? Moskvadan kelgan hurmatli ministrimizdan iltimos qilamiz, shu masalaga bir e'tibor bersalar! O'rtoq Toshbekov obkomda, boshqa joylarda bergen qancha va'dalarining ustidan chiqmadi. Axir, kommunistning so'zi bilan ishi bir bo'lishi kerak! Mana, biz paxtakorlar, har yili shunday katta majburiyatlar olib, mudom so'zimizning ustidan chiqib kelyapmiz. Bu yil olgan majburiyatimizni ham, albatta, bajaramiz! Endi Toshbekov ham bajarsin! Talabimiz — ana shu!

Bu gapga ham ko'pchilik qarsak chalganda oldingi qatorda o'tirgan Toshbekov dokaday oppoq bo'lib ketadi. Uning va'da bozligidan obkom sekretari ham ranjib yurar ekan, o'z nutqida Yolqin akamning tanqidini yoqlab chiqadi. Nihoyat, Ittifoq ministriga so'z beriladi. Ministr Mirzacho'lni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lgan katta muammolar haqida gapirganida, erishilgan yutuqlarni aytib o'tayotib, eng yaxshi cho'lquvarlar qatorida Yolqin akamni ham tilga oladi. So'ng minbardan turib, prezidiumning ikkinchi qatorida o'tirgan qurilish Bosh boshqarmasining rahbariga yuzlanadi:

— Siz bilan biz cho'lquvarlarga balanddan qarab: "Men faqat Moskva bilan gaplashaman", — deydigan kishilarning hushini joyiga keltirib qo'yishimiz kerak! Mana shu ko'pchilikning oldida sizga topshiraman: bu masala bilan shaxsan o'zingiz shug'ullaning! Otajonovlarning sovxoziiga borib, cho'lquvarlarning qanday haqli talablari bo'lsa, hammasini amalga oshiring, so'ng menga axborotini bering!

Bu gaplardan keyin Toshbekovning qanday tahlikaga tushganini ko'rsangiz edi! Hech uyqusini buzmaydigan odam o'sha kuni yarim kechada yuk mashinalarida kerakli materiallarni ortib sovxoziimizga keldi. Yolqin akam doim erta turar edi. Sahar payti darvozamizning qarshisida Toshbekovning "Volga"si paydo bo'ldi. Akam eshikdan chiqishi bilan Toshbekov mashinasidan tushib unga ro'para bo'ldi.

— Yolqinjon, ilgarigi qadrdonligimiz hurmati, meni to'g'ri tushuning! O'shanda noto'g'ri gapirganimni keyin sezdim! Pushaymonman! Axir, biz bir qishloqdanmiz-a! Kechasi bilan uxlolmay chiqdim! Mana, materiallarni o'zim olib keldim! O'tgan ishga salavot! Endi hamjihat bo'laylik!

— Ko'ramiz hali, — dedi Yolqin akam uning yuziga qaramay.

Bosh boshqarmaning rahbari ham kun chiqar-chiqmas yetib keldi. Toshbekov endi unga peshvoz chiqdi:

— — Oxirgi marta imkoniyat bering, xatomni tuzatish uchun vaqt bering! — deb yalindi. — Kecha-yu kunduz ishlayman, terim boshlanguncha hamma kerakli obyektlarni bitirib beraman! Uylar ham bitadi! Maktab ham ochiladi!

Amalidan ayrıilib qolishi hech gap emasligini sezgan Toshbekov bu gal chindan ham tun-u kun tinmay so'zining ustidan chiqdi. Boshqarma boshlig'i ham qanday qurilish materiali, qanday texnika kerak bo'lsa, hamimasini to'kib tashladi. Sentyabrgacha maktab bilan bog'cha tayyor bo'ldi, o'ttiztacha oila turadigan uylar qurib bitirildi. Biz Halima ikkovimiz akamlarning uyiga yaqin turgan bir qavatli, hovlili kvartiraga ko'chib kirdik.

Toshbekov qattiq hayfsan bilan avvalgi lavozimida qoldirildi. U doim "Yolqinjon" deb, akamning nomini toq aytmash ediyu, lekin lablari jilmayganda ham ko'zlarini sovuq ko'rinaridi. Nazarimda, Yolqin akam unga baland minbardan turib bergan

zarba Toshbekovning ko‘nglida intiqom tuyg‘usiga aylanib, payt poylab yotardi. Bu yashirin kek keyin qanday o‘rmalab chiqqanini men o‘z o‘rnida aytib beraman.

20

Mirzacho‘lga ko‘chib kelganimizdan beri Toshkent bizga avvalgidan xiyla yaqinlashib qolgan bo‘lsa ham, lekin Azlar aka bilan durust bordi-keldi qilmas edik. Men armiyadaligimda Azlar aka narigi sovxozag kelib, Yolqin akamni qahramonlik unvoni bilan tabriklab ketgan ekan. Halima bilan to‘yimiz bo‘lganda maxsus taklif qildik, o‘zi kelolmay, tabrik telegrammasi yubordi. Bultur akasini ko‘rishga borgan kelin ayam:

— Qizlari Kamola o‘ninchini bitirib, Kiyevga o‘qishga ketibdi, — deb keldi. — Kinoaktrisa bo‘larmish, Azlar akam shuncha qilsa ham Toshkentda olib qololmabdi. Mashqlari past. Uyda boshqa bola yo‘q. To‘rtta katta odam so‘ppayib o‘tirma ham g‘alati ko‘rinarkan.

— Mirzacho‘lga taklif qilmadingizmi? — dedi Yolqin akam, — Sovxozimizni ko‘rishga Moskvadan, Varshavadan, Berlindan odamlar keldi. Bugun yana: “Kubalik mehmonlar boradi, kutib olinglar”, — deb xabar qilishdi. Dunyoning narigi chetidagi mamlakatlardan odam keladi-yu, aka Azlar Toshkentda turib, kelay demaydi-ya!

— Ilgari aytgan gaplari uchun uyalsa kerak-da, bolam. O‘zing Toshkentga ko‘p tushasan. Shukur, mashinang bor. Ko‘ndalang qilib: “Qani, yuring!” — degin-chi, bir marta!

— E bo‘pti!

Yolqin akam yozgi dam olish kunlarining birida aytganini qilib, Azlar akani Toshkentdan “Gazik” mashinasiga mindirib

kelib qoldi.

Men uyda edim. Azlar aka "Gazik" dan tushganda uni derazadan ko'rdim-u, darvozaning oldiga chiqib kutib oldim.

Hali ham ilgarigiday qomati kelishgan. Oyog'ida laklangan qora tuqli. Egnida salqin tutadigan kalta yengli to'r ko'yak. Oqara boshlagan sochini bo'liq qilib o'stirib, bo'ynining orqasiga tushirib qo'ygan.

Jiyanlaridan faqat Asqar bilan Shamsiya uni tanib, "tog'a" deb borib ko'rishdi. Qolgan bolalar Yolqin akamga qarab chopdi:

— Dadam keldilar!

— Dada! Dadajon!

Yolqin akam kichkinalardan birini yelkasiga mindirdi, ikkitasini ikki qo'liga oldi. Qolganlariga:

— Qani, avval tog'alaring bilan ko'rishinglar! — dedi.

Ichkarida kelin ayam darsga tezis yozib o'tirgan ekan. Qo'lida ruchkasi bilan chopib chiqdi. Azlar aka uni peshanasidan o'pdi. Onam bilan quyuq ko'rishib so'rashdi.

— Assayom! — deb qarshisiga kelgan jiyanchalaridan biriga qo'lini berdi. Birining boshini silab qo'ydi.

— Munira, meni kechir, bularning otlarini ham bilmayman.

— Mana bu — Ulug'bek. Bu — uyingizda sopol vazani sindirgan To'lqin. Bu — Norxol. Bunisi — Rahima.

— Ob-bo, hisobdan ham adashib ketdim! Jiyanlarim sakkiztami o'zi?

— To'qqizinchisi — Kamol ichkarida belanchakda uxbab yotibdi!

Azlar aka ko'zlarini ola-kula qilib:

— Chindanmi? — dedi. — Shuncha bolani qanday eplaysan?

— Kattalari allaqachon dastyor bo'lgan. Asqar bu yil o'ninchini bitirdi. Ota kasbi deb bu ham yozi bilan "Universal" haydadi. Kuzda mashina terimiga chiqadi. Shamsiya endigi yil mak-

tabni bitirib, institutga kirmoqchi. Qolganlari ham biri-biriga qarashib katta bo'lyapti.

Azlar aka menga qaradi:

— Tursunbek, to'yingizga kelolmadik. Kelin yaxshimilar?
Sizda bolalar nechta bo'ldi?

— Uchta.

— To'rt yilda uch farzand? Qoyil! Siz ham akangizdan qolishmaydiganga o'xshaysiz?

— Bola masalasidami? — kulib so'radi Yolqin akam. — Tursun bizdan o'za ham kerak — bularda keyingisi egizak bo'ldi.

Onam bilan kelin ayam ayvonni sal yig'ishtirib, joy hozirlagunlaricha biz hovlida birpas gaplashib turdik.

— Sizlarga tan bermay iloj yo'q, — dedi Azlar aka. — Shunday cho'l sharoitida shuncha bola...

— E, bu cho'l suvga qanday tashna bo'lsa, odamlarga ham shunday muhtoj, aka Azlar! Bizga bu yerda odam yetishmaydi. Serfarzand oilalar kelsa, xursand bo'lib ketamiz. Nega desangiz, ikki qavatlik katta o'rta maktabimiz bor, lekin ba'zi sinflarda bolalar hali oz. "Tezroq ko'paysin", — deymiz-da.

— Unday bo'lsa, sizlarga yana yangi farzandlar tilaymiz. O'ninchisi tug'ilса, Munira qahramon ona bo'ladi. Bu yoqda siz — Mehnat Qahramoni. Ota ham qahramon, ona ham. Muxbirlar uchun yana bir yangi mavzu topiladi.

Azlar akaning bu gaplarida bilinar-bilinmas kinoya bor edi. Yolqin akam buni sezib, qoshlari bir chimirildi. Nazarimda, Azlar akaning ilgarigi sovuq gaplari, Toshkentga uyiga borganimizda qilgan pichinglari uning esiga tushdi.

— Qani, kiringlar, Azlar aka! — deb kelin ayam ichkariga taklif qildi.

— Qo'lni bir yuvsak, — dedi Azlar aka.

Yolqin akam uni vannaxonaga boshladi. Xuddi shahardagi-

dek, uning devorlari oppoq kafel bilan ishlangan edi. Qo'l yuvadigan joyida qizil va ko'k ikkita chinni ruchka turibdi. Azlar aka ikkovini navbatma-navbat burab:

— Iye, issiq suvi ham bor-ku! — dedi. — Issig'i qayerdan keladi?

— Hammomimiz bor. Qishda batareyalarga ham issiq suv beradi,

Osig'liq turgan sochiqlarga bolalar qo'l artib, xiyol kir qilib qo'yishgan ekan. Azlar aka tozarog'ini tanlab qo'l artdi-yu, shunda ham ko'ngli uncha to'limganga o'xshadi. Vannaxonadan ayvonga o'tayotib, gazda sharaqlab turgan choygumni ko'rdi.

— Gaz ham bormi? Tabiiymi?

— Ha, Buxoro gazoprovodiga ulangan.

Yolqin akam so'nggi gapni kulimsirab aytganiga qaraganda, u qaynag'asi bilan bo'lgan ilgarigi bahslarini zimdan davom ettirayotganga o'xshardi.

Kelin ayam bugun somsa pishirgan ekan. Yolqin akam bitta "Besh yulduz"lik konyak ochdi. Uning o'zi ko'p icholmas edi — bir qultum ichsa ham qizarib, bo'g'riqib ketardi. Shuning uchun qadahni og'ziga tegizib qaytib qo'yaverdi. Lekin Azlar aka quylganini tagigacha olib turibdi. Uchinchi qadahdan keyin ancha kayfi ko'tarilib, boshqa vaqtda aytmaydigan gaplarni ham aytayoshladidi.

— Yolqinbek, dangalini aytsam, siz juda yaxshi o'sdingiz. Faqat siz emas, mana Tursunbek ham o'sdi. Atrofimga qarasam, hamma o'sib ketyapti. Bitta men o'n sakkiz yildan beri o'sha joyda qimirlamay o'tiribman.

— Qimirlagingiz keladimi, axir?

— Nega kelmasin? Mening qo'limda ishlagan bir bola yaxshi domla topib, soiskatel¹ bo'lib, dissertatsiya yoqladi. Fan

¹ Soiskatel — mustaqil tadqiqotchi.

kandidati¹! Unga yo'l ochiq. Aylanib kelib, hozir shu bola bizning hammamizga boshliq bo'lib oldi.

Yolqin akam uning ko'nglidagini sezganday bo'ldi.

— Nima, siz ham dissertatsiya qilmoqchimisiz? — dedi.

— Uydagilar: "Qiling", — deyishyapti. Qaynotamizning qadrdon bir o'rtog'i kafedra mudiri ekan. Uyga chaqirib, mana shunaqa dasturxon ustida gaplashdik. O'zi dotsent² ekan. Sizning shuhratingizni ko'p eshitgan ekan. "Kuyovimiz bo'ladi, yangi ochilgan sovxoza direktor", — desam, xursand bo'ldi. "Yangi ochilgan sovxozlarda rentabellik³ masalasi juda aktual", — deb qoldi. "Siz shu mavzuni olib ishlang, tez o'tadi", — dedi. Maslahatini qabul qildim. "Endi shu nuqtayi nazardan sizning ishlaringiz bilan bir tanishsam", — deyman.

— Nima, sovxozeni aylanib ko'rasizmi? Yo sizni, faqat idora ishlari qiziqtiradimi?

— Unisi ham, bunisi ham.

Osh yeb, choy ichib bo'lganimizdan keyin Yolqin akam menga:

— Sening aravang tekisroq yuradi, olib chiq, — dedi.

Bizning hovlimiz Yolqin akamlardan ikki uy narida edi. Men surmarang "GAZ-24" mashinani orqasi bilan yurgizib, ko'-chada turgan Azlar akaning yoniga borganda to'xtatdim. Azlar aka bir yangi "Volga"ga, bir menga qaradi-da, Yolqin akamdan so'radi:

— "Arava" deganingiz shumi? Yo bu idoraning mashi-nasimi?

¹ Kandidat (lotincha: candidatus — oq kiyim kiygan; mansabtalar) — fandagi ilmiy darajaning ma'lum bosqichi.

² Dotsent (lotincha: docens, dosentis — o'rgatuvchi) — oliy o'quv yurtlariда profes-sorlikdan quyi, katta o'qituvchilikdan yuqori ilmiy unvon va shunday unvon olgan kishi.

³ Rentabel (nemischa: rentabel — foydali, daromadli) — xo'jalik jihatdan maqsadga muvofiq, xaratatlarni qoplaydigan va foyda keltiradigan. Rentabellik — 1) korxona va tadbirkorlikning daromaddorligi, samaradorligi; 2) mikroiqtisodiy miqyosdagи iqtisodiy faoliyatning samaradorlik ko'rsatkichi.

— Toshkentdan sizni olib kelgan “Gazik” idoraniki edi. Buni Tursun mukofotga olgan.

— Qachon?

— Men sizga hali aytganim yo‘qmi?

Kun qiyomga kelgan payt. Mashinaning ichi ham isib ketgan edi. Yolqin akam orqa eshiklarni ochib, derazasini tushirar ekan:

— Bultur, — dedi.

— Mukofot dedingiz. Demak, tekin...

— Tekini nimasi? Magazin narxini to‘ladi. “Tursunning puli oz”, — deb o‘ylaysizmi? Har yili qancha daromad olasan? O‘zing ayt.

Men mashinani joyidan sekin qo‘zg‘atdim:

— Ha endi, o‘rtacha hisobda olti-yetti ming.

— Yangi puldamni?

Yolqin akam kulib:

— Hozir eski pulni bog‘lab qo‘yibdimi? — dedi. — “O‘zi yetti ming olsa, davlatga qancha daromad berdi?” — deb mendan bir so‘rang, aka Azlar.

— Xo‘p, qancha ekan?

— Buning brigadasi bultur davlatga bir yuz yigirma ming so‘m daromad berdi. O‘zi ham gektaridan o‘ttiz besh sentnerdan hosil ko‘tardi. Yuz protsent mexanizatsiya. Shuning uchun paxta arzonga tushadi. Har sentner paxta uchun bor-yo‘g‘i ikki kishi kuni sarflanadi.

Azlar aka orqada tipirchilab nimanidir qidirib qoldi:

— Yolqinbek, qalamingiz bormi? Bu hammasi rentabellikkaka kiradi. Men yozib olishim kerak.

— E, hali yozishga ulgurasiz. Bu yog‘ini eshititing.

Yolqin akam odatda maqtanishni yomon ko‘rar edi. Lekin yoshlikda meni Azlar aka o‘zining yo‘liga burib olmoqchi bo‘lgani esiga tushdimi yoki boshqa narsa sabab bo‘ldimi, hozir u

mening yutuqlarimni ataydan ta'kidlab gapirardi:

— Tursunning to'rt yildan beri qilgan ishlari shundayki, obkom buni hozir qahramonlik unvoniga tavsiya qildi. Qog'ozlarini to'ldirib yuborgan.

Men o'ng'aysizlanib ketdim:

— E, aka, buni gapirmang, hali bo'ladimi-yo'qmi?

— Agar bu yil bo'sh kelmasang, albatta, bo'ladi. O'ziyam bu yil har gektaridan qirq ikki sentnerdan paxta olmoqchi-da:

Biz ikki qavatlik mehmonxona yonidan o'tib bormoqda edik. Uning nari yog'ida devorlari toshdan qilingan, usti gum-bazli hammom ko'rindi. Oldi oynavand magazin, sartaroshxona. Asfalt ko'chalar bo'yida o'rdakning tumshug'ini eslatadigan baland elektrfonarlar tizilib turibdi. Hamma uylarda vodoprovod, tabiiy gaz.

— Shuning hammasi necha yilda bo'ldi dedingiz? — so'radi Azlar aka.

— To'rt yilda.

— Yo'g'-e, meni laqillatyapsiz! Men muxbirmanmi sizga?

— Mana, Tursun aytsin.

Men o'zim ham butun bir shaharchaning to'rt yil ichida qurilib qolganiga hozir zo'rg'a ishonar edim. Chunki qurilishga hali u yetishmas, hali bu yetishmas, Yolqin akam hammasini yuz joyga borib to'g'rilab kelar edi. Vodoprovod suvini Zomin to-mondan — yetmish chaqirim joydan quvur yotqizib olib kelgan edik. Buxorodan o'tgan gaz quvuri bizga uncha uzoq bo'lmasa ham, undan sovxozimizning tegishini olish uchun Yolqin akam bu yog'i Gulistonda, u yog'i Toshkentda o'nlab idoralarga necha qaytadan kirib-chiqqan edi. Bu ishlarning tezroq bitishini sabr-sizlanib kutgan odamga vaqt juda sekin o'tar ekan. Shuning uchun ham shaharchamiz menga to'rt yilda emas, o'n-o'n besh yilda qurilganday tuyulardi.

Lekin kelgan yilimiz bahorda ko'cha bo'ylariga ekkan

nihollarimiz hali juda yosh — voyaga yetgan emas.

— To'rt yil bo'lganini mana shu nihollarga qarab bilsangiz bo'ladi, — dedim men Azlar akaga. — Uylarning devorini tez ko'tarsa bo'larkan, lekin daraxtlar biz istaganchalik tez o'smas ekan.

— Mana bu gap to'g'ri! — dedi Azlar aka orqadan. — Joylaring muncha issiq desam, hali daraxtlar yosh, soyasi yo'q, shuning uchun ekan!

— Aka Azlar: "Jon koyitmaguningizcha jonona qayda", — deyishadi. Endi dissertatsiya yozish uchun siz ham sal issiqlarimizga bardosh berasiz-da.

— Albatta, qani, dala aylanamizmi?

— Yo'q, siz avval kutubxonamizni bir ko'ring. Balki, dissertatsiyaga asqatadigan kitob uchrab qolar.

Mehmonxonaning yonidagi kutubxona yopiq, eshigiga qulf osilgan edi. Yolqin akam kalitning bittasini yonida olib yurar ekan. Cho'ntagini kovlab, kalitni oldi:

— Kutubxonachimiz tushlik qilgani ketgan, — deb tushuntirdi.

Ichkarida ikki xonaning shiftigacha polkalar qilingan. Yolqin akam qaynag'asini kitobga to'lib turgan o'rta polkaning oldida to'xtatdi.

— Romanlar, she'rlar... Ochib qarang, yozuvchilarning dastxatlari ham bor.

Azlar aka kitoblarning ichki varaqlariga yozuvchilarning o'z qo'llari bilan yozilgan, cho'lquvarlarga bag'ishlangan iliq so'zlarini o'qiy boshladi.

— Sovxozingizga yozuvchilar shuncha ko'p keladimi, a, Yolqinbek?

— Ha, bu yil bahorda Moskvadan, Kiyevdan, Rigadan, nari yog'i Vietnamdan, Polshadan, Germaniyadan shoirlar kelib ketdi. Ko'plari bizga kitoblarini sovg'a qilishdi.

— Bu yerda kitob juda ko‘p-ku. Hammasining avtori kelib dastxat berib ketganmi?

— Nega? Hali kelmaganlari ham ko‘p. Toshkentda yozuvchilarning kitobini chiqaradigan katta nashriyot bor ekan. Shu nashriyot yozuvchilarning yangi chiqqan kitoblaridan bir mashinasini bizga sovg‘a qilib yubordi.

— Qoyil! — deb Azlar aka qalin kitoblardan yana uchto‘rttasini ochib ko‘rdi, so‘ng Yolqin akamdan so‘radi:

— Bularning hammasini allaqachon o‘qib chiqqandirsiz, Yolqinbek?

Yolqin akamning kitob o‘qishga vaqtı kamroq edi. Azlar aka shuni bilgani uchun ataylab tagdor qilib savol bergan edi. Yolqin akam erishgan yutuqlarini unga ataylab ko‘z-ko‘z qila-yotganday ko‘rinsa kerak, shuning uchun Azlar aka paytini topsa ilmoqli gap bilan kuyoviga kinoya qilib alamdan chiqardi. Yolqin akam qaynag‘asining so‘nggi kinoyasiga yarasha bir ish qilgisi keldi, chamasi, do‘ppisini boshida bir-ikki aylantirib qo‘ydi.

— Biz bu kitoblarni bitta qo‘ymay o‘qib chiqamiz! — dedi.

— Lekin siz hali o‘qimagan hayot kitoblari bor, aka Azlar! Yuring, endi o‘shalarni ko‘rsatay.

Yolqin akam qaynag‘asini kutubxonadan ancha naridagi mashina parkiga boshladi. Kunning eng qizigan payti edi. Besh gektarlik katta qo‘rg‘onda terim mashinalarining temirlari cho‘g‘day yonib, atrofga olov purkar edi. Azlar aka uyda konyak ichib, somsa-yu palovdan ko‘p yeb, badani rosa qizigan bo‘lsa kerak. Endi oftobning tig‘ida bo‘g‘riqib, bezovtalanib, o‘zini nuqul mashinalarning soyasiga tortar edi. Yolqin akam buni sezgan sari uni soyasi yo‘q joylarga boshlardi.

Dalaga chiqdik. Yolqin akam qaynag‘asini hali bitta ham daraxti yo‘q yangi o‘zlashtirilgan paykalning o‘rtasiga piyoda olib ketdi.

Azlar aka issiqdan bezovta bo‘lib, terlagen bo‘yinlarini

ro'molchasi bilan artar, keyin shu ro'molchasini boshiga soya qilib ko'rар, lekin bu ham uncha yengillik bermas edi. Bunday issiqlarga o'рганib ketgan Yolqin akam hech narsa sezmaganday bo'lib:

— Rentabellik, chindan ham, juda katta gap, — derdi. — Aka Azlar, dissertatsiyangizga kerak bo'lsa aytishim mumkin. Bizning sovxozi davlat qilgan xarajatlarni allaqachon qopladi. Yana buning ustiga to'rt yarim million so'm daromad berdi. Mana bu yil davlatga o'n ikki ming tonna paxta sotmoqchimiz. Ilgari bitta rayon buncha paxta bermas edi. O'n ikki ming tonna! Chet ellarga sotilganda bu davlatga qancha daromad beradi? Hisobchisiz, qani ayting-chi?

Azlar aka terga botganidan ko'ylagi yelkasiga yopishib qoldi. Yolqin akamning gaplari qulog'iga butunlay kirmagan bo'lsa kerak:

— A? — deb qaytarib so'radi, — Yolqinbek, qolgan gapni soyaroq bir joyda gaplashsak. Balki, cho'miladigan joy bordir?

— Sovuq dushmi? — dedi Yolqin akam, — Topamiz!

Mashina turgan joyga qaytganimizda Yolqin akam menga:

— Markaziy shiyponga hayda, — dedi.

Katta yo'l bo'yidagi shiyponning oldida tepasiga temir bak o'rnatilgan dush bor edi. Oftobning tig'ida turadigan bakning suvi kuni bo'yi isib, ba'zan ellik darajaga chiqib ketar edi. Bizsov uvg'a tushmoqchi bo'lganimizda dushning orqasidagi vodoprovoddan ungasov uvg'a suv ochar edik.

Men shunday qilmoqchi bo'lgan edim, Yolqin akam ko'zini sekin qisdi-da: "Tegma", — degan ishorani qildi.

Boyagi konyaklardan-u dalaning taptidan yonib kelgan Azlar aka dushni ko'rib, darrov unga o'zini urdi. Suv shovullab tusha boshlaganini eshitib turibmiz. Bir vaqt dushdan:

— O'-o'h! — degan tovush eshitildi. Keyin eshik sharaqlab ochildi-yu, qip-yalang'och Azlar aka qochib chiqdi:

— E, bu qaynoq suv-ku! Odamni kuydiradi-ku!

Bechoraning tursiki ham yo‘q. Men xoxolab yubormaslik uchun orqaga o‘girilib, og‘zimni qo‘lim bilan bekitdim. Yolqin akam kulgi aralash gapirdi:

— E, e! Dalada qaynoq suv nima qilsin! Mirzacho‘lning oftobi isitibdi-da. Hozir orqadansovug‘ini ochamiz. Siz kira-vering.

Sovuq suv ochilgandan keyin Azlar aka anchagacha jim bo‘lib ketdi. Bir vaqt sochlarni silliq tarab, dushdan xiyla o‘ziga kelib chiqdi-da, Yolqin akamga:

— Bopladingiz-a! — dedi. — Sovug‘ini avval ataylab ochmagan ekansiz-da!

— Dissertatsiya yozadigan odam oftob isitgan suvning taptini ham bilib qo‘ysin dedim-da.

— Bunaqa qilaversangiz, dissertatsiyani ham yig‘ishtirib qo‘yaman.

— Ha, bu ish ham chidaganga chiqarilgan bo‘lsa kerak.

Azlar aka bosh irg‘ab, kulib qo‘ydi.

* * *

Dala aylanib bo‘lib, sovxoz shaharchasiga kunchiqish tomondan qaytib kelmoqda edik. Uy-joylardan ancha berida tomi gumbazga o‘xshatib ishlangan yolg‘iz bir shiypon bor edi. Uning atrofidagi ikki gektarcha yer silliq sement plitalardan ishlangan devor bilan o‘rab qo‘ylgan edi.

— Bu yer nima? — deb so‘radi Azlar aka.

Yolqin akam aytishga tili bormaganday bo‘lib:

— Qabriston, — dedi.

— Eskidan qolganmi?

— Yo‘q, burnog‘i yili bo‘ldi. El-yurt yashagan joyda birdayarim qazo ham bo‘lar ekan.

— Bir ziyorat qilib o'taylik bo'lmasa.

Men mashinani shag'al to'shalgan yo'lga burdim.

Qabristonda bitta katta, ikkita kichik — uchtagina qabr do'ppayib turar edi. Men ularning tarixini eslab ketdim.

Burnog'i yili erta bahorda tog'lik qishloqdan kelgan Qarshiboy aka degan kishining sakson olti yashar onasi vafot qildi. Tog'dan azaga kelgan qarindoshlari: "Kampir tabarruk yoshda ko'z yumdi, qishlog'imizga eltib ko'mamiz", — deyishibdi. Qarshiboy aka: "Shu yerga qo'yamiz", — desa, "Qabristonlaring ham yo'q ekan, cho'lga ko'msang, ertaga traktorchi bilmay plug solib yuborsa, nima bo'ladi?" — deyishibdi.

Sovxozung qariyalari bu gapni eshitib, Yolqin akamni oldiga kelishdi.

— Erta-indin biz ham ko'z yumsak, shu gap yana chiqadi, — dedi andijonlik keksa bog'bon. — Odam uchun kindik qoni tomgan joy bilan ajdodining xoki yotgan joy aziz bo'ladi. Bolalarimiz shu yerda tagjoy bo'lib qolsin desangiz, qabristonga durustroq bir joy ajrating.

— Xo'p otaxon, — dedi Yolqin akam. — Qayer sizlarga ma'qul bo'lsa, aytinlar.

Shaharchamizning kunbotish tomonidan katta yo'l o'tadi. Shimol tomonda bog'-rog'lar bor. Janubida — mashina parki, molxona. Xoliroq, tinchroq joy faqat mana shu kunchiqish tarafda edi.

Kelgan yilimiz bir traktorchining uch oylik chaqalog'i o'l-ganda qariyalar uni mana shu yerga qo'ydirishgan ekan.

Endi ular Yolqin akamga:

— Shu joyning atrofini o'rab, mol kirmaydigan qilib bering, — deyishdi.

Yolqin akam bir lahma o'ylanib turdi-yu:

— Otaxonlar, boshqa biror joy topsak-chi? — dedi

— Nega? Axir bu joy tinch, tuprog'i ham yumshoq.

Yolqin akam menga qaradi:

— Bu yerni taniyapsanmi?

Men bu sovxoza birinchi marta haydov traktorini minib kelgan kuniimizni esladim. O'shanda plug zarang yerlarga botmay bizni qiyagandan keyin Yolqin akam izlab topgan tuprog'i yumshoqroq joy shu yer edi. Chang-to'zonda men birinchi tilmani to'g'ri ololmaganimda Yolqin akamning o'zi traktorga minib, eng birinchi izni solib o'tgan joy ham xuddi mana shu yer edi.

Men bog'bon otaga shuni aytib, bu yerni qabristonga berishga ko'zimiz qiymayotganining sababini tushuntirmoqchi bo'ldim.

— O'g'illarim, sulton suyagini xor qilmas ekan-u, shunday cho'llarni obod qilgan odamlar ota-bobosining xokini xor qila-dimi? — dedi. — Ajdodlarning xotirasi uchun bino bo'ladigan qabriston ham muqaddas joy emasmi? Odam tirikligida ming joyga boradi. Qazo qilgandan keyin qayerga ko'msangiz, o'sha yerda u dunyo-bu dunyo yotadi. Avlodlari kelib ziyorat qiladi. Keksalar duo qilganda yotgan joying yumshoq bo'lisin! — deydi.

Yolqin akam menga yana bir qarab oldi.

— Kim biladi, biz o'zimiz ham yoshimizni yashab bo'lganimizdan keyin, balki, shu yerga qo'yilarmiz, — dedi. — Odamning abadiy makoni, chindan ham, yaxshi yer bo'lishi kerak. Mayli, otaxonlar, aytganlar ingiz bo'lisin!

Qarshiboy akaning onasi o'sha go'dakning yoniga qo'yiladi. Bultur bir shofyorning xotini o'lik bola tug'di. Uni ham shu yerga keltirib ko'mdilar.

Yolqin akam quruvchilar bilan gaplashib, mana bu gumbazli shiyponni qurdirdi. Atrofini silliq devor bilan o'rab qo'ydi. Devor yoniga ariq o'tkazib, ellik-oitmish tup terak, chinor ekib qo'ydik.

Hozir borib qarasak, shulardan bir qismi ko'karibdi. Lekin bir qismi yozning issiqlariga bardosh berolmay qurib qolibdi.

Yolqin akam menga qarab:

— Kech kuzakda esimga solgin, — dedi. — Ko'chat olib kelib, quriganlarining o'rniga ektiramiz.

— Bo'pti, — dedim. — Arig'ini ham tozalab, suv yaxshi yuradigan qilamiz.

Azlar aka esa katta qabristonning bir chetginasini egallagan katta-kichik uchta qabrga o'ychan tikildi-da:

— Yolqinbek, shaharchangizning aholisi qancha? — deb so'radi.

— Hozir besh yuzga yaqinlashdi.

— To'rt yil... besh yuz aholi... — deb Azlar aka o'zicha bir narsalarni hisobladi-da, qabrlarga ishora qildi: — Ko'p emas, protsent hisobida juda oz.

Menga bu gap qarg'aning qag'illashiday sovuq eshitildi.

— E, qo'ying-e, hecham ko'paymasin! — dedim. — Buning o'rniga ko'chatni ko'proq ekaylik, atrofidagi daraxtni ko'paytiraylik.

— Ilahi omin! — deb Azlar aka yuziga hazilomuz fotiha tortdi.

Yolqin akam allanarsani oldindan sezganday xomush edi.

Mashinaga qaytib kirdik. Asfalt yo'lga chiqqanimizda Azlar aka:

— E, bu umr g'animat! — deb qo'ydi. — Besh kunlik dunyoda o'ynab-kulib, xursandchilik qilganimiz qoladi.

Yolqin akam sekin bir tomoq qirib oldi-da, o'ychan tovush bilan gapirdi:

— Shunday deymiz-u, lekin odam ming o'ynab-kulganda ham, hammasi o'zi bilan birga ketadi. Qolsa ham... katta xursandchilikka arziydigan biron narsa yaratса; el-yurt buni tan olsa, ana shu qoladi.

— Mana, yaratib qo‘yibsiz-ku! — dedi Azlar aka. — Butun respublika tan olyapti! Men siz bo‘lsam, endi faqat shuning xur-sandchiligini qilib, rohatini surib yurar edim!

— Jonni hecham koyitmasdan-a? — kulib so‘radi Yolqin akam.

— E, bu dunyoda jonini koyitmasdan yashaydigan odam oz. Bittasi men bo‘lsam, mana, axiyri, dissertatsiya yoqlash tash-vishini bo‘ynimga olyapman. Aytmoqchimanki, odam jonini koyitib bir narsaga erishgandan keyin, shuning rohatini ham ko‘rsin-da!

— Bu gapingiz to‘g‘ri, — dedi Yolqin akam menga bir qarab olib: — Tursun qachondan beri: “Kurortga boring!” — deb qistab yurar edi. Bultur Sochiga borib dam olib keldim. Lekin maza qildim!

— Bir o‘zingizmi? Munirani nega olib bormadingiz?

— Bolalarni ko‘rdingiz-ku. Ayam qarib qoldi, bir o‘zi explolmaydi. Kichkinamiz kasal edi, Munira tashlab ketolmadi.

Azlar aka bosh chayqab:

— Ana shuniši chatoq-da! — dedi. — Yolqinbek, siz hali ham qilichday yigit bo‘lib yuribsiz, Munira bo‘lsa hozir sizdan o‘n yosh katta ayolga o‘xshab qolibdi. Singlim bo‘lgani uchun haqiqatni sizga ochiq aytyapman. Bu yaxshi emas!

Men ham kelin ayamning bolalarga, uyg‘a o‘zini qurban qilib, tez qariyotganini, akam hozir unga nisbatan xiyla yosh ko‘ri-nishini sezardim. Shuning uchun aka-uka ikkovimiz bu gapga e’tiroz qilolmadik.

Azlar aka Toshkentga qaytib ketayotganda singlisiga:

— Munira, o‘zingga ham durustroq qaragin! — deb tayin-ladi. — Yolqinbek shaharga tushganda birga tushgin. Kurortga birga borgin!

Azlar aka boshqa ko‘p narsaga yuzaki qarasa ham, shu nuqtada uning haq ekanini biz keyinroq sezdik.

Yangi sovxoz shaharchasining tez qad ko'tarishiga Yolqin akamning qancha mehnati singgan bo'lsa, unda yashayotgan odamlarning o'sib-unishi uchun ham juda ko'p jon kuydirardi. Sovxozimizga kelib odam bo'lган yoshlardan Oyxon ismli qiz bir yilcha Halimaning yonida bolalar bog'chasida ishladi. Bu chiroyli qiz dastlabki paytlarda yuzi juda g'amgin va ahvoli zabun ko'rinar edi. Uning boshiga dahshatli bir ko'rgilik tushganini Halimadan eshitgan edim.

Oyxonning o'z otasi o'lgandan keyin onasi boshqa erga tegadi. Ikkinci ota aroqxo'rlikka berilgan, insofni, vijdonni unutgan razil odam ekan. Oyxonning onasi kasalxonaga tushganda o'n yetti yashar qiz o'gay ota bilan bir uyda yakkamayakka qoladi. "Ota" so'zini ham harom qilgan bu shaxs bir kun qizni aldab-suldbab, unga nasha aralashtirilgan vino ichiradi. Uni mast qilib nomusiga tegadi.... Qiz homilador bo'lib qoladi. Kasalxonadan chiqqan onasiga buni zinhor bildirmaslikka tiri shadi. Dardini hech kimga aytolmay yuradi-yuradi-yu, axiyri o'zini o'ldirishdan boshqa chora topolmaydi. Uylari Gulistonda ekan. Shahardan avtobusga minib, cho'lga chiqadi. Poyezd yo'liga yaqin bir bekatda, kimsasiz joyda avtobusdan tushib qoladi. Atrof — biyday cho'l. Qiz temiryo'lga qarab ketadi. Polotnoning¹ ustiga chiqib, relsga² boshini qo'yib yotadi. Hozir poyezd kelib, boshini tanidan judo qilishini o'ylaydi-yu, o'kirib yig'laydi.

¹ Polotno (*ruscha*: полотно — qalin gazlama, kiyim, yoping'ich) — 1) ipak, ip, kanop va shu kabilardan tayyorlangan pishiq va silliq gazlama va undan tikilgan kiyim; 2) odatta bo'zsimon maxsus matoga chiziladigan katta yaxlit surat; 3) *ko'chma ma'noda*: biror tarixiy voqeа-hodisani keng va har tomonlama tasvirlagan badiiy asar; 4) *ko'tarma* — shag'al to'kib ko'tarilgan xomaki yo'l (*asarda shu ma'noda*).

² Rels (*inglizcha*: to'sin) — temir yo'l transporti, tramvay, ko'tarma kran, vagonetka g'ildiraklari yuradigan po'lat iz.

Shu payt temiryo'l bo'ylab o'tgan tuproqli yo'lda bitta "Gazik" ko'rindi. Unda Yolqin akam o'tirgan ekan. Cho'ldagi qo'y qo'rasidan xabar olib kelayotgan ekan. Uzoqda poyezd ko'rindi. Temiryo'l ustida boshini dam relsga qo'yayotgan, dam yaqinlashib kelayotgan o'lim vahshatiga chiday olmay o'rnidan turib ketayotgan qiz akamning e'tiborini tortadi. "Gazik" Oyxonga yaqin borib to'xtaydi.

Qiz o'kirib yig'layotgani va yig'i aralash:

— Oyi, meni kechiring, men hozir o'laman! — deb o'ziga-o'zi gapirgani eshitiladi.

Poyezd yaqinlashib kelyapti. Yolqin aka tez mashinadan tushadi, qizga qarab qichqirib:

— Poyezd kelyapti, qoch! — deydi. Lekin qiz qochmaydi, aksincha, yana boshini relsga qo'yadi. Yolqin akam unga qarab yuguradi. Poyezd o'ttiz-qirq metrcha qolganda qizni kuch bilan relslar orasidan shag'al to'kilgan yo'l chetiga tortib olib chiqadi. Oyxon esa ikki qadam naridan shovqin solib, shamol ko'tarib o'tayotgan poyezdga qarab intiladi:

— Qo'yvoring meni! Men o'lishim kerak! Qo'yvoring!..

Bu orada "Gazik"ning shofyori ham yetib keladi. Ikkovlashib Oyxonni mashinaning oldiga olib kelishadi.

Poyezd o'tib ketadi. Shundan keyin Oyxon yig'lab, o'gay ota qanday ablahlilik qilganini, hozir nega o'zini o'ldirmoqchi bo'layotganini aytib beradi.

Yolqin akam uni mashinasiga o'tqizadi-yu, Gulistonga — to'g'ri prokuroring oldiga olib boradi. O'gay ota darhol qamoqqa olinadi, sud bo'lib, kesilib ketadi. Oyxon ilgari maktab-gacha tarbiya texnikumida o'qir ekan. Bu hodisalardan keyin teng-to'shlarining ko'ziga ko'ringisi kelmaydi. Og'ziga kuchi yetmaganlar gap-so'z qiladi, ko'chadan o'tganda uni bir-birlariga ko'rsatishib hiring-hiring kulishadi. Bu hammasi Oyxonga tobora qattiq ta'sir qiladi, u og'ir kasalga chalinib, homiladan

ayriladi. Kasalxonadan tuzalib chiqqach, odamlarning gapso'zlaridan bezib, biror yoqqa bosh olib ketmoqchi bo'ladi.

Yolqin akam shaharga tushganda uni ko'rib qoladi-yu, bu niyatini eshitib, bizning sovxoza taklif qiladi.

Maktabgacha tarbiya texnikumida ikki yil o'qigan Oyxon sovxozening bolalar bog'chasiga ishga kirdi. Halima ham bog'-chada ishlagani uchun men ko'p narsani undan eshitib bildim. Dastlabki kunlarda Oyxon yetim bolaga o'xshab juda mung'ayib yurar, yuziga, ko'zlariga qarasangiz, rahmingiz kelar edi.

Yolqin akam bog'chaning oldidan o'tganda qayrilib kirib, Oyxonning ko'nglini ko'taradigan gaplarni aytib o'tib ketardi. Kichkina bolalarini har kuni bog'chaga olib keladigan Munira kelin ayam ham Oyxonga doim iliq gapirar:

— Shunday yaxshi qiz ekansiz, ko'rmaganday bo'lib ketasiz! — derdi. — Hali biz o'zimiz sizning to'yingizni o'tkazamiz! Xursandchililingizni ko'ramiz!

Sovxozi direktori bilan uning xotini o'z qanotlari ostiga olgan Oyxonni boshqalar ham izzat-ikrom qiladigan bo'ldi. O'zi ham kamtar, xushmuomala qiz ekan. Yangi joyda ishlari yurishib, besh-olti oy ichida rangi kirib, husni xiyla ochilib ketdi.

Har yili qishda xotin-qizlar orasidan mexanizatorlar tayyорлаш масаласи ко'тарилади. Chunki hali ham qo'lда paxta teradigan, ketmonda chopiq qiladigan kishilarning ko'pchiligi ayollar. Ularni og'ir qo'l mehnatidan qutqarib, mashinalarda ishlashga o'rgatishni raykomlar xo'jalik boshliqlaridan talab qiladi. Ular dala ishlaridan sal bo'shagan paytlarida mexanizatorlikka o'qiydigan xotin-qizlarni qidirishga tushishadi. Ba'zi ayollar traktorda ishlashga noziklik qiladi, ba'zilarini erlari yoki otonalari yubormaydi. Raykom esa: "Bu yil mana shuncha ayolni mexanizatorlikka o'qitasiz!" — deb talab qiladi.

Yolqin akam shu talabni bajarishda qiynalib, serg'ayrat, dadil ayollarga zor qolib turgan paytda to'satdan Oyxon otilib

chiqadi:

— Yolqinjon aka, mexanizatorlikka o'qishga meni yuboring!.

Oyxon o'zi xipchabel, nozik ko'rinsa ham, juda pishiq edi. Mexanizatorlik mактабини bitirgandan keyin kuzda ikki qatorlik mashina bilan bir yuz ellik tonna paxta terdi. Yoshlar gazetasi uni tursunoychi¹ qizlar qatorida maqtab chiqdi. Keyin rayondan kelgan bir instruktor yigit bo'yniga fotoapparat osgan muxbir bilan birga Oyxonning atrofida aylanishib qoldi. Ma'lum bo'lishicha, bu iñstruktor² xotin-qizlar orasidan mash'al mexanizator chiqarish harakatida ekan. Oyxonning birinchi yili yuz ellik tonna terishi ham juda katta gap edi. "Lekin mash'al bo'lish uchun bu ozlik qiladi, — debdi haligi yigit. — Hozir ilg'or tursunoychilar uch yuz-to'rt yuz tonnadan teryapti. Siz: "Uch yuz ellik tonna teraman" — deb va'da bering". Oyxon buncha terolmasligini aytibdi. "Terolmasangiz, mayli, lekin siz va'da beravering, men yordam uyushtiraman, — debdi haligi instruktor. — Qarasib yuboradigan odamlar bor. Aytganingiz bo'ladi!" Oyxon: "Boshqalar tergan paxtani mening nomimga o'tkazasizmi?" — deb so'rabdi. "U yog'i bilan ishingiz bo'lmasin! — debdi instruktor. — Siz: "Uch yuz ellik tonna teraman", — deb majburiyat oling. Mana bu muxbir rasmingizni gazetada chiqaradi. Qishda orden olasiz! Butun respublikaga tanilasiz". Oyxon bu ko'zbo'yamachini Yolqin akamga ro'para qilib bir boplamoqchi

¹ Tursunoychilar (Oxunova Tursunoy (1937–1983) — o'zbek xotin-qizlari orasida paxta terish texnikasini o'zlashtirish harakati tashabbuskori nomidan) — Oxunova Tursunoy boshliq brigada paxta yetishtirishning ilg'or usullarini qo'llab katta yutuqlarga erishgan. 1960–1970-yillarda uning tashabbusidan davlatning rasmiy targ'ibot-tashviqot ishlariда keng foydalanildi. Shuning uchun keyinchalik shunday ilg'or ayol-qizlar tursunoychilar deb atala boshlandi.

² Instruktor (*lotincha*: instructor — tashkilotchi, tashkil qiluvchi) — 1) qo'l ostidagi muassasa, ijtimoiy tashkilot va shaxslarga yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, biron-bir ishni to'g'ri yo'lg'a qo'yishni o'rgatuvchi shaxs; 2) ma'lum bir mutaxassislikka o'rgatuvchi, malaka beruvchi shaxs (bu yerda shu ma'noda).

bo'libdi. "Ertaga tush paytida keling, javobini aytaman", — debdi.

Ertasi kuni tush paytida haligi yigit muxbirni ergashtirib kelsa, yo'l bo'yida Yolqin akam turibdi. Raykom byurosining a'zosi bo'lgan Yolqin akam avval instruktor yigitning hujjatini olib ko'radi-yu: "Siz bu Oyxonga kimning nomidan orden va'da qilyapsiz? — deydi. — Bir o'zi yuz ellik tonna tergani ozmi? Axir, shu ham qo'lda paxta tergan yuzta ayolning ishi-ku! Buni: "Uch yuz ellik tonna", — deb, halolga harom aralashtirib ko'z-bo'yamachilik qilish nimaga kerak? Yaxshi-yaxshi mexanizatorlarni sizga o'xshaganlar yolg'onga o'rgatib, muxbirlarni ham aldab, beburd qilyapti! Hujjatingizni raykomga olib borib bera-man. Masalangizni byuroda ko'ramiz! Boring!"

Ko'p o'tmay bu yigit ishdan haydaldi. Oyxon esa mavsum oxirigacha mashinada yana yigirma tonna paxta terib, sovxozi-miz ayollari orasida eng mashhur tursunoychi bo'lib tanildi. Yolqin akam doim undan xabar olib turardi. Oblastda, Toshkentda bo'ladigan kengash va qurultoylarga eng ilg'orlar qatori Oyxonni ham olib borar edi.

Oyxonning ko'zlarida olov chaqnab, ayniqsa, Yolqin akam bilan birga safarga chiqqan paytlarida yuzi quvonchdan yashnab ketardi. Yolqin akam ham u bilan birga bo'lganda allanechuk juda yasharib ketgandek ko'rinar, uning kelin ayam bilan ilk bor uchrashib, unga ko'ngil berib yurgan yigitlik paytlari beixtiyor esimga tushardi.

Oyxon chiroyli qiz bo'lgani ustiga terim mashinasida yaxshi ishlagani qo'shib, muxbirlar uni rasmga olishni yaxshi ko'rardi. Oyxonning behad chiroyli rangli surati jurnalning mu-qovasida bosilib chiqqan edi. Shundan sal keyin men bu suratni bekobodlik shofyorning kabinasida — ko'zga tashlanadigan qilib yopishtirib qo'yilgan holda ko'rdim... Oyxonga intilib, lekin unga yetolmay yurgan odamlar orasida hali tajribasiz yosh

yigitlar ham, ko'pni ko'rgan taniqli odamlar ham bor edi. Lekin Oyxon ularning hech qaysisiga ro'yixushlik bermas, birortasi joniga tegsa Yolqin akamdan himoya so'rab qutular edi.

Halima bir marta:

— Oyxon faqat Yolqin akamni yaxshi ko'radi, — degani esimda bor. Avval men bu gapga uncha e'tibor bermadim. "Singlisiday yaxshi ko'rsa kerak-da!" — deb o'yladim.

Lekin Toshkentga seminarga borganimizda Yolqin akamni zalda ham, oqshomgi tomoshalarda ham, mehmonxona yo'laklarida ham Oyxon bilan birga ko'rdim-u, ikkovini bir-biriga beixtiyor tortadigan qandaydir tuyg'u paydo bo'lganini sezdim. Yolqin akam — ko'nglidagini yashirolmaydigan odam. Ko'pchilikning orasida sir saqlash qiyin. Oyxonning unga mehr qo'y-gani va buni Yolqin akam ham yoqtirishi chekka-chechkada gap bo'la boshladi.

Toshkentdan qaytgan kunimiz akamni uylarining oldigacha kuzatib bordim-da:

— Aka, Oyxon yoshlik qilganda ham siz... sal hushyor bo'ling, — dedim.

— Nimasiga hushyor bo'lay?

— Tag'in odamlar... u-bu deb yurmasin... Bu yoqda, axir... kelin ayam... bolalar...

— Nima, senga birov bir narsa dedimi?

— Yo'q, endi... o'zim shunchaki...

Yolqin akamning to'satdan g'ashi kelib:

— Sen bu narsalarga aralashma! — dedi.

Men izza bo'lib qoldim. Uyda ham sal gapga g'ashi kelib, kelin ayamga ters gapiradigan, bolalarni huda-behudaga jerkadigan odat chiqardi. Onam akamdag'i o'zgarishni tushunolimay hayron. Kelin ayam ba'zi bir mish-mishlarni eshitib iztirob chekadi. Bir kun biznikiga kelib, Halimaga yig'lab dardini ayтибди: "Yolqin akam mendan soviganlar!..."

Yolqin akam faqat terim vaqtida kecha-yu kunduz ishda bo‘lgani uchun uyda tunamas, boshqa vaqtarda uyg'a kelib yotar edi. Bu yoz kechalari ham uyg'a birda kelsa, birda dala shiy-ponlarida yotib qolardi.

Kelin ayamning sabr kosasi to‘lib, toshib borardi. Bir kun Yolqin akam daladan sahar palla qaytadi.

Bolalar uyquda. Onam Mirzacho‘lning issig‘i bilan pash-shasiga bardosh berolmagani uchun biror oy o‘zimizning qish-loqda turib kelishga ketgan. Kelin ayam ichki xonada chiroqni yoqib, ochiq chamadon oldida narsa taxlab o‘tirgan ekan. Yolqin akam tuni bilan xotinini kuttirib qo‘yganidan o‘ng‘aysiz-langanday ko‘zini undan olib qochadi. Lekin kelin ayam unga tikilib qaraydi. Bir vaqlar ikkovi oshiq-ma’shuq bo‘lib, adirdan lola terib yurgan, mototsiklga mingashib rayon markaziga kino ko‘rishga borgan paytlari ko‘z oldiga keladi. Yolqin akamga hozir go‘yo o‘sha go‘zal yoshlik qaytib kelgan. Lekin kelin ayamning yuzlariga ajin tushgan, sochiga oq oralagan. U pardoz qilishlarni ham unutgan, o‘ziga qaramay qo‘ygan, yoshligini go‘yo to‘qqiz farzandiga ularashib bergen-u: “Bizniki endi bas!” — degan... So‘nggi paytda o‘qituvchilikni ham tashlab, uy bekasiga aylangan.

Lekin hozir Yolqin akamning yuzida, ko‘zlarida chaqnab turgan yoshlik tuyg‘ularini ko‘rgach, o‘zining ham yosh va lato-fatli juvon bo‘lgan paytlarini eslab, ko‘ziga yosh quyulib keladi.

Armon to‘la tovush bilan:

— O‘zimdan ham o‘tgan! — deydi. — Siz meni bolalar bilan andarmon qilib, uy bekasiga aylantirib qo‘ydingiz, men shunga ko‘nganim uchun aybdorman! Endi meni davrim o‘tdi, sizga kerak emasman!

— Nega unday deysiz, Munira? Siz men uchun hali ham ilgarigidaysiz!

— Yolg‘on gapirmang! Hammasini bilaman!

— Mish-mishlarga muncha ishonmang! Hammasi behuda gap!

— Men sezib yuribman... Sovigan bo'lsangiz, mayli, men ketaman! Boshqaga ishqingiz tushgan bo'lsa, bilganizingizni qiling! Berdim shu uyni sizlarga!

Kelin ayam narsalarini yig'ishtirib bo'lib, chamadonini yopadi-da, uni ko'tarib, eshikka qarab yo'naladi. Yolqin akam uning qarshisidan chiqib, chamadonini qo'lidan olmoqchi bo'ladi:

— Munira, shoshmang, qayooqqa ketmoqchisiz?

— Kelgan joyimga ketaman!

— Toshkentgami?.. A bu... bolalar nima bo'ladi?!

— Bolalarga endi siz qarang!

— Mening boshimda shuncha ish!.. Munira, bir o'ylang!..

— Nima, men ishlamaganmidim? Siz haftalab, oylab cho'lda yo'q bo'lib ketgan paytlaringizda men bolalarga bir o'zim qaramaganmidim? Endi siz qarang! Ham to'qqiz bolani boqib, ham oshiq-ma'shuqlik qilib ko'ring, buning qanaqa bo'lishini o'shanda bilasiz!

Kelin ayam chamadonini akamning qo'lidan yulqib oladi-da, hovliga chiqadi. Shu payt ochiq derazadan bir yashar Kamolning yig'lagani eshitiladi. Kelin ayam bilan birga yotib o'rangan bola endi uni topolmay:

— Oyi-i! — deb dod soladi.

Onalik tuyg'usi kelin ayamni hovli o'rtasida bir to'xtatadi, murg'ak o'g'ilchasining oldiga qaytib, uni yupatgisi keladi. Shunda Yolqin akam uning ketidan chiqib:

— Munira, kerak bo'lsa men ketaman, bu uy — sizniki, qayting! — deydi.

— Bu uydan ketib, boshqa joydan uy qilmoqchimisiz?! Yo'q, siz avval bu uyni eplang!.. "Otajonovlar ko'paysin!" deb bolajonlik qilar edingiz! Endi shu bolajonligingizni anu yig'la-

yotgan o‘g‘lingizga ko‘rsating!

Yolqin akam mot bo‘lib turib qoladi. Kelin ayam katta yo‘lga chiqib, yo‘lovchi mashinada Gulistonga boradi, undan Toshkentga ketadi.

Uyda bolalar birin-ketin uyg‘ona boshlaydi. Kichiklarini yuvintirish, ovqatlantirish kerak. Kattalari bu ishda dadalariga yordam berishadi. Lekin bari bir mayda-chuyda ro‘zg‘or ishlari qaynab chiqadi. Nari yoqda sovxozung ishlari turibdi. Dambadam kvartiradagi telefon jiringlaydi, Yolqin akamni goh bosh buxgalter, goh agronom, goh raykom vakili so‘rashadi. Bolalarni shu ahvolda tashlab ketishga Yolqin akamning ko‘ngli bo‘lmaydi. Biz ikki hovli narida turar edik. Men, bu hodisadan bexabar, azonlab dalaga chiqib ketgan edim. Yolqin akam katta o‘g‘lini yuborib, Halimani yordamga chaqiradi.

Shundan bir kun oldin kelin ayam butun dardini Halimaga so‘zlab bergen, hammasini eriga tashlab ketmoqchi ekanini aytgan ekan.

Halima uy ishlarida Yolqin akamga biroz qarashadi. Lekin bizda ham egizaklar hali yosh, nari yoqda bolalar bog‘chasi murabbiyasiz ishlay olmaydi. Shuning uchun Halima akamning bolalarini qoldirib ketishga majbur bo‘ladi.

Bir vaqt Yolqin akamni raykomga chaqirib qolishadi. U bolalarning kattalariga kichiklarini topshiradi-da, raykomga ketadi. U yerdan chiqib qo‘shti rayonning o‘zaro tekshirish brigadasini kutib olishadi-da; kuni bo‘yi ulardan ajralolmay birga yuradi. Kech bo‘lganda uyiga qaytib kelsa, qiy-chuv, dod-voy. Besh yashar Rahimaning qo‘liga qaynab turgan samovarning objo‘shi to‘kilib ketibdi. Teri ilvirab ketgani va ko‘chib tushayotganiga qaraganda yomon og‘risa kerak, bola tinmay yig‘laydi, isitmasi ham ko‘tarilganga o‘xshaydi. Yolqin akam ukasiga yaxshi qaramagan katta bolalarini urisha-urisha Rahimani mashingasiga solib, rayon kasalxonasiga olib boradi.

Dori-darmon qo'yilgandan keyin ham bolaning kuygan joyi achishib og'rib, kechasi bilan uxlay olmaydi, Yolqin akamga ham uyqu bermaydi. Yolqin akam shu kecha shofyorini qishlog'imizga — tezda onamni olib kelishga yubordi.

Yolqin akamning katta bolalari o'n besh-o'n oltiga kirgan, past-balandni biladigan bo'lib qolishgan edi. Qo'shi ayollardan biri ularga: "Oyilaring Oyxon tufayli ketib qolgan, bu juvon o'lqur dadalaringni yo'ldan urib, birovning oilasini buzmoqchi!" — deb tushuntiradi. Buni eshitgan Asqar, ayniqsa To'lqin, Oyxonga bolalarcha bir g'azab bilan qaraydilar. Tabiatan urishqoq bo'lgan o'n uch yashar To'lqin ko'chadan o'tayotgan Oyxonga qarab tosh otadi-yu:

— Bezbet! — deydi. — Ota-onamiz bunga qancha yaxshilik qilgan! Bu bo'lsa endi birovning oilasini buzmoqchi!

To'lqin otgan tosh Oyxonga tegmagan bo'lsa ham, uning gaplari ko'ngliga toshdan qattiq tegadi. U bir vaqtlar o'zi ishlagan bolalar bog'chasiga kirib, Halimadan nima hodisa bo'lganini so'raydi. Munira kelin ayamning ketib qolganini, akamning bolalari onasiz sag'irga o'xshab yurishganini eshitgach, To'lqinning tosh otib nega unday deganini endi tushunadi.

O'pkasi to'lib:

— Sho'rim qursin mening! — deydi, — Bu yerdan ham bosh olib ketgim kelyapti!... Meni Qarshi dashtiga taklif qilishgan edi. Bir marta ketmoqchi ham bo'lgan edim, Yolqin akam javob bermadilar... Dugonajon, menga maslahat bering yo u kishining ruxsatisiz ketaveraymi?

— Ixtiyor o'zingizda, Oyxon. Endi bu tugunni siz yechishingiz kerak!

— Ketib qolsam... Yolqin akam juda xafa bo'ladilar-da. Men u kishini xafa qilolmayman! Yo'q, yo'q!..

— Lekin uning xotini bilan bolalari xafa bo'lsa, maylimi?

— Menmi ularni xafa qilgan?

— Xo‘p, xafa qilmagan bo‘lsangiz... Uylariga borib, shu bolalarga onalik qila olasizmi?

— Voy, bu nima deganingiz?

— Ha, buni hazil deb o‘ylaganmidingiz! Olov bilan o‘ynashib bo‘ladimi, dugonajon! Siz hamma tomonini yaxshilab o‘ylab ko‘ring!

Oyxon bog‘chadan iztirobga tushib chiqib ketadi. Kechasi yotar mahalda birov sekin bizning eshikni taqillatdi. Chiqib ochsak, Oyxon: Rangi xuddi sovxoziimizga yangi kelgan paytlaridagidek o‘chgan, ko‘zları g‘amgin. Lablari ayanchli bir tarzda titrab:

— Men ketadigan bo‘ldim! — dedi. — Narsalarimni yi-g‘ishtirib qo‘ydim. Tursun aka, Gulistonga olib borib qo‘yolmaysizmi?

Uning Yolqin akamdan nega mashina so‘ramagani tushunarli edi. Agar akam uning Qarshiga ketish niyatini bilsa, javob bermasligi va shu yerda olib qolishi mumkin.

— Mashinani olib chiqaymi? — dedim Halimaga.

— Mayli. Men ham birga boraman.

O‘sia kuni kechasi Oyxonni narsalari bilan Gulistonga — onasining uyiga olib borib qo‘ydik. U ertaga poyezdga tushib Qarshiga ketmoqchi edi. Xayrlashayotib birdan yig‘lab yubordi:

— Yolqin akam so‘rasalar, ayting... Men u kishini umrbod unutmayman. Meni o‘limdan olib qoldilar, odam qildilar!.. Bunda ortig‘iga haqqim yo‘q!.. Shuni ayting, Tursun aka, meni kechirsinlar!..

Sovxoza qaytdik. Bu orada onamni ham qishloqdan yetka-zib kelishdi. Lekin yetmishta borib qolgan kampir o‘zi bilan o‘n bir jonning tashvishini ko‘tarolmasligi aniq.

Ertasi kuni ishdan keyin kirsam, Yolqin akam chorpoymada boshini ushlab, xayolga cho‘mib o‘tirgan ekan. Men unga sekin Oyxon tayinlagan gaplarni aytib berdim. Akam hali uning ko‘-

chib ketganidan bexabar ekan.

— Nega beruxsat ketadi? — deb o'rnidan sakrab turdi. — Oyisinikidami? Men hozir borib gaplashaman. Mashina qani?

— E, mashinani qo'ying!

— Men uni qaytarib olib kelaman!

— Qaytarolmaysiz. Allaqachon poyezdga chiqib, Qarshiga yetay deb qoldi... Men o'zim kuzatib qo'ydim.

— Sen?! Sen nega bunday qilding?!

— Siz ham tushunishingiz kerak, Yolqin aka... Agar qaytarish kerak bo'lsa, kelin ayamni qaytarib olib kelaylik... Odamlar nima deydi?.. Bu yoqda bu bolalar "oyim" deb yig'laydi... Tushunaman, ba'zida odamning ko'ngli o'ziga itoat etmay qoladi. Yigitlikda kishi har ko'yga tushishi mumkin... Lekin siz boshqa tomonlarini ham o'ylab, aql tarozisiga solib, bir tortib ko'ring. Men yolg'iz ukangizman, hozir sizdan faqat shuni iltimos qilaman!

Bu gaplar akamning qulog'iga kirdimi-yo'qmi — bilmayman. U boshini solintirib indamay ichkari xonaga kirdi-da, uni bekitib oldi. Telefon jiringladi, idoradan uni so'rashdi. Lekin Yolqin akam ichkaridan chiqmadi. Yana qo'ng'iroq bo'lib, telefonda uni so'rashgan edi, onam "uyda yo'q" deb javob berdi. Hatto bolalar baqirib-chaqirib yig'laganini ham Yolqin akam eshitmaydi. Shu ahvolda bir kecha-yu bir kunduz ichkaridan chiqmadi. Onam keyin menga aytib berdi. Kechasi Yolqin akam yotgan xonadan uning — tushidami-o'ngidami — ihlab yig'lagani eshitilibdi.

Ertasi kuni kechki payt hovlida ayam menga buni shivirlab aytib berayotgan edi, ichki xonaning eshigi shaxt bilan ochildiyu, Yolqin akam chiqib keldi. Ko'zları ichiga botib ketgan. Yuzi kasaldan turgan odamnikiday siniqqan. Yuzimga qaramay "Volga"sining kalitini uzatdi:

— Ma, mashinani tayyorla. Toshkentga boramiz.

Kelin ayamga borishimizni sezib, mashinaning u yoq-bu yog‘ini apil-tapil ko‘rdim-u, ko‘chaga haydab chiqdim. Shom qorong‘isida jo‘nab, yotar mahalda Azlar akaning uyiga kirib bordik.

Hammalari ayvonda televizor ko‘rib o‘tirishgan ekan. Kelin ayam salomimizga ma’yus bosh irg‘ab alik oldi-yu, jim turaverdi. Azlar aka bizga qarab: “Aytmabmidim!” — deganday qilib bir bosh chayqab qo‘ydi. So‘ng:

— Yolqinbek, qani, bu yoqqa yuring, — deb akamni kabinetiga boshlab ketdi. Birpas o‘tgandan keyin yuzlari qizarib, kulimsirab chiqib keldi-da, kelin ayamni ham kabinetiga taklif qildi. Kelin ayam ozorlanib borgisi kelmagan edi: — Munira, sen ham ko‘nglingni sal keng qil! — dedi. — Yolqinbekday yigit bo‘yni egib kelibdi. Bu hayotda nimalar bo‘lmaydi?.. Bir yilda yigirma marta urishib, arazlashadigan er-xotinlar bor. Sen yigirma yilda bir marta arazlab kelibsan. Endi o‘tgan ishga salavot. Tur!..

Azlar aka singlisini qo‘yarda-qo‘ymay Yolqin akam o‘tirgan xonaga olib kirib ketdi. Oradan besh-o‘n minut o‘tgandan keyin ularni yakkama-yakka qoldirib qaytib chiqdi...

O‘sha kecha kelin ayam bilan akamni mashinalariga solib, tong otguncha uylariga yetkazib keldim...

Kelin ayam yana maktabda o‘qituvchilik qila boshladi. Oylar o‘tishi bilan bu hodisa xayolimizdan uzoqlashib ketdi. Lekin kelin ayam bilan akamning muomalalarida o‘rta yashar kishilarga xos salobatmi, mayinlik va sipolikmi, qandaydir bir o‘zgarish yuz berdi. Yolqin akam bir necha oyda yoshiga besh-o‘n yosh qo‘shilgan odamday og‘ir-vazmin bo‘lib qoldi.

Men ko'rgan-kechirganlarimizni aytib beryapman-u: "Yolqin akam bilan birga, yurgan yo'llarimiz, birga yashagan davrlarimiz hech ham tugamasa ekan", — deyman. Lekin, mana, o'zim ham sezmay, oxirgi yil, oxirgi oylarga yaqinlashib qoldim...

O'sha yili Yolqin akam qishlog'imizni ko'p eslar:

— "Bo'ri adir"lar juda obod bo'lib ketgan emish, juda ko'rgim kelyapti-da! — deb qo'yardi.

Yoz issig'i boshlanganda onam aka-uka ikkovimizdan biroz gina qildi:

— Men qachongacha bolalaringni boqaman? Meni ham qishloqlarga olib borib aylantirib kelasanlarmi-yo'qmi? Yolqin, qovun pishig'ida boramiz, degan eding-ku! Mana, aytgan vaqtin bo'lidi!

— Sovxozga nozik mehmonlar keladigan bo'lib qoldi-da, — dedi Yolqin akam afsus bilan. — Tursun, sen ayamni olib mashinangda jo'nayver. Men yakshanba kuni ketlaringdan yetib boraman.

Men onamni avval Qo'qonga, undan Farg'ona orqali Asakaga olib o'tdim. Keyin qishloqqa bordik. To'y ko'p, ma'-murchilik. Qarindosh-urug'lar-u yor-do'stlar har kuni besh-olti joyga mehmonga taklif qilishadi.

"Uzoqda yursang, kishnashasan", — deganlaridek, ilgari bizni uncha xush ko'rmaydigan ba'zi hamqishloqlar ham hozir Yolqin akamni hurmat bilan tilga olishadi. Tog'a tomonlarimiz "Bo'ri adir"ga ko'chib chiqishgan ekan, bog'-hovlilar ko'payib, hamma yoq yam-yashil bo'lib ketibdi. Yetmish yashar tog'am:

— Sharofat, singlim, Yolqinjonning qadrini bizdan uzoqqa ketganda bilyapmiz, — dedi. — Katta bir majlisda obro'li odamlar: "Mana shu "Bo'ri adir"ni Yolqin Otajonov birinchi bo'lib

obod qilgan edi, endi eski nomi yarashmay qoldi, yangi uchastka-ga "Yolqinobod" deb nom qo'yamiz", — deyishdi. Ko'pchilikning aytgani bo'lmay qolmas ekan. Hozir bu joyni hamma "Yolqinobod" deb ataydigan bo'ldi. Shu gap bo'lgandan beri men niyat qilib, bitta qora qo'yni boqib yurgan edim. Yolqinjon kelsa, oyog'ining tagiga so'yaman!

— Kelaman degan. Ert-a-indin kelib qoladi.

Yolqin akamni yakshanba kuni kutdik, daragi bo'lindi. Keyin men rayonga tushganimda sovxozag telefon qilsam:

— Qishda boradigan bo'ldim! — dedi Yolqin akam, — Quruvchilar yangi idorani terimgacha bitirib berishmoqchi. Te-pasida turmasam bo'lindi... Hammalariga salom de! Ayamni o'zing aylantirib kel.

Men bu gaplarni qishloqqa kelib aytgan edim, tog'am birpas o'ylanib turdi-yu:

— Bu qo'y qishgacha turmaydi, — dedi. — E, Sharofat singlim, Yolqinjonnini birinchi sen Yolqin qilgansan! Og'ir paytda biz hech qaysimiz sening joningga ora kirolmaganmiz. Kel, hech bo'lmasa, endi hurmatingni joyiga qo'yay!

Tog'am shunday dedi-yu, bo'rdoqi qo'yni onamga atab so'ydi. So'ng butun qishloqqa osh tortib, ziyofat berdi. Onam o'zida yo'q xursand. Har zamonda menga qarab:

— Akang kelmadi-da! — deb boshini chayqab qo'yadi.

Go'dakligimda onam meni Andijonning Zavraqida harbiy mashqda yurgan otamga ko'rsatib kelish uchun ellik chaqirim joyga piyoda ko'tarib olib borib kelganini yana eslab qoldi. Qaytishda onamni "Volga"ga o'tqazdim-u, ellik chaqirimlik yo'lidan shoshilmay olib o'tdim. Istagan joyida mashinani to'xtabit, to'yanicha tomosha qildirdim. Onam og'ir yuk bilan piyoda qiynalib o'tgan joylarini taniganda:

— Bolalarim tufayli shu kunlarga yetdim, armonim yo'q, shukur, ming marta shukur! — deb ko'ziga yosh ham oldi.

Mirzacho'lga qaytib kelsak, Yolqin akam pardozdan chiq-qan ikki qavatlik yangi idorani jihozlayotgan ekan. Idora eng keyin qurilgan bo'lsa ham, oldi ochiq, ko'krakdor joyga juda salobatli qilib soldirilgan, atrofiga oq, sariq plafonli ko'r kam yerchiroqlar o'rnatilgan, kabinetiga qator telefonlar, shahardagi-dek polirovkali¹ qimmatbaho stol-stullar qo'yilgan edi.

Idoraning oldi — katta maydon. Yolqin akam bu maydonni bayram tantanalarida butun xalq namoyish qiladigan joyga aylantirmoqchi edi, bir qismiga asfalt yotqizdirgan edi.

— Endigi yil O'zbekistonimizning ellik yillik to'yi bo'ladi, o'shangacha bu yerning atrofini gulzor qilamiz, marmardan haykallar o'rnatamiz, — degan edi. — Nari yoqda stadion quramiz. E, hali ish ko'p.

Birinchi galda olib kelingan besh-o'n tonna asfalt maydonning yarmiga yetar-yetmas tugadi. Keyin terim mavsumi boshlanib qoldi. Maydonning qolgan qismini terimdan keyin asfaltlaydigan bo'ldik-da, dalaga chiqib ketdik.

Qishlog'imizga qaytib borish ham, yangi maydonni qurib bitirish ham, unda bayram namoyishlari o'tkazish ham Yolqin akamga nasib qilmasligini hali hech kim xayoliga keltirmas edi...

Bizning ishimizda terimdan qiyini yo'q. Majburiyatni katta olganmiz, havo ochiq paytlarda kechalari soat o'n ikki-birlar-gacha mashinada paxta teramiz. Ba'zi kunlari men bir kecha-kunduzda to'rt qatorlik mashinada o'n besh tonnaga yetkazib tergan paytlarim bo'ladi. Charchab oyoqda turolmaydigan holga kelaman. Lekin dala shiyponida uch-to'rt soat uxbab, uydan kelgan yaxshi ovqatlarni yeb sal o'zimga kelaman-u, yana mashin-

¹ Polirovka — sayqal, jilo. Polirovka (qilish) — oynaday silliqlash, sayqallash, sayqal berish.

naga chiqaman.

Sovxozimizda yuz ellikdan ortiq terim mashinasi ishlab turibdi. Bu mashinalarning kunda tergan paxtasini vaqtida paxta punktiga yetkazib berib turish nihoyatda qiyin. Yolqin akam paxta ko‘p ketadigan uzun “Kolxida” mashinalaridan uch-to‘rtasini yordamga chaqirgan. Telejkalarimiz ham oz emas. Lekin, baribir, ular terilgan paxtaning hammasini kuni bo‘yi daladan olib chiqib ketishga ulgurolmaydi. Paxta punktida taroziga navbat kelguncha, laboratoriya sortini, namligini aniqlaguncha ancha vaqt kutib turishadi. Shuning uchun biz tergan paxtaning bir qismi kechasi dalada qolib ketadi. Uni ham punktga olib borib topshirmaguncha hisobga o‘tmaydi. Chunki har kunlik svodka¹ paxta punktidan olinadi.

Paxta dalada qolib ketmasin uchun Yolqin akam bo‘lim mudirlari-yu agronomlar bilan birga kecha-kunduz transportga va odamlarga bosh bo‘lib, paxta ortish-u uni punktg‘a eltish bilan band bo‘lishadi. Paxta punkti ham kecha-yu kunduz yopilmay ishlab turadi.

Terimning ikkinchi haftasida Yolqin akam bir aylanib kelganda yuziga qarasam, uyqusizlikdan ko‘zları yoshlaniб turibdi, qovoqlari ichiga botib ketibdi.

— Hech uxlaysizmi o‘zi? — dedim.

— Qayoqda! Terim boshlangandan beri boshim yostiq ko‘rgan emas. Mashinada yurganda o‘tirgan ko‘yimcha qush uyquisi qilib mizg‘ib olaman.

— Terimning borishi yaxshi. Aktiyistlar² ishning boshida turganda siz har kuni uch-to‘rt soat bo‘lsa ham uxlab oling. O‘zingizni oldirib qo‘yibsiz.

¹ Svodka (*ruscha*: свести — to‘plab xulosa chiqarmoq, biror shaklga keltirmoq) — biror ishning borishi, rejaning bajarilishi va shu kabilar haqidagi ko‘rsatkichlar ma’lum tartibda joylashtirilgan yozma ma’lumot.

² Ilg‘orlar.

— Sen ham qiziqsan! Meni endi ko‘ryapsanmi? Har yili shu-ku. Terimdan keyin kurortga borib, uyquga ham o‘shanda birato‘la to‘yamiz. Qani, o‘zingdan gapir... Bir paykalni terib bo‘libsan. Gektaridan qirq ikki sentner chiqarmikin?

— Birinchi terim o‘ttiz beshdan chiqdi. Hali ikkinchi terim bor. Podbor, ko‘sak...

— Unday bo‘lsa ortiq ham chiqadi. Bu yerda birinchi terim tugagandan keyin Qarshiboy akaning dalasiga o‘tasan. Gap — shu!

Ishlar bu qadar qistalang bo‘lishiga qaramay, shu kunlar ham holva ekan. Sentyabrning yigirmalarida qibladan sovuq shamol esib, chang-to‘zon ko‘tarildi-yu, kechasi birdan izg‘irin boshlanib ketdi. Bu — 1973-yilning sentyabrida Buxoro dalalari-da ochilmagan ko‘saklarni urib ketgan qattiq sovuqning Mirza-cho‘lga ham yetib kelgan zahri edi.

O‘zi hali havo juda iliq bo‘ladigan kunlar edi. Ko‘p odam yengil yozlik kiyimda ishlab yurgan edi. Biz oynak qo‘yilmagan dala shiyponida yotar edik. Kechasi bilan isinolmay gulxan yoqib chiqdik. Ertalab turib qarasak, marzadagi o‘t-o‘lanlar qirovdan oqarib qolibdi. Ko‘lmak suvlarning yuzini yupqa muz qoplab olibdi. “Ochilmagan ko‘saklar muzlagan bo‘lsa-ya!”, — deb egatga chopib kirdim. Yerning tapti uncha ketmagani yordam berdimi yoki kunduz oftob chiqqani yaxshi bo‘ldimi, xayriyat, bizdagi ko‘sakni sovuq ololmadi.

Lekin kutilmagan izg‘irindan shamollab, yotib qolgan odamlar ko‘paydi. Bunaqa paytda mashinalar ham tez-tez buzilib to‘xtab qolaveradi. Chunki qirovdan ho‘l bo‘lgan paxta shpindel-larning tishiga to‘lib, ularni tez ishdan chiqaradi.

Kechalari terish mumkin bo‘lmay qoldi. Ertalablari ham oftob chiqib, qirovning namini ketkizmaguncha mashina durust yurolmas edi.

Busiz ham tun-u kun tinim bilmaydigan Yolqin akamning

ishlari nihoyatda ko'payib, murakkablashib ketdi. Shamollab yotib qolganlarning o'rniiga odam topib qo'yish uchun, buzilgan mashinalarni tuzattirish, zapas qism kerak bo'lsa, topib berish uchun bu bo'limdan unisiga, u brigadadan bunisiga har kuni necha qaytalab borib kelar edi. Izg'irinli tunlarda paxta ortish ham, uni punktga eltilib topshirish ham avvalgidan mushkulroq bo'lib qolgan edi. Shunga qaramay, sovxozi hali ham oblast bo'yicha birinchi o'rinni qo'lidan bermay kelmoqda edi.

Kechasi soat o'n birlarda brigadirlar markaziy shiyponga naryadga to'planar edik. Shunda birontamiz sovuqdan shikoyat qilib qolsak:

— Endi ko'rayotibmizmi? — derdi Yolqin akam. — Bu obu havoning hunar ko'rsatmagan biror yili bo'lganmi o'zi? Yo bahorda, yo kuzda biror savdoni boshimizga solmay qo'ymaydi. Shunga doim tayyor turish kerak! Hozir hamma joyda ahvol — shu. Kim zo'r bo'lsa, mana endi bilinadi. Shu izg'irin Andijonlarda ham bor. Lekin, mana, gazetada yozishibdi, "Savay" sovxozi kecha bizdan bir protsent ortiq paxta beribdi. "Savay"liklardan bizning qayerimiz kam? Nega ular qilgan ishni biz qilolmaymiz? Aka Qarshiboy, qani, o'rningizdan turing! Brigadangiz bugun Qumrixonning brigadasidan ikki tonna kam teribdi. Zapchast¹ dedingiz, berdik. Nega tempni² tushirib yuboryapsiz? Yo belingizdag'i belbog'ingizni Qumrixonga yechib berasizmi? Mayli, uyalmasangiz, Qumrixonning boshidagi ro'molini siz olib o'rang! Ayol kishichalik ham ishlolmayman, kuchim yetmaydi, deng!

Shiypon sovuq bo'lsa ham, Qarshiboy aka bu gaplardan qizarib; terlab ketdi.

— Yuzim shuvut! — dedi. — Lekin uch kun vaqt bering,

¹ Ehtiyyot qismi.

² Sur'at.

shungacha Qumrixondan o'zmasam, otimni boshqa qo'yaman.

Yolqin akam ishni qattiq talab qilganiga yarasha yordamni ham ayamas edi. Qarshiboy aka: "Otimni boshqa qo'yaman!" — deb keskin gapirib qo'ygandan keyin Yolqin akam uning brigadasidan har kuni xabar olib turdi, hamma kerak-yarog'ini to'g'rilatib berdi. Kelgusi besh kunlik yakunlashganda Qarshiboy aka so'zining ustidan chiqqani uchun kattagina mukofot oldi.

Rayonimiz paxta planini respublikada birinchi bo'lib bajar-gan bo'lsa, sovxoziimiz rayonda birinchi bo'lib marraga yetdi. O'sha kuni kechasi brigadirlar markaziy shiyponga to'plan-ganda, Yolqin akam:

— Bu biz uchun faqat birinchi dovon, xolos, — dedi. — Hali majburiyat bor. Rayonimiz, oblastimiz majburiyatni bajar-gandan keyin butun respublikaning oshirilgan majburiyatini bajarish uchun jang qilamiz. Paxta uchun kurashning eng qattig'i endi bo'ladi. Jonimizni ham ayamaymiz!

— Shahardan bu yil ham yordamchi chiqadimi? — deb so'radi brigadirlardan biri.

— Yordamchiga xomtama bo'l mang. Biz nimagaki erish-gan bo'lsak, mexanizatsiyaga zo'r berib erishganmiz. Shuning uchun men obkomdag'i bir kengashda aytganman. "Bizga bu yil qo'lda paxta teradigan yordamchilar kerak emas, hamma ishni o'zimiz texnika yordamida qilamiz", — deganman. Obkom sekretari mening bu gapimni ma'qullagan. Endi agar yordam-chilar kelsa ham, mashinada paxta teradigan yoki texnika remontiga qarashadiganlari keladi.

— Qaytaga shunisi yaxshi! — dedi savol bergen brigadir.

Shahardan hasharchi olib kelinsa, qo'lda terdiriladigan paxta juda qimmatga tushishini hozir hamma bilib qolgan. Yana bu hasharchilarni joylashtirish, boqish, mashinada olib kelib, olib borib qo'yish tashvishlari bor. Minglab odamlarni shahardagi zarur ishlaridan, studentlarni o'qishidan qoldirish o'rniga paxta-

kor xo‘jaliklarda bor imkoniyatlarni yaxshiroq ishga solish, terim mashinalarini, podborchi mexanizmlarni unumliroq ishlatish kerakligini “Pravda” gazetasi ham yozib chiqqan edi. Hozir shaharda ham mexanizatorlikni biladigan odam juda ko‘p. Qo‘lda paxta teradigan yuzlab hasharchining ishini terim mashinasida ishlay oladigan bitta-ikkita odam bajarishi mumkin edi. Ana shunday shaharlik mexanizatorlardan biri bultur bizga yordamga kelib, ikki qatorlik mashinada bir yuz oltmis tonna paxta tergan edi.

Bir vaqtlar qurilishda shofyor bo‘lib ishlagan, keyin universitetda o‘qib, jurnalist bo‘lgan bu xushsurat yigitning oti Rustam, o‘zi televizorlarda ko‘p chiqar va bizga tanish bo‘lib qolgan edi. Rustam bu yil terimda yana bizning sovxozagiga yordamga keldi. Yolqin akam uni markaziy shiyponning iliqroq bir xonasiga joylashtirdi.

— Bir kun-yarim kun dam olib turing, ungacha mashinaning yaxshirog‘i bo‘lib qoladi, — dedi. Rustam shiyponda bekor o‘tirishdan zerikib, kechki payt mening brigadamga keldi. Men ham u bilan birpas gaplashdim-u, yana terimga tushib ketdim. Yolqin akam boshqa ishlar bilan andarmon bo‘lib, Rustamdan bir-ikki kun xabar ololmabdi. Rustam markaziy shiyponda ziq bo‘lib o‘tirganda Jobir Toshbekov kelib qoladi.

U hali ham qurilish boshqarmasida ishlardi, dolzarb kundarda paxtakor sovxozlarning rahbarlariga tashkiliy ishlarda ko‘mak berib yurardi. Rustamni televizorda ko‘p ko‘rgan Toshbekov uni darrov taniydi. Gapdan gap chiqib, Rustam bekorchilikdan siqilib o‘tirganini aytadi. Toshbekov Yolqin akamga kinoya qilganday kulib:

— Otajonovda bo‘sh mashina bo‘lmasa, mana, biz sizga topib beramiz-da, — deydi, — Shu yerda kutib turing, kechgacha yetkazdiraman.

Qo‘shni sovxozning direktori Toshbekov bilan juda qalim

edi. Toshbekov borib uni ko'ndirgan bo'lsa kerak, kechki payt o'sha sovxozening mexanigi ikki qatorlik eski bir terim mashinasi Rustam o'tirgan joyga minib keladi. Shuning ustiga Yolqin akam borib qoladi. Menga hamma gapni Rustam keyin aytib berdi. Yolqin akam Toshbekov yubortirgan mashinaning atrofini aylanib ko'radi, motorning xirillab zo'rg'a ishlayotganini sezadi. Mashinani minib kelgan mexanikka:

— Jobir Toshbekovga bizdan bir juft qulluq aytasiz, — deydi, — Bunaqa daqqiyunusdan qolgan mashina o'zimizda ham bor edi. Lekin: "Mehmonimiz eskisini yamab esi ketib yurmasin", — deb men yangirog'ini bermoqchi edim. Siz bu mashinani qayerdan minib kelgan bo'lsangiz, o'sha joyga eltib topshiring!

— E, bo'pti, o'zimizga ham kerak! — deb mexanik mashinani keskin burib jo'nab ketdi. — Yolqin akam Rustam Sobirovga "Gazik"ni ko'rsatib:

— Qani, o'tiring, mehmon, — deydi. Rustam mashinaga chiqib o'tiradi. Ikkovlari ham jim. Yolqin akam Rustamni uchinchi bo'limning dalasiga olib keladi. Bir paykalda beshta ikki qatorlik mashina paxta terayotgan ekan. Yolqin akam Rustamni shu mashinalarga ro'para qiladi-da:

— Qani, qaysisi ko'proq yoqadi, tanlang, — deydi.

Yolqin akam qo'lini qayerga cho'zsa, yetadigan direktorlaridan edi. Shuni Rustamga bir sezdirib qo'ygisi kelganmi yoki Toshbekovning qilgan ishi ta'sir qilganmi, har qalay, mehmonga:

— Shu beshtasidan qaysisi sizga ma'qul tushsa, shunisini olasiz! — deydi.

Rustam hang-mang bo'lib:

— Egalari bor-ku! — deydi.

— Egalari ham keyin xursand bo'ladi. Siz tanlang!

Rustam gurkurab ishlayotgan chetki mashinani tanlaydi. Bu mashinani O'ktam degan forishlik yigit haydayotgan ekan.

Yolqin akam uni to'xtatadi.

O'ktam sakrab pastga tushadi.

— Mashina qalay? G'ashligi yo'qmi? — so'raydi Yolqin akam.

— Hammasi joyida, — deydi O'ktam.

— Bo'lmasa, kechqurun ishdan keyin mashinangni mana bu mehmonga topshirasan.

— Xo'p... lekin... o'zim nima qilaman?

— Sen o'zing men bilan kechasi stansiyaga chiqasan.

— Terim endi basmi?

— Nega bas bo'larkan? Sen mendan to'rt qatorlik mashina so'raganmiding?

— Ha, ha, bulturdan beri kutib yuribman!

— Toshkentdan kelgan ikkita yangi to'rt qatorlik mashina hozir platformada turibdi. Shuning bittasi — senga. Kechasi o'zing minib kelasan!

— Ur-ra! — deb O'ktam ham xursand bo'lib do'ppisini osmonga otadi. Rustam ham uning yaxshi sozlangan mashinasini olganidan suyunadi.

Faqat Toshbekov Yolqin akamga kinoya qilib yuborgan eski mashinasi kasodga uchrab qaytib borganidan rosa jahli chiqqan bo'lsa kerak.

Bultur oblast aktivida Yolqin akam qilgan qattiq tanqidning alami ustiga bu qo'shiladi.

U Yolqin akamning: "Shahardan hasharchi chaqirmaymiz, studentlar o'qishidan qolmasin, ularning teradigan paxtasini ham mashinada teryapmiz", — deb yurganini bilardi. Havo yaxshi paytda bu gapga ko'p odamlar qo'shilsa ham, kuzning o'rtalari-da, qirov tushib, yog'in-sochin boshlanganda: "Terim sur'ati tushib ketyapti, mashinalar loyda paykalga kirolmaydi", — deb, qo'lda teradigan hasharchilarga ko'z tikadiganlar ko'payadi.

Jobir Toshbekov ana shunday kunlarning birida Toshkent-

dan ministrligidan vakil bo'lib kelgan basavlat tanishini sovxozi-mizga boshlab kelib, dalalarni aylantirib ko'rsatdi. Keyin bili-shimcha: "Studentlarni bu sovxoza yordamga olib kelish kerakmi-yo'qmi?" — degan masala o'rganilayotgan ekan. Yol-qin akam hali ham: "Bu yil yordamchi olmaymiz", — degan gapida turgan edi. Shuning uchun yordamchilarga joy ham hozir-latmagan edi. Lekin Toshbekov g'o'zapoyalarga ilashib ko'p ko'rindigan yakka-chigit paxtalarni ministrlikdan kelgan vakilga ko'rsatadi:

— Otajonovning g'ayrati zo'r, majburiyatini bajarishiga ishonamiz, — deydi. — Lekin shuncha paxta dalada qolib keta-versa, maylimi? Qarang, ko'saklari hali ko'p. Davlatning shun-cha boyligi yotibdi! Yordamchi kelmasa, bo'lmaydi!

— Keladigan yordamchining xarajati davlatga necha pulga tushadi, o'rtoq Toshbekov? — deydi Yolqin akam. — Buni uchinchi-to'rtinchisortga topshiramiz, yordamchiga sarflangan xarajatimizning yarmini ham qoplamaydi. "So'nggi ko'sakning bahosi", — deb "Izvestiya" gazetasi buni bir vaqtlar tanqid qilib yozgan edi.

— Siz boshqa narsani unutib qo'yyapsiz, o'rtoq Otajonov! — deydi Toshbekov. — Jahon bozorlarida bizning uchinchi sort paxtamizga ham xaridor juda ko'p. Mana, ministrlikdan kelgan o'rtoqning xabarları bor, o'tgan hafta qog'ozı keldi. Yaponiya bizning uchinchi sort paxtamizdan ko'proq so'rayotgan emish. Bu yerda sal qimmatga tushsa ham, u yoqdan oltin bo'lib qaytib keladi!

Shu gaplarning ustiga yana havo sovib, qor uchqunlab qoladi. Har qalay, Toshbekov vakilga gapini o'tkazgan bo'lsa kerak. Ikki kun o'tgandan keyin Toshkentdan, ministrlikdan Yolqin akamga telefon qilishadi:

— Ob-havo ayniganini hisobga olib, studentlar ixtiyoriy ravishda, o'z tashabbuslari bilan yordamga chiqishyapti. O'rtoq

Otajonov, sizning sovxozingizga to'rt yuz ellik student boradigan bo'ldi!..

— Lekin men yordamchi so'raganim yo'q! Buncha odamni kutib olishga tayyor emasman!

— Darhol tayyorlaning! To'rt yuz ellik odam mavsumda bir toifadan terganda ham to'rt yuz ellik tonna bo'ladi!

— E, biz shu to'rt yuz ellik tonnani ham mashinada terib beramiz!..

— Mashina ololmayotgan podbor ko'p ekan sizda! Bizda aniq ma'lumot bor! Siz respublikaning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'ying! Besh million tonnani o'ylang! Ministrlikning sizga topshirig'i ana shu studentlarga darhol joy tayyorlang! Ertaga kutib oling!.. Xayr!..

Yolqin akam hozir bahs-u munozaraning vaqtি emasligini, kelayotgan odamlarni kutib olib, joylashtirishdan boshqa iloji yo'qligini sezadi.

Buncha odamni xonadonlarga sig'dirib bo'lmas edi. Shuning uchun dala shiyponlarining eshik-derazalarini tuzatib, issiq qilish, taxtadan ikki qavatlik narsalar yasattirish kerak edi.

O'sha kunlari men tergan paxta uch yuz tonnadan oshgan edi. Kechasi yotar mahalda Yolqin akam dala shiyponimizga kelib qoldi. Yuzlari avvalgidan ham qorayib, ko'zlar ichiga botib ketgan.

— Tursun, sen ham sal qarashmasang bo'lmaydi. Yordam-chilarning ishi juda shoshirib qo'ydi.

— "Yordamchi olmayman", — deganizingizda obkom rozi bo'lgan edi-ku!

— E buni ministriksiz Toshbekov u'yushtirdi! Mening tayyoriksiz yurganimni bilar edi, bir boplab, alamdan chiqqisi kelgan, chamasida. Paytini topganini qara! Hozir men u bilan olisholmasligimni bilgan-da! Odamlar kelyapti. To'rt yuz ellik kishi! Avval ularni kutib olib, joylashtiray! Toshbekovga keyin

navbat kelib qolar!

— Biz nimasiga qarashaylik, aka, ayting!

— Yetadigan joy qilishga taxta ozlik qildi. Men telefonda avvalgi sovxoziimizning direktori bilan gaplashdim. Bir mashina taxta beradigan bo'ldi. Omborchisi kutib o'tiradi. Shuni Bayzaq ikkalang borib olib kelinglar.

— Xo'p, — deb Bayzaq bilan apil-tapil kiyinib chiqdik...

Yuk mashinasining shofyori ustachilikni bilar ekan, traktorning farasini yoqib qo'yib, shuning yorug'ida derazalarga oyna kesib qo'yayotgan ekan. Uning mashinasini men haydaydigan bo'ldim. Bayzaq ikkovimiz yarim tunda o'ttiz chaqirim naridagi sovxoza borib, omborchini uyidan topib uyg'otdik, ancha ovoragarchilik bilan bir mashina taxta olib qaytdik.

Bu orada dala shiyponlaridan uch-to'rttasi tayyor bo'lган, montyor uzilgan simlarni ulab, ularning elektr chiroqlarini ham yoqqan edi. Yolqin akam boshliq odamlar endi nari yoqdagi shiyponlarning oldiga mashinalarning chirog'ini yoqib qo'yib, eshik-derazalarini tuzatmoqda edilar. Bu shiyponlarda odamlar faqat yozda turishar, kuzda esa mexanik-haydovchilar to'p-to'p bo'lib ishlashgani uchun boshqa iliqroq shiyponlarga yig'ilishar, bular esa yanagi yozgacha qarovsiz, bo'sh turar edi.

Tun sovuq. Gulxan yoqib qo'yishgan ekan. Taxtani moshinadan tushirib berguncha qo'llarim sovuqdan zirqirab ketdi. Qo'limni olovga tovlab isitayotganimda Yolqin akam kelib, soatini gulxanning yorug'iga solib qaradi:

— Besh yarim... Tursun, Bayzaq, endi borib biroz mizg'ib olinglar.

Men Yolqin akamning necha kunlardan beri uyqu ko'rmay qotib ketgan yuziga qaradim:

— O'zingiz ham uyga borib, biror soat uxlang, axir!

— Men uyga nonushtaga boraman. Ungacha hali bu yerlarga o'choqlar qurib, qozon-pozon, choy qaynatadigan bak topib

kelishimiz kerak. Qani, boringlar... Ertaga sur'at tushib ketmasin. O'rmonjon, bularni eltib qo'ying.

"Gazik"da shiyponimizga qaytib ketdik. Yolqin akamni oxirgi marta sog' ko'rganim shu bo'ldi.

Keyin eshitsam, o'sha kecha u bir minut ham uxlamabdi. Tong otguncha dalada yurib, paxta punktiga boribdi. U yerdagi ishlarini kun yoyilguncha bitirib, nonushtada uyga kelibdi. Qo'l yuvganda o'g'ilchalaridan biri: "Sochiqni dadamga men oboram'an!" — desa, boshqasi: "Yo'q, men!" — deb talashibdi. Akam: "Mayli, ikkovlaring birga olib kelinglar", — debdi. Keyin ikkavini ham qo'liga ko'tarib o'pibdi. Nonushtaga qiymali mastava qilishgan ekan. Shuni kelin ayam bilan ichib o'tirishganda akam:

— Qistalang kunlar ham o'tib qoldi, — deydi, — Ilgari ko'rgan qattiqchiliklarimizning oldida bu hech gap emas. Yana ikki-uch haftadan keyin ko'rmaganday bo'lib qolamiz.

Shunday deb hovliga chiqsa, narigi ko'chada turadigan Bayzaqning qaynanasi yig'lamsirab kirib keladi. Bayzaq o'rata-palik tojik qizga uylangan edi. Qizning opasi yig'lab:

— Bajonam, Yolqinbek! Qizimni ahvoli yamon! — deydi.

— Nima bo'ldi, Bahri xola?

— Kechasi bilan dodlab chig'di! Oyi-kuni to'lgan. To'lg'oq tutadu, hechki ko'zi yorisa! Eri ham yo'q! Bayzaqni chaqirtirib bering! Buni tezroq tug'ruqxonaga eltmasa, ona-bola nobud bo'ladi!

Yolqin akam o'sha daqiqada qabristonda yotgan ikkita go'-dak qabrini eslagan bo'lsa ehtimol. Endi bu bolani onasi bilan qanday bo'lsa ham qutqarib qolishga intiladi.

— Xola, dalaga borib Bayzaqni topib kelguncha vaqt o'tib ketishi mumkin!

— Bo'lmasa man qandoq qilay?!

Yolqin akam ko'chada kutib turgan "Gazik" mashinani kampirga bermoqchi bo'ladi. Lekin "Gazik"ning o'rindig'i

baland, dard chekayotgan xotinning chiqib-tushishi qiyinroq, o‘zi uncha tez yurolmaydi. Shuning uchun Yolqin akam bostir-mada taxt turgan “Volga”sining kalitini “Gazik”ning shofyoriga chiqarib beradi. Kampirga qizini uydan tez olib chiqishni bu-yuradi. Bu orada kelin ayam ham borib, tug‘olmayotgan juvonni onasi bilan birga “Volga”ga solib, tug‘uruqxonaga tezroq jo‘natib yuborishga yordamlashadi.

Shofyor O‘rmonjon “Volga”ni haydab ketgandan keyin “Gazik”ning ruliga Yolqin akamning o‘zi o‘tiradi. Kelin ayam akamga:

— Shofyoringiz qaytib kelguncha uyda birpas mizg‘ib olsangiz-chi! — deydi.

— Dalada odamlar meni kutib turibdi. Tez yetib bormasam bo‘lmaydi.

— Juda charchagansiz. Hech bo‘lmasa, mashina hayday-digan boshqa odam toping.

— Bo‘pti, hozir garajga o‘taman.

Bultur Yolqin akamning mashinasini uch-to‘rt oy haydagan farg‘onalik yigit bor edi. Yolqin akam shuni so‘roqlab garajga boradi.

Bu sabablarning hammasi biri-biriga ilashib, aksiga olib kelishini qarangki, u yigit ham o‘sha kuni telejka haydab paxta tashishga ketgan ekan. Dolzarb payt — hamma terim bilan band.

Yolqin akam “Gazik”ni o‘zi hayday boshlaydi.

Ko‘p o‘tmay Toshkentdan yordamga otlangan studentlar-ning domlalari yetib kelishadi. Yolqin akam ularni “Gazik”ka mindirib, dalada tayyorlangan joylarni ko‘rsatadi, qaysi fakultet qayerga tushishini aniqlashadi.

Yolqin akam anchadan beri rulga o‘tirmagani uchunmi, xayoli ish bilan band bo‘lganidanmi, mashinani juda parishon haydaydi. Dala yo‘lida jim borayotganlarida Yolqin akamning to‘satdan ko‘zi ketib, mashina yo‘ldan chetga chiqsa boshlaydi.

Shunda domlalardan biri: "E, hushyor bo'ling!" — deb uni vaqtida ogohlantiradi. Yolqin akam bu mashinada yurganda qush uyqu qilib, o'rindiqda mizg'ib o'rgangani uchun shunday bo'l-gan bo'lsa kerak.

Agronom, injener va boshqa aktivistlar idoraga yig'ilib, akamni kutib o'tirishgan ekan. Yordamchilarning ishini qanday tashkil qilish haqida kengash bo'lishi kerak ekan.

Yolqin akam dalani aylanib bo'lib, domlalarni markaziy shiyponga eltidib qo'yadi-da, katta yo'l bilan sovxozi shahar-chasiga qaytib kela boshlaydi.

Kunduz kuni. Yo'llar serqatnov. "Gazik"da Yolqin akam yolg'iz kelyapti. Yo'l chetida paxta ortgan uzun "Kolxida" mashinasi turgan ekan. Yolqin akam tezlikni pasaytirmay uning chap yonidan o'tadi. Qarshidan sariq "UAZ" mashinasi shitob bilan kelayotgan ekan. Shu lahzada akamning ko'zi ketganmi, xayoli boshqa ishlarga og'ib, rulda borayotganini unutib qo'yganmi, keyin aytib berolmadi. Bunday ishlar o'zi mijja qoqqandan ham tez — odam xayolini yig'ishtirib olishga ulgurmasidan yuz beradi. Akam haydab borayotgan "Gazik" to'satdan "UAZ"ga ro'para kelib qoladi.

Adirning qiyaliklarida shuncha yil traktor-u mashina haydab, biror marta shikastlanmagan Yolqin akam... Hamma xatarli deb hisoblaydigan mototsiklni o'n yildan ortiq minib eson-omon yurgan Yolqin akam... Oyoq ostidan chiqqan yuzlab falokatlarni bosib, yanchib o'tgan Yolqin akam bu galgi tasodifga chap berib ulgurolmaydi.

"UAZ"ning shofyori oxirgi lahzada rulni sal o'ngga burishga ulguradi. Shuning uchun "Gazik" oldi bilan "UAZ"ning chap yoniga borib uriladi. Buning eng og'ir zarbasi rulning barankasi orqali Yolqin akamga tushadi...

Menga xabar kelguncha Yolqin akamni rayondagi kasalxonaga olib ketishgan ekan. Jon holatda yetib borsam, palatada

bir o'zi yotibdi. Doktorlar ukol qilishyapti. Rul jigar aralash ichki a'zolarini ezib yuborgan ekan... Men boshini qo'llarimga olganimda, sekin ko'zini ochdi.

— Aka, qalaysiz?! — desam, gapirishga majoli yo'q. Faqat:

— Narigi... mashinaning shofyori tirikmi? — deb so'radi.

— Qo'shni xonada yotibdi, oyog'i shikastlanibdi, tuzalib ketadi...

— Unda... ayb yo'q... Sen ayt... Hech kim... aybdor... emas... Tasodif...

Oxirgi so'zları shu bo'ldi. Onam, kelin ayam, Asqar uchovi mendan keyinroq yetib kelishdi. Yolqin akam ularning yig'i aralash ovozlarini eshitib, yana bir ko'zini ochdi. Lekin boshqa gapirolmadı. Nafasi yetmadı.

Oq sut bergen onasiga, umr yo'ldoshiga, to'ng'ich o'g'liga aytolmay ketayotgan gaplari termilgan ko'zlaridan bir yiltirab o'tganday bo'ldi-yu, so'ndi. Uning oxirgi kuchi boyagi so'zlarini aytishga sarf bo'lgan edi. So'nggi nafasigacha odamlar oldidagi mas'uliyatini unutmaganı, o'zidan oldin, oilasidan ham oldin boshqalarga jon kuydirib jon bergani hali-hali esimga tushsa, ko'zimdan tirqirab yosh chiqib ketadi...

...Keyin bilsak, xuddi o'sha kuni akam uzilgan kasalxonadan bir ko'cha naridagi tug'uruqxonada Bayzaqning xotini o'g'il tug'ibdi. Vaqtida yetkazib borishgani uchun onani ham, bolani ham qutqarib qolishibdi.

Yolqin akamni o'sha o'zi birinchi tilmani ochgan yangi yer bag'riga qo'ydik. Endi bu yer uning abadiy makoni bo'lib qoldi.

Og'ir paytda el-yurt yonimizda turdi. Yaxshi odamlar madad bermaganda onam, kelin ayam — hammamiz bu dahshatljudolikka sabr-bardosh topolmas edik.

Ming kuyib-yonganingiz bilan hayot — hayotligini qilar ekan. Haftalar, oylar o'tdi. Biz endi Yolqin akamning xotirasini, ruhini yurakka joylab yashashga, u boshlagan ishlarni davom

ettirib taskin topishga o'rgana boshladik.

Kech kuzda respublikamiz paxtakorlaridan yigirma chog'li kishiga Sotsialistik Mehnat Qahramoni unvoni berildi. Shulardan biri men bo'ldim.

Yolqin akamni qishlog'imizning adirida ko'rgandan beri unga g'amxo'rlik qilib, qadrdon bo'lib qolgan Markazkomning mas'ul xodimi og'ir kunlarda sovxozimizga kelib, ko'nglimizni ko'tarib ketgan edi. "Partiya-hukumatimiz Yolqin Otajonovning xotirasini abadiylashtirish haqida qaror qabul qildi, — degan edi, — Yangi ochilgan bir sovxoz uning nomiga qo'yiladi. Yolqin Otajonovga oq marmardan katta haykal o'rnatiladi".

Keyin Toshkentda u kishi meni "Oltin Yulduz" bilan tabriklab turib:

— Siz Yolqin Otajonovning qahramonona ishini estafeta qilib olib ketishingiz kerak! — dedi.

Hozir mening ko'nglimdagagi eng zo'r istak ham xuddi shu. To'g'ri, mening Yolqin akamday bo'lishi juda qiyin. Lekin biz ko'pchilikmiz. Akamning katta o'g'li Asqarni brigadamga oldim. Endigi yil To'lqin ham maktabni bitirib yonimizga kirmoqchi. Yolqin akam meni kichkinligimdan qanday tarbiyalab o'stirgan bo'lsa, endi men shu qarzni uning to'qqiz farzandiga uzmoqchiman.

"Oltin Yulduz"ni qutichasi bilan olib kelganimdan beri uyda turgan edi. Onamning ko'ngli buzilmasin deb taqmas edim. Erta bahorda qurultoyga ketayotganimda onamning o'zi:

— Yulduzingni nega taqmaysan? — dedi. — Bolam, sen endi katta davralarda akangning yo'qligini bildirmay yurgin. Olib chiq, men o'zim taqib qo'yay!

Qutichani olib chiqdim. Onam "Oltin Yulduz"ni qizil lentsidan olib pidjakimga taqar ekan, ko'zidan yosh oqib ketdi:

— Nachora, bolam! Endi Yolqinjon uchun ham sen uzoq umr ko'r. Qahramonlik senga — akangdan meros... Akang o'zini

ayamadi. Endi sen o'zingni sal ayagin, ehtiyyot bo'lgin! Sen borsan-u, paxta bor. Odamdan azizi yo'q!

Men ko'zimga quyulib kelgan yoshni ichimga yutdim.

Onamning bu so'zлari Yolqin akamning aytishga ulgurolmay ketgan, faqat so'nggi daqiqada ko'zlaridan yiltirab o'tgan vasiyatidek eshitildi. "Oltin Yulduz"ni esa mening ko'kragimga faqat onamning qo'llari emas, akamning qo'llari ham taqayotganday tuyuldi...

1973-1974

OLOV

Akalar yodi

Hayot bilan adabiyotning bir-biriga nechog'lik kirishib ketganligi kishini ba'zan hayratga soladi. "Meros" qissasida Yolqin Otajonovning o'z ukasi Tursunga olivjanob ta'sir ko'rsatgan paytlarini qalamga olganimda, o'zimning katta akam ko'p marta yodimga tushgan edi. Yolqin ukasi Tursunni boshi ustiga ko'tarib: "Tashavoraymi, a, tashavoraymi!" — deb hazillashganlarini men o'zim ham boshdan kechirganman. Kichikligimda Haydar akam meni boshi uzra baland ko'targanda yer uzoqlarda qolib ketgandek vahmim kelgani hech esimdan chiqmaydi. O'smirlikda men ham katta akamizga ko'p taqlid qillardim. Adabiy asarlarga qiziqish, kitobga mehr qo'yish ilk bor menga Haydar akamdan o'tgan edi.

"Meros"ni yozgan kezlarimda Haydar akam hali hayot edi, Ulug' Vatan urushida Dnepr bo'ylarida, Don cho'llarida, Stalingrad atroflarida qanday jang qilganlari, qanday yarador bo'lganlarini hayajon bilan so'zlab berardi.

Urushdan omon qaytgan veteranlarning hayotlari g'animat, ularning saflari yil sayin siyraklashib boryapti. Shuni o'ylab, Haydar akam boshdan kechirgan jangovar voqealardan birini "Olov" degan sarlavha bilan yozib chiqqan edim. Men akamning fashist tanklari bilan jang qilayotib ko'kragidan yarador bo'lga-

nini tasvirlar ekanman, o'q izi, uning asorati abadiy bitib ketgan deb o'ylar edim. Lekin o'pkani teshib o'tgan fashist o'qining xavf-xatari qirq yilda ham yo'qolmas ekan. Eski yaralar asorati qanchalik berahim bo'lishini men bu yil Haydar akam olamdan bevaqt ko'z yumganida ko'rdim.

Endi men ham qahramonim Tursunga o'xshab, suyukli akamni faqat tushlarimda ko'raman. Uning ulkan hayoti va ellik, yildan ortiq birga kechgan umrimiz erta-yu kech ko'z o'ngimdan o'tib turadi.

Akam hayotining yorqin sahifalaridan birini aks ettirgan "Olov" ham menga bugun avvalgidan azizroq tuyuladi. Men endi uni Haydar akamning xotirasiga bag'ishlayman.

21-SENTABR, 1983 Y.

G'ira-shira qorong'ilik tushganda daraxtlar orasidan to'plarning gumburlab otilgani eshitildi. Haydar aka nevarasi Otabek bilan daraxtzordan sal narida kelayotgan edi. Ularning tepalarida allanarsa patir-putur yorildi-yu, birdan ko'k, sariq, qizil mushaklar osmonga otilib ketdi, so'ng gajak bo'lib aylanib tusha boshladi.

Uzoqda bolalarning qiy-chuv ko'tarib:

— Ur-ro-o! — deganlari eshitildi.

Haydar aka to'xtadi va to'p otilgan tomonga tikilib qaradi. Ora uzoq emas edi. Ikkinci marta o'q otilganda to'p quvularining uchidan qip-qizil olov purkalib chiqqani unga ko'rinish ketdi.

Kichkina Otabekning ko'zi osimonda edi. U olovli guldstaga o'xshagan mushaklarni ikkinchi marta ko'rganda uzoqda qiy-chuv qilayotgan bolalarga jo'r bo'lib:

— O-o-o-o! — deb yubordi va quvonib chapak chaldi.

Urushda to'pchi bo'lган Haydar aka quvurlari osmonga qarab turgan to'plardan ko'zini ololmas edi. Nimadir uni o'sha tomonga tortardi.

U Otabekni qo'lidan oldi.

— To'p otayotgan askarlarni ko'rsataymi senga? — dedi.

— Qani, qani?

— Ho' ana, yur!

Bola bobosi boshlagan tomonga shoshildi. Biroq daraxtzorning chetida miltiqli soqchi turgan ekan. Ularni nari yoqqa o'tgani qo'ymadi. Bu orada to'plar yana bir necha marta salyut berdi.

Haydar aka Otabekni daraxtzor yonidagi tepalikka boshlab chiqdi. Qator turgan oltita to'p va ularni o'qlayotgan soldat yigitlar bolaga endi ko'rindi. Shamol porox tutunining o'tkir hidini olib keldi. Komandirning:

— Pli! — degani ham eshitildi.

Qator to'plar birvarakayiga shunday qattiq gumburladiki, yer silkinib ketganday bo'ldi, Otabek cho'chib tushdi. To'plarning og'zidan purkalib chiqqan qontalash olov bolaga juda vahimali ko'rindi. U bobosining tizzasidan quchoqlab, yuzini uning plashiga bosdi.

Haydar aka nevarasining murg'ak badani titrab ketganini sezdi-da, uni darrov ko'tarib oldi.

— Ha, qo'rqedingmi? Iye, bu salyut-ku! Ana, osmonga qara! Mushaklarni birov hovuchlab sochayotganga o'xshaydi.

Otabek bobosining ko'ksiga boshini qo'yib, osmonga jimgina tikildi. Ko'zлari Javdiraydi. Boyagi quvonchlari endi yo'q. To'plar yana bir gumburlaganda kipriklari pirpirab, ko'zini yumib oldi.

Haydar aka bolani bu yerga olib kelib to'g'ri qilmaganini endi sezdi. Uni bag'riga bosib, tepalikdan turdi-da, jadallab nari keta boshladи.

Orqadan esgan shamol yana porox tutunining unga tanish hidini olib keldi. U besh yoshlik to'lagina bolani ko'tarib tez borayotgani uchunmi, ikki kuraginiнг orasidagi o'q teshib o'tgan joy zirqirab ketdi.

Keyin bundan o'ttiz yil oldin bo'lган hayot-mamot jangi esiga tushdi. Hujum qilib kelayotgan fashist tanklari va o'zining ularga qarab to'p otganlari xayolidan suron solib o'ta boshladи.

...Osmonni quyuq tutun aralash chang-to'zon qoplagan. Don daryosidan beridagi adirlar bombalar va zambarak o'qlari-dan cho'tir bo'lib ketgan. Dushman tanklari shu adirdan qulay bir joy tanlab yorib o'tishga intiladi. Lekin ularning yo'lida bronteshar¹ o'qlar otadigan to'rtta zo'r to'p turibdi. Yigirma yoshli serjant Haydar Nodirov shu to'plardan birining komandiri edi.

Atrof yalanglik. Adirni changitib kelayotgan yigirmadan ortiq tank to'pchilarimizga aniq ko'riniib turibdi. Batareya² komandirining buyrug'i bilan Haydar aka o'ng qanotda kelayotgan tankni mo'ljalga olib to'pdan ikki marta o'q otdi. Oraliq sakkiz yuz metrcha bor edi. Har ikki o'q ham tegmadi, shekilli, chetki tank jadallab kelaverdi. Lekin boshqa to'plardan otilgan o'qlar o'rtada kelayotgan tankka tegib, uni yondirib yubordi. Haydar aka o'sha chetki tankni yaxshiroq mo'ljalga olib, yana bir to'p otdi. Birdan chetki tank o'ng tomonga qiyshayib burildi-yu, to'xtadi. O'q mo'ljalga teggan edi: tankning old tomonidan burqsib tutun ko'tarildi. Ko'p o'tmay yana ikkita tank safdan chiqdi. Fashistlar adirdan yorib o'tolmasliklarini sezdilar, chamasi, butun qolgan tanklar orqaga burilib qocha boshladи.

Birinchi muvaffaqiyatdan ruhlangan to'pchilar fashist tanklarining ketidan ham o'q otardilar. Shunda to'satdan dushman minomyotlari ularning o'zlarini o'qqa tutib qoldi.

To'pchilarimiz tanklar hujumini qaytarish bilan band bo'lган paytda dushman minomyotchilari bir tepalik ortidan pusib

¹ Bronteshar — bron (zirh)ni teshib o'tadigan quroq turi.

² Batareya (*fransuzcha: batterie* — urmoq) — 1) bir necha to'p, zambarak yoki minomyot bilan qurollangan artilleriya bo'linmasi (*bu yerda shu ma'noda*); 2) bir necha to'p, zambarak yoki minomyot joylashgan istehkom; 3) o'zaro biriktirilgan bir necha galvanik element, akkumulyator, kondensatorlardan iborat qurilma.

chiqib, biznikilarni yaxshilab mo'ljalga olgan ekan. Minomyotlar¹ adir panasiga o'rnashgan, ularning o'qi esa tepa-dan oshib o'tib, to'g'ri to'plar turgan joyga tushar edi. To'pchilarimiz oldindan kovlab qo'yilgan xandaqlarga tushib bekin-guncha bo'lmay yon-verlarida uch-to'rtta mina portladi. Bir necha kishiga oskolka tegib yarador qildi.

Osmonga to'zg'itib otilgan tuproq changidan va portlovchi moddaning achchiq dudidan atrof ko'rinxmay qoldi. Fashistlar ustma-ust mina yog'dirardi. To'plar tuproq uyumi bilan pana qilingan bo'lsa ham, yuqoridan tushib portlagan minalar ikki to'pning asbob-uskuna o'rnatilgan joyini ishdan chiqardi. Yana bir mina to'g'ri xandaqning ichiga — pavodchik yigit panalab yotgan joyga tushib, uni halok qildi...

Har biri bir yilday uzun tuyulgan o'n-o'n besh minutlardan keyin fashist minomyotlari jim bo'ldi. Dushman: "Butun batare-yani yer bilan yakson qildik", — deb o'ylagan bo'lsa kerak.

Lekin batareya komandiri va ko'pchilik to'pchilar sog' qolgan edi. Faqat hammalari tuproqqa belangan, yuzlariga qalin chang o'tirgan, ko'zlar zo'rg'a ko'rinxardi.

Komandir jangchilarni to'plab, avvalo, yaradorlarga yordam ko'rsatishni buyurdi. Haydar aka safar xaltasini tuproq tagi-dan tortib oldi-da, bint topib, oskolka teggan bir to'pchingning yarasini bog'lashga tushdi. Shu payt komandirning:

— Tanklar! — degan xitobi eshitildi. — Serjant Nodirov, to'pga!

To'plarning ikkitasi hali otishga yaroqli edi. Shulardan biri Haydar akaning to'pi edi. U to'pning oldiga chopib borayotib, dushman tanklarini ko'zlar bilan qidirib topdi.

Tanklar boyagidan siyrakroq, lekin hali ham o'n beshtacha bor. Endi ular ro'paradan emas, qarshidagi adirning chap tomo-

¹ Minomyot (*ruscha*: мина + метать — irg'itmoq, otmoq) — mina otadigan qurol.

nidan aylanib o'tib kelmoqda. Baribir, ular to'p turgan joydan juda yaqqol ko'rindi. Haydar aka eng oldinda kelayotgan tankni mo'ljalga oldi.

Fashistlar kutmagan bir paytda bronteshar to'plar yana ketma-ket otila boshladi. Oldinda kelayotgan tank yonishga tushdi. Keyin yana bittasi ishdan chiqib to'xtadi. Uchinchisining gumbaziga o'q tegib, qiyshayib qoldi. Dushmanlar bu gal ham yorib o'tolmasliklarini sezib, yana orqaga chekindilar. Shu zahoti fashist minomyotlari avvalgidan bir necha barobar ortiq g'azab va shiddat bilan batareyamizni o'qqa tutdi. Haydar aka ham xandaqqa tushib, yerga qapishib yotgan edi. Bitta mina undan salgina balandda — xandaqning labida portladi. Xandaq cheti o'pirilib, Haydar akaning ustiga tuproq uyumi bosib tushdi. Shu zahoti erigan po'lat parchalari — oskolkalar uning ustidagi tuproqqa kelib part-purt urildi. Qalin tuproq uni himoya qilmaganda bu oskolkalar badanini ilma-teshik qilib tashlashi mumkin edi. Lekin zilday og'ir tuproq uyumi tagida uning nafasi qayta boshladi. U bir siltanib tuproq tagidan chiqdi.

Fashistlar hamon mina yog'dirmoqda edi. Batareya komandiri bekinib yotgan joyida yelkasidan yaralandi. Qolgan ikki to'pga ham mina tegib, otib bo'lmaydigan ahvolga keldi. Dushman yarim soatlar davomida tinimsiz mina ota-ota, axiri sukulga ketdi.

Shundan keyin dushman tanklari uchinchi marta hujumga o'tdi. Ular to'plarning ishdan chiqqanini payqashib, to'g'ri batareya ustiga bostirib kelmoqda edi. Yarador komandir o'midan turolmadi.

— Serjant Nodirov! Batareya komandirligini sizga topshiraman! — dedi. — Tankka qarshi quollarni o'qlanglar!

Haydar aka bu quollardan birini o'zi oldi. Uchtasini boshqa jangchilarga berdi. Quvuri uzun miltiqsimon qurolning ayri oyog'ini xandaqning chetiga mahkam o'rnatishdi. O'rtaga bir

quti bronteshar o‘q keltirib qo‘yildi.

Fashist tanklari tahdid solib yaqinlashmoqda edi. Tankka qarshi qurollar tilga kirdi. Jangchilar har o‘q otganda miltiqsimon qurolning qo‘ndog‘i orqaga ketib, yelkaga qattiq urilardi. Fashist tanklaridan yana ikkitasi shikastlanib to‘xtab qoldi. Lekin boshqalari tobora jadallab kelmoqda edi.

Bir payt orqa tomonda ham tank motorining gurullashi eshitildi. Haydar aka o‘girilib qarasa, orqadan ikki barobar ko‘p tank bostirib kelyapti. U: “Qurshovda qoldikmi?” — deb o‘ylab vujudi muzlab ketdi. Lekin jangchilardan biri orqadagi tanklar ning minorasidagi qizil yulduzni ko‘rsatib:

— Biznikilar! — deb qichqirdi.

Haydar aka umrida bunchalik quvongan emas edi.

Dushman tanklari orqaga burilib, qochishga tushdi.

Tanklarimiz ketidan avtomatchilar ham atakaga bormoqda edilar. Haydar aka xandaqdan sakrab chiqdi-da, chetki to‘p oldida turgan avtomatini qo‘liga oldi.

U hozir shunchalik qizishib ketgan ediki, ko‘ziga xavf-xatar ko‘rinmas, charchaganini ham sezmasdi. U minalardan halok bo‘lgan va yaralangan jangovar o‘rtoqlari uchun o‘ch olishni istardi. Shuning uchun uchta to‘pchini yoniga oldi-da, fashist minomyotlari joylashgan tomonga yugurdi. Tanklarimiz ham o‘sha tomonga bormoqda edi. Adir ortida pana lab o‘tirgan fashistlar minomyotlarini tashlab qocha boshladilar. Haydar aka avtomatini ularga to‘g‘rilab, ikki fashistni otib qulatdi.

Lekin to‘satdan o‘ng ko‘kragiga bir narsa shunday qattiq urildiki, ko‘zlaridan “lop” etib olov chiqib ketganday bo‘ldi. Dahshatli og‘riq butun vujudiga tarqab, yelkasi aralash ko‘kragini go‘yo yondirib yubordi. Gandiraklab yiqlayotganda yer-u osmon bir-biriga qo‘silib gir-gir aylandi. Shu aylanishda tug‘ilib o‘sgan qishlog‘i, ota-onasi, uyda qolgan yoshgina xotini yashin tezligi bilan ko‘z oldidan o‘tdi...

Haydar akaning ko‘kragiga portlovchi o‘q teggan, o‘pkani teshib o‘tib, ikki kurakning o‘rtasidan mushtday etni o‘pirib chiqib ketgan edi. U har nafas olganda o‘pkaning o‘q teshib o‘tgan joyidan vishillab havo chiqardi. Medsanbatda hushiga keldi. Qarasa, tepasida yelkasi qalin bint bilan bog‘langan bata-reya komandiri turibdi va oq xalatli harbiy vrachga qarab:

— Nahotki qutqarib bo‘lmasa? — deyapti. — Bilasizmi, serjant Nodirov bugun to‘rtta fashist tankini safdan chiqardi. Men uni mukofotga taqdim etmoqchi edim!

— Serjantning hayotini qutqarib qololsak, eng zo‘r mukofot ana shu bo‘lardi. Lekin...

— Nima, umid yo‘qmi?!

— Bu yerda imkon yo‘q. Kavkaż uzoq emas. Samolyotda jo‘natish kerak...

Haydar aka yana hushidan ketdi. Keyin bir vaqt uchib borayotgan samolyotda o‘ziga keldi.

O‘sha paytlarda hamma kurortlar jangchilarni davolashga xizmat qilardi. Haydar akani Kislovodskka olib kelib, uch oy davoladilar...

Haydar aka shifokorlarning muolajasiga ham, Kislovodskning suvi bilan havosiga ham, og‘ir urush paytida oddiy bir jangchini kurortda davolashga imkon topgan davlatimizga ham haligacha qoyil bo‘lib yuradi. Chunki u o‘shanda sog‘ayib chiqqandan keyin yana ko‘p janglarga qatnashdi. Urushdan keyin, mana, o‘ttiz yildan beri o‘qituvchilik qilyapti. Bir necha bo‘g‘in yoshlarni to‘rtinchchi sinfdan o‘ninchini biturguncha o‘qitib, uchirma qildi. Lekin o‘sha og‘ir yara biror marta qayta ochilgani yo‘q.

Faqat ahyon-ahyonda yara izi hozirgiday žirqirab qo‘yadiyu, o‘tib ketadi.

Bugun shu zirqirash ta'sirida va "urush xudosi" — deb ataladigan to'plar yaqinida jangovar kunlarini bir esiga olgan Haydar aka "Anhor" bo'yiga kelganda nevarasini sekin yerga qo'ydi.

Bu orada salyut tugagan, osmonda mushaklardan qolgan oqish tutun suzib yurardi.

Haydar aka Otabekning ustiga engashib, kulimsiradi:

— Bo'pti, seni endi to'plarga yaqin olib bormayman. Yana salyut bo'lganda uzoqdan tomosha qilasan. Osmonga rangbarang olov otilib chiqqanini ko'rsang bas. Xo'pmi?

Otabek jiddiy bosh irg'ab, "xo'p" degan bo'ldi. Haydar aka uning allanechuk o'zgarib qolganini ko'rди-yu, urush olovini kechib o'tgan bolalarga qanchalik qiyin bo'lganini o'yladi. So'ng bu qiyinchiliklar uzoqlarda qolib ketganini ich-ichidan quvonib his qildi.

Otabek ancha joygacha jim bordi. Haydar aka: "Bolani salyutdan butunlay sovitib qo'ymadimmikin?" — deb xavotirlandi.

Lekin oradan bir necha oy o'tib, raketa qo'shinlari sharafiga salyut berilgan kuni oqshom Haydar aka nevarasini hovlida:

— Ur-ro-o-o-o! — deb chuvullashayotgan bolalarning orasida ko'rdi.

Osmonda har gal olovli guldasta paydo bo'lganda Otabek unga qo'lini cho'zib, zavq-shavq bilan:

— O-o-o-o-o! — derdi. Haydar aka ichida: "Xayriyat, — deb suyunib qo'ydi, — Ishqilib, "urush xudosi"ning mana shunaqa olovli guldastalaridan zavqlanib yurgin-u, lekin uning biz ko'rjan boshqa olovlarini sen sirayam ko'rmasin, bolam!"

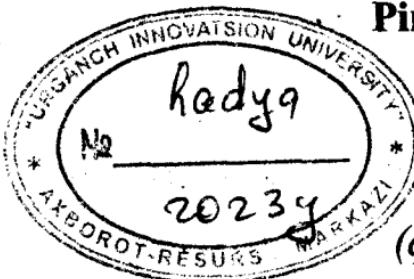
1975

MUNDARIJA

Meros	4
Olov	229

ABADIY BARHAYOT ASARLAR

Pirimqul QODIROV

MEROS

(qissa va hikoyalar)

Nashrga tayyorlovchi:
Ergashboy **MATYOQUBOV**

Mas'ul muharrir
Alisher RAVSHANOV

Badiiy muharrir:
Asaloy **ESHONQULOVA**

Iqtiboslar va izohlarni kirituvchi:
Ergashboy **MATYOQUBOV**

Musahhih:
Lolaxon QO'ZIBOYEVA

Dizayner:
Feruzbek VOXIDOV

Litsenziya raqami AI № 274. 15.07.2015 yilda berilgan.

Boshishga 19.10.2021 yilda ruxsat etildi.

Bichimi 84/108 1/32.

Bosma tobog'i 15 Shartli bosma tobog'i 18.
Garnitura "Times New Roman" offset qog'oz'i.
Adadi 3 000 nusxa. Buyurtma № 28

Bahosi kelishilgan narxda.

"**BOOK MEDIA PLUS**" xususiy korxonasida tayyorlandi.
Manzil: Toshkent, Chilonzor tumani, Cho'pon ota ko'chasi, 28 A.

Pirimqul QODIROV – O'zbekiston xalq yozuvchisi

Pirimqul Qodirovning ushbu “Meros” nomli qissasi va “Olov” hikoyasida ilgari surilgan asosiy mazmun-mohiyat aka-ukalarning o‘zaro munosabatidir. Ushbu asarlarni o‘qir ekansiz, undagi ma’naviy-ma’rifiy tarbiya hozirgi vaqtida ham dolzarb ekanligiga amin bo‘lasiz.

“Meros” qissasining asosiy qahramoni Yolqin obrazida el-yurt xizmati, oila farovonligi yo‘lida hatto o‘zini ham ayamaganligiga guvoh bo‘lasiz.

Ikkinci jahon urushidan keyin ishchi kuchi kamayib ketgan, asosiy og‘irlik voyaga yetmagan bolalarga va onalarga tushayotgan davrda Yolqin bu muammolarni hal qilish uchun qishloq xo‘jaligiga mexanizatsiyani joriy etish harakatiga tushadi. Albatta, buning uddasidan chiqadi.

Shuningdek, asarda Yolqining ukasi Tursun, tur mush o‘rtog‘i Munira, onasi Sharofat opa, qaynag‘asi Azlar aka kabi obrazlarda goho Yolqinning ishining ma’qullah, goho esa qarshi chiqish holatlari ham uchraydi. Bunday holatlarda Yolqin qanday yo‘l tutadi?

Asarni o‘qish davomida buning javobini topasiz.

ISBN 978-9943-7320-7-0

9 789943 732070